

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Tavşan'ın arslan'ın nezdine gelmesi	633 3
Kazâ gelince açık ve parlak gözlerin kapanacağına dair Süleyman Aleyhisselâmin Hüdühüdi Kıssası	650 12
Hüdühüdün da'vâsına karşı karganın i'tirâzı	657 15
Karganın ta'nına Hüdühüdün cevâbı	659 16
Kuyu civarına gelince tavşanın arslandan geri kalması	673 23
Tavşanın ayak sürüyüp geri kalması, sebebini arslanın sorması	684 29
Arslanın kuyuya bakması ve kendisiyle tavşanın akislerini görmesi	687 30
Arslan kuyuya düştü diye tavşanın av hayvanlarına müjde götürmesi	702 38
Bununla sevinmeyin diye tavşanın sair hayvanlara nasihat vermesi	717 45
Rum elçisinin Emir-ül-mü'minin Ömer Radiyallahü anhe gelmesi ve onun kerametlerini görmesi	728 51
Rum elçisinin Ömer Radiyallahü anhi ağaç altında yatmış ve uyumuş bulması	738 56
Rum elçisinin Emir-ül-mü'minin Ömer Radiyallahü anhten sual etmesi	750 62
Âdem Aleyhisselâmin (Rabbenâ Zalemnâ) zellesini nefesine izâfe etmesi, şeytanın da (bimâ ağveytenî) diyerek günâhını Allaha izâfe eylemesi	762 68
Rum elçisinin Hazret-i Ömer Radiyallahü anhten Ruhların şu çamur ve sudan müteşekkil cisimlere mübtelâ olmasının sebebini sorması	778 76
Allah ile oturmak isteyen ehli tasavvufu otursun meâlindeki kelâm-ı sofiyânenin ma'nâsına dair	785 79
Bir tâcirle onun kafeste mahpus bulunan tûtisinin hikâyesi ve tûtinin hind tûtilerine haber göndermesi	792 83
Allaha mensup akıl kuşlarındaki kanatların sıfatı	802 88
Tâcirin kırdâ hind tûtilerini görmesi ve kendi tûtisinin haberini onlara bildirmesi	806 90
Sihirbazların Hazreti Mûsâ'ya: Ne buyurursun, evvelâ sen mi asânı atarsın; yoksa biz mi atalım? diye ta'zim göstermeleri	819 96
Tâcirin hind tûtilerinden gördüğünü kendi tûtisine anlatması	835 104

Hind tûtîlerinin hareketini işittince tâcirin kafesindeki tûtinin ölmesi ve efendisinin, onun üzerine ağlaması	853 113
Bu bahis, Hakîm Senâi Rahmetullahi aleyhin: (Küfr olsun, iman olsun, yoluna mâni olan her şey, mâni olmakta müsâvidir. Bir nakş da güzel olsun, çirkin olsun seni canandan uzak düşürecek olursa ikisi de birdir) beytinin tefsiridir. Keza bu bahis: (Sa'd kıskançtır. Ben Ea'd'dan kıskancım, Allah da benden ziyade kıskançtır. Kıskançlığından dolayı fuhşun âşikâresini de, gizlisini de haram kılmıştır) hadisinin açıklamasıdır	891 132
Tûtinin sâhibi olan tâcirin hikâyesine avdet	910 145
Tâcirin ölü tûtîyi kafesden dışarı atması, onun da uçması	922 148
Tûtinin tâcirle vedalaşıp Hindistana gitmesi	928 151
Halkın ta'ziminin ve büyüklük dolayısıyla halk arasında parmakla gösterilmenin mazarratı	929 151
Allahın dilediği olur, dilemediği olmaz hadis-i şerifinin tefsiri	941 157

TAVŞAN'IN ARSLAN'IN NEZDİNE GELMESİ

1149

شیر اندر آتش و در خشم و شور
دید کان خر گوش می آید زدور

Şir ender âteş û der Hışm u şûr
Dik k'an Hargûş mi-âyed zi-dûr.

«Arslan gadab ve ıstırabından ateş kesildiği sırada, tavşanın uzaktan gelmekte olduğunu gördü.»

1150

می دود بی دهشت و گستاخ او
خشمین و تندو تیزو ترشرو

Mi-deved bi-dehşet û gustâH û
Hışm-gin û tünd u tîz û tûrş-rû.

«Tavşan, korkusuz, lâkayd, hattâ gadablı, sert ve suratı asık bir halde geliyordu.»

1151

کز شگسته آمدن تهمت بود
وز دلیری رفع هر ریت بود

K'ez şigeste âmeden tühmet büved,
V'ez dilîri ref'-i her rîbet büved.

«Çünkü kırık, dökük bir halde gelmek töhmeti mûcib olur. Cesâret göstermek ise her türlü şübheyi ref'eder.»

Bir cürm ile maznûn olan kimsenin telâş göstermesi, o işte medhali bulunduğu zannını kuvvetlendireceği için, o gibi telâşlı tavırlar, ittihâmı şiddetlendirir. Fakat kendisinin ma'sûm olduğunu bilen ve bundan dolayı sükûnetini muhâfaza eden adamın sakin görünüşü, hakkındaki ittihâmı izâle eyler ve onun berâetini anlatır.

Tavşan da bir cürüm irtikâb etmemiş olduğunu bildiği cihetle arslanın yanına telâşsız olarak geliyordu.

1152

چون رسید او پیشتر نزدیک صف
بانک برزد شیر های ای ناخلف

Çün resid ü pişter nezdik-i Saff,
Bânk berzed şîr hây ey nâHalef,

«Tavşan ilerleyip yaklaşıncâ, arslan: hey soysuz! diye haykırdı ve dedi ki:»

1153

من که باوانرا زهم بدیده‌ام
من که وشی شیر تر مالیده‌ام

Men ki gâvanrâ zihem bidrideem,
Men ki gûş-i şîr-i ner mâlideem.

«Ben ki öküzleri parçalamış, erkek arslanların kulağını bükmüş bir gazanferim.»

1154

نیم خروشی که باشد کو چنین
امری مارا افکند او بر زمین

Nîm Hargûşî ki bâşed k'û çunîn,
Emr-i mârâ efkoned ü ber zemin.

«Bir tavşan parçası kim oluyor ki bizim emrimizi bu sûretle yerlere atıyor.»

1155

ترك خواب و غلبه حر گوش کن
غره این شیر ای خر گوش کن

Terk-i liâb ü gaflet-i Hargûş kûn,
Gurre-i in şîr ey Har gûş kûn.

«Tavşan uykusile gafletini bırak da hey eşek; bu arslanın böğür-üsünü dinle.»

1156

گفت خر گوش الان عزرم هست
گر دهد عفو خداوندیت دست

Göft Hargûş el-eman uzrim hest,
Ger dihed afv-i Hudâvendit dest.

«Tavşan dedi ki: aman bir özrüm var. Afv-i âliniz müsâ'ade eylerse arzedeyim.»

1157

گفت چه عزری ای فصور ابلهان
این زمان آیند در پیش شهان

Göft çî uzr ey KuSûr-i eblehân,
În zemân âyînd der-piş-i şehân.

«Arslan dedi ki: Ey ahmakların kusûru, ne gibi bir özrün var? Şahların huzûruna bu vakitte mi gelirler?»

1158

ما مرغ بی وقتی سرت باید برید
عزراحق را نمی شاید شنید

Murg-i bî-vakti seret bâyed bürîd,
Uzr-i aHmaKrâ ne-mî-şâyed şenîd.

«Sen, vakitsiz öten kuş gibisin ki başını kesmek lâzımdır. Ahmak bir mahlûkun özrü dinlenilmez.»

Vakitsiz öten horozun uğursuz vehmedilerek kesilmesi âdetine işaret ediliyor.

بحر کو ابی ہر جو می دهد
هر خسی را بر سر و روی نهاد

BaHr k'û âbi be-her cû mi-dihed,
Her Hasira ber-ser û rû mi-nihed.

•Her ırmağa su veren deniz bile, çörçöp makûlesi şeyleri sat -
lunda gezdirir.▪

کم نخواهد گشت دریا زین کرم
ار کرم دریا نکردد بیش و کم

Kem ne-Hâhed-gêşt deryâ z'in kerem,
Ez kerem deryâ ne-gerded biş u kem.

•Deniz, bu keremi dolayısıyla eksilmez ve küçülmez. Zâten der-
ya, kerem yüzünden tezâyüd ve tenâkus eylemez.▪

گفت دارم من کرم بر جای او
جامه هر کس برم بالای او

Göft dârem men kerem ber-cây-i û,
Câme-i herkes bürem bâlâ-yi û.

•Arslan dedi ki, ben keremi yerine göre yaparım. Herkesin li-
bânını boyuna münâsib olarak keserim.▪

گفت بشنو گر نباشد جای اعلف
هر نهادم پیش از درهای علف

Göft bişnev ger ne-bâşed câ-y-i lûtf,
Ser nihâdem piş-i ejderhâ-yi unf.

•Tavşan dedi ki: Dinle, eğer lûtfuna şâyân değilsem o lûtf ej-
derhâsına kellemi teslim edeceğim.▪

عذر احمق بدتر از جرمتش بود
عذر نادان زهر مر دانش شود

Uzr-i aHmak bed-ter ez cürmeş büved,
Uzr-i nâdân zehr-i her dâniş şeved.

•Ahmakın özü, kabahatinden büyük olur; câhilin özü de ilmin
zehri mesâbesinde bulunur ki, o câhilâne özür, ilim sâhiblerine ze-
hir gibi te'sir eder.▪

عزرت ای خر بوش از دانش می
من نه خر گوشم که در گوشم می

Uzret ey Hargûş ez dâniş tehi,
Men ne Hargûşem ki der gûşem nihi.

•Hey tavşan; senin özü ilimden hâlidir. Ben tavşan değilim ki
böyle câhilâne bir özü kulağıma sokabilesin.▪

گفت ای شه نا کسی را کس شمار
عزراستم دیده را گوش دار

Göft ey şeh nâkesirâ kes şumâr,
Uzr-i istem-dideirâ gûş dâr.

•Tavşan dedi ki: Şâhim, bir soysuzu adam yerine koy ve bir
maziûmun i'tirâzını dinle.▪

خاص از هر زکاة جاه خود
گمراهی را تو مران از راه خود

HâSS ez Behr-i zekât-i câh-i Hod,
Gümrehira tû me-rân ez râh-i Hod.

•Bilhassa mansıbının — ki hayvânât pâdişâhısın — hürmetine
benim gibi yolunu şaşırmış bir mahlûku yolundan koğma.▪

1167

من بوقت چاشت در راه آمدم
با رفیق خود سوی شاه آمدم

Men be-vaKt-i çâşt der-râh âmedem.
Bâ refîK-i Hod süy-i şâh âmedem.

«Den kuzluk vakti yola çıkmışım, arkadaşım ile berâber ofen-
dimize doğru geliyorduk.»

1168

بامن از بهر تو خرگوشی دگر
جفت و همزه کرده بودند آن نفر

Bâmen ez behr-i tu Hargûş-i diger,
Cûft ü hem-reh kerde-bûdend ân nefer.

«Bizim hayvânât cemâ'ati, senin için diğer bir tavşanı da bana
eş ve yoldaş olarak göndermişlerdi.»

1169

شیری اندر راه قصد بنده کرد
قصد هر دو همزه آینه کرد

Şiri ender râh KaSd-i bende kerd,
KaSd-i her-dû hem-reh-i âyende kerd

«Yolda önümüze çıkan bir arslan bendenize ve huzûrunuza gel-
mekte olan ikimize kasedetti.»

1170

گفتمش مابنده شاهنشهم
خواجہ تاشان که آن در گهم

Goftemeş mâ bende-i şâhenshehim,
Hâce-tâşân-i kih-i an dergehim

«Ona biz, hayvanlar pâdişâhının bendeleriyiz, dergâhının hakir
ilki kapı yoldaşınız dedim.»

1171

گفت شاهنشہ چه باشد شرم دار
پیش من تو یاد هر نا کس میار

Gôft şâhensheh çi bâşed şerm dâr,
Piş-i men tû yâd-i her nâkes me-y-âr.

«Dedi ki: Şehinşah kim oluyor. Utan da huzûrumda böyle söz
söyleme, karşımda her soysuzu yâd eyleme.»

1172

هم ترا و هم شهت را بردم
گر نو بایارت بگردید از درم

Hem turâ vû hem şehet-râ ber-derem,
Ger tu bâ-yâret bi-gerdid ez-derem.

«Arkadaşınla berâber kapımdan gitmeye kalkışırsanız hem se-
ni, hem de şehinşâhını paralarım dedi.»

1173

گفتمش بکزار ناگبار در
روی شه بنیم برم از تو خبر

Goftemeş bugzâr tâ bâr-i diger,
Rûy-i şeh binem berem ez tû Haber.

«O halde bırak, bir def'a daha şâhımın yüzünü göreyim de sen-
den haber vereyim dedim.»

1174

گفت عمره را رونه پیش من
ورنه قربانی توادر کیش من

Gôft hem-reh-râ girev nih piş-i men,
Ver ne Kurbânî tu ender-kiş-i men.

«Yoldaşını rehin olarak yanıma bırak. Yoksa sen benim mezhe-
bimde kurbansın dedi.»

لایه کردیمش بسی سودی نکرد
یار من بستد مرا بگذاشت فرد

Lâbe kerdimeş besi sûdi ne-kerd,
Yâr-i men bisted merâ bûgzâşt ferd.
«Ona çok yalvardımsa da tesir etmedi. Arkadaşımı aldı, beni tek
olarak bıraktı.»

یارم از زفتی سه چندان بد که من
هم بلطف و هم بخوبی هم بتن

Yârem ez zefti se çendan bud ki men,
Hem be-lûtf û hem be-Hû bi hem be-ten.
«Refikim; letâfette, güzelliğe ve temizlikte benim üçüm kadardı.»

بعد ازین شیر این وه بسته شد
حل ما این بود باتو گفته شد

Ba'd ez-in z'an şîr in reh beste şûd,
Hâl-i mâ in bûd bâ-tû gofte şûd.

Şimdiden sonra o arslandan bu yol kapandı. Bizim hâlimiz de ar-
zettigimi gibi oldu.»

از وظیفه بعد ازین امید بر
حق همی گویم ترا والحق مر

Ez vazife ba'd ez-in ümmîd bur,
HaK hemî güyem tu-râ v'al-HaKKu murr.
«Artık vazife gelmesinden ümmidini kes, işte sana hakikati söy-
ledim. Hakikat ise acıdır.»

نگر وظیفه بایدت رد پاک کن
هین بیا و دفع ان رد پاک کن

Ger vazifê bâyedet reh pâk kûn,
Hin bi-yâ vû def'-i an bi-bâk kûn.
«Eğer sana vazife lâzımsa yolu temizle, hadi gel de o korkusuz
arslanı def'et.»

Tavşan bu sözleri söylemekle arslanın hiddetini tahrik etmek
ve götürüp bir kuyuya düşürmek istiyordu. Evvelce de söylenildiği
veçhile hikâyedeki arslan, nefs-i emmârenin, tavşan da akl-ı meâdın
timsâl-i âfâkisi bulunuyordu. Şârihler diyorlar ki: «Tavşanın tem-
sil ettiği akl-ı meâd, nefs-i emmâre arslanını kışkırtıp gurûruna do-
kunacak sözler söyleyerek emmârelik makamından ayırmak ve gö-
türüp mücadele ve riyâzet kuyusuna atmak, bu vesile ile de be-
lendeki rûhânî ve cismânî kuvvetleri nefsin tahakküm ve tegallû-
bünden kurtarmak istiyordu.»

کف بسم الله بیا تا او کجاست
پیشتر شو گر همی گویی تو راست

Gôft bi-'smi-'llah bi-yâ ta û kücâst,
Piş-ter şev ger hemî güyi tu râst.

«Arslan dedi ki: Haydi bakalım, Bismillâh, gidelim. O bahsetti-
ğin arslan nerededir? Doğru söylüyorsan öne düş.»

تا جزای او رسد چون و دهم
ور دروغست این سزای تو دهم

Tâ cezâ-yi û vû Sad çun û dihem,
V'er dūrûgast in sezâ-yi tû dihem.

«Onun da, yüzlerce onun gibisinin de, cezâsını vereyim, bu söy-
lediklerin yalansa senin de hakkından geleyim.»

اندر آمد چون قلاووزی به پیش
تا برد او را بسوی دام خویش

Ender-âmed çun Kılavûzi be-piş.
Tâ büred û-râ be-sûy-i dâm-i Hiş.

«Tavşan arslanı tuzagına düşürmek için kılavuz gibi önüne düş-
tü.»

سوی جاهی نو انشائش کرده بود
چاه را و دام جانش کرده بود

Şûy-i çâhi k'û nişâneş kerde-bûd,
Çâh-râ û dâm-i cânêş kerde-bûd.

«Arslanı bir kuyu tarafına götürüyordu ki ona nişan koymuş ve
arslanın canına onu tuzak yapmıştı.»

می شدند این مردو تا نزدیک چاه
ایست خروش جو آبی زیر کاه

Mişûdend in her-du tâ nezdik-i çâh,
İnt Hargûşi çu âbi zir-i kâh.

«İkisi de kuyuya yaklaştılar. İşte sana saman altında su gibi bir
tavşan.»

(Ab zir-i kâh), saman altında su demektir ki mekr ü hiyleden ki-
nâyedir. Harfiyyen tercemesi, lisânımızda aynı ma'nâya kullanılır.
Ya'ni tavşan. cismen küçük olmakla beraber. sâde saman altında su
yürütmeye kalkışmı; bir hiylekâr değildi; belki saman altındaki suyun
tâ kendisi, ya'ni mahz-ı hiyle idi.

آب کاهی را بهامون می برد
آب کوهی را عجب چون می برد

Âb kâhi-râ be-hâmun mi-büred,
Âb kühi-râ aceb çun mi-büred.

«Su bir saman çöpünü ovaya götürür, fakat yine su, bir dağı na-
al kaldırıp götürebilir?»

Tavşanın kendisinden küçük bir hayvanı kandırıp dilediği tarafa
götürmesi, bir derenin bir saman çöpünü sürüklemesi gibi tabi'i bir
harekettir. Lâkin bir tavşanın kendisine nisbet kabûl etmeyecek dere-
cede cismen büyük ve tab'an yırtıcı bir arslanı peşine takıp ölüme sev-
ketmesi, bir derenin bir dağı yuvarlayıp götürmesi kadar ta'accübe
şâyandır.

مکراو دام و کند شیر بود
طرفه خرگوشی که شیری می برد

Mekr-i û dâm û kemend-i şîr bûd,
Turfe Hargûşi ki şîri mi-rubûd.

«Onun hiylesi, arslanın tuzağı ve kemendi olmuştu. O ne acâib
bir tavşandı ki arslan avlıyordu.»

Ma'lûmdur ki arslanı tuzaga, ya'ni kazılmış ve üstü hafifce ör-
tölmüş bir çukura düşürmek, orada epice aç bıraktıktan sonra ke-
mendle bağlamak suretile elde ederler. Bahsedilen tavşanın ise ne
tuzacı, ne de kemendi vardı. Onun tuzağı ve kemendi mekr ve hiy-
lesinden ibaretti. Cenâb-ı Pir şunu imâ ediyor ki, cisim büyüklüğü -
nın faydası yoktur. Büyüklük akılda ve ilimde olmalıdır. Öküz bü-
yüktür amma, bir çocuğun takdığı boyunduruktan başını kurtara-
maz. Yine o çocuğun dürttüğü öğendireden korunamaz.

Kudret-i İlâhiyye, ba'zan en küçük mahlûkatına öyle bir hassa
vermiştir ki, o hassa karşısında en büyük mahlûkat zebun kaır. Me-
selâ balina balığının cesâmet ve azameti ma'lûmdur. Öyle iken o
cesâmete nisbetle pek ufak kalan insanın zıpkınından hayatını kur-
taramaz. Sinek, tahtakurusu, tatarcık, pire gibi haşerât ise, kendi-
lerine nisbetle pek büyük olan insanı âciz bırakır. Hele gözle görün-
meyen mikroplar, insanların ve hayvanların hayatını tehlikeye dü-

dur. Hükümdarlardan biri, sineklerin konup kalkmasından ca-
kılmış. Karşısında yelpäze sallayan nedimine:

— Allah, sineği niçin yaratmış? diye sormuş. Nedim-i de:

— Zâlim ve cebbar olanları acze düşürmek için cevâbını vermiş
Hazret-i Mevlânâ da buna misâl olmak üzere diyor ki:

1187

موى فرعون را بارود نيل

می کشد بالشکر و جمع ثقیل

Müsî Fir'avn-râ bâ-rûd-i Nil,
Mi-keşed bâ-leşker û cem'-i saKil.

«Hazret-i Mûsa gibi yalnız bir adam, Fir'avni, ordusu ve kalaba-
lık bir cemâ'atle birlikte Nil nehrinin Şap denizine karıştığı yere çe-
ker.»

1188

بشۀ نمرود را با نیم پر

می شکافد بی محابا در زم

Peşsei Nemrûd-râ bâ-nim per,
Mi-şikâfed bi-muhâbâ der zi-ser.

«Yarım kanatlı bir sivri sinek, bilâ muhâbâ Nümrûd'un kafasını
yarar.»

(Nümrûd) kelimesi Bâbil hükümdarlarının resmi unvânı idi ki,
târih kitaplarında bu hükümdarlar — Ferâ'ine gibi — (Nemârîde) di-
ye cem sığasıyla zikredilir. Hazret-i İbrâhim Aleyhisselâmı ateşe atan
bu Nümrûdun burnuna giren bir sivrisineğin genzini ısırdığı, onun da
kafasına tokmakla vurdurduğu sonra bir gün kafatası yarılmak
sûretiyle helâk olduğu rivâyet edilir.

Hazret-i İbrâhimin: «Benim Rabbim diriltir ve öldürür» demesi
üzerine Nümrûd'un ölüme mahkûm bir cânı getirip âzâd ettiği, son-
ra mücrim olmayan birini de öldürterek: «İşte ben de dirilttim ve öl-
dürdüm» dediği, Halîlullah'ın: «Benim Rabbim Güneşi meşrûktan
doğduruyor, sen de mağribden doğdur da görelim» teklifi üzerine
mat olup kaldığı, Kur'an-ı Kerim'de hikâye buyurulmuştur

1189

حل آن کو قول دشمن را شنود

بین جزای آن که شد یار حسود

Hâl-i ân k'û Kavî-i düşmen-râ şenûd,
Bincezâ-yi ân ki şûd yâr-i hasûd,

«Hasûd birinin dostu olup da o düşmanın sözünü dinleyen bed-
bahtın hâlini gör.»

1190

حال فرعونى که هامارا شنود

حل نمرودى که شیطارا شنود

Hâl-i Fir'avni ki Hâmân-râ şenûd,
Hâl-i Nemrûdî ki Şey Tan-râ şenûd.

«O bedbahtlardan Hâman gibi düşmanı dinleyen Fir'avnin ve
şeytana kulak veren Nümrûd'un hâlini gör.»

Biraz evvel bir Mûsâ'nın, koca bir Fir'avni askeri ve teb'ası ile götü-
rüp boğulmalarına sebep olduğu; bir sivrisineğin de Nümrûd'un ka-
lasının patlamasına sebebiyet verdiği söylenilmişti. İşte onların uğ-
radığı felâketler, kendilerine sûretâ dost ve hakikatte düşman bulu-
nan Hâman ile Şeytanın iğfâline ve iğvâsına kulak vermelerinden
ileri gelmiştir. Bunların emsâlini islâm târihinde ve asr-ı seâdetde de
görebiliriz.

Kureyş müşriklerinden (Ukbe bin Ebî Mu'ayt) denilen herif, bir
soferinden avdetinde verdiği ziyâfete Aleyhisselât Efendimizi de da-
vet etmiş, Resûl-i Ekrem Hazretleri icâbet etmişse de sofraya otur-
mamıştı. Ukbe'nin ikrâmı üzerine:

— Müslüman olmadıkca yemeğinden yemem, buyurdu. Ukbe, ke-
lime-i şehâdeti telâffuz eyledi. Risâletpenâh Efendimiz de yemekten
vedi. Sonra eşrâf-ı Kureyş'ten (Übey bin Halef) Ukbe'yi görünce:

— Sen de mi Muhammede uydun? ta'rizinde bulundu. Ukbe:

— Hayır.. uymadım. Yemek yemesi için istediği sözü söyleyiver-
dim. Dedi. Übey:

— Muhammedin yüzüne tükürmezsen bir daha seninle görüş-
mem dedi. Ukbe:

— Yaparım. Va'diyle te'ahhüd eylediği edepsizliği, fi'len icrâ ey-

erdi. Lâkin tükürüğü kendi suratına düşüp yerini buldu. Bundan dola-
r Sûre-i Fûrkandaki:

وَيَوْمَ نَبْعِثُ الظَّالِمَ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي أَخَذْتُ
مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ۝ يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ لَنَا خَلِيلًا

âyeti nazil olmuştur

Yâni : «Kıyâmet gününde o zâlim, ya'ni Ukbe bin Ebi Mu'ayt, - el-
lerini ısırp nedâmet gösterecek; keşke peygamberin yoluna gideydim
diyecektir. Vay benim hâlime.. ne olaydı da filânı. - ya'ni Ubey bin Ha-
lefi - dost ittihâz etmemiş olaydım! diye peşimanlık gösterecektir.»

Ukbe habisi Bedirde esir olmuş ve yolda boynu vurulmuştur. Oğ-
lu (Velid) ise müslüman olmuşsa da hakkında nazil olan bir Âyet-i
Kerimede kendisi için (fâsık) ta'biri buyurulmuşdu. Çünkü, asr-ı se-
âdetde zekât tahsiline gönderildiği bir kabilenin, kendisine ta'zimen,
müsellah olarak karşılamaları üzerine korkup kaçmış. Huzûr-ı Ne-
bevide :

— Onlar mürted olmuşlar, bana da silâhla mukabele ettiler, di-
ye yalan söylemişti. Az kaldı o kabilenin tenkiline sebep olacaktı.

Hazret-i Osman, bunu Kûfe vâlisi ta'yin etmişti, sonra sarhoş-
lukla sabah namazını dört rek'at kıldırmasından azletmiş ve Medine-
ye celbederek seksen deynek vurdurmuştu.

1191

دشمن ارچه دوستانه کویدت

دام دآن رچه زدانه رویدت

Düşmen erçi düstânê güyedet
Dâm dân gerçi zi-dânê güyedet.

«Düşman, sana dostca sözler söyler ve dâneden bahsederse sen
onu tuzak bil.»

Düşman, düşmana mevlid okumaz derler. Bir hasım, dostluk iz-
hâr etse de, hayırhahlık gösterse de o dostluğun, o hayırhahlığın ge-
risinde mutlaka bir düşmanlık saklıdır.

(1) Sûrei Furkan: 27-28.

Onun için düşmanın dâneden bahsetmesini tuzak, menfa'atten
kötü açmasını mazarrat bilmeli ve ondan da, sözlerinden de çekinmeli-
dir

1192

گر ترا قندی دهد آن زهر دآن

گر بتو لطفی کند آن قهر دآن

Ger turâ Kandî dihed ân zehr dân,
Ger be-tû lûTfî küned ân Kahr dân,

«Düşman sana şeker verirse onu zehir, lütfedecek olursa onu da
kahir bil.»

«Düşmanların en zorlusu, insanın derununda olan nefsidir.» Ha-
dîsi Şerifi mektezâsınca, bir kimsenin kendi nefsi de yine kendi için
en büyük bir düşmandır. Binâenaleyh menfaat diye gösterdiği şey-
lerin ve yapmak ister gibi görüldüğü lûtuflukârâne muâmelelerin
kahr-ı müeddi olacağını düşünmeli, dâimâ onun hilâfına harekette
bulunmaya çalışmalıdır. İnsanın, husûsiyle azıcık gözü açılmış bu-
lunanların bu basit hakikatleri görmemeleri kabil değildir. Fakat:

1193

چون قضا آید نبینی غیر پوست

دشمنانرا باز نشانی زدوست

Çun Kazâ âyed ne-bîni gayr-i pûst,
Düşmenânra bâz ne-şnâsi zi-dûst.

«Kazâ-yi ilâhî zuhûr edince basiretin kapanır, posttan başka bir
şey göremez, dostları düşmandan ayırd edemez olursun.»

1194

چون چنین شد ابتہال آغاز کن

ناله و تسبیح و روره ساز کن

Çun çunin şûd ibtihâl agûz kûn,
Nâle vû tesbîh u rûzê sâz kûn.

«Böyle olunca tazarru'a başla. Tesbih ve istiğfâr etmeye ve oruc
tutmaya devam eyle.»

ناله میکنی کی تو علام الغیوب
زیر سنگ مکر بد مرا مکتوب

Nâle mi-kûn k'ey tu Allâmu 'l-Guyûb,
Zir-i seng-i mekr-i bed mârâ me-kûb.

«Şöyle diyerek ağla ve inle ki: Ey gaybları bilen Allah; bizi taş gibi ağır ve kötü bir mekr altında ezme.»

گر سگی کردیم ای شیر آفرین
شیرا مکار بر مازین کمین

Ger segi kerdim ey şir-âferîn,
Şirrá megmâr ber-mâ z'in zemîn.

«Ey arslan yaratan Allah; biz köpeklik etti isek de pusudaki arslanı - ya'ni hü-m-i kazâyı - üstümüze saldırtma.»

Bizi nef-s-i emmâremizin elinde zebun düşürme

آب خوشرا صورت آتش مده
اندر آتش صورت آبی منه

Âb-i Hoşrá Süret-i âteş me-dih,
Ender âteş Süret-i âbî me-nih.

«Lâtif suya âteş süreti verme, âteşi de su gibi gösterme.»

Ya'ni Din ve ahkâmı gibi, hakikatte su kadar lâtif ve hayat verici bir şey'i bize ateş gibi yakıcı gösterme Cezâsı i'tibâriyle âteş olan nefsânî hazları da bize su gibi letâfetli gösterme.

از شراب قهر چون مستی دهی
بیستهارا صورت حتی دهی

Ez-şerâb-i Kahr çun mesti dihi,
Nisthârâ Süret-i hesti dihi.

«Kahr şarabından mestlik verince, yoklara varlık süreti ihsan edersin.»

چيست مستی بند چشم از دید چشم
تا نماید سنگ گوهر بدم چشم

Çist mesti bend-i çeşm ez-did-i çeşm,
Tâ nümâyed sêng gevher pêşm yeşm.

«Mestlik nedir? Gözdeki rû'yetin bağlanması, hakikati müşâhede edemeyerek, taşı inci, yünü yeşim taşı gibi görmesidir.»

Hakikaten, bâki ve hakkani bir vücûd ile muttasıf olmayan Dünya ve Mâfihâyı var zannedip de, onu elde etmek için didinip çırpınmak da, ma'dûmu mevcut müşâhede eylemek kabilinden bir galâtı rû'yettir.

چيست مستی حسها مبدل شدن
جوب کثر اندر نظر صندل شدن

Çist mesti hisshâ mübdel şüden,
Çûb-i keş ender nazar Sandel şüden

«Mestlik nedir? Hislerin değişmesi, eğri bir deynek parçasının göze sandal ağacı, öd ağacı gibi lâtif kokulu ve kıymetli görünmesidir.»

Kâdir-i mutlak olan Allah, mukallibülkulûb ve muhavvilûlahvâldır. İnsanların kalbini değiştirir, hâlini tahvil eder. Bugün sâlih görünen bir adam, kazâyı ilâhî ile yarın fâsik oluverir Kezâ şimdi fâsik bulunan bir şahıs, biraz sonra, kesb-i salâh eder. Önce nazarı ibret sâhibi olup da hakikat-i eşyayı görebilen bir göz de sonra,

جمله مرغآن ترک کرده جیک جیک

باسلیمان گشته افصح من اخیک

Cümle murğân terk kerdê cik cik,
Bâ-Süleymân geşte efSah min-aHik.

«Kuşların hepsi de cik cik diye ötmeyi bırakmış, seninle birâde-
tâin konuşmanızdan ziyâde, Süleymana karşı fasih tekellüme baş-
lamıştı.»

همزبانى خویشى و پیوندیست

مرد بانا محرمان چون بندیست

Hem-zebâni Hîşî vû peyvendiyeşt,
Mêrd bâ-nâ-mahremân çun bendiyeşt.

«Biribirinin dilinden anlamak, bir nevi yakınlık ve ittisaldır. Nâ-
mahrem ve lisan bilmeze karşı bir insan, bend'e vurulmuş gibidir.»

ای بسا هندو و ترک همزبان

ای بسا دو ترک چون بیگانگان

Ey besâ hindû vû türk-i hem-zebân,
Ey besâ dû türk çun bigânegân.

«Çok def'a bir Hindû ile bir Türk, biribirinin lisânını anladığı
için ahab olur. Yine çok def'a iki Türk yekdiğerini anlamadığı için
yabancı gibi kalır.»

Türk dili müteaddid lehçelere ayrılmış ve bu lehçelerle konuşan-
lar biribirini anlamaz hâle gelmiştir. Türkçenin en meşhur ve edebiy-
yatı olan lehcesi, Çağatayca ve Âzerî lehçeleri ile bizim Türkçedir.
Çağatayca, Orta Asyada, Âzerî Dağıstandan bizim şark vilâyetlerine
kadar olan sahalarda konuşulur. Bu lehçelerin aslı bir olduğu halde,
zamanlar ve mekânlar uzaklaştıkça, o asıldan o kadar ayrılmışlardır
ki yekdiğerini anlamaz olmuşlardır.

hakikat şöyle dursun, sathî ve zâhîrî şeyleri bile müşâhede ve id-
râk etmeden âciz kalır. Onun içindir ki, Aleyhisselâtu Vesselâm E-
fendimiz: «Yâ Rabbi bize her şey'in hakikatini olduğu gibi göster»
diye dââ ederdi.

Kezâ «Allahım; bize Hak'kı Hak olarak göster, ve ona tâbî' ol-
mayı bize nasib eyle. Bâtıl'ı bâtıl olarak göster ve ondan çekinmeyi
bize nasib eyle» diye münâcâât buyururdu.

«KAZÂ GELİNCE AÇIK VE PARLAK GÖZLERİN KAPANACAĞINA
DÂİR SÜLEYMAN ALEYHİSSELÂMIN HÜDHÜDİ KISSASI.»

چون سلیمانرا سرا پرده زدند

جمله مرغانش بخدمت آمدند

Çun Süleymânra serâperdê zedend,
Cümle murğâneş be-Hidmet âmedend,

«Vaktâki Süleyman Peygamberin otağını kurdular, bütün kuşlar,
ona hizmet etmeye geldiler.»

همزبان و محرم خود یافتند

پیش او یک یک بحاجت یافتند

Hem-zebân û mahrem-i Hod yâftend,
Piş-i û yek yek be-cân bi-ştâftend.

«Kuşlar, Hazret-i Süleyman'ı dillerini anlar buldular; candan,
gönülden gelen bir arzu ile onun huzûruna koştular.»

Meselâ bizim şimdi (değil) dediğimiz kelimenin Azeri lehçede eski telâffuzu (tigil), sonraki tekellümü (degül) dır. Çatağaycada, o makamda (imas) lâfzı kullanılır. Şimdi bir de (Dil Kurumu) nun uydurduğu bir lehçe peydâ oldu ki, o uydurma kelimeler yüzünden, de- de ile torunu, işâretle konuşmaya mecbur oluyorlar.

1206

پس زبان محرمی خود دیگرست
همدی از همزبانی بهترست

Pes zebân-i mahremi Hod digereşt,
Hem-dilî ez-hem-zebânî bihterest.

«Mahremiyyet lisânı hakikaten başkadır. Kalb âşinâlığı, lisan âşinâlığından daha iyidir.»

Cenâb-ı Pir efendimiz, kuşların lisânını Hazret-i Süleymanın anlaması dolayısıyla lisan âşinâlığının iki kimse arasında bir nevi yakınlık ve ünsiyyet husûle getireceğini, lisan vâsıtasıyla meselâ, mecûsî bir Hindlinin müslüman bir Türk ile konuşup anlayabileceğini, bil'akis aslen Türk ırkına mensub olduğu halde birbirinin sözünü anlamaz hâle gelmiş iki Türkün yekdiğerine yabancı kalacağını söylüyor. Macarlar, Bulgarlar ve biz aslen hep Türk iken, lehçelerin değişmiş olması dolayısıyla birbirimize yabancı kalmışız, hattâ düşünancesine çarpışmışız. Vaktiyle bunları anlamış ve onlara anlatmış olsaydık, şimdiki vaz'iyetimiz elbette başka türlü olurdu. Hâlâ da lisan öğrenmeye heves etsek yine de başka türlü oluruz. İnsanın ana dilinden başka lisan bilmesi, ba'zı kaba sofuların vehmi gibi günah değildir. Bil'akis öğrenmek ve o sâyede din düşmanlarının mekrinden haberdâr olmak için teşvikat vardır. Ashabın büyüklerinden (Zeyd bin Sâbit) radiyallahü anh — ki Kelâmullahı toplayıp müshaf hâline getiren zâttir ve İbn-i Abbas radiyallahü anhümânın hocası — oır — Emr-i Peygamberi ile İbrânî lisanını, ya'ni eski ve asıl yahudi-ceyi öğrenmişti.

Hicretin altıncı senesinde Peygamberimiz tarafından etraftaki hükümdar ve emirlere birer da'vetnâme gönderildiği sırada mektubları götürcek sefirler, gidecekleri yerde konuşulan lisânı bilenlerden intihab edilmişti. Hal böyle iken, müslümanlığın bu ince hikmetlerinden gafil bir takım kimseler, halkı farisi öğrenmekten bile men'e kalkışmışlardı.

Hülâsa: Lisan bilmenin faydası vardır. Zararı ve günâhı yoktur. Bir adam kaç lisan bilirse o kadar insan sayılır.

Muhterem okuyucu; çocuklarınızın lisan öğrenmelerine himmet

ediniz, hattâ eski yazımızı onlara öğretiniz. Çünkü şimdi eski yazıyı okuyabilmek ayrıca bir dil bilmek gibi oldu.

Cenâb-ı Mevlânâ, lisân-ı mekâl'in bu ehemmiyetine işâret ettikten sonra bir de lisân-ı halden bahseyleyor. Hal dilini bilmenin kal dilini bilmekten efdal olduğunu bildiriyor ve:

1207

غیر نطق و غیر ایما و سبج
صد هزاران ترجان خیزد زدل

Gayr-i nuT-K û gayr-i imâ vû sicill,
Sad hezârân tercemân Hized zi-dil.

«Nutkun, işâretin ve kitâbetin gayrı olmak üzere gönülden yüz bin terceman hasıl olur» buyuruyor.

Evet, «kalbden kalbe yol vardır» derler. İşte o yol vâsıtası ile iki kalbin sânihâtı yekdiğerleriyle muvâsalâ peyda eder. İki ârif, şifâhen ve imâen değil de, kalben, pek a'la görüşür ve konuşur. Bu konuşmanın nasıl olduğunu ise o mahremiyyet dâiresine dâhil olanlar bilir.

1208

جمله مرغان هر یکی اسرار خود
از هنر وز دانش و از کار خود

Cümle murğân her-yekî esrâr-i Hod,
Ez-hüner v'ez-dâniş û ez-kâr-i Hod.

«Kuşların hepsi kendi esrârını, hünerini, ilmini ve işini.»

1209

باسليمان يك بيك دامی نمود
از برای عرضه خود را می ستود

Bâ-Süleymân yek-be-yek vâmi-nümüd,
Ez-berâ-yî 'Urze Hodrâ mi-sütüd.

«Hazret-i Süleymana gösteriyor ve nefsinî hizmete arz ederek kendisini medhediyordu.»

از تکبر نی و از هستی خویش
بهر آن ناره دهد اورا به پیش

Ez-tekebbür ni vü ez-hesti-i Hiş,
Behr-i ân tâ reh dihed ûrâ be-piş,

«Kuşların bu temeddühü, kibirlerinden ve kendilerini göstermek istediklerinden değildi. Belki Süleyman Aleyhisselâm, huzurun da kendilerine mevki ve derece versin diye nefislerini medhediyorlardı.»

İnsanın gurur ve tefâhur fikriyle değil de, lûtufla celbeylemek için hasenâtından bahsetmesi câizdir. Nitekim Zekerîyyâ Aleyhisselâmın

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَ مِنْ عَظْمُ مَنِيَّ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا
وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

diye duâ ederek : İhtiyarlık dolayısıyla kemiklerim gevşemiş, şeyhühet eseri olan beyazlık, saçımı, sakalımı kaplamışken Allaha duâ etmekten ve kabûlünü ümid eylemekten fâriğ olmadım» dediğini Kur'ân-ı Kerim haber veriyor.

1211

جون باید بنده را از خواجه
عرضه دارد از هنر دیباجه

Çun bi-bâyed benderâ ez-Hâceî,
'Urze dâred ez-hüner dibâceî,

«Bir köleye bir efendi lâzım gelir, ya'ni ona satılmayı isterse; hüner ve ma'rifetinin mukaddimesini arzeder.»

(2) Sûrei Meryem: 4.

چونکه داود از حریداریش شک
خود کند بیمار و کر و شل و لنگ

Çunki dâred ez-Haridâriş neng,
Hod küned bimâr u kerr û şell û leng.

«Şâyet bir efendinin satın almasından kaçınırsa, kendisini hasta, sağır, çolak ve topal gösterir.»

Yani, nefisini özürlü zannettirip o efendinin satın almasına mâni olur.

1213

نوبت هدهد رسید و پیشه اش
وان بیان صنعت و اندیشه اش

Nevbet-i hüdhüd resid û pişe-eş,
V'an beyân-i San'atû endişe-eş.

«Hüdhüdün, ya'ni çavuş kuşunun san'atini ve zekâsını bildirmek nöbeti geldi.»

1214

گفت ای شه بك هنر كان كهترست
باز گویم گفت كوته بختراست

Gôft ey şeh yek hüner k'an kihterest,
Bâz gûyem gôft kûteh bihterest.

«Hüdhüd dedi ki: Sultânım; Küçük bir hünerimi arzedeğim ki, özü kısa kesmek evlâdır.»

1215

گفت رگو تا کدامست آن هنر
گفت من آنکه که باشم اوج پر

Gôft Ger-gû tâ kûdâmet ân hüner.
Gôft men ângeh ki bâşem evc per.

«Hazret-i Süleyman: Söyle, o hünerin nedir? diye sordu. Hüdhüd dedi ki: Ben havada uçarken.»

1216

بنگرم از اوج با چشم یقین
من بدیم آب در قعر زمین

Bi-ngerem ez êvc bâ çeşm-i yaKîn,
Men bi-binem âb der Ka'r-i zemin.

«Yüksekten şüphesiz bir gözle bakar ve toprağın altındaki suyu görürüm.»

1217

تا کجاست و چه عمقستش چه رنگ
از چه می جوشد ز خاکی یا ز سنگ

Tâ kücâyest û çi 'umKasteş çi reng,
Ez-çi mi-cüşed zi-Hakiyâ zi-seng.

«O su nerededir, derinliği ne kadardır, rengi nasıldır, topraktan mı, taştan mı kaynıyor bilirim.»

1218

ای سلیمان بهر لشکر گهرا
در سفر میدار این آگاهرا

Ey Süleymân behr-i leşker-gâhrâ,
Der sefer mi-dâr in âgâhrâ.

«Ey Süleyman; ordu için bu âgâh hüdhüdü seferde bulundur.»

1219

پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق
در بیابانهای بی آب عمیق

Pes Süleymân gôft ey nikû refîK,
Der beyâbânâ-yi bi-âb-i 'amîK.

«Bunun üzerine Hazret-i Süleyman dedi ki: Ey iyi arkadaş; susuz ve derin çöllerde.»

1220

تا بیابی بهر لشکر آبرا
در سفر سقا شوی امحارا

Tâ bi-yâbî behr-i leşker âbrâ,
Der sefer saKKâ şevi aShâbrâ.

«Seferde askere su bulmak için ordu ve eshâbına saka ol.»

«HUDHUDUN DA'VÂSINA KARŞI KARGANIN İTİRAZI»

1221

زاغ چون بسود آمد ز حسد
با سلیمان گفت کو گز گفت و بد

Zâğ çun bi-şnûd âmed ez hased,
Bâ Süleymân gôft k'û kej gôft u bed.

«Karga bu sözleri işitince hasedinden ileri geldi de Süleymana dedi ki: Hüdhüd yalan ve kötü söyledi.»

1222

از ادب نبرد به پیش شه مقل
خاصه خود لاف دروغین و محل

Ez edeb ne-bved be-piş-i şeh meKâl,
HâSSa Hod lâf-i dürûğîn û muhâl.

«Pâdişah huzûrunda söylenmek edebe muhâliftir. Husûsiyle yalan ve muhâl şeylerden bahsetmek münâsebetsizliktir.»

گر مر اورا این نظر بودی مدام
چون ندیدی زیر مشتی خالک دام

Ger mer ûrâ in nazar bûdi müdâm,
Çun ne-didî zir-i müştî Hâk dâm.

«Eğer hüdhüdün bu nazarı dâimi olsaydı bir avuç toprağın altındaki tuzağı nasıl görmez de tutulurdu?»

پس سلیمان گفت ای هدهد رواست
کز تودر اول قدح این درد خاست

Pes Süleymân gôft ey hüdhüd revâst,
K'ez tu der-evvel Kadeh in dürd Hâst.

«Süleyman Aleyhisselâm dedi ki; Ey hüdhüd; ilk kadehinde tortu çıkması, ya'ni ilk iddiânın doğru olmaması yakışır mı?»

چون نمیستی ای خورده دوغ
پیش من لافی زنی وانگه دروغ

Çun nümâyî mestî ey Horde-düğ,
Piş-i men lâfi zenî v'an-geh dürug.

«Ey ayran içmiş olan; nasıl sarhoşluk taşıyorsun? Huzûrumda lâfzenlik ediyorsun, bir de yalan söylüyorsun.»

گفت ای شه بر من عور گای
قول دشمن مشوا از بهر خدای

Gôft ey şeh ber-men-i 'ûr-i gedây,
Kavl-i düşmen me-şnev ez behr-i Hudây.

«Hüdhüd dedi ki: Şâhım; benim gibi çıplak bir fakir aleyhine düşman sözünü, Allah rızâsı için dinleme.»

گر بطلانست دعوی کردم
من هادم سر بیر این کردم

Ger be-buTlânêst da'vi-kerdenem,
Men nihâdem ser bi-bür in gerdenem.

«Eğer da'vâ edişim bâtil ise ben bunun için başımı ortaya koydum. İşte gerdanım, yalan söylüyorsam onu kes.»

زاغ کو حکم قضارا منکرست
گر هزاران عقل دارد کافرست

Zağ k'û hükm-i Kazâra münki-rest,
Ger hezârân 'akl dâred kâfirest.

«Kazânın hükmünü inkâr eden karganın, yüz bin aklı olsa da kâfirdir.»

Buradaki hüdhüdün enfûsî ma'nâsı: Urefây-ı ümmettir. Erbâb-ı ırfandan biri bir şey'e vukûfundan bahsetse, karga gibi olan münkirler derhal onu ta'n ve teşnî'a kalkar ve o bahiste yalancı olduğunu iddiâyâ kalkışır. O gibilere karşı Hazret-i Mevlânâ, hüdhüd lisanından bu beytleri söylüyor ve hükm-i kazâyı inkâr edenlerin, ya'ni kudret-i İlâhiyye karşısında kendisine vücûd ve kuvvet vermek isteyenlerin kâfir olduğunu bildiriyor. Nitekim Peygamberimi

zın bir hadisi Şerifi: «Vallahil'azim hayrın, şerrin de kaderle oldu-
na inanmayınca hiç biriniz mü'min sayılmaz» meâlindedir. Bu mü-
nâsebetle Cenâb-ı Pîr buyuruyor ki:

1229

در تو ناکافی بود از کفران
جای گند شهوتی چون کفران

Der tu tâ kâfi buved ez-kâfirân,
Cây-i gend-i şehveti çun kâf-rân.

«Sende kâfirden bir kâf, ya'ni küframiz bir i'tikad bulundukça
kâfirler gibi kokmuş bir şehvet mevzı'sın.»

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

Âyet-i Kerimesi muktezâsınca müş-

riklerde hubs-i mâ'nevi vardır Binâenaleyh onların akidesini kabul
eylemek, onlar gibi hubs-i mâ'neviye uğramak demektir. Yine hü-
dûd tîsânından beyânâta rücû ediliyor da deniliyor ki:

1230

من بینم دامرا اندر هوا
گر نباشد چشم عقلم را قضا

Men bi-binem dâmrâ ender hevâ,
Ger ne-püşed çeşm-i aKlemrâ Kazâ.

«Eğer kazây-ı İlâhî, akıl gözümü bağlamamış olursa, ben kurul-
muş tuzağı havadan görürüm.»

1231

چون قضا آید شود دانش بخواب
مه سیه گردد بگردد آفتاب

Çun Kazâ âyed şeved dâniş be-Hâb,
Meh siyeh gerded bi-gired âftâb.

«Kazâ zuhûr edince ilim, gaflete uğrar, yine kazâ te'sirile Ay ve
Güneş tutulup cepheleri kararır.»

(3) Sûrei Tevbe: 28.

1232

از قضا این تعیه کی نادرست
از قضا دان کو قضا را منکرست

Ez-Kazâ in ta'biyê key nâdirest,
Ez-Kazâ dâñ k'û Kazârâ münkirest.

«Şu tertibin kazadan olması, nasıl nâdir görülür? Kazâyı mün-
kîr olanın inkârı bile kazâ te'siridir.»

Adem Aleyhisselâm ve zevcesi hakkındaki sarîh yasak: «şu ağa-
ca yaklaşmayın» emri idi.

Hazret-i Âdem, bulunduğu Cennet dâhilindeki bu ağaca yaklaştı-
rmaktan sûret-i kat'iyyede nehyedilmişken, nehiydeki sarâhatı an-
layamadı ve te'vile kalkıştı. İşte bu hâlin sebebi de kazâ idi.

1233

بوالبشر کو علم الاسماء بگفت
صد هزاران علمش اندر هر رگفت

Bu-'l-beşer k'û alleme 'l-esmâ begest,
Sad hezârân ilmeş ender her regest.

Hazret-i Âdem, bulunduğu Cennet dâhilindeki bu ağaca yaklaştı-
rılmaz binlerce ilim vardır.»

Cenâb-ı Pîr, sûre-i Bakara'daki:

وَعَلَّمَ آدَمَ

الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ
هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Yâni: «Cenâb-ı Hak, Âdeme bütün isimleri öğretti. Sonra o isim-
lerin müsemmalarını meleklerle gösterdi, eğer da'vânızda sâdık ise-
niz şunların isimlerini bana haber veriniz dedi.» Âyet-i Kerimesine
işâret ediyor.

Âyet-i Celilenin telmih eylediği vak'a meşhurdur. Melekler, Â-
demin yaradılacağını ve onun (Halife-i Hak) olacağını öğrenince:

(4) Sûrei Bakara: 31.

هر که آخر مؤمن است اول بدید
هر که آخر کافر اورا شد بدید

Her ki âHir mü'minest evvel bi-dîd,
Her ki âHir kâfir ûrâ şûd pedîd.

«Sonunda mü'min olacağı evvelden gördü. Nihâyet kâfir ol-
mak da ona münkeşif oldu.»

اسم هر چیزی تو از دانا شنو
سر رمز علم الاسما شنو

İsm-i her çizi tı ez dâna şînev,
Sirr-i remz-i alleme 'l-esmâ şînev.

«Sen, her şey'in ismini âlim ve ârif olan zâttan işit ve (Allemel-
esmâ) remzindeki sırta dikkat et.»

Ya'ni Âdem Aleyhisselâm nasıl ta'lim-i esmâya mazhar olmuş
bir zât ise, ahfâdından ba'zıları da bilverâse ayn-ı sûretle ta'lim-i
İlâhî'ye mazhar olagelmüşlerdir ki eşyâyı ve esmâyı onların görüşü
ve bilişi ile bizim görüşümüz ve bilişimiz arasında çok fark vardır.

اسم هر چیزی بر ما ظاهرش
اسم هر چه یزی بر خالق سرش

İsm-i her çizi ber-i mâ zâhireş,
İsm-i her çizi ber-i Hâlik sireş.

«Bizim indimizde her şey'in ismi, zâhirine nazarandır. İnd-i İla-
hîde ise onun sırrına ve hakikatine göredir.»

«Ya Rabbi, biz seni tesbih ve takdîs ederiz» demişler; yer yüzünde
fesad çıkaracak ve kan dökecek bir neslin halkedilmesine bir nevi
i'tirazda bulunmuşlardı. Cenâb-ı Hak, onların aczini kendilerine an-
latmak için onları bir su'al karşısında bulundurdu, eşyanın isimleri-
ni haber vermelerini emretti. Melekler, o isimleri bilmedikleri için;
«Ya Rabbi, biz senin öğrettiğinden başka bir şey bilmeyiz» i'tirâfın-
da bulundular. Sonra o emir Âdem'e verildi. Hazret-i Âdem, ta'lim-i
İlâhî mazharı olduğu için, esmâyı birer birer söyledi. Bu ilnâi yük-
sekliği dolayısıyla de meleklerin secde-i ihtirâmına kible oldu.

Selmân-ı Fârisi Radiyallahü anh Hazretleri, Resûl-i Ekrem Sal-
lâllâhü Aleyhi Vesellem Efendimize kemâl-i hürmet ve muhabbe-
tinden secde etmek istemiş, fakat: «Bir mahlûka, Allahtan başka-
sının huzûrunda secde etmek lâıyk değildir» hadisiyle men' buyu-
rulmuştur.

Hazret-i Âdem'in meleklerle mescûd olması ise şahsı i'tibâriyle
değildi. Onda zuhûr eylemiş olan ta'lim-i İlâhî dolayısıyla idi. Şim-
di mihrâb, hattâ Ka'be namaz kıldığımız vakit karşımızda ne vaz'iy-
yette ise Hazret-i Âdem de melekler karşısında o vaz'iyette idi.

Esmânın mâhiyyetine gelince: Ne gibi isimler olduğu müfessir-
lerce ihtilâflıdır. İbn-i Abbas: «Allah, Âdeme çanak ve kepçeye ka-
dar her şey'in adını öğretti» demiştir. Buna nazaran denilebilir ki
Cenâb-ı Hak, Âdem Aleyhisselâma muhitindeki şeylere birer isim
vermiştir.

اسم هر چیزی چنان کان چیز هست
تا پایان جان اورا داد دست

İsm-i her çizi çunan k'ân çiz hêst,
Tâ be-pâyân cân-i Ūrâ dad dêst,

«Her şey'in ismi, o şey'in olduğu gibi, ya'ni mâhiyyeti ve ilm-i
İlâhîdeki adı vechile sonuna kadar, ya'ni tamâmiyle, yâhud âkibeti
i'tibariyle onun rûhuna mülhem oldu.»

هر لقب کو داد آن مبذل نشد
آنکه جستش خواند او کاهل نشد

Her leKab k'û dâd ân mübdel ne-şûd,
An-ki cüsteş Hând û kâhel ne-şûd.

«Âdem'in vermiş olduğu lâkab değişmedi. Onun çevik ve atik
meddiği tenbel olmadı.»

زرد موسی نام جویش شد عصا
زرد خالق بود نامش ازدها

Nezd-i Mûsâ nâm-i çûbeş şûd aSâ,
Nezd-i HalîK bûd nâmeş ejdehâ.

«Mûsânın indinde değneğinin adı asâ idi. İnd-i İlâhide ise onun nâmı ejderhâ bulunuyordu.»

Çünkü o asânın yere atılmasıyla ejderhâ şekline gireceği mu-
kadderdi.

بد عمر را نام اول بنپرست
لیک مؤمن بود نامش درالست

Bûd 'Umerrâ nâm-i evvel bût-perest,
Lîk mü'mîn bûd nâmeş der-Elest.

«Ömerin önceki nâmı putperest idi. Lâkin (Elest) âlemindeki is-
mi mü'mindi.»

Ma'lumdur ki Hazret-i Ömer radiyallahü anh Efendimiz müs-
lûman olmadan evvel putperest idi. Bundan dolayı, dayısı Ebû Cehl
gibi, müslûmanlığın ve Aleyhisselâm Efendimizin en şiddetli düş-
manlarından bulunuyordu. Hattâ bu adâvet sevkiyle vücûd-i Mu-
hammediyi ortadan kaldırmaya azmeylemiş ve o fikirle silâhlan-
mıştı. Sonra öyle kaviyyülimân bir müslûman oldu ki, şirke ve hak-
sızlığa o derece adâvet gösterdi ki bugün ism-i şerifi câmi'lerimizin
cidâr-ı ihtirâmını bihakkın tezyîn ediyor. Nâm-ı mûkerremi dost ve
düşmanın lisân-ı tebçiline, hattâ Firenk târihlerinin sayfalarına zi-
net veriyor.

İşte Fârûk-i a'zam Hazretlerinin önceki ve müşrikler arasında-
ki vasfı (putperest) olduğu halde (Elest) âlemindeki ve ilm-i İlâhide
ki ismi (Mü'min-i vahdet perest) idi.

آنکه بود نزدیک ما نامش می
پیش حق این نقش بد که با می

«Ân-ki bûd nezdik-i mâ nâmeş meni,
Piş-i haKK in naKş bûd ki bâ meni.

«Bizim indimizde meni diye anılan nutfenin ismi, Hakkın huzû-
runda benlikle muttasıf olan bu vücûd nakşı idi.»

Ya'ni bu cevher-i insâniye biz meni deyip geçiyoruz ve birkaç
damla sudan ibaret görüyoruz. Fakat onun dâhilinde benlik nakşını
hâiz bir çok insan vardır.

صورتی بد این می اندر عدم
پیش حق موجود نه پیش و نه کم

Sûreti bûd in meni ender adem,
Piş-i haKK mevcûd nê biş û ne kem.

«Bu nutfe ademde iken, ya'ni ilkahtan sonra alacağı şekli al-
madan, ind-i İlâhide bir sûret idi. Hem ziyâde ve eksik olmaksızın
tamâmiyle mevcûd ve ma'lûm idi.»

حاصل آن آمد حقیقت نام ما
پیش حضرت کان بود انجاء ما

HâSıl ân âmed haKîKat nâm-i mâ,
Piş-i hazret, k'ân büved encâm-i mâ.

«Hülâsa : Bizim Hazret-i Hakdaki ismimiz, âkibet-i ahvâlimiz -
den ibârettir. Ya'ni hâtimede mü'min isek adımız mü'min, maâzal-
lah kâfir isek kâfirdir.»

مرد در طاقت نامی نهد
نی بران کو طاریت نامی نهد

Mêdrâ ber-âKibet nâmi nihed,
Ni ber-ân k'û âriyet nâmi nihed.

«İnsana âkıbetine göre isim kor. Yoksa iğreti ve zâil ahvâle göre değil.»

چشم آدم چون بنور پاک دید
جان و سر نامها گشتش بدید

Çeşm-i Âdem çun be-nûr-i pâk did,
Cân u sîrr-i nâmhâ geşteş bedid.

«Âdem Aleyhisselâmin gözü, pâk olan basîret nûriyle bakınca isimlerin rûhu ve sırrı ona zâhir oldu.»

چون ملک نواری حق در وی بیافت
در سجود افتاد و در خدمت شتافت

Çun melek envâr-i haK der-vey bi-yâft,
Der-sücûd üftâd u der-Hidmet şitâft.

«Melekler, Âdemdeki nûr-i İlähiyi idrâk edince secdeye vardılar ve hizmete koştular.»

Evvelce de söylenildiği vechile meleklerin secdesi hakikatte ona değil, onda zuhûr eyleyen kemâl-i İlähiye idi. Hazret-i Âdem, meleklerin secdesine kible ve mihrab olmuştur.

مدح این آدم که نامش می برم
قصرم گر قایمات بشمرم

Medh-i in Âdem ki nâmeş mi-bürem,
KâŞiremger tâ Kiyâmet bi-şmürem.

«Nâminı zikrettiğim bu Âdem'in medhini kıyâmete kadar sayıp döksem yine taksir etmiş ve tamâmiyle söyleyememiş olurum.»

این همه دانست چون آمد قضا
دانش یک نهی شد بروی خطا

În hemê dânist çun âmed Kazâ,
Dâniş-i yek nehy şûd ber-vey HaTâ.

«Hazret-i Âdem bu kadar ilmiyle berâber kazâ gelince bir nehy'nin hakikatini bilmek husûsunda hatâ etti.»

کای عجب نهی از بی تحریم بود
یا بتأویلی بدو توهم بود

Key aceb nehy ez pey-i tahrîm bûd,
Yâ be-te'vîlî be-d-û tevhim bûd.

«Şöyle diyerek ki: Acebâ bu nehy: tahrîmi mi' yoksa te'vîlî ve tahvîfî mi? diye mütevehhîm ve mütereddîd kaldı.»

Cenâb-ı Hak Âdem ve Havvâyı (velâ tagraba hazîhişşecerah) formânile bir ağaca yaklaşımdan nehyeylemişti. Ma'lûmdur ki: Nehy: (tahrîmi) ve (tenzîhi) diye iki türlü olur. Meselâ:

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ

Yâni: Öksüzün malına yaklaşmayın. Âyetindeki nehy, tahrî-teldir. Çünkü yetim malı yemek haramdır. Fakat: «Sarmısak, soğan ve pırasa yiyen, mescidlere yaklaşmasın.» Hadisindeki nehy tenzîhi-

dir. Zira bu sayılan şeyleri yemek haram değildir, mekruhtur. Onları yiyen kimsenin ağzı kokacağı, yanındaki kimseleri iz'âç edeceği cihetle, öyle bir adamın câmi'lere gelmesi nehyedilmiştir.

Bu Hadis-i Şerif dolayısıyla hâtıra bir şey geliyor. Soğan, sarımsak ve pırasa gibi şeyleri yiyen kimsenin cemâ'ate gelmesi tenzihen nehyediliyor. Bu nehyin hikmeti, şüphesiz o fena kokulu şeylerin cemâ'ati bizâr eylemesidir. Demek ki cemâ'ati müsliminin fenâ koku neşretmemesi, câmi'deki din kardeşini müteazzi ve müteessir etmemesi lâzım. O halde insâf edelim. Yağlı meşinden yapılmış mestlerin, yâhud günlerce değiştirilmemiş ve altı meşinleşmiş çorapların kokusu soğandan, sarımsaktan ve pırasadan hafif midir? Bana kalırsa, hattâ burnunda azıcık koku almak hissi bulunanlarca mest ve çorap, yâhud terli çıplak ayak kokusu evvelkilere nisbetle daha kerihlidir. İnsana âdetâ öğürtü verir. Binâenaleyh o gibi kimseler de müslümanlığın nezâhetini ve câmie gelmenin âdâb ve şerâitini düşünseler pek iyi ederler. Cemâ'ate gelmek sünnettir, cemâ'ati rahatsız etmemek de Peygamber Efendimizin emri icâbıdır.

Bahse gelelim. Hazret-i Âdem o kadar ilm ü irfâniyle berâber vâki nehy'in tenzihi mi, tahrimi mi olduğunu kestiremedi.

1250

در دلش تأویل چون ترجیح یافت
طبع در حیرت سوی گددم شتافت

Der-dileş te'vil çun tercih yâft,
Tab' der-hayret süy-i gendüm şitâft.

«Kalbinde nehyin te'vili olması müreccah olunca, tabi'ati hayret içinde buğdaya koştı.»

1251

باغبان را خار چون در پای رفت
دزد فرصت یافت کلا برد رفت

Bâğbânra Hâr çun der-pây reft,
Bâğbânra Hâr çun der-pây reft,

«Bahçevanın ayağına diken batınca hırsız, onun meşguliyetinden istifâde ederek, fırsat bulur ve metâ'ını alıp savuştur.»

1252

چون زحیرت رست باز آید ز راه
دیده برده دزد رخت از کارگاه

Çun zi-hayret rüst bâz-âyed zi-râh,
Dide Bürde düzd raht ez-kârgâh.

«Hayret ve meşguliyetten kurtulup da yola, ya'ni kendine gelince eşyasını hırsızın tezgâhtan alıp götürdüğünü görür.»

Ya'ni Âdem Aleyhisselâmın vesvese-i şeytâniyye ile sarih olan ilâhi nehyi te'vile kıyâm etmesi, ayağına diken batan bir bahçevanın meşguliyetine teşbih ediliyor. Ebûlbeşer Hazretlerinin te'vilden sonra memnu ağaca yaklaşması, ondan sonra cennetten çıkarılması da bahçevanın meşguliyetinden istifâde eden hırsızın eşyâyı götürmesine, sâhibini çamaşırsız bırakmasına benzetiliyor.

Pılı pırtısı çalınan bahçevanın, onların gitmesine kendi meşguliyetinin sebep olduğunu bilip de nefesine levmetmesi kabilinden olmak üzere Hazret-i Âdem de :

1253

ربنا انا ظلمنا گفت واه

یعنی ظلمت آمد و گم گشت راه

Rabbenâ innâ zalemnâ gôft vâh,
Ya'ni zulmet âmed û güm gêşt râh.

«Rabbenâ zalemna enfüsenâ, ya'ni: "Ey Rabbimiz, biz nefsimize zulmeyledik, vah bize" dedi. Zalemnâ ta'biriyle de zulmet geldi ve yolumuz kayboldu demek istedi.»

Cenâb-ı Âdem, kendisinden zuhûr eyleyen o zelle'nin kabâhatini nefesine isnâd eylemiş, kendisini kabâhatli görüp:

قَالَرَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٠﴾

Yâni : «Ey Rabbimiz, biz hakikaten nefsimize zulmeyledik. Eğer bizi mağfiret etmez ve hâlimize acımazsan biz en büyük hüsrâna düşmüş oluruz» demişti.

(6) Sûrei Araf: 23.

Şeytan ise, Âdeme secde etmeye me'mur iken emr-i ilâhiye itâ'â göstermemiş dalâleti de kendisine atfetmeyerek :

قَالَ رَبِّ إِنَّمَا أَتَيْنَا

Yâni : Beni azdırışın hakkı için' diye, iğvâyı ve idlâli Cenâb-ı Hakka isnâd eylemiş ve dolâyısıyla büyük bir küstahlıkta bulunmuştu. Neticede Âdemin hüsn-i edebi afvini, şeytanın edepsizliği de ebediyen tardedilmiş olmasını icâp etti.

Cenâb-ı Pir Efendimiz: (Zalemnâ) kelimesinden lâtif bir nükte çıkarıyor: Zulmet geldi, gözümüzü bürüdü, yolumuzu kaybettik ma'nây-ı işârisini istinbât ediyor. Hazret-i Âdem gibi (Allemel esma) mazhariyyetinde bulunan bir zâtın bile hükm-i kazâyı karşı âciz kalacağını anlatıyor ve yine diyor ki:

1254

این قضا ابری بود خورشید پوش
شیر و ازدرها شود زو همچو موش

În Kazâ ebri büved Horşid-puş,
Şîr u ejderhâ seved z'û hem-çu mûş.

«Bu kaza, güneşi örten bir bulut gibidir. Arslan ve ejderha onun tesiriyle fâre misilli âciz kalır.»

Bundan sonra bahse dönülüyor. Süleyman Aleyhisselâmın huzûrunda karga ile mübâhase eden hüdhüd lisânından deniliyor ki:

1255

من اگر دامی نه بینم گاه حکم
من نه تنها جاهل در راه حکم

«Men eger dâmi ne-binem gâh-i hukm,
Men ne tenhâ câhilem der râh-i hukm.

«Eğer hükmü kazây-i ilâhînin zuhûru ânında ben tuzâğı görmüyorsam kazây-i ilâhî yolunda âciz ve câhil kalan yalnız ben değilim.»

Baksan'a Hazret-i Âdem bile onun zebûnu olmuştu.

Hazret-i Mevlana bu kıssanın naklinden sonra hisse olarak bu yuruyor ki:

(7) Sûrei Hicr: 39.

1256

ای خنک آنکه نکو کاری گرفت
رور را بگراشت او زاری گرفت

Ey Hunûk ân-ki nigû-kârî girift,
Zûrrâ bû-gzâşt û zârî girift.

«Ne mutlu o kimseye ki işin iyi cihetini tutmuş ya'ni zoru ve ta'azzumu bırakmış, tazarru' ve amân yoluna gitmiştir.»

Çünkü kula yakışan: Allaha karşı yarışa kalkışmak değil, ilticâ tabına düşmek, candan, gönülden «Aman yâ Rabbi» demektir.

1257

گر قضا پوشد سه همچون شبت
هم قضا دست بگیرد عاقت

Ger Kazâ pûşed siyeh hem-çun şebet,
Hem Kazâ destet bi-gired âKibet.

«Eğer kazâ seni gece gibi kaplayacak ve karanlıkta bırakacak olursa yine o kâza âkıbet elinden tutar, aydınlığa çıkarır.»

İnsan karanlıkta kalacak, yolunu bulamayacak olursa tabi'i bağı, çağırır, aman der, imdad diler. Nihâyet biri gelip elinden tutar, çekip götürür, aydınlığa çıkarır. Bunun gibi bir kimse de gaflet zulmetine düştü mü, adımını atacak yeri şaşırdı mı Allaha tazarru' etmeli, tevfik-i ilâhînin destgiri olmasını talep eylemeli. O vakit lûtf-i Rabbânî yetişir, onun elinden tutar ve hidâyet caddesine çıkarır. Kezâ:

1258

گر قضا صد بار قصد جان کند
هم قضا جانت دهد درمان کند

İnkârların secdesine kible ve mihrab olmuştur.

Hem Kazâ cânîd dihed derman küned.

«Eğer kazâ, yüz def'a canına kasdederse, yine o kazâ, sana can verir, derdine derman eder.»

Öyle değil mi? Hepimiz mükerreren hastalanmış, yâhud bir tehlikeye düşmüş, belki de hayatımızdan ümid kesecek bir hâle gelmiştir. Tabi'i o hâl, hükm-i kazâ icâbıdır. Fakat yine o kazâ te'siriyle hastalığı ve tehlikeyi atlatmış, âfiyet ve necat bulmuşuzdur.

ایون رضا صد بار ا راحت گرند
بر فراز چرخ خرگامت زند

İn Kazâ Sad bâr eger râhet zened,
Ber-firâz-î çârH Hargâhet zened.

«Bu kazâ, yüz def'a yolunu vurmuş olsa da yine semânın fevkün
de sana çadır kurar.»
Ya'ni âli mertebelere çıkarır.

Evet. Rizây-ı İlahinin kimde ve nede olduğu bilinemez. Bidâyeten
fısk u fücûr içinde yaşayan biri görülür. Lâkin günün birinde o fâ-
sık şahsa hidâyet erişir, birdenbire bir salâh kesbeder. Kazây-ı İlahî
onu pek yüksek bir mertebeye çıkarır.

از کرم دان این که می ترساندت
تا بملک ایمنی بنشاندت

Ez-kerem dâni ki mi-tersânedet,
Tâ be-mülk-i imeni bi-nşânedet.

«Kazânın seni korkutmasını kerem eseri bil. O, seni emniyyet
mülküne oturtmak içindir.»
Cenab-ı Hak Kur'an-ı Hakîm'inde :

«Ey mü'minler, Allah indinde en ziyâde kerim olanınız ve ondan
fazla ikram görecek bulunanınız ondan en çok korkup çekinenizdir.»
buyuruyor. Demek ki dünyâda Allahtan korkan âhirette emîn olacak
ve ind-i İlahide ikrâm görecektir.

این سخنان پایان ندارد گشت دیر
گوش کن تو قصه خرگوش و شیر

İn suHan pâyan ne-dâred gêşt dîr,
Gûş kûn tû KıSSa-î Hargûş u şîr.

«Bu sözün, ya'ni kazâ ve kader bahcînin sonu gelmez. Söz de u-
zadı, vakit gecikti. Arı tktavşan ve arslan kıssasını dinle.»

«KUYU CİVARINA GELİNCE TAVŞANIN ARSLANDAN GERİ KALMASI»

چونکه زد چاه آمد شیر دید
کز ره آن خرش گو ماندو پا کشید

Çun-ki nezd-i çâh âmed şîr did,
K'ez-reh ân Hargûş mând û pâ-keşid.

«Kuyu civârına yaklaşıncı arslan baktı ki tavşan geri kalmış,
ayak sürüyor.»

گفت پا و پس گشیدی نو چرا
پای را و پس مکش پس اندرا

Gôft pâ vâpes keşidi tû çirâ,
Pâyra vâpes me-keş niş ender-â.

«Arslan dedi ki: niçin ayak sürüyorsun? Geri kalma, öne düş.»

گفت کو پایم که دست و پای رفت
جان من لرزید و دل از جای رفت

Gôft k'û pâym ki dest û pâ y reft,
Cân-i men lîrîzîd u dîl ez-cây reft.

«Tavşan cevap verdi ki: Ayağım nerede? Korkudan el, ayak kal-
madı. Rûhum titredi, kalbim yerinden fırladı.»

رنگ رویم را نمی بینی جو زر
زاندرون خود دهد رنگم خبر

Reng-i rûyemrâ ne-mî-bini çu zer,
Z'enderûn-i Hod dihed rengem Haber.

«Yüzümüzün rengini görmüyor musun? Altın gibi sapsarı oldu. Yüzümün rengi, içimin hâzinden haber veriyor.»

حق جو بیمار معرف خوانده است
چشم عارف سوی سیمای مانده است

Hak çu simârâ muarref Hândeest,
Çeşm-i ârif sûy-i simâ mândeest.

«Cenâb-ı Hak, simâ hakkında (mu'arref) dediği için ârifin gözü simâda kalmıştır.»

Cenâb-ı Hak, Zâ-ti Akdes-i Nebvî'nin ma'îyyetinde bulunanları, ya'nî Eshâb-ı Kirâmı medh için «Onların alâmetleri yüzlerindedir, yüzlerine bakılınca imân alâmeti görünür» buyurmuştur. Kezâ, «Mücrimler simâlarından tanınır» buyuruyor. Hakikaten bir adamın sûreti ve simâsı, sîret ve ma'nevîyyatının aynasıdır.

Sen nasıl âdemsin, ister söyle, ister söyleme;
Sendeki mâhiyyeti enzâra simâ söylüyor.

Evet, sâlih bir kimse, yüzünde parlayan salâh nûrundan belli olur. Kezâ fâsık, ayyaş bir herif de, yine çehresinin alâmetlerinden anlaşılır. Birincisinden nazar ne kadar hoşlanırsa, ikincisinden o derece nefret eder. Ondân dolayısıdır ki ârifin gözü, gördüğü şahsın simâsına bakar. Bakar bakmaz da onun nasıl bir mahlûk olduğunu anlar. Nitekim Hadis-i Şerifte: «Mü'minin firâsetinden sakının. Çünkü o, Allah nûru ile bakar ve sezer» buyurulmuştur.

رنگ و بو غماز آمد چون جرس
از فرس آگه کند بانک فرس

Reng u bû gammâz âmed çun ceres,
Ez-feres âgeh kuned bân-i feres.

«Renk ve koku, çingirak gibi gammazlık eder. Atın kişnemesi inana atı bildirir ve buldurur.»

Ya'nî kervanlardaki hayvanların boyunlarındaki çingiraklar nam-ı kervan geçtiğini haber verirse; renk olsun, koku olsun bunlar da menşelerini anlatırlar. Kezâ bir atın kişnemesi, bulunduğu yeri ihbar eder. Bunun gibi bir yüzün sararması, sâhibinin korktuğuna, yâ-lud hasta bulunduğuna, kızarması da yine sahibinin sıkıldığına ve utandığına delâlet eyler.

بانک هر چیزی رساند زو خبر
تا بدانی بانک خر از بانک در

Bânk-i her-çizi resâned z'û Haber,
Tâ bi-dânî bânk-i Har ez-bânk-i der.

«Her şey'in sesi, o şeyden haber verir. Ses vasıtasıyla, merkep anırtmasını kapı gıcırdamasından ayırd edersin.»

گفت پیغمبر تمییز کسان
مر، مخفی لدی طی اللسان

Göft Peygamber be-temyîz-i kesân,
Mêr' ma'fiyyun ledâ Tayyi 'l-lisân.

«Hazret-i Peygamber Sallâllâhü Aleyhi Vesellem: insanların temyizine karşı her şahıs, tayy-ı lisânı, ya'nî söz söylemesi altında gizlidir, buyurmuştur.»

«İnsan dilinin altında gizlidir. Hadisine işaret ediliyor. Evet, insan, lisânı tekellümü altında gizlidir. Bir kimsenin ma'nevi mâhiyyeti,

im ve irfânı, tahsil derecesi konuşmasından anlaşılır. Bir cahil, ule-mâ kıyafetine girse de, devirdiği çamlardan, savurduğu heyazanlar-dan cohli meydana çıkar. Lisan ve konuşma böyle olduğu gibi renk ve simâ da böyledir.

1270

رنگ رو از حال دل دارد نشان
رحم کن مهر من در دل نشان

Reng-i rû ez-hâl-i dil dâred nişân,
Rahmetem kûn mihr-i men der-dil nişân.

«Yüzün rengi, kalbin hâlinden nişân verir. Ba'zan yüz öyle bir renk alır, göz öyle bir nazar eder ki, o renk ve o bakış: Hâlîme acı, kalbinde bana bir muhabbet mevki'i ver demek olur.»

1271

رنگ روی سرخ دارد بانک شکر
رنگ روی زرد دارد بانک نکر

Reng-i rûy-i sûrH dâred bânk-i şûkr,
Rengi rûy-i zêrd dâred bank-i nûkr.

«Kırmızı yüzün lîsân-ı hâlî, şûkûrdür. Sararmış yüzün meâlî de inkârdır.»

Bunların beyânından sonra bahse dönülüyor ve tavşan lîsânın-dan deniliyor ki :

1272

بر من آمد بانک دست و پا برد
رنگ رو و قوت و سیما برد

Ber-men âmed bânk dest û pâ bured,
Reng-i rû vû Kuvvet û simâ bured.

«Bana öyle bir ses geldi ki, elimi de, ayağımı da, yüzümün rengi-ni de, vücudumun kuvvetini de, simâmın belâgat-i kudretini de gö-rüldü.»

Ya'ni ileride bir arslan olduğunu biliyorum. Onun orada bulun-ması bana öyle bir dehşet verdi ki, ölüm sesi iştmiş gibi oldum.

1273

آنکه در هر چه در آید بشکند
هر درخت از بیخ و بن او بر کند

Ân-ki der-her-çi der-âyed bi-şkened,
Her dirâht ez-bîH u bun-û berkened.

«Her neye girse kıran, her ağacı dibinden ve kökünden söken.»

1274

در من آمد آنکه از وی گشت مات
آدمی و جانور جامد نبات

Der-men âmed ân-ki ez-vey gêst mât.
Âdemî vû cân-ver câmid nebât.

«İnsanları, hayvanları, nebâtâtı ve cemâdâtı mat eden şey, ya ... Ölüm bana geldi.»

1275

این خود اجزائند کلیات ازو
زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو

În Hod eczâ'end külliyyât ez-û,
Zêrd kerdê reng u fâsid kerde bû.

«Filhakika bunlar cüz'iyattır. Yalnız bunların değil, külliyyâ - tın da ölümden rengi sararmış, kokusu bozulmuştur.»

1276

تا جهان که صابرست و گه شکور
بوستان که حله به شد گاه عور

Tâ cihan geh Sâbirest û geh şekûr,
Bûstân geh hulle pûşed gâh 'ûr.

«Ölümün tesiri cihâna şâmildir. O da ba'zan ni'mete nâil oldu-ğu için şâkir, ba'zan da belâyâ ve mihnete uğradığı için sâbırdır. Bostan, ba'zan çemen ve yapraktan elbise giyer, ba'zan da ağaçla-rının yaprakları dökülür, çıplak kalır.»

آتایی کو بر آید نارگون
عقی سادبگر شود او سرنگون

Âftâbi k'û ber-âyed nâr-gûn,
Sâati diğer şevêd û ser-nigûn.

«Ateş renginde doğan güneş, bir müddet geçince zevâle uğrar ve tepetaklak olarak gurûb eder.»

اخترانی تافته بر چار طاق
لحظه لحظه مبتلای احتراق

AHterâni tâfte ber-çar-TâK,
Lâhza lâhza mübtelâ-yi ihtirâK.

«Felek çardağında, ya'ni fezâda parlayan yıldızlar da, ânen feânen ihtirâka mübtelâ olurlar.»

Bir yıldızın ihtirâkı; Güneşle bir dereceye gelmesi ve güneş ziyası ile görünmez olması, yâhud da buna yakın bir şey imiş.

مأم کو افزود ز اختر در جمال
شد زرنج دق او همچون خیال

Mâh k'û efzûd z'aHter der-cemâl,
Şud zi-renc-i duKK û hem-çun Hayâl.

«Ay ki güzellik ve parlaklık i'tibâriyle yıldızlardan fazla iken o da (dık) illetinden hâyal gibi olur.»

(Hümmeddik): Bir hastalık imiş ki eski türkcede ona ince ağrı ta'bir olunur ve mübtelâsını son derecede za'iflatırmış.

Cenâb-ı Pir, kamerin bedir halinde bütün yıldızlardan parlak görünürken, hilâl haline gelmesini, hattâ görünmez hayal şekline girmesini hummây-ı dıkka tutulmuş bir hastanın za'fına benzetiyor. Gecelerimizi pek şâ'irâne aydınlatan ayın da, tebeddül ve ta-havvüle uğramaktan kurtulamadığını söylüyor.

این زمین با سکون و بادب
آندر آرد زلزلهش در لرز تب

În zemin-i bâ-sükûn û bâ-edeb,
Ender-âred zelzeleş der-lerz-i teb.

«Bu sâkin ve edib olan arzı da zelzele, sıtmaya uğramış gibi titretir.»

Husûsiyle, zelzele-i kıyâmet, dağları atılmış pamuk gibi fırlatacak, insanları dağılmış pervaneler hâline getirecektir.

وَنَكُونُ

النَّاسَ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَنَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۝

Yâni : «Kıyâmette insanlar, dağılmış pervaneler gibi olacaktır, dağlarda atılmış pamuk hâline girecektir.»

ای بسا که زین بلای مرده ریک
گشت است آندر جهان او خرد و ریک

Ey besâ küh z'in belâ-yi murde rik,
Geşteest ender-cihân û Hurde rik.

«Dünyâda ne kadar dağ, bu ardakalası belâdan ufalanmış ve kum haline gelmiştir.»

این هوا باروح آمد مقترن
چون قضا آید و با گشت و عفن

În hevâ bâ-rûh âmed muKterin,
Çun Kazâ âyed vebâ geşt û 'afin.

«Şu hava; rûhun karîni, ya'ni teneffüsün ve hayâtın sebebi iken kazâ gelince yine o hava müte'affin ve nâkil-i vebâ olur.»

آب خوش گر روح را همشیره شد
در غدیری زرد و تلخ و تیره شد

Ab-i Hoş ger rûhrâ hem-şîre şûd,
Der-gadîrî zerd ü telh ü tire şûd.

«Hayat veren güzel bir su, rûhun hemşiresi mesâbesinde iken uzunca müddet bir çukurda kalacak olursa sararır, bulanır ve acılaşır.»

آتشی کو باد دارت در بروت
هم یکی بادی برو خواندیموت

Âteşi k'û bâd dâret der-bürût,
Hem yeki bâdi ber-û Hâned yemût.

«Ateşin bıyığında rûzgâr, ya'ni tabi'atinde kibr ve azamet varken, onun alevlenip yükseldiği sırada rûzgâr şiddetle üfleyince söner.»

حال دریا ز اضطراب و جوش او
فهم کن تبدیلهای هوش او

Hâl-i deryâ z'izTirâb ü cûş-i û,
Fêhm kûn tebdilhâ-yi hûş-i û.

«Denizin kabarıp çalkanması gibi hallerinden kazâ ve kaderin idrâk ve şu'ûru değiştirdiğini anla.»

چرخ سرگردان که اندر دست و جوست
حال او چون حال فزندان اوست

ÇarH-i ser-gerdân ki ender-cüst-ü-cüst,
Hâl-i û çun hâl-i ferzendân-i üst.

«Devrederek talep ve taharride bulunan feleğin hâli de oğullarının hali gibidir.»

Eskiden arzı sâbit, feleği müteharrik zannederler, dokuz feleğe (aba i tis'a) nâmını verip onları arz üzerindeki mahlûkatın babaları; (anâsır-ı erba'a) dedikleri su, ateş, hava ve toprağı da, (mevâlid i selâse) ya'ni cemad, nebat ve hayvanın anaları sayarlardı.

Feleklerde müdebbir ve müessir bir kuvvet vehmeyleyenlerin fikrî kudrî cerh için Hazret-i Pir: oğulları nasıl kazâ ve kaderin mahkûmu ise felekler de öyledir, onlar da hüm-i kazânın zebûnudur, diyor.

که خضیض و گ. میانه گاه اوج
اندر و از سعد و نحسی فوج فوج

Geh hazîz ü geh miyânê gâh êvc,
Ender-û ez-sa'd ü nahsi fêvc fêvc.

«Feleklerdeki yıldızlar da ba'zan (hadid), ba'zan (vasat) ba'zan (evc) noktalarında bulunurlar ve bu noktalarda takım takım seâdet ve nuhûset vardır.»

Hadid: Bir seyyarenin güneşten en uzak bulunduğu, evc de: En ziyâde güneşe yaklaştığı nokta imiş ki, müneccimlere göre, bu uzaklaşıp yaklaşımdan arz üzerinde seâdet ve nuhûset halleri zuhûra gelirmiş.

Cenâb-ı Mevlâna şu beyanattan sonra, insana hitâb ederek diyor ki:

از خود از جزئی زکلهای مختلف
فهم میکن حالت هر منبسط

Ez-Hod ez-cüz'i zi-külhâ muHtelîT,
Fêhm mî-kûn hâlet-i her-münbasîT.

«Ey küllerin ihtilât eczâsından vücûda gelmiş insan: her münbasîtin ve her unsurun hâlini kendinden kıyâs et.»

Ya'ni, sen nasıl dest-i kudrette tekallüb ve tehavvül etmekte isen, senin külliyyât dediğin şeyler de öyledir.

چونکه کلیاترا رنجست و درد
جزء ایشان چون نباشد روی زرد

Çun-ki külliyyatrâ rencest ü derd,
Cüz'i şân çun ne-bâşed rûy-i zerd.

«Madem ki külliyyâtın böyle tebeddül ve tegayyür hastalığı vardır, cüz'lerinin nasıl olur da benzi sararmış olmaz.»

خاصه جزئی کو زاضدادست جمع
ز آب و خاک: آتش و بادست جمع

HaSSa cüz'i k'û zi-azdâdest cêm',
Z'âbu Hâk ü âteş ü bâdest cêm'.

«Husûsiyle bir cüz' ki: anâsır-ı erba'a denilen su, toprak, ateş ve hava gibi birbirine zıd şeylerin ictimâ'ından terekküb etmiştir.»

این عجب نبود که میش از گerk جست
وین عجب کین میش دل در گerk بست

În aceb ne-bved ki miş ez-gûrg cest,
V'in aceb k'in miş dil der-gûrg best.

«Dişi koyunun kurddan ürküp sıçraması ta'accübe değmez; asıl şaşılacak şey, dişi koyunun kurda gönül bağlamasıdır.»

Ya'ni insanın kalıbı, birbirine zıd bir takım maddelerden müteşekkildir. Meselâ insanda hem harâret, hem rutûbet vardır. Halbuki hararetle rutûbet birbirinin zıddıdır. Su ateşi söndürür, ateş suyu tebâhhur ettirir. Öyle iken insanın kalıbında bunların imtizâcı dişi bir koyunun erkek bir kurda gönül bağlaması kabilindendir ki şaşılacak şeydir. Hülâsa:

زندگانی ز آتشی' ضدهاست
مرک دان اندر میانشان جنک خواست

Zindegânî z'âşiti-i ziddhâst,
Mêrk dâñ ender-miyânşân ceng Hâst.

«Hayat, zıdların i'tilâf ve imtizâcıdır. Aralarında cenk olması ise ölümdür.»

İnsan hastalandığı sırada ya harâret derecesi artar, ateşler içinde tutuşur, yanar. Yâhud harâret derecesi düşer de tirtir titrer. İşte bu haller anâsır-ı asliyyeden birinin galebesi demektir ki daha fazlalaşacak olursa hasta ölür.

لطف حق این شیرا و گوررا
الف دادست این دو ضد دوررا

LûTf-i haKK in şirrâ vû gûrrâ,
İlf dâdest in du zıdd-i dûrrâ.

«Allahın lûtfu, bu arslanla yaban eşeğine, meselâ hararetle bû-rûdet gibi birbirine uzak iki zıdda ülfet ve ünsiyet vermiştir.»

چون جهان رنجور و زندانی بود
چه عجب رنجور اگر فانی بود

Çun cihan rencûr u zindânî büved,
Çi aceb rencûr eger fânî büved.

«Mâdem ki dünyâ, kazâ taklibâtından hastadır, bir hastanın fânî olması da şaşılacak şey değildir.»

قمر چه بگزید هر کو عاقبت
زانکه در خلوت صفاهای دلست

Ka'r-i çeh bu-gzid her k'û âKilest,
Z'an-ki der Halvet Safâhâ-yi dilest.

«Akıllı bir kimse, kuyu dibini intihab ederek oraya çekilir. Çünkü halvette safây-ı kalb hâsıl olur.»

ظلمت چه به که ظلمت‌های خلق
سر نبرد آنکس که گبرد پای خلق

Zulmet-i çeh bih ki zulmethâ-yi Halk,
Ser ne-bürd an kes ki gired pây-i Halk.

«Kuyu karanlığı, halkın kasvet ve zulmetinden evlâdır. Halkın ayağını tutan, ya'nî onlarla ihtilât ederek peşlerinden ayrılmayan, başını kurtaramaz.»

Halvet: Tenhâca bir köşeye çekilip halkın dağdağasından kurtulmak ve Allah ile olmaktır. Halvet her tarikatte vardır. Aleyhissalât Efendimizin nübüvvetinden evvel Cebel-i Hirâda tehannüs eylemesi, hicretten sonra ramazan aylarında i'tikâfa girmesi, birer halvet idi. İşte o halvet, halvete girmiş olanı halk ile ihtilât zulmetinden kurtarır. Adem-i ihtilât neticesinde ise kalbde bir safâ husûle gelir.

Şurası da unutulmamalıdır ki halvetten maksad: Derûnun tahliye ve tasfiyesidir. Böyle olmayınca bir köşeye çekilip de orada bin türlü kuruntu ile vakit geçirmek halvet olamaz. Şeyhülekber (Kud-dise sirruhû) (Fütûhat) ında diyor ki: «Halvete giren bir zâte birli Beni halvetinde ve Rabbinin indinde yâd et dedi. O da: Seni yâd edersem Rabbimle halvette kalmamış olurum cevâbını verdi.»

Hazret-i Mevlânâ bahse rucû ile buyuruyor ki :

•TAVŞANIN AYAK SÜRÜYÜP GERİ KALMASI, SEBEBİNİ ARSLANIN SORMASI.

خواند بر شیرا و ازین رو پنדה
گفت من پس مانده‌ام زین پنדה

Hând ber-şîr û ez-in rû pëndhâ,
Gôft men pes mândeem z'in bëndhâ.

«Tavşan arslana böyle nasihatler verdi ve bu kaydlar dolayısıyla geri kaldım, dedi.»

شیر مذکورش تو ز اسباب مرض
این سبب کو خاص گانستم غرض

Şîr gofteş tû zi-esbâb-i maraz,
În sebeb gû HâSSegânistem garaz.

«Arslan da ona dedi ki: sen, hastalık esbâbından, sebeb-i hâsı söyle. Benim istediğim odur.»

گفت آن شیر اندرین چه ساکنست
اندرین قلعه ز آفات امنست

Gôft ân şîr enderin çeh sâkinest,
Enderin Kal'â zi-âfât iminest,

«Tavşan cevap verdi ki: o arslan, bu koyda sâkindir; bu kal'ada her türlü âfetten emindir.»

Tavşanın böyle demesi münâsebetiyle Hazret-i Mevlânâ halvet ve halvetin menfa'atine dâir şu iki beyti irâd ediyor:

گفت پیش از خم او را قاهرست
تو بین کان شیر در چه حاضرست

Gôft piş â zaHmem ûrâ Kâhirest,
Tû bi-bin k'an şîr der-çeh hâzirest.

«Arslan dedi ki: Korkma, ileri gel. Benim açacağım yarı, onu kahreder. Sen bak ki arslan kuyuda mı?»

گفت من سوزیدم زان آتشی
تو مگر اندر بر خویشم کشی

Gôft men sûzideem z'an âteşî,
Tû meger ender-ber-i Hişem keşî.

«Tavşan dedi ki ben o ateşten yanmışım. Yaklaşmam, meğer ki beni kollarının arasına alasın.»

تا به پشت تو من ای کان کرم
چشم بکشایم بچه در بگرم

Tâ be-puşî-tî tû men ey kân-i kerem,
Cêşm bü-kşâyem be-çeh der-bi-ngerem.

«Ey kerem ma'deni; ancak senin muzâheretin ve himâyetinle gözümü açar ve kuyunun içine bakabilirim.»

«ARSLANIN KUYUYA BAKMASI VE KENDİSİYLE TAVŞANIN AKISLERİNİ GÖRMESİ»

چونکه شیر اندر بر خویشت کشید
در پناه شیر تا چه می‌دوید

Çun-ki şîr ender-ber-i Hişêş keşîd,
Der-penâh-i şîr tâ çeh midevid.

«Arslan, tavşanı kolları arasına alınca onun himâyesinde kuyuya kadar koştu.»

چونکه در چه بنگریدند اندر آب
اندر آب از شیر و او دریافت تاب

Çun-ki der-çeh bi-ngeridend ender-âb,
Ender-âb ez-şîr u û der-yâft tâb.

«Kuyunun içine baktıkları gibi, suda arslanın ve tavşanın akisleri parladı.»

شیر عکس خویش دید از آب تفت
شکل شیری در برش خور گوش زفت

Şîr aks-i Hiş did ez-âb têft,
Şekl-i şîri der-bereş Hargûş-i zeft.

«Arslan kendi aksinin suda parladığını ve bir arslanla kucagında iri bir tavşan şeklinde görüldüğünü müşâhede etti.»

چونکه خصم خویش را در آب دید
مرء را بگذاشت اندر چه جهید

Çun-ki HaSm-i Hişrâ der-âb دید,
Mer-urâ bu-gzâşt ender-çeh cehîd.

«Arslan, hasmını su içinde görünce tavşanı bıraktı. Kuyunun içine atıldı.»

درفتاد اندرجهی کو کند بود
زانکه ظلمش در سرش آینه بود

Der-fütâd ender-çehi k'û kende bûd,
Z'an-ki zulmeş der-sereş âyende bûd.

«Kendi kazmış olduğu kuyuya düştü. Çünkü ettiği zulümler başına gelecekti.»

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا

Yâni: «Her kim zerre mikdar hayr işleyecek olursa onun mükâfâtını, kezâ her kim zerre mikdâr şer işleyecek olursa onun da cezasını hem dünyâda, hem âhirette görür.» demektir.

Kezâ: «Din kardeşi için kuyu kazan mutlaka onun içine düşer.» diye bir Hadis rivâyet edilir. Halki zararlandırmak için yapılan bir hareket, o hareketi yapanın zararını mücib olur. Burada gecikse bile, öbür tarafta mutlaka amelinin cezasını çeker.

İşte kıssadaki arslan da bir takım hayvanları öldürüyor ve yiyordu. Hikâyenin ortalarında söylenilmişti ki burada arslandan maksad: Nefs-i emmârenin timsâl-i âfâkisidir. Arslan nasıl civarındaki hayvanları zebun etmişse nefs-i emmâre de vücûddaki bir takım havâs ve kuvâyı esir eylemişti. Nihâyet aklı temsil eyleyen tavşanın tedbiriyle öldürüldü, onun pençesinden sair kuvvetler kurtarıldı.

Netice: Bu kıssadan hisse olmak üzere şu denilmek isteniyor ki Nefs, emmâre hâlinde bulundukça insanın rahat etmek ihtimâli yoktur. Binâenaleyh o muzir canavarın yok edilmesi lâzımdır. Hiç olmazsa (levvâme) lik derecesine, ya'nî arasıra uyanıklık kesbederek yaptığından dolayı sâhibini ayıplayacak bir hâle getirilmesi iktiza eder.

Cenâb-ı Pir, kıssanın alt tarafını beyân etmeden evvel zulm ile zâlimlere dair ba'zı beyânatta bulunuyor :

چاه مظلم کشت ظلم ظالمان
اینچنین گفتند جمله عالمان

Çâh-i muzlim gëşt zulm-i zâlimân,
În-çun-in goftënd cümlê âlimân.

«Zalimlerin zulmü, karanlık kuyu gibidir ki âlimlerin hepsi de böyle demişlerdir.»

Aleyhisselât Efendimiz de: «Zulm, kıyâmette sahibi için karanlıklar teşkil edecektir» buyurmuştur.

هر که ظالمتر جهش باهول تر
عدل فرمودست بدتر و ابرتر

Her-kin zâlim-ter çeheş bâ-hêvl-ter,
'Adl fermûdest bed-terrâ beter.

«Her kim daha fazla zâlim ise kuyusu, ya'nî karanlığı daha korkunçtur. Adl-i ilâhîde beter için beter vardır.»

Kur'ân-ı Kerim'de: «Seyyienin cezâsı da onun gibi seyyiedir» deniliyor. Azâbın derecesi zulmün derecesine göredir. Binâenaleyh bir zâlimin zulmü ne kadar fazla ise göreceği azab da o nisbette müdhiştir.

ای که تو از جاه ظالمی میکنی
از برای خویش چاهی میکنی

Ey ki tû ez câh zulmî mî-kûnî,
Ez-berâ-yî Hîş çahî mî-kenî.

«Ey mansıbı ve makamı dolayısıyla halka zulmeden, kendin için kuyu kazmış oluyorsun.»

İkbâline mağrûr olarak pek azıyorsun,
Zulmün kuyudur, sen onu kendin kazıyorsun

گرد خود چون کرم پيله بر متن
بهر خود چه میکنی اندازه کن

Gird-i Hod çum kirm-i pile ber-me-ten,
Behr-i Hod çeh mi-keni endâze ken.

«İpek böceği gibi etrafına dolanma, ya'ni elini, ayağını kendin bağlama. Yaptığın mezâlimle kendine kuyu kazıyorsun. Bâri boyuna göre ve tahammülün mikdârı kaz.»

هر ضعیفارا تو بی خصمی مزان
از بی ذاجاء نصرالله بخوان

Her zaifanrâ tu bi-HaSmi me-dân,
Ez-buni zâcâ'e naSru'llâh bi-Hân.

«Her za'if olanı kimsesiz sanma. Kur'anda: (İzâ câe nasrullah) sûresini oku.»

Sûre-i Nasr'a işâret buyuruluyor :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۖ
وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ
أَفْوَاجًا ۖ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

Meâli: «Allahın yardımı gelince ve Mekke fethedilince, bir de nâsın takım takım din-i İlâhiye girdiklerini, Habibim, sen görünce: Rabbine hamdederek tesbih eyle ve ondan mağfiret talebinde bulun. O Rabbi Kerim, kulları için tevvâb ve rahimdir».

گر تو پیلِ خصم تو ار تو رمید
نک جزا طیراً ابابیل رسید

Ger tu pili HaSm-i tû ez-tû remid,
Nek cezâ Tayren ebâbilet resid.

«Eğer sen fil gibi isen ve hasmın senden ürküp kaçıyor sa da mağrûr olma ki (Tayran ebâbil) cezası sana da yetişir.»

Hazret-i Mevlânâ (Fil vak'ası) na ve (Elemtera) Sûresine telmih ediyor. Hak sübhânehû ve teâlâ buyuruyor ki:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۖ
فِي تَضَلُّلٍ ۖ وَارْسَلَّ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۖ
تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ۖ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ۖ

Meâli: «Habibim; görmedin mi? Ya'ni işitip de görmüş gibi bilmiyor musun? Rabbin eshâb-ı file ne yapmıştı? Onların mekrini ve hilyesini tatlil ve ibtâl etmedi mi? Ve onların üstüne ebâbil kuşlarını gönderdi. Onların üstüne taş kesilmiş çamur parçaları atarlar-dı onları, hayvanlar tarafından yenilmiş saman kırıntıları hâlinde perişan ettili.»

Şu Sûre-i Celilede bahis buyurulan fil vak'ası, Habeşistanın Yemen vâlisi (Ebrehetüleşrem) in Kâbe'yi tahrib için filli bir ordu ile Mekkeye gelmesidir.

Ma'lûmdur ki Yemendeki Hımyeri hükümdarlarından (Zünû vâs) Yahudi Dinine girmiş olduğu için Yemenin Necran taraflarındaki hristiyanlara ezâ ve cefâ etmeye başlamış, onların istimdâdı ve Rum Kayserinin tavsiyesiyle Hâbeş Necâşisi Yemene bir ordu göndermişti. Bu ordu, Aden civarında Yemen askeriyle çarpıştı ve galebe çaldı. Zünûvâs, esir olmamak için atını denize sürdü ve boğuldu.

Habeş kumandanı (Erbat) Yemene vâli-i umûmi oldu. Fakat ikinci kumandan (Ebrehe) ile araları açıldı. Çarpıştılar. Erbat makrûl düştü. Ebrehe idareyi eline aldı. Necâşi tarafından da Yemen vâliliği tasdik edildi. Bu adam hem zeki, hem haris bir şahs idi. Yemen vâliliği ile kanâ'at edemiyor, bütün Arabistanı idaresi altına almak istiyordu. Halkı kendine meylettirmek için dinî bir vâsitaya nûrâcâ'at etti. San'ada muhteşem bir kilise yaptırdı. Bu kilise yalnız hristiyan ma'bedi değildi; Yahudilerin de, mecûsîlerin de, putperestlerin de ibâdetleri için ayrılmış kısımları vardı. Kilisenin inşâsından sonra her taraftan gelip ziyâret ve ibâdet olunması için delâllar çağırttı. Şu hareketiyle halkın Kâbe'ye olan teveccühünü kendi binâsına çevirmek istedi. Lâkin umduğu gibi çıkmadı. Arablar, İbrâhim ve İsmâil Aleyhisselâmın yâdigârı bulunan Kâbe'den dönmeler, Ebrehenin kilisesine râğbet göstermediler. İş bununla da kalmadı, kilise bir arab tarafından kirletildi. Bunun üzerine Ebrehe Kâbe'yi tahribe karar verdi. Epeyce kalabalık bir ordu ile Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Azmine mâni' olmaya çalışan kabileleri şîgnedi ve Tâife' kadar geldi. Oradan (Ebû Rîgal) isminde bir kılavuz alıp Mekke'ye yaklaştı. (Mugammes) mevki'ine gelince Ebû Rîgal öldü. Sonra Mekkeliler, düşmana kılavuzluk eden bu herifin mezarını taşlamaya başladılar.

Ebrehe ordusunun pişdarları, Mekkelilerin hayvanlarını sürmüş, Abdülmuttalibin de bir kaç yüz devesini götürmüştü.

O esnâda Ebrehenin bir me'mûru Mekkeye geldi, emirin ancak Kâbe'yi yıkmak için geldiğini, men'e kalkışılmadığı takdirde ehâliye dokunulmayacağını haber verdi.

Abdülmuttalip bu habere cevaben:

— Bizim men'e kudret ve niyyetimiz yok. Kâ'be Allahın beyti ve İbrâhim Aleyhisselâmın binâsıdır. Eğer Cenâb-ı Hak onun yıkılmasına Mâni' olursa kendi beytini muhâfaza etmiş olur. Yok... tahribine müsâ'ade ederse onu da kendi bilir, dedi. Sonra kalktı, Habeş ordugâhına gitti. Ebreheye:

— Kureyşin reisi geliyor dediler. Onu çadırına kabul etti. Vecâhet ve şeyhûhatine hürmeten oturduğu yerden kalktı. Bir kilim serdirip onun üstüne Abdülmuttalip ile yanyana oturdu ve gelişinin sebebini sordu. Abdülmuttalip:

— Askerlerinin sürüp götürdüğü develerimi istemeye geldim dedi. Ebrehe, bu cevap üzerine suratını ekşitti. O, Abdülmuttalibi Kâ'be'nin yıkılmaması için; recâyâ gelmiş sanmış, hattâ böyle nûrânî ve muhterem bir ihtiyarın recâsı üzerine yıktırmamaya karar vermişti. Umduğu sözü işitmeyince Abdülmuttalibi himmetsizlikle

ittihâm etti. Bunu anlayan Abdülmuttalib de:

— Develerin sahibi benim. Beytin sahibi ise Allah'tır. Elbette beytini muhâfaza eder dedi. Ebrehenin:

— Edemez, demesine karşı da:

— Öyle ise işte sen, işte o, cevâbını verdi.

Develeri iade ettiler. Abdülmuttalib onları alıp Mekkeye döndü. Bir taarruz ihtimaline binâen ehâliyi dağlara çıkardı. Şehri boşalttı. Ondan sonra Kâ'be kapısının halkasından tuttu ve:

— «Ya Rabbi, herkes evini, barkını muhafaza eder. Sen de beyt-i mûkerremi ve etrâfındaki evleri hifzeyle. Senin âl ve iyâlin demek olan Mekkelileri, salib mensuplarına ve perestîşkârlarına galip getir. Onların salibi ve satveti, senin kudret ve kuvvetine galebe çalmasın. Beytinin komşusu ve senin âilen olan ehl-i Mekkeyi esir etmek için bütün askerleriyle, filleri çekip getirdiler. Cehâletleri dolayısıyla harem-i muhteremine tecâvüz kasdında bulundular, celâl ve azametinden çekinmediler. Eğer onlarla Kâ'be'mizi karşı karşıya bırakacak olursan emir senindir» meâlinde olan bir manzûme ile munâcâtta bulundu. Duâdan sonra o da şehirden çıktı, dağlara iltica etmiş olan ahâlinin yanına gitti.

Ebrehe o esnâda hareket emri vermişti. Orduda kocaman bir fil vardı. Dâima askerin önünde giderdi. Onu bermu'tad öne geçirdiler, Mekkeye doğru çevirdiler. Fil derhal çöktü. Zarzor kaldırdılar ve yürütmek istediler, yine çöktü. Kaldırdılar, başka tarafa çevirdiler, yürüdü. Mekkeye döndürdüler, çöktü.

Ordu efrâdı fil ile uğraşırken üstlerinde bir bulut peydâ oldu ki binlerce kuştan müteşekkildi. Kırangıç kadar olan bu kuşlar gagalarında ve pençelerinde taşıdıkları nohud büyüklüğünde taşları ordunun üstüne atmaya başladılar. Taşlar, isâbet ettiklerini deviriyordu. Pek az müddet içinde o koca ordu darmadağın oldu. Kimi aman-sız bir yerine rastgelen taşların te'siriyle yere serildi. Kimi yaralandığından bırakıp savuştu ki, Ebrehe de bu savuşanlar arasında idi.

İhtimâl şu hâdise, ba'zı sivri akıllıların beynine giremez. Fakat garip görecektir bir şey değildir. Bir cismin ne kadar yüksekte düşerse o kadar sür'at ve kuvvet kesbedeceği ma'lûmdur. Ba'zan fındık ve ceviz kadar bir dolu dânesi bir hayvanı, hattâ bir insanı öldürüyor. Niçin? Hacmindan dolayı mı? Hayır... düştüğü irtifa' ve aldığı kuvvet dolayısıyla... Bir tabanca kurşunu bir adamı delip geçiyor. Neden? Beyrindeki sür'at ve kesbedtiği kuvvetten. O halde gayet yüksekte uçan kuşların gagalarından ve pençelerinden düşen taşların Ebrehe ordusunu perişan etmesi neden istib'ad olunmalıdır? Habeş ordusunun Mekke civârına kadar gelmişken şehre giremediği ve inhizâma

ogrادی tarihi bir hakikattir. Mekkeliler müdâfa'a ve mukatelede bulunmadıkları halde, ordu münhezim olmuştu. Peki... inhizâmına sebep ne idi?..

Bazıları bu inhizâmı orduda zuhûr eden sâri ve mühlik bir hastalıkla te'vile çalışıyorlar. VeleVKi öyle olsa dahi, yine Allahın düşmanlarına galeblisi demektir. Demek Allah beytine ta'arruza kalkışanlara aman vermiyor, imhâletmiş olsa bile ihmâl etmiyor. Ma'hud filin hizmetinde bulunanlardan iki kişinin Mekke'de kaldıklarını, ihtiyarladıklarında Mekke sokaklarında dilendiklerini, Hazret-i Ayşe, gördüm diye haber veriyor.

Mütearrız geçinmek isteyenlerden biri urefâdan bir zâte:

— «Ka'be'yi yıkmak isteyen Ebrehe ordusu helâk olmuştu. Fakat (Abdullah Binizzübyr) i muhasaraya alan Haccâc ordusu, Kâ'be'yi mancınık taşlarıyla yıkmışken birşey olmadı, hattâ galebe çaldı. İbnizzübeyri öldürdü, cesedini astı» demiş. O arif zat da: Evet öyle olmuştu. Fakat kasdlar arasında fark vardı. Ebrehenin gelişi kabe'yi yıkmak içindi, Haccâcın saldırışı ise Kâ'be'yi yıkmak için değil, İbnizzübeyri tutmak içindi» cevabını vermişti.

Fil vak'ası, Kureyş kabilesi için bir ni'met olmuştu. Çünkü ordunun kalan ağırlıkları ve mevcut parası Mekkelilerin eline geçmiş, onları epeyce refâha erıştirmişti. Vak'adan iki ay sonra da velâdet-i Feygamberi vukû'a gelmişti.

İşte Hazret-i Mevlâna da buyuruyor ki: «Fil kadar büyük ve kuvvetli olsun da zulme kalkışma ki, Allah Eshâb-ı Fil'i helâk etmiştir.»

1314

گر ضعیفی در زمین خواهد امان
غلغل افتد در سپاه آسمان

Ger zaifi der-zemîn Hâhed emân,
Gulgul ufted der-sipâh-i âsmân.

«Eğer yerde bir âciz aman diyecek ve istimdâd edecek olursa göklerdeki melekler arasına gulgule düşer.»

1315

گر بدندان گری پر خون کنی
درد دندان بگیرد چون کنی

Ger be-dendâneş gezi pür-Hun küni,
Derd-i dendânet bi-gired çun küni.

«Eğer o âcizi ısıtır ve kana bularsan seni de diş ağrısı tutar, o vakit ne yaparsın?»

1316

شیر خود را دید در چه وزغلو
خویشرا نشاخت آن دم ازعدو

Şir Hodrâ did der-çeh v'ez-gulû,
Hişrâ ne-şnâHt ân dem ez-adû.

«Arslan kuyuda aksini görmüş, yırtıcılıktaki mübâlâğasından kendisini düşmandan fark edememişti.»

1317

اکس-خ، درازعدوی خویش دید
لاجرم بر خویش شمشیری کشید

Aks-i Hodrâ ez-adû-yi Hiş did,
Lâcerem ber-Hiş şemsiri keşid.

«Kendi aksini kendi düşmanı gördü de yine kendisine kılıç çekti.»

1318

ای بسا ظلمی که بینی در کسان
خوی تو باشد در ایشان ای فلان

Ey besâ zulmî ki binî der-kesân,
Hûy-i tû bâşed der-işân ey fûlân,

«Ey fûlân; başkasında gördüğün zulümler, senin onlara akseden huyundan ibârettir.»

1319

اندرايشان تافته هستی تو
از نفاق و ظلم و بدمستی تو

Ender-işân tâftê hestî-i tû,
Ez-nifâKû zulm ü bed-mestî-i tû,

«Senin nifak gibi, zulüm gibi, bed mestlik gibi varlığın ve benliğin onlara akseylemiştir.»

آن تویی وان زخم بر خود میزنی
بر خود آن دم مار امنت می تی

An tuyi v'an zaHm ber-Hod mizeni,
Ber-Hod an dem târ-i lâ'net mî-teni.

«O sensin. Ona vurduğun vakit yine kendine vuruyor, o vakit yine kendine lâ'net ipliği dokuyorsun.»

Yani, bazı kimselerde bazı münâsebetsiz haller görüyor, onlara hiddetleniyor ve zulmetmeye kalkışıyorsun. Halbuki onlarda münâsebetsiz gördüğün haller hep senin aksinden ibârettir. Çünkü (El-mü'min mir'âtülmü'min) muktezâsınca yiğit yiğitin aynasıdır. Bundan dolayı Şeyh Niyâzi-i Mısri:

Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir ân görür.

Her ne görür, kendin görür ger yahşi ger yaman görür. demıştır. Böylece, halkta gördüğümüz ahvâl, onlarda görünen kendi aksimiz olunca, ettiğimiz zulmü filhakika kendimize etmiş, onlara açtığımız yaraları ma'nen kendimize açmış oluyor ve nefsimizi lâ'netle siper kılıyoruz.

1321

در خود ان بدرا نمی بینی عیان
ورنه دشمن بودی خود را بجان

Der-Hod an bedrâ ne-mî-bîni iyân,
Ver-ne düşmen bûdii Hodrâ be-cân.

«O kötülüğü kendinde âşikâr olarak görmüyorsun. Görecek olaydın, başkalarına değil, kendine hem de candan gönülden düşman clurdun.»

1322

حملة بر خود میکنی ای ساده مرد
همچو آن شیر که بر خود حمله کرد

Hamle ber-Hod mi-kûni ey sâde-merd,
Hemçu ân şiri ki ber-Hod hamle kerd.

«Ey gafil adam, o arslanın, kendine saldırması gibi, sen de başkalarına hamle etmekle kendine saldırmış oluyorsun.»

چون بقعر خوی خود بدررسی
پس بدانی که تو بود آن ماکسی

Çun be-Ka'r-i Hüy-i Hod ender-resi,
Pes bi-dâni k'ez tu bûd an nâkesi.

«Kendi huyunun nihâyetine erince, o nâkesliğin senden oldu -
ğunu anlarsın.»

1324

شیر: در قعر پیدا شد که بود
نفس او آنکش دگر کس می نمود

Şirra der-Ka'r peydâ şûd ki bûd,
Nefs-i û an-k'eş diger kes mî-nümûd.

«Arslana, kuyuda başkası gibi görünen aksin, başkası değil, kendi olduğu kuyu dibinde zâhir oldu.»

Bunun gibi sen de ey zâlim, zulmün nihâyeti ve dibi olan helâke vardığın gibi, o zulmü başkasına değil, kendine yapmış olduğunu anlarsın.

1325

هر که دندان ضعیفی میکند
کار آن شیر غاطبین میکند

Her-ki dendân-i zaîfi mi-kened,
Kâr-i ân şir-i galaT-bin mi-küned.

«Her kim, za'îf ve âciz bir adamın dişini sökmek gibi bir zulümde bulunursa, o yanlış gören arslanın yaptığını yapmış olur.»

1326

ای بدیده خال بد در روی عم
عکس خال تست ان از عم مرم

Ey bedide Hâl-i bed ber-rûy-i 'amm,
Aks-i Hâl-i tûst ân ez-amm me-rem.

«Ey amcasının yüzünde çirkin bir ben gören, o gördüğün, sen-

deki benin yahud hâlin (*) aksidir. Amcandan ürkme.

1327

مؤمنان آیدہ یکدیگرند
این خبر را از پیغمبر می برد

Mü'minân ayine-i yek-digerend,
İn Haberrâ ez-Peyem-ber mi-bürend.

«Mü'minler, birbirinin aynasıdır. Bu söz, bir Hadisin meâlidir ki onu Hazret-i Peygamberden naklederler.»

İmâm-ı Taberânî (Evsat) ında Enes bin Mâlikten:

«Mü'min, mü'min'in aynasıdır» diye rivâyet eylemektedir. Şu halde bir mü'minin diğer mü'minde göreceği ister ayb ve noksan olsun ister hüner ve kemâl olsun kendi hâlinin aksidir.

1328

پیش چشم داشتی شبیه کبود
زان سبب عالم کبود می نمود

Pîş-i çeşmet dâştî şişê kebûd,
Z'an sebeb âlem kebûdet mî-nümûd.

«Gözünün önüne mâvi bir şişe tutuyorsun ondan dolayı âlem sana masmâvi görünüyor.»

1329

گر نه کوری ابن کبودی دان زخویش
خویش را بدگو مگو کس را تو پیش

Ger ne kûri in kebûdî dâni zi-Hîş,
Hîşrâ bed gû me-gû kesrâ tu biş.

«Eğer kör değilsen bu mâviliği kendinden bil. Başkasına değil, kendine kötü de.»

(*) Noktasız «hâl» okunmasına göre.

1330

مؤمن از نظر بنورالله بود
غیب مؤمن را برهنه چون نمود

Mü'min er yanzur bi-nûri'llah ne-bûd,
Gayb mü'minrâ bürehnê çun nümûd.

«Mü'min Nûr-i İlähî ile nazar eder olmasaydı, ba'zı gizli haller ona nasıl apaşikâre görünürdü.»

Evet, Mü'min-i kâmil, Allahın nûriyle baktığı için baktığı şeyleri iyi görür. Nitekim Hadis-i Şerifte :

«Mü'minin kavrayışından sakının. Çünkü o, Allah nûriyle bakar» buyurulmuş, Hadis-i Şerif; Buhâri, Tirmizi ve Taberânî tarafından nakledilmiştir.

1331

چونکه تو بنظر بنارالله بدی
نیگویی را و اندیدی از بدی

Çun-ki tû yanzur bi-nâri'llah büdi,
Nikûirâ vâ-ne-didi ez-bedi.

«Sen Nûr-i İlähî ile değil, Nâr-ı İlähî ile baktığın için iyiliği kö-
tülükten fark edemiyorsun.»

1332

اندک اندک نور را برنار زن
تا شود نار تو نور ای بوالحسن

Endek endek nûr-râ ber-nâr zen,
Tâ şevêd nâr-i tu nûr ey bu-'l-hazen.

«Ey hüzn ve keder sâhibi; yavaş yavaş ve azar azar nûru nâra vur ki, senin nârın, ya'ni Nâr-ı İlähî ile bakışın, Nûr-ı İlähî ile baki-
ya tahavvül etsin de, herkeste ayb ve noksan yerine hüner ve ke-
mâl görebilesin.»

هم تو زن یارب از آن آب طهور
تا شود این نار عالم جمله نور

Hem tu zen yâ-Rab ez-ân âb-i Tahûr,
Tâ şevêd in nâr-i âlem cümle nûr.

«Ya Rabbi; bu mâ-i tahûrdan, yani tevfikat-ı sübhâniyyen ve âb-ı hayâtından yine sen serp de bu âlemin gaflet, cehâlet, dalâlet ateşi nûra tahavvül etsin.»

آب دریا جمله در فرمان تست
آب و آتش ای خداوندان تست

Âb-i deryâ cümle der-fermân-i tûst,
Âb u âteş ey Hudâvendân-i tûst.

«Bütün denizlerin suyu senin fermânına tâbi'dir; su da, ateş de ilâhî, senin mahlûkundur.»

Yani gerek hidâyet, gerek dalâlet senin irâdene tâbi'dir. Tefvikat-ı ilâhiyyen, dalâlet-i umûmiyyeyi hidâyet-i umûmiyye hâline getirebilir. Çünkü ikisi de mutî ve münkadındır.

گر تو خواهی آتش آب خوش شود
ور نخواهی آب هم آتش شود

Ger tu Hâhi âteş âb-i Hoş şevêd,
V'er ne-Hâhiâb hem âteş şevêd.

«İlâhî eğer istersen; ateş, lâtif bir su şekline, dalâlet de ayn-ı hidâyet hâline inkılâb eder. İstemezsen; su, ateş hey'etine girer ve hidâyet zannedilen, dalâlet olur.»

این طلب در ما هم از ایجاد تست
روستن از بیداد یارب داد تست

În Taleb der-mâ hem ez-icâd-i tûst,
Resten ez-bidâd yâ-Rab dâd-i tûst.

«Ya Rabbi; bizdeki bu taleb ve duâ da yine senin icâdın eseridir. Zulûmden kurtulmak da yine senin tevfik-ı adâletinledir.»

ی طلب تو این طلب مان داده
گنج احسان بر همه بکشاده

Bi-Taleb tû in Taleb man dâdeî,
Genci ihsân ber-hemê bu-kşâdeî.

«Bu talebi bize, bizim talebimiz olmaksızın vermişsin. Bütün mahlûkatına ihsan hazinelerini açan yine sensin.»

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'inde :

أَجِبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَا ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

Yâni : «Bir kulum bana duâ eylediği, benden bir şey istediği vakit onun duâsına icâbet ederim. O halde kullarım, benden icâbet talebinde bulunsunlar¹²», buyuruyor. Demek ki biz istemeden evvel benden istesinler diyerek lûtf ve kerem hazinesini açık bulunduru yor.

•ARSLAN KUYUYA DÜŞTÜ DİYE TAVŞANIN AV HAYVANLARINA
MÜJDE GÖTÜRMESİ.

1338

چونکہ خرگوش از رہائی شاد گشت
سوی نحجیران دوان شد تا بدشت

Çun-ki Hargûş ez-rehâyi şâd geşt,
Sû-yi naHciran devân şûd tâ-be-deşt.

«Tavşan halâs bulduğuna sevindi ve müjde vermek için hayvanların bulunduğu ovaya kadar koştu.»

1339

شیرا چون دید در چه کشته زار
جرخ مبرد شادمان تا مر غزار

Şirrâ çun did der-çeh kuşte zâr,
ÇarH mi-zed şâdmân tâ-merğ-zâr.

«Tavşan, arslanın kuyu içinde inleyerek öldüğünü görünce sevincinden çayırda oynamaya ve çerh atmaya başladı.»

Raks ve tareb hâssası her ziruhta vardır. Hayvânâta bakılsa görülür ki, sevindikleri vakit sıçrarlar, koşarlar, oynarlar. Hele içlerinde mûsikî nağmelerinden müteessir olanları bulunduğu mücerrebdir. İnsan ki, ruha sahip mahlûkatın içinde akl ve idrâk ile mütemâyizdir; bütün mahlûkatın hissedar olduğu bu neşveden onun nasipsiz olması kabil değildir. Raks ve harekât-ı mevzûne meyli, insanların hepsinde vardır. Gayet zevkaver bir beste dinleyen kimse ne kadar vakûr olursa olsun, ne derece kendini zabtlemeye çalışırsa çalışsın omuzlarının hafifçe oynadığını başkaları görmese bile kendisi hisseder.

Bu kadar neşve, sûri bir zevkin mahsulü olunca ma'nevi bir heyecanın insanı daha ziyade kıskırtacağı, âdetâ irâdesini elinden alacağı tabî'idir. İşte ehlullah hazarâtının zikr esnâsında ayakta olsun, dönerek olsun, mevzûn bir takım harekâta bulunmalarının sebebi, kalblerinde husûle gelen ma'nevi heyecanlardır.

Kur'ân-ı Kerim ezberleyen ve tîlâvet eden hâfızların sallanmaları da böyledir.

Burada bir sū'al vârid olur da denilebilir ki:

— Ehlullah hazarâtı, ma'nevi neşve eseri olarak öyle hareketler de bulunmuşlar. Fakat kapatılan tekkelerde kıyâm, devran ve semâ edenlerin hepsinde aynı zevk var mı idi?

Bu sū'ale diğer bir sū'al ile cevap verilir. (Namaz mü'minin mi'râcıdır) müeddâsınca, bir müslümanın namazı, onun mi'râcı olacak. «Allahü ekber» deyip namaza durunca Huzûr-ı İlâhîde bulunacak. Mi'râc-ı peygamberi füyûzâtından derecesine ve isti'dâdına göre nasib alacak. Elhamdülillâh hepimiz namaz kılıyoruz. Lâkin o ma'nevi füyûzâta kaç dânemiz nâil olabiliyoruz?

Söfiyye istilâhları arasında bir (vecd) bir de (tevâcüd) vardır. Vecd; Matlûb olan ma'nevi zevki bulmak, Tevâcüd: O zevki bulmaya çalışmaktır. Bizim gibilerin zikr esnâsındaki hareketleri şüphesiz tevâcüddür. Ehlullah hazarâtının neşvelerini bulmak için aramak, taramak, arınamak ve çırpınmak lâzımdır. Allah; Ekremülekremindir, kendi yolunda ihlâs ile çırpınanları me'yûs etmez. Binâenaleyh o tevâcüdler, bir gün olur vecd hâlini alır. Elverir ki dervişte, o harekâtın menşei riya ve nümâyış değil, ihlâs olsun ve Allah rızası için sallansın dursun. İmâm-ı Şâfi'i rahimehullaha isnâd edilen bir beyitte :

«Allah rızası için oynayan felâh bulur. Çünkü lillâh fillâh olan raks helâldir» buyurulmuştur.

Acâ'ib raks helâl olur mu? Evet; Olur, ammâ raksına göre. Batılara gidip yarı çıplak kadınların üryan vücûdlarına sarılıp zıbzıbaçmak, müslümanlık şöyle dursun, belki mecûsilikte bile haramdır. Kezâ bir kadının yabancı bir erkekle sarmaş dolaş fırıl fırıl dönmesi hiçbir vakit helâl olamaz. Hattâ helâl mi, haram mı? sualine hâcet kalmaz. Ancak, bir bayram günü Mescid-i Nebevi sâhasında Habeşistandan gelmiş olan Habeş Müslümanlarının oyun oynadıklarını ve bu oyunu Resûl-i Ekrem Sallahü Aleyhi Vesellem Efendimizle birlikte hücre-i seâdetten seyrettikleri Hazret-i Ayşe (radiyallahü anha ve an ebiha) rivayet ediyor. Demek ki haram olan raks değil, onun neticesi imiş. O halde: «Tekkelerde raks ediyorlar, haram işliyorlar, -sema'haneler kırk arşın kazılıp toprağı atılmayınca orada namaz kılınmaz» diyenlerin sözleri cahilâne bir ta'assubdan başka bir şey değildir. Sema'hanelerin zemini kırk arşın kazılırsa asıl o zaman namaz kılınmaz. Çünkü orası bostan kuyusu olur.

İşte hikâyemizdeki tavşan da düşman-ı cânı bulunan arslanın helâkenden, yâhud onun temsil ettiği nefs-i emmârenin — ki akl ve ruhun büyük düşmanıdır — ölümünden dolayı rakederek ve dönerek yollarda gidiyordu.

beytinde zikredilmiştir.

İstanbul'da kâin (Yeni Kapı Mevlevihanesi)nde minber olmadığı için oranın dedeleri Cuma ve Bayram namazlarını civardaki merkez efendi camiinde kılarlardı. Dönüşde ney ve kudüm çalarak Bayram dolayısıyla izharı sürur ederlerdi. İkinci Sultan Abdülhamid devrinde biri, mevlevi şeyhi bayram selâmlığı yapıyor diye bunu jurnal etmiş, fakat yapılan tahkikat üzerine bu hareketin bir ikiyüz senedenberi devam edegelen bir an'ane olduğu anlaşılmış üzerine devamına müsaade olunmuştur.

1340

دست مبرد چون رهید از دست مرک
سبز و رقاصان در هوا چون شاخ و برگ

Dêst mi-zed çun rehîd ez-dest-i merg,
Sebz u raKSân der-hevâ çun şâH u berg,

«Tavşan ölümün pençesinden kurtulduğu için el çırpıyor, ağaç dal ve yapraklarının havada oynaması gibi raksediyordu.»

1341

شاخ و برگ از حبس خاک آزاد شد
سر بر آورد و حریف باد شد

ŞâH u berg ez-habs-i Hâk âzâd şüd,
Ser ber-âverd û harîf-i bâd şüd.

«Sürgür, dal ve yapraklar, toprak hapsinden kurtuldukları için, başlarını kaldırıp rüzgârın musâhibi olarak oynasınlar.»

1342

برگها چون شاخرا بشکافتند
تا بالای درخت اشتافتند

Berghâ çun şâHrâ bi-şkâftend,
Tâ be-balâ-yî dîraHt îştâftend.

«Yapraklar dalları yarıp içinden çıkınca ağacın tepesine kadar tırmanırılar.»

704

Şu beytlerle Allahü a'lem deniliyor ki: Neşve halinde raks'a meyeden yalnız canlı mahlûkât değildir, nebâtâtın da kendisine göre birer neşvesi vardır. Meselâ ağaçlara bakınız. Kış müddetince gövdeleri birer kütük, dalları budakları birer kadid halinde durur; fakat bahar geldi mi o kütükte o kadidlerde birer hayat neşvesi hissedilir. Her biri ötesinden berisinden tomurcuklanır, çiçek açar, yaprak çıkarır, yukarıdan aşağıya kadar donanır. Donandıktan sonra da bir rakkase gibi, rüzgârın tahrikine göre havada oynar durur.

1343

بازمان شطاه شکر خدا
می سرمد مر بر و برگی خدا

Bâ-zebân-i şaT'a-i şükr-i Hudâ,
Mî-serâyed her ber û bergi cüdâ.

«Şata' yani filiz lisanıyla her ağacın yaprağı ve yemişi ayrı ayrı Allahın şükrünü terennüm eder.»

1344

که برورد سال در ذوالعطا
که درخت استعاض مد فاستوری

Ki bi-perverd aSl-i mârâ Zu-'l-aTâ,
Ki dîraHt istağlaz âmed f'estevâ.

«Şöyle diyerek ki: atâ ve kerem sahibi olan Allah; bizim kökümüzü besledi, ağaç da kuvvet bulup kalınlaştı ve doğruldu.»

وان شى الابسح محمد و لكن لا تفقهون آيةهم

Yâni: «Her şey Allah'ı tesbih ve tahmid eder. Lâkin siz onların tesbihini anlamazsınız¹³.» Âyeti kerimesi mucibince Kâinatın her zerresi Allah'ı tesbih eder. Tesbih için lisan lâzımdır. Her şeyin kendine göre bir lisanı ve edebiyatı vardır. Sonra o lisanı tahrik ve edebiyatı teşkil edecek bir ruh gerektir. Şüphesiz o da vardır. Naçiz bir kum danesinin hattâ bir toprak zerresinin kendine mahsus bir hayatı mevcuddur.

(13) Sûrei İsra: 44.

Cenâbı pir buyuruyor ki: Nebatâtın yeni sürmüş filizleri, onların Cihâda şükr için lisanı hamdidir. Binaenaleyh her filiz o terütaze lisanıyla lakin kendine mahsus beyaniyle Allahı tesbih eder ve «Cenâbı Hak aslımıza yani bizim yetişmemize vasıta olan köke ve gövdeye neşvünema bahşetti de o ağaç kalınlaştı ve doğruldu» der. Hazreti Mevlânâ bu hakikati beyan etmekle beraber Sûre-i Feth'in sonunda ki şu iki âyete işaret eyliyor:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ

Yâni: «Allah celle celâlühü öyle bir Kadir-i Mutlaktır ki, Rasul-i zîşanı, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmı, insanlara peygamber olarak göndermiştir. Hidayetle ve din-i Hakla. Yâni: Allah, Muhammed Sallallahü Aleyhi Vesellemi, insanları doğru yola çıkarmak ve kendilerine Hak Dini öğretmek için irsal eylemiştir. O Peygamber'i yâhud O Dini, yani İslâmı galip getirmek için bütün dinler üzerine».

Acebâ İslâm Dininin bütün dinler üzerine galip gelmesi tahakkuk etmiş midir? Bunda hiç şüpheniz olmasın. Pek parlak bir galebe çalmıştır. Bugün hakikaten âlim ve cidden mütefennin bir kimse yoktur ki İslâmın ulviyyet ve hakkaniyetini takdir etmesin.

İslâm aleyhdarı geçinmek isteyenler, kendilerini âlim ve müdrik vehmeyleyen bir takım cehl-i mürekkep eshâbıdır. Bunlar, İslâmi hakikatleri bilmediklerinden ona adâvet izharına cesâret ediyorlar. Tevekkeli «insan, bilmediğinin düşmanıdır.» dememişlerdir.

Müslümanlık, kâinatın ufuklarını parlatmış bir güneştir. Onun âlem şümûl olan ziyasına bakamıyanlar, aydınlıkta gözleri kamaşan baykuşlara ve yarasalara benzerler. Şeyh Sadi kuddise sirruhü der ki: «Gündüzün yarasanın gözü görmüyorsa bundan dolayı güneşin ne günâhı vardır? Doğrusunu istersen, Güneşin kararmasından, böyle binlerce gözün kör olması evlâdır.»

Yalnız şurasını itirafa mecburuz ki, bugün Alem-i İslâmın ekser tarafı sâîi dinler erbabının eline düşmüştür. Müslümanlık orada mağlûp olmuş görünüyor. Fakat mes'eleye dikkatli bir nazarla bakalım. Mağlûp olan oradaki müslümanlar mıdır, yoksa İslâmiyet midir. Hiç şüphe etmiyelim ki müslümanlardır.

Hindistan kıt'ası asırlardanberi İngilterenin idaresinde iken, onun ulemâsından Rahmetullah Efendi (rahimehullah) ile İngiliz papazı kender arasında resmen icrâ edilen dini bir mubâhesede galebe, Rahmetullah Efendide kalmış, bir iki celseden sonra papaz savuşmuştu.

Dikkat buyuruldu mu? Müslümanların mağlûb ve âdetâ esir bulunduğu bir kıt'adaki mağlûb. ve esir müslümanlardan bir âlim, galib ve hükümrân bir kavmin papazını da, dinini de mağlûb eylemişti. Demek ki müslümanlık, her dine galebe çalmıştır ve daima da galip gelecektir. Çünkü böyle olacağına Allah şehâdet ve kefâlet ediyor. Müslümanlığın ilâ yevmelkiyâme bâki olacağını, kendisinin muhafaza ve himayesinde bulunacağını söylüyor.

Yâni : Hazret-i Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmın hak peygamber ve Din-i İslâmın hak din olduğuna ve kıyâmete kadar hükümünün bâki olduğuna Allahın şehâdeti kâfidir.

«Hazret-i Muhammed Sallallahü Aleyhi Vesellem Allahın peygamber-i ekberidir. Ma'iiyyetinde bulunanlar, ya'ni eshâb-ı kirâm da kâfirlere, dinsizlere, münâfıklara karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametlidirler.»

Evet. Eshâb-ı kirâmın ekâbiri böyle idi. Hattâ Sûriye seferlerinden birinde Rum câsusu olan hristiyan bir arab, islâm ordusuna girmiş, geceyi orada geçirebilmiş, hizmet ettiği orduya gidince islâm mücâhidlerini: «Geceleri, papazlar kadar halim ü selim, âbid ü zâhid bulunuyorlar. Gündüzleri ise düşmanlarına dünyâyı daraltan birer kahraman oluyorlar» diye ta'rif etmişti.

مَرَّيْهُمْ رُكْعًا يُجَادُوا بِسَمَائِهِمْ فِي رُجُومِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ

«Onları rükû' ve secde eder, ya'ni namaz kılar bir halde görür. Onun yüzlerinde secde eseri olmak üzere alâmetleri vardır, ya'ni secde ve ibâdet yüzlerine bir nûrâniyyet vermiştir».

ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ

فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى
عَلَى سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦﴾

«Onların Tevrattaki ve İncildeki misalleri bir ekin gibidir ki: filizini çıkarır, sonra o filiz kuvvetlenir, kalınlâşır ve doğrulur. Sakları, gövdeleri üstünde çiftçileri te'accüb ettirecek sûrette. Allah, onlar vâsıtasıyla kâfirleri gayz ü hiddete getirmek için kendilerinden bahsetti. Bir de Allah imân edenlere ve içlerinden amel-i sâlihte bulunanlara hem mağfireti, hem çok büyük ecr u mükâfatı va'deyleydi».

Cenâb-ı Pir şunu da telmih ediyor ki: Bir müddet toprak içinde kalmış dânenin oradan kurtulup filizlenmesi ve ürpermesi, kezâ ağacın içinden, zuhûru zamânını bekleyen çiçek ve yaprağın o mahbesten âzâd olması, nasıl kendilerinin sevinmesini ve raksa gelmesini intâc ediyorsa: nefis mahbesinden ve tabi'at kaydından kurtulan ruh da öylece sevinir ve neşvelenir. O halâs, ister tabi'i mevt ile olsun, ister ihtiyâri mevt ile olsun.

1345

جنہای بستہ اندر آب و گل
-ون دهند از آب و گلها شاد.

Cânâ-yi beste ender-âb u gil,
Çun rehend ez-âb u gilâ şâd-dil.

«Su ve çamur kaydına, ya'ni anâsır-ı tabi'âte merbut ve mukayyed olan ruhlar, o çamurdan kalben mesrur olarak kurtulunca.»

(16) Sûrei Feth: 29.

1346

در هوای عشق چون رقصان شوند
همچو قرص بدر بی نقصان شوند

Der heva-yi işK çun raKSân şevend,
Hem-çu KurS-i bedr bi-nuKSân şevend.

«Aşk havasında raks ü tarebe başlarlar ve bedir hâlinde bulunan Ay'ın kursu gibi noksansız ve tastamam olurlar.»

1347

جسمشان در رقص و جاها خود پرس
و آنکه گردد جن از آنها خود پرس

Cism şan der-raKS u cânâ Hod me-purs,
V'an-ki gerded cân ez-anhâ Hod me-purs.

«Onların cismi rakstadır, canlarının nasıl olduğunu sorma. Hele kendisinde cismânîyyet kalmamış da aynı ruh kesilmiş olanların ahvâlinden hiç sual etme ki, onların ta'rif ve tevsifine imkân yoktur.»

1348

شیر را خرگوش در زندان نشاند
سلک شیری کو ز خرگوشی بماند

Şirrâ Hargûş der-zindan nişând,
Neng-i şiri k'û zi-Hargûşi bi-mând.

«Tavşan, arslanı zindâna tıktı. Bir tavşana mağlûb olan arslan, arslanların yüz karasıdır.»

Bazı kimseler vardır ki ilmi, irfânı, idrâki ve sairesi itibariyle arslan kadar kudretli olmak lâzım gelirken bazı husûsâtta tavşan kadar bir hâdise karşısında mağlûb oluverirler. Halbuki insan için lâzım olan şey, icabına göre ve hakkı müdafaa mevkiinde mukavemet göstermektir. Yoksa hemen apışmak ve ipin dört ucunu bırakmak değildir. Nitekim Cenâb-ı Hak Milli Kurtuluş hareketimizi, bir mefânet ve bir mukavemet neticesinde zafere ulaştırdı. Eger o mukave-

met gösterilmeseydi hem o zafer kazanılamazdı, hem de arslan gibi bir Türk, tavşan kadar bir Yunan'ın karşısında mağlûb kalmış olurdu.

İslâm tarihinde bir (Hamrâülesed) vak'ası vardır. Uhûd muhârebesi, Resûlullahın emri hilâfına hareket olunduğundan kaybedilmişti. Eshâb-ı kirâmdan yetmiş şehid düşmüş, kalanlardan pek çoğu, hattâ Resûlullah Hazretleri yaralanmıştı. Müşriklerin de otuz kadar maktûlü vardı. Kureysiler, bu kadar muvaffakiyyeti kâfi görmüşler, hemen Mekke yolunu tutmuşlardı. Konukları menzilde:

— «Sanki biz ne yaptık? Bir kaç kişiyi öldürmekle geri döndük. Hazır galebe bizde iken müslümanlığı ortadan kaldırmalı değil mi idik?» diye müşrikleri dönmeye ve tekrar çarpışmaya teşvik edenler olmuştu. Bunu işiten biri, Medineye gelip keyfiyeti haber verdi. Resûl-i Ekrem, bir gün evvelki muhârebeye bulunanların tekrar müşrik ordusu üstüne yürümelerini emretti. Yaralı, bereli olan mücâhidler yola çıktılar ve (Hamrâülesed) mevki'ine kadar gittiler. Bu hareketi duyan müşrikler: «Medineliler, dünkü maktûllerinin, intikaamını almak üzere hep birden üstümüze geliyorlarmış» diye korktular ve hemen savuştular. Aleyhissalât Efendimizle eshâb-ı kirâmın celâdeti galib bir düşmanı korkuttu ve kaçmaya mecbur etti.

1349

در جان نگی و آنکه این عجب
فخر دین خواهد که گویندش لقب

Der çunan nengi vu an-geh in aceb,
FaHr-i Dîn Hâhed ki gûyendeş leKab.

«O arslanların yüz karası olan pısırik mahlûk, bu âr ve hicab içinde iken kendisine (fahruddin) gibi bir lâkab verilmesini ister.»

Meşhurdur ki İspanya krallarından biri, bozulduğu bir muhârebeden döndükten sonra halkı oyalamak için :

— Bana şimdiden sonra imparator denilsin! diye irâde etmiş. Nedimlerinden zarif bir adam da:

— Bizim kral, delik gibi kaybettikçe büyüyor! demiş. Bu fıkra okunan beytin mâ'nasını pek güzel izâh eder.

1350

ای چو شیری در نه این چه فرد
نفس چون خرگوش خون رنخت و خورد

Ey çu şiri der teh-i in çâh ferd,
Nefs çun Hargûş Hûnet riHtu Hord.

«Ey bu kuyu içinde arslan gibi tek kalmış insan; nefsin tavşan gibi senin kanını döktü ve içti.»

Yâni: Ey kuyu gibi olan tabi'at âlemine düşmüş, bir çok kayıtlar ile bağlanıp kalmış, oradan çıkıp kurtulmasını muhâl hâline getirmiş olan insan; senin insanlığına nisbetle bir tavşan kadar âciz olması lâzım gelen nefsin, nasıl oldu da sana galebe çaldı, seni tabi'at kuyusundan çıkıp kurtulamayacak bir hâle getirdi.

Ey can Yüsûfû; neden kuyuda kalıp duruyorsun? Kur'an ipine sarıl da o karanlık kuyudan sıçra ve dışarıya fırla.

1351

نفس خرگوش بصحرا در چرا
تو نعر این چه جون و چرا

Nefs-i Hargûşet be-Sahra der-çerâ,
Tû be-Ka'r-i in çeh-i cûn-û-çirâ.

«Sendeki nefs tavşanı kırdı serbestçe otluyor. Sen ise kilûkal kuyusuna düşmüş, nasıl ve niçin? diye mâlâyan'ıyyât ile uğraşıyorsun. Öyle yapacağına oradan kurtulup çıkmaya çabala. Salma gizen nefsinin irâde ve idrâk altına almaya çalış.»

Kıssaya dönülüyor:

1352

سوی نخجیران دوید آن شیرگیر
کابشروا یا قوم اذ جاء البشیر

Sûy-i naHcîrân deydân şîr-gîr,
K'ebşîrû yâ Kavmu iz-câ'e 'l-beşîr.

«Arslanı kuyuya düşüren tavşan: Müjde arkadaşlar; müjdeci geliyor, diye av hayvanlarının yanına koştu.»

Beyheki, şöyle bir Hadis rivâyet ediyor :

«Mü'minleri sevindirmek, amellerin efdal olanlarındandır.»

Ma'lûmdur ki bir müslümanı sevindirmek ya fi'len, yâhud sözle olur. Meselâ bir adam; bir fakire Allah rızası için birkaç kuruş verir, onu sevindirir, du'asını alır. İşte bu bir fiili sevindirmedi. Keza bir âlim, kendisinden bir şey soran bir adamın müşkilini halleder, onu sevindirir ve Allah razı olsun du'asını alır. Kezâ kırdâ, bayırda giden bir kimse, uzaktan silâhlı birinin kendine doğru geldiğini görür; hüviyyet ve mâhiyyetini bilmediği bu adamdan korkar, belki de eşkıyâ olduğuna hükmeder. Lâkin o adam, yaklaşıncâ bir selâm verir. Selâm vermekle onun selâmette olduğunu, yâni kendine zararı dokunmayacağını bildirmiş, karşısındakini bir selâmla sevindirmiş olur. İşte bunlar da sözle sevindirmedi.

Tavşan lisanından deniliyor ki:

1353

مژده مژده ای کره عیس ساز
آن سگ دوزخ بدوزخ رفت باز

Mujde mujdê ey gürûh-i 'âys-sâz,
K'ân seg-i düzeH be-düzeH rēft bâz.

«Ey yaşayacak kavm; size müjdeler olsun ki o Cehennem köpeği, yâni arslan tekrar Cehenneme gitti.»

1354

مژده مژده کان عدی جاها
کند قهر خاندش دند سها

Mujde mujdê k'ân 'adû-y' cânhâ,
Kënd Kahr-i HâliKeş dendânhâ.

«Müjdeler olsun ki Allahın kahrı o canlar düşmanının dişlerini söktü.»

1355

آنکه از پنجه بی سرها بکوفت
همچو خس جاروب مرگش را بروفت

An-ki ez-pençe besi serhâ bi-kôft,
Hem-çu Has cârûb-i mergeşrâ bi-rûft.

«O, pençesiyle bir çok kafa ezmiş olan arslanı, ölüm süpürgesi toz gibi süpürüp attı.»

1356

جمع گشتند آن زمان جمله وحوش
شاو خندان از طرب در زوق و جوش

Cêm' geştend ân zemân cümlê vuhûş,
Şâd u Handan ez-Tareb der-zevK u cûş.

«O zaman bütün hayvanlar toplandılar. Sevinçlerinden gülmeye, eğlenmeye ve sıçrayıp oynamaya başladılar.»

1357

خافه اردند او جو شمی در میان
سجده آوردند و گشتندش کی هان

HalKa gerdend u çu şem'i der-miyan,
Secde âverdend u goftendeş ki hân.

«Hayvanlar halka teşkil edip tavşanı mum gibi ortaya aldılar, karşısında yerlere kapanıp dediler ki:»

1358

تو فرشته آسمانی یا بری
نه تو عزرائیل شیران نری

Tû firişê âsmâni yâ peri,
Nê tu Azrâ'il-i şîrân-i nerî.

«Sen semâvi bir melek, yâhud bir perisin. Hayır hayır... erkek arslanların azrâilisin.»

هرچه هستی جان ما قربان دست
دست بردی دست و بازویت درست

Her-çi hestî cân-i mâ Kurban-i tust,
Dêst-burdi dest u bazûyet durust.

«Her ne olursan ol. Rûhumuz sana kurban olsun. Düşmana ga-
tebe çaldın, elin, kolun vârl olsun.»

راند حق این آبرادر جوی تو
آفرین بردست و بر بازوی تو

Rând haK in âbrâ der-cûy-i tû,
Âferin ber-dest u ber-bâzû-yi tû.

«Cenâb-ı Hak bu suyu senin derene akıttı. Yâni bu fikri sana il-
ham etti. Eline ve koluna âferin.»

Hayvanlar, kendilerinin can düşmanı bulunan arslanı öldürdü-
ğüne teşekkür için tavşanın etrafına toplanmışlar, onu bir şamdan
gibi ortaya almışlar, sonra melek misin, peri misin, yoksa yırtıcı ar-
slanların azraili misin? demişler; daha sonra: «Ne olursan ol. Allah
sana bir ilham verdi Başımızdan bu belânın kalkmasına sebep oldun.
Su seâdet senin vâsitanla zuhûra geldi. Elin, kolun vârl olsun» diye
duâ etmişler, ondan sonra da sormuşlardı ki:

بازگو تا چون سگالیدی مکر
آن عوانرا چون بمالیدی مکر

Bâz gû tâ çûn sigâlidî be-mekr,
Ân avânra çûn bi-mâlidî be-mekr

«Anlat bakalım o zâlimi nasıl bir hiyle ile kandırdın ve ne türlü
bir tedbir ile mekr tuzağına düşürdün?»

بازگو تا قصه درمانها شود
بازگو تا مرهم جانها شود

Bâz gû tâ KİSSa dermânâ şevêd,
Bâz gû tâ merhem-i cânâ şevêd.

Naklet ki hikâyen bize ilâç yerine geçsin. Tafsîlât ver ki au-
lâhîm canlarımızın merhemi olsun.»

بازگو کز ظلم آن ا-
صد هزاران زخم دارد جان ما

Bâz gû k'ez zulm-i ân istem-nümâ,
Sad-hezârân zâHm dâred cân-i mâ.

İzâh et ki o zâlimin zulmünden ruhlarımızda yüz binlerce yara
ardır.»

گفت تأیید خدا بود ای میهن
ورنه خرگوشی که باشد درجهان

Göft te'yid-i Hudâ bûd ey mihân,
Ver-ne Hargûşi ki bâşed der-cihan.

«Tavşan dedi ki: Ey büyük mahlûkat; muvaffakiyyetim, Alla-
hın te'yidiyle oldu. Yoksa dünyâda bir tavşan kimdir ki böyle bir iş
yapabilsin?»

قوتم بخشید و دلرا نور داد
نور دل مر دست و بارا زور داد

Kuvvetem baHşid u dilrâ nûr dâd,
Nûr-i dil mer dest u pâra zûr dâd.

«Allah bana kuvvet, kalbime nûr ihsân etti. Kalbimdeki nur da
elime, ayağıma kuvvet verdi.»

از حق میرسد تفضیله
باز از حق میرسد تبدیله

Ez-ber-i haK mi-resed tefdilhâ,
Bâz ez-haK mi-resed tebdilhâ.

«Tafdillerin, tebdillerin hepsi Allah tarafından gelir.»

حق بدور و نوبت این تأییدرا
می نماید اهل ظن و دیدرا

HaK be-devr ü nevbet in te'yidrâ,
Mî-nümâyed ehl-i zann ü didrâ.

«Allah, bu te'yid ve takviyesini zaman zaman, nevbet benevbet zan ehline de, basîret ehline de gösterir.»

Cenâb-ı Pir, bu beytlerle ucb, yâni kendini beğenmenin zararlarını ve bir işteki muvaffakiyyetin, Allahın te'yidiyle husûle geldiğinin bilinmesi lüzûmunu işâret ediyor.

Hayvânâtın, yâhud onların temsil ettikleri havâs ve kuvây-ı insâniyyenin tavşana, yâhud akl-ı selime karşı minnetdârâne medh'u senâlarına karşı tavşan, bu muvaffakiyyetin kendi kudret ve kuvvetiyle olmadığını, mahzâ Allahın te'yidiyle arslanı kuyuya düşürbildiğini söylüyor. Hattâ: «Bir tavşan, cüssece nedir ki böyle büyük ve muhâtaralı bir işi başarabilsin» diyor.

Hakikaten bâ'zan bir insan, had ve kudretinin pek çok fevkında bir işe muvaffak olur. Meselâ benim gibi bir âciz, münevver bir cemâ'at karşısında mesnevi-i şerif takrîr eder. Hakkelinsâf söyleyim ki ben kimim? Mesnevi takrîri ne? İşte bu hal tavşanın arslanı kuyuya düşürmesi gibi bir muvaffakiyyettir ki onu yaptıran da benim irfânım değil, Allahın te'yidi ve takviyesidir.

İmdâd-ı İlâhi ve tevfik-i Rabbâni yalnız bir devre ve bir şahsa da münhasır değildir. Cenâb-ı Hakkın kerem ve âtîfeti; o tevfik ve te'yidi her vakit ve dilediğine ihsân eder. Bu kudretini ehl-i yakından olanlara da, zann ü şüphe erbâbından bulunanlara da gösterir. Meselâ Anadolunun son zaferi Allahın te'yidinden başka bir şey miydi? Senelerce dövüşmekten tâb ü tüvânı kesilmiş âdetâ kımıldamayacak hâle gelmiş olan millet, Hakkın verdiği bir kuvvetle düşmanı önüne kattı, süre süre perişan bir halde denize döktü.

Hazret-i Mevlânâ bundan sonra yeni bir bahse giriyor. İnsanın

nasıl olduğu bir muvaffakiyyete kanâ'at edip de, ipin dört ucunu salıvermemesi lâzım geldiğini anlatıyor.

«BUNUNLA SEVİNMEYİN DİYE TAVŞANIN SAİR HAYVANLARA NASHAT VERMESİ.»

هین بملک نوبتی شادی مکن
ای تو بسته نوبت آزادی مکن

Hin be-mülk-i nevbeti şâdi me-kün,
Ey tu bestê-nevbet âzâdi me-kün.

«Aklını başına al da nevbeti, yâni sıra ile ve iğreti olan bir mülk ve hükümete sevinme. Ey nevbete merbû ve mukayyed olan; senin de nevbetin gelince gideceksin, yerine başkası gelecektir.»

O halde âzâdelik da'vâsında bulunma.

İnsanların, «Benimdir» diye temellük iddiâsında bulundukları şeylerin hiç biri dâimi değildir, nevbetidir, yâni nevbetle elden ele geçer. Elimizde para diye kullandığımız kâğıtlar da böyle değil mi? Meselâ nikel bir beş kuruşluk bir günde acebâ kaç elden kaç ele geçiyor ve muvakkaten kaç kişinin parası oluyor?

Paralar böyle olduğu gibi mevki ve mansıblar da böyledir. Dün Zeydin oturduğu yere bugün Amr geçmiş bulunuyor. Amr'ın bugünkü mevkiine yarın da Bekir geçebilir.

Meşhur bir fıkra vardır. Hükümdârın biri:

— Şu mülk ne kadar zevkli bir şeydir, bir de bekâsı olsaydı, demiş.

Nedimlerinden zarif bir adam da:

— O vakit efendimize nöbet gelmezdi! mukabelesinde bulunmuş.

Onun için Allahın tevfik ve te'yidiyle bir şey elde etmiş olanlar; buldukları şeylere ve bulundukları yerlere kanâatle berâber şükür ve hamdde bulunmalı, lâkin o muvaffakiyyeti kendinden değil, Allah'tan bilmeli; Böyle muvakkat ve iğreti şeylere bağlı olanlar da hürriyyet ve âzâdelik da'vâsında bulunmamalıdır.

آنکه ملکش برتر از نوبت تند
برتر از هفت انجمش نوبت زنده

Ân-ki mülkeş ber-ter ez-nevbet tenend,
Ber-ter ez-heft encümeş nevbet zenend.

«Bir kimsenin mülkü nevbetini, nevbetin üstünde dokurlar; ya'

...dâvül etmemek üzere kendisine bâki bir mülk verirlerse o kün
nin nevbetini, ya'ni mızıkasını yedi seyyârenin fevkında çalarlar.

1370

برتر از نوبت ملوک باقید
دور دائم روحها باساقید

Ber-ter ez-nevbet mülûk-i bâkîyend,
Devr-i dâim rûhhâ bâ-sâkîyend.

«Nevbetin üstünde olanlar, bâki bulunan mülûktür ki onların
rûhu, dâimâ meclisin sâkisi ile berâberdir; yâhud onlar, müste
ruhlara sâkilik vazifesini ifâ ederler, aşk ve mahabbet şarabını içi
rirler..»

Evvelki beytlerde mülk, hükümet, servet ve tasarruf gibi şeyle
rin âriyyeti olduğu söylenilmişti. Bu iki beytte de buyruluyor ki
iğreti olmayan, ya'ni devam edip ba'zı mülkler de vardır. O mülk
nâil olanların debdebe-i saltanatı seb'a-i seyyârenin fevkindedir. Hük
kûmet nevbetleri âlem-i bâlâda çalınır.

Nevbet; Hükûmdâr kapılarında sabah ve ikindi, yâhud yatsı ve
kitlerinde çalınan resmi mızıkadır.

Bir Hadis-i Kudsi vardır. Onda Cenâb-ı Peygamber lisân-ı ih
hiden hikâye buyuruyor ki: «Bir kulum, benî bir mele', yâni bir me
liste zikretse ben de onu o zikrettiği mele'den hayırlı bir mecliste
zikrederim..»

İşte kendilerine bâki mülk, ebedî saltanat verilmiş olanların nev
beti mele'-i â'lâda çalınır demek, onların nâmı mele'-i â'lâ ve bâlâya
semâda zikrolunur. Kendileri melekût âleminde tevkîr ve ta'zîm edi
lir demektir.

Böyle ma'nevi saltanatı olanların mülkü ve hükûmeti de bâkidir.
İşte saltanat-ı ma'neviyye-i Muhammediyye, 14 asırdanberi sürüp ge
mektedir. O nûr-i mübinin sönmemesini isteyenlerin arzûsuna rağmen
ilâmâşâallah sürüp gidecektir.

وَاللَّهُ مُتِمِّمُ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝

Yâni: «Kâfirler kerih görseler ve istemeseler de Allah, nûru olan
dinini itmâm edecek ve onu muhâfaza eyleyecektir».

(17) Sûrei Saf: 8.

Kezâ tarikat-i Mevleviyye yedi yüz yıldanberi devârı
ilâmâşâallah devâm edecektir. Nitekim Hazret-i Mevlânâ

«Ben, tahttan inip tabuta binecek şahlardan değilim. Benim ma'nevi
saltanatımın menşûrunda (Halidine Ebedâ) yazılıdır» demektir.

Vâkıâ Türkiye dahilinde 14 safer 1344 ve 13 eylül 1341 cum'a
nûrân edilmiş olan hususi kanun mücibince bütün tarikatler arasın
da Mevlevî Tarikati de ilga edilmiş; İstanbuldaki Yenikapı Mevlevî
hanesinde son mukabele 13 şafer 1344 târihine musâdif perşembe
günü yapılmıştır. Böyle olmakla beraber Halep ve Şam gibi Türkiye
hâricindeki Mevlevihânelerde Ayin-i Mevlânâ icrâ edilmekte ve kalb
erbabına şevk ve efzâ olmaktadır.

Türkiyyede Mevlevî âyininin men'i birinci def'a değildir. (1077)
târihinde semâ'nın icrâsı hükûmet tarafından men'olunmuş, mem
nûriyyet 18 sene sürmüş ve (1095) senesinde yeniden mukabeleye
başlanılmıştır.

İşte böyle ma'nevi sultanların rûhları, dâimâ ezel bezminin sâki
si olan Allah ile berâberdir ve o mülûk-i mâ'neviyye, istidatlı ruhlara
devamlı şekilde sâkilik vazifesini ifâ ederler, gerek hayatlarında,
gerek vefatlarından sonra, irşâd ve imdâd ile meşgul olurlar. Nasıl
ki bugün de Hazret-i Mevlânânın kelimat-ı mubârekesi olan şu Mes
nevi kitabının takriri ve istimâ'yle feyz alıyoruz.

1371

ترك این شرب ار بیگویی بک دو روز
دو کنی اندر شراب خلد پوز

Terk-i in şûrb er bi-gûyi yek-du rûz,
Der-kûni ender-şerâb-i Huld pûz.

«Dünyâda bir iki gün içmeyi terk edersen ebedî bulunan cennet
şarabına ağzını daldırır, kana kana kana içersin..»

Hazret-i Pir bir sülâ-i mukaddere cevap veriyor, yâni: «O bâki
mülke ve o ma'nevi saltanata nâil olmak için ne yapmalıdır?» diye
Koranlara diyor ki: «Fânî olan şeylere kalbi rabt etmemelidir. Mese
lâ cennetin dâimî şarabından zevkyâb olmak için burada içmemeli
dir. Burada içmemek, telakkiye göre bir mahrûmiyyet olsa bile, ora
daki ebedî neşve yanında hiç bir şey değildir. Binâenaleyh ebedî ni
metlere nâil olmak için buradaki ni'metlerden kendini mahrum et

nek gerektir, nefis ile mücâhede ve onun arzularına muhâlefet kâzîmîdir.»

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz ne vakit bir gazadan avdet e se «Küçük cihaddan büyük cihâda döndük» buyurur, büyük mücâ hede ile de nefsin arzularına mukavemet ve muhâlefet ma'nâsı kâsdederdi.

Diğer iki Hadiste: «Cihâdın efdali kişinin nefsi ve hevâ vü hevâ siyle uğraşmasıdır», «Düşmanların en adâvetlisi, insanın kendi nefsidir» buyurulmuştur.

Evet, Nefs, düşmanların en adâvetlisidir. Çünkü insana en yakındır. Tıbbî bir ev dâhilindeki hırsıza benzer. Evin kapısı kilidlenir, pencerelerine demir parmaklık takılır. Hâricden yapılacak taarruza karşı ihtiyatlı bulunulur. Fakat hırsız ya dâhilden olur mu? Ma'âzallah ya âile efrâdından bulunursa? Onunla uğraşmak, onu kötü huyundan vaz geçirmek ne kadar müşkildir.

Bu, böyle olduğu gibi nefsi ıslâh için çalışmak ve yola getirmek de pek zordur. Yûsûf Aleyhisselâm gibi bir nebiyy-i zîşânın :

وَمَا أَبْرَأُ نَفْسِي أَنْ تَلْقَى لَمَارَةً بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي

Yâni: «Ben nefsimi beri sayamam. Çünkü nefis, dâimâ kötülük emr ve fenâlığa teşvik eder. Meğer ki Rabbim merhamet edip sahibini ona galip getire¹⁸» dediği Kur'an-ı Kerimde beyan ediliyor. Kezâ Peygamber-i Ekber (S.A.V.) Efendimiz de: «Ya Rabbi, beni, gıyâ yumup açacak kadar bir müddet nefsim ve onun hevâ vü hevesine kaptırma ve mahlûkatından bir ferdin eline bırakma» diye dua buyuruyor.

Hülâsa nefse galip gelmek ve onu hiç olmazsa (emmâre) likte (levvâme) liğe getirmek müşkil bir iştir. Onun için Hazret-i Mevlânâ diyor ki:

1372

کشتن این کار عقل و هوش نیست

شیر باطن سخره حر گوش نیست

Küşten-i in kâr-i akl ü hûş nîst,

Şîr-i bâTın suHre-i Hargûş nîst.

«Bu nefsi öldürmek akl ve idrâkin işi değildir. İçerideki nefis arslanı, tavşanın, yâni aklıh mağlubu ve maskarası olamaz.»

(18) Sûrei Yusuf: 53.

İmâte-i yâni nefsi öldürmek ancak aşk ile olabilir ki o da Allah'ın bir tevfiqidir. Yoksa nefse mukabil akl ve idrâk yırtıcı bir arslan karşısında âciz bir tavşan gibi kalır. Hattâ nefsin ba'zı iştiha-larını akl-ı cüz'î de bir dereceye kadar ma'kul görür. Meselâ bir kış günü sabah namazını kılmak için kalkmayı, buz gibi su ile abdest almayı, sobasız, mangalsız bir odada, yâhud civardaki bir câmi'e gidip namaz kılmayı zor gören nefis, biraz daha yatmak, namazı ka-zâyı bırakmak ister. Şu talebini sûret-i haktan göstermek için sâhi-bine «Sıcak sıcak yatarken kalkarsan sıhhatini tehlikeye korsun. Allah :

وَلَا تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلَاكَةِ

Yâni: «Kendinizi tehlikeye düşürmeyin¹⁹» buyuruyor. Biraz daha yat güneş doğsun, ortalık bir parça ısınsın, sonra kalkar, namazı kıza edersin» der. Vâkı'â dış görünüşü ile bu tavsiye doğrudur. Fakat tehlikenin en büyüğü Allahın emrine itâ'atsizlik göstermek ve Hakkın cezasına istihkak kesbetmektir. Sathi olan bir akıl, nefsin o aladızlı sözlerine kanar.

O halde böyle sûret-i haktan görünmekle olur olmaz kimseyi aldatan nefis, öyle her aklın zebûnu ve müsahharı olamaz. Her söze aldanan akıllar da nefsin irâde ve idâresini eline alamaz.

1373

دوزخ است این نفس و دوزخ ازدهاست

کو بدریاها نگر دد کم و کاست

DûzeHest in nefis u dûzeH ejdehâst,

K'û be-deryâhâ ne-gerded kemm ü kâst.

«Bu nefis, cehennemdir. Cehennem ise ejderhâdır ki denizler bile ateşini söndüremez.»

Yâni: Nefs, doymamak hususunda cehenneme benzer. O cehennem ki ejderhâ gibi bulduğunu yutar, yuttuğuyla de dolmaz ve doymaz. Farazâ okyanusların suları onun içine dökülse ateşi sönmez. Belki o, suları buhara kalbeder. Nefs de böyledir. Deddiği yapıldıkça, istediği verildikçe hevesi geçmek şöyle dursun, şımarır, şımarıkça hevesi ve iştihası artar. İmâm Busayrî (Kaside-i Bür'e) sindirir ki: «Nefs, süt emen çocuk gibidir. Zamanı gelince süttan kesilirse vaz geçer. İhmâl edilecek olursa büyür, koca adam olur da yine anasının memesini emmek ister.»

(19) Sûrei Bakara: 195.

1374

هفت دریا را در آشامد هنوز
کم نگردد سوزش آن خلق سوز

Hêft deryârâ der-âşâmed henûz,
Kem ne-gerded şûziş-i ân HalK-sûz.

«Yedi denizin suyunu içer de o mahlûkatı yakan cehennem ve onun bir şu'besi olan nefsin ateşi ve hırsı sönmez.»

1375

سنگها و کافران سنگدل
اندر آیند اندرو زار و خجل

Sêng-hâ vû kâfirân-i sêng-dil,
Ender-âyend ender-û zâr u Hacil.

«Taşlar ve taş yürekli kâfirler, o cehennemine içine zâr ve mahcub olarak girerler.»

1376

هم نگردد ساکن از چدین غذا
تا زحق آید مرا و این ندا

Hem ne-gerded sâkin ez-çendîn gıdâ,
Tâzi-haK âyed mer ûrâ in nidâ.

«Cehennem bu kadar gıdâ almışken Haktan şu nidâ gelmeyince sâkin olmaz.»

1377

سیر گشتی سیر گوید نی هنوز
اینت آتس اینت تابش اینت سوز

Sir geştî sirgûyed nî henûz,
İnt âteş int tâbiş int sûz.

«Cenâb-ı Hak ona doydun mu? diye sorar. O da daha doymadım. İşte sana ateş, işte sana harâret, işte sana yakışıl der.»

1378

عالمی را لقمه کرد و درکشید
معدده اش نعره زن آن هل من مزید

Âlemira luKme kerd u der-keşid,
Mi'deeş na're-zenân hel min mezid.

«Âlemi bir lokma hâlinde yutmuşken, mi'desi, daha var mı? diye na'ra atar.»

1379

حق قدم بروی نهد از لامکان
آنکه او ساکن شود از کن فکان

HaK Kadem ber-vey nihed ez-lâmekân,
Ân-geh û sâkin şevêd ez-kûn-fekân.

«Cenâb-ı Hak, lâmekândan onun üzerine kadem-i cebbârını kor da o vakit sâkin olur.»

Hazreti- Mevlânâ bu beyitlerle ba'zı Âyet ve Hadislere telmih ediyor. Kur'ân-ı Kerimde :

فَاَقْبُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْجَارُ اُئْتَتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

Yâni: «Odun, insanlarla taşlardan olan ve kâfirler için hazır-
lanmış bulunan cehennem ateşinden sakının»²⁴ buyuruluyor.

Taşlar nasıl odun olur diye tabi'i sorulmaz. Sobalarda, ocaklar
da kullandığımız yemek pişirdiğimiz, makine işlettiğimiz ma'den
kömürü, hacım, şekil ve kıt'a itibâriyle taştan başka bir şey midir?

Bu Âyet, Kur'ân-ı Kerimin müstakbeli haber vermek husûsun-
daki mu'cizelerinden biridir. Çünkü bunun nüzûlü sırasında ma'den
kömürü keşfedilmemişti.

²⁴ Sûrei Bakara: 24.

Kezâ Kur'ânda :

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ

Yâni: «Ey müşrikler; siz ve Allahtan başka taptıklarınız, putlarınız ve ma'bûdleriniz, cehennemin odununu teşkil edeceksiniz²¹» deniliyor.

Şurada istitrâten arzedeyim ki bu ikinci Âyet-i Kerîmenin nûzûlû Kureyş müşriklerinin müslûmanlara ta'arruz ve tecâvüzünü mücib olmuştu. Onun nûzûlünden evvel müşrikler, müslûmanlığı ve müslûmanları hoş görmüyorlarsa da köle ve Malayık olanlardan mâ'adâsına pek de ilîşmiyorlardı. Fakat kendilerinin de, ma'bûdları olan putların da cehennem odunu olacakları beyân buyurulunca:

— «Muhammed; hem bizi, hem putlarımızı tahkîr ediyor» diye hiddetlendiler ve tecâvûze kalkıştılar.

Gene Kur'an'ımızda :

يَوْمَ نَقُولُ لِلْهَمِّ هَلْ أَمْتَلَانِ وَقَوْلُ هَلْ مِنْ مَرْيَةٍ

Yâni: «Kıyâmet gününde cehenneme girecekler, oraya girdikten sonra ona doydun mu? diye soracağız. O da daha var mı? cevâbını verecektir²²» buyurulmuştur.

Hadis-i Şerifte ise: — ki Buhâri ve Müslim, Enes bin Malik radiyal-lehüanh'ten rivâyet ediyor — «Kıyâmette cehennem daha var mı demekten hâli kalmaz. Tâ ki Cebbâr ona kademini vaz'eder. O vakit cehenne m:Ya Rabbi izzin, celâlin için elverir der ve ateşleri bir-biri üstüne çekilir» buyurulmuştur.

Bu Hadis-i Şerifteki (kadem), (yed) ve (istivâ) gibi müteşâbihattandır. Yâni hakikati tamâmiyle izâh olunmamıştır.

Mevlâna Câmî kuddise sirruhû diyor ki: «Kibâr-ı sofîyye ıstıla-hında kadem-i cebbâr: İnsân-ı kâmil demektir. Kadem, insan a'zâsının en sonu olduğu gibi insan da mahlûkat-ı Rabbâniyyenin en sonu olması münâsebetiyle kademe benzetilmiştir.»

(21) Sûrei Enbiya: 98.

(22) Sûrei Kaf: 30.

Diğer bir Hadiste ise — ki Mesnevide şerh edilmiştir — «Kıyâmet gününde cehennem, ey mü'min geç, senin nûrun benim ateşimi söndürüyor diyecektir» buyurulmuştur.

Şu halde ve te'vil sûretiyle cehennemi doyuracak ve ateşi zayıflatacak olan insân-ı kâmil ve onun nûru imiş. Hadisteki (Kadem-i Cebbâr) ise enbiyâ ve evliyâ gibi kâmil insanlar ki onların cehenneme karşı durması, nûrun nâra galebe çalması oluyor.

İşte cehennem, insân-ı kâmil yüzünden za'fa uğradığı gibi onun cüz'ü bulunan nefsin de za'fa uğratılması, emmârelik derecesinin şiddetinden kurtarılması, ancak insân-ı kâmilin nûr-i nazariyle kabildir.

1380

چونکہ جزہ دوز خست این نفس ما

طبع کل دارد همیشه جزہا

Çun-ki cüz'-i düze Hest in nefsi-i mâ,
Tab'-i küll dâred hemişe cüz'hâ.

«Bizim nefsimiz doymamak husûsunda cehennemin cüz'üdür. Cüz'ler ise küllün tab'i'atini hâizdir».

Ma'lûmdur ki kül'ler, cüz'lerden teşekkül eder. Meselâ bir taş parçası; yüzlerce, belki de binlerce zerreden müteşekkildir. Kezâ bir kova su, yine binlerce, on binlerce damladan ibârettir. O taş parçasının ve o kovadaki suyun külliyyetinde ne varsa taşın zerrâ-tında ve suyun katrâtında da o vardır. Bunun gibi doymamak ve nûrun karşısında yanmamak husûsunda nefsi-i emmâre de cehennemin bir cüz'üdür. Cehennem nasıl nur ehlinin karşısında sönerse, nefsi de Allâh ehlinin nazarı önünde siner.

1381

این قدم حق را بود کورا کشد

غیر حق خود کی کجا او کشد

In Kadem haKrâ büved k'ürâ küşed,
Gayr-i haK Hod key kemân-i û keşed.

«Kadem-i Cebbâr Hakkındır ki, cehennemi ve nefsi söndürür. Allahtan başka, cehennemin yayını kim çekebilir?»

در کمان نهند الا تیر راست
این کمان را بازگون ترک تیر هاست

Der-keman ne-nhênd illâ tir-i râst.
În kemanrâ bâzgûn kej tirhâst.

«Yaya ancak doğru ok koyarlar. Fakat bu yayın ma'kûs ve eğri okları vardır».

Yukarıki beytte cehennem ve nefsin yayını Allahtan başkaya çekemez denilmiş ve (Kadem-i Cebbâr)'a bir yay isnat edilmişti. Burada da buyuruluyor ki yaya doğru ok korlar. Çünkü okun eğrisi menzil almaz. Öyle iken nefis yayının okları, havâ vü hevesi terstir. Eğridir. Hiç biri istenilen hedefe vâsıl olmaz. Binânealeyh:

1383

راست شو چون تیر واره از کمان
کز کمان جز راست نجهدی گمان

Râst şev çun tir va-reh ez kemân,
K'ez keman cüz-râst ne-ched bigûmân.

«Sen de ok gibi doğru ol da yaydan kurtul. Çünkü doğru oktan başkası yaydan sıçrayamaz».

Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz, Hazret-i Ali Kerremallahü Vecheye: «Ya Ali! İlâhi beni hidâyete çıkar ve beni doğrult diye du'â et. Doğrulukla da ok doğruluğunu hatırla» buyurmuştu. Demek ki nefis yayından sıçrayıp kurtulmak ve fezây-ı terakkîde menzil almak için behemehâl doğru olmak lâzım imiş.

1384

چونکه واگشتم ز پیکار برون
روی آوردم به پیکار درون

Çun-ki vâ-geştem z-ipeykâr-i berûn,
Rûy âverdem be-peykâr-i derun.

«Çünkü hârici çarpışmadan avdet ettim. Dâhili mücâhedeye tevâccüh eyledim».

قد رجعا من جهاد الاسغريم
باني اندر جهاد اكبريم

Kad reca'nâ min-cihâdi 'l-aSgarim,
Bâ-Nebi ender-cihâd-i ekberim.

«Reca'na min-el-cihâd-il-asgari il'-el-cihâd-il ekber, kavî-i Nebvisi mucebince küçük cihaddan büyük mücâhedeye avdet eyledik».

1386

قوت از حق خواهم و توفیق و لاف
تا بسوزن بر کم این کوه قاف

Kuvvet ez-haK Hâhem u tevfiK u lâf,
Tâ be-sûzen berkenem in kûh-i Kaf.

«Bu kafdağını iğne ile kaldırmak için kuvveti de, muvaffakiyeti de, hattâ sözü de Allahtan isterim».

1387

سهل شیرى دانکه صفها بشکند
شیر آنست آنکه خود را بشکند

Sêhl şîrî dâ-n-ki Safhâ bi-şkened,
Şîr ânest ân-ki Hodrâ bi-şkened.

«Safları kıran ve bozan arslan ehemmiyetli bir şey değildir. Asıl arslan, kendini zabteden ve nefesine hükmünü geçirendir».

Bir Hadis-i Şerifte: «Güreşte ve dövüşte şiddet gösteren kahraman değildir. Asıl kahraman, hiddetlendiği vakit nefsinı zabteder» buyurulmuştur.

Cenab-ı Pir bu beytlerle mücâhid olanlara bir imâda bulunuyor ve diyor ki: Namazla, oruçla, riyâzetle, mücâhede ile meşgul olmakla beraber nefse galibiyeti yine Allahtan istemeli ve nusrat ve muvaffakiyeti ondan beklemelidir. Çünkü bu gibi vasıtalarla mücâhede-i nefse kalkışmak, Kafdağını iğne ile kaldırmaya uğraşmak gibidir. Meğer ki Hak Sübhânehü ve Te'âlâ tevfiğini refik eyleye.

در بیان این شنو يك قصه
تا بری از سر گفتم حصه

Der beyân-i in şinov yek KıSSai,
Tâ büri ez-sırr-i gôftem hıSSai.

«Sözümün sırrından hisse almak için bu bahse dâir bir hikâye dinle».

•RUM ELÇİSİNİN EMİR-ÜL-MÜ'MİNİN ÖMER RADİYALLAHÜANHE
GELMESİ VE ONUN KERAMETLERİNİ GÖRMESİ.

1389

تا عمر آمد ز قیصر يك رسول
در مدینه از بیابان نغول

Tâ 'Umer âmed zi-KaySer yek resûl,
Der-Medinê ez beyâbân-i nügûl.

«Uzunuzadiya çöllerden geçerek Medineye, Hazret-i Ömer nez-
dine Kayser tarafından bir elçi geldi.»

1390

گفت کو قصر خلیفه ای حنیم
تا من اسب و رخت را آنجا کشم

Gôft k'û KaSr-i Halifê ey haşem,
Tâ men esb û raHtrâ ancâ keşem.

«Sefir dedi ki: Ey ma'iyet efrâdı; Halifenin sarayı nerede ki
atımı ve eşyâmı oraya çekeyim?»

قوم گفتندش که اورا قصر بایست
مر عمر را قصر جان روشن بایست

Kavm goftendeş ki ûrâ KaSr nist,
Mer Umerrâ KaSr-i cân-i rûşenist.

«Sorduğu kimseler dediler ki: onun köşkü yoktur. Ömerin par-
lak bir can sarayı vardır.»

1392

گرچه از میری و را آوازه ایست
همچو درویشان مر اورا کازه ایست

Gerçi ez-miri verâ âvâzeist,
Hem-çu dervişân mer ûrâ kâzeist.

«Ömerin hükûmet ve saltanat husûsunda şöhreti olmakla bera-
ber onun fakirler gibi bir kulübesi vardır.»

Hakikaten asrı seâdette, Ebû Bekir ve Ömer (Radiyallah anhumâ) devirlerinde Medine evleri pek basit bir tarzda idi. Aley -
hüselât Efendimiz, Belde-i Tâhire'ye kudûmunda Ebû Eyyûp radi-
yallahü anhin evine mihman olmuştu ki üstüste iki odadan ibâretti.
Sultanülmütevâzî'nin Efendimiz, evvelâ alt katı ihtiyâr buyurmuştu.
Çünkü orası ziyârete gelecekler için kolaylık olacaktı. Sonra ev sâ-
hibinin recâsı üzerine üst kata çıkmış ve mescid ile yanındaki oda-
lar yapıncaya kadar altı, yedi ay orada oturmuştu. Bizzât Resûl-i
Ekrem'in hücreleri çok sâde idi. Hattâ bazılarında kapı yoktu da
perde asılmıştı.

Hasan-ı Basrî (Rahmetullahi Aleyh) der ki:

— Ben çocukken Peygamberimizin zevçelerinden (Ümmü Se-
leme) radiyallahü anhanın odasına girdim. Tavan o kadar basıktı
ki elimi kaldırıncaya tavana dokunuyordum. Fakat bu basitlik Resû-
lullah Efendimizin kanâatinden ve ümmetin fakirlerine teselli nü-
mûnesi göstermek istemesindendi.

Hazret-i Osman radiyallahüanhin zamân-ı hilâfetinde Medine
ve civarında âli binalar yapıldı. Bizzat Cenâb-ı Zinnüreyn Medinede
(Zevra') denilen büyük ve muntazam bir konak yaptırdığı gibi aş-
re-i mübeşşereden Sa'd İbni Ebi Vak'asın Medine civârındaki (Akik)
nevki'inde, Talha ve Zübeyr radiyallahü anhumûn de, Basrada,
konakları vardı. Hazret-i Ömer ise, Kayser ve Kısranın hazineleri-

ni elde ettiği halde Peygamberimizin yaşayışlarına bağlı kalarak menzil ve ma'îşet hususunda tekellüfe kalkışmamıştı.

1393

ای برادر چون بینی قصر او
چونکه در چشم دلت رستت مو

Ey berâder çun bi-bini KaSr-i û,
Çun-ki der-ceşm-i dilet rûstêst mû.

«Birâder: Ömerin ma'nevi ve rûhâni kasrını nasıl görebilirsin ki basiret gözünde kıl bitmiştir.»

1394

چشم دل ازمو و علت پاک آر
وانکه از دیدار قصرش چشم دار

Çeşm-i dil ez-mû vu illet pâk âr,
V'an-geh ez didâr-i KaSreş çeşm dâr.

«Gönül gözünü kıldan ve illetden temizle, ondan sonra Ömerin rûh sarayını gör.»

Yâni: Ömerin rûh sarayı demek olan ma'nevi makamını görmek için basiret sâhibi olmak lâzımdır. Basiret sâhibi olmak ise insanın ma'nevi görüşünde hastalık bulunmamakla kabildir. Sâri gözünde hastalık bulunan kimsenin eşyâyı göremediği gibi, basiret gözü hasta olan da ma'neviyyâtı müşahede edemez. Onun için ma'nevi bir göz hekiminin, yâni bir insân-ı kâmilin tedâvisi lâzımdır.

1395

هر کرا هست از هوسها جان پاک
زود بیند حضرت و ابوان پاک

Her-ki-râ hest ez-heveshâ cân-i pâk,
Zûd bined hazret û eyvân-i pâk.

«Her kimin rûhu heveslerden pâk ise o kimse ma'nâ âlemini ve kasr-ı mu'allâyı çabucak görür.»

1396

چون محمد پاک شد زین ناز و دود
هر کجا رو کرد وجه الله بود

Çun Muhammed pâk şûd z'in nâr u dûd,
Her kücâ rû-kêrd vechu 'llâh bûd.

«Hazret-i Muhammed Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimiz, bu ateş ve dumandan, yâni gazab ateşiyle şehvet dumanından pâk olduğu için her nereye baksa orada vechullah'ın tecellisini görürdü.»

Hazreti Pir bu beyt ile Sûre-i Bakaradaki:

والله المشرق والمغرب فأينما تولوا فثم وجه الله ان الله واسع عليم

Âyet-i Kerimesine telmih ediyor.

Nazil oluş sebebinde bu Âyet için denilmiştir ki: «Eshâbdan ba'zıları çölde gecelemişlerdi. Kibleyi ta'yin edemediler. Muhtelif cihetlere doğru namaz kıldılar. Medineye döndüklerinde keyfiyeti Zât-ı Rûsûlete arz ile istiftâ' ettiler. Bu Âyet nâzil olup buyuruldu ki: Şark tarafı da Allahındır, garp tarafı da; o halde ne tarafa dönseniz Vech-i İlâhi oradadır. Hakikaten Allah, Vâsi' ve Alimdir²³.»

İmâm Kaşânî rahimehullah (Te'vilât) ında diyor ki: «Nûr ve zuhâr âlemi ile zulmet ve hafâ âlemi Allahındır. Zâhir ve bâtından hangisine teveccüh etseniz cemî-i sıfâtıyla mütecelli olan Zâtullah oradadır. Daha açığı ne tarafa dönseniz Allah sizi muhittir.»

Bundan dolayı iki mevlevî şâ'ir :

Semâ'-ı mevlevî gösterdi bende semme vechullah,
Ben ol mihrâba döndükce bu âlem dönse çevrilmem.

ve :

Her cihetten yüz çevirdikçe nigâh-ı sâlike,
Her tarafta semme vechullah için meclâ olur.
demistir.

(23) Sûrei Bakara: 115.

چون رفیق وسوسه بدخواهرا
کی بدانی نم وجه اللهرا

Çun refiKi vesvese-bed-Hâhrâ,
Key bi-dâni semme vechullâhrâ.

«Ey gözü, gönlü açılmamış kimse; sen bedhah olan şeytanın vesvesesine ve nefsin hevâ vü hevesine refik oldukca Semme vechullah'ın ne olduğunu ne bilirsin?»

Onu anlayabilmek için gözü, gönlü açılmış olmak lâzımdır.

هرکرا باشد زسینه فتح باب
اوزهر ذره بتیند آفتاب

Her-ki-râ bâşed zi-sinê feth-i bâb,
Ûzi-her zerre bi-bined âftâb.

«Her kimin göğsünde bir kapı açılır, yâni kendisine ma'neviyyat münkeşif olursa o her zerreden güneşi görür».

İnsanların yüzü ve sözü birbirlerine benzemediği gibi gözü ve görüşü de yekdiğerinin aynı değildir. Biri ancak burnunun ucunu görecektir kadar kısa görüşlü olur; biri âdetâ görür; biri de uzakları görecektir kadar hadidünnazar olur.

Kezâ hesab bilmeyen bir adam, bir adediyle altı sıfırı görünce bir çizgi, altı nokta der, geçer. Fakat bir hesap âşinâsı onun bir milyon demek olduğunu derhal anlar. Demek ki gözler bir olduğu halde görüşler farklı ve anlayışlar muhtelif. Bu hâl ise sûri olan basarda. Bir de basiret vardır ki o sûreti değil ma'nayı gören göz demektir. Onun mevki'i ise baş değil, göğüs ve göğsün içindeki kalbdır. İşte bir adamın sinesinde fütühât olur, yâni kalb gözü açılırsa o adam, basar-ı sûri erbâbının müşâhede edemediği şeyleri müşâhede eder. Katradan denizi, zerreden güneşi, görebilir. İnkâr edilemez ki gözün görmesi başkadır, dürbünün, teleskobun görmesi başkadır. İnşâallah bizim kalb gözümüz de açılır da basiret sahiblerinin gördüklerini görür ve itminan peydâ ederiz.

حق بدیدست از میان دیگران
ممجو ماه اندر میان اختران

HaK bedid est ez-miyân-i digeân,
Hem-çu mâh ender miyâni aHterân.

«Yıldızlar arasından ay tefrik edildiği gibi, Hak da sâirleri arasından bellidir.»

Kamer, bedr hâlinde ve kubbe-i semânın orta yerinde olanca nüfîyle parladığı zaman onu yıldızlardan tefrik edemeyecek olan bir gövün kör olması lâzım gelir. Ay, Güneş ve diğer mükevvenâtın yaratıcısı bulunan Sâni-i Kâinat da, bütün âsârında öylece görünür. Fakat görecektir göz bulunmak şartıyla.

Cenâb-ı Pir, bir sūâl-i mukadder'e cevap veriyor. Öyle ise neden herkes göremiyor? İstizâhını hal için buyuruyor ki:

دو سر انگشت بردو چشم نه
هیچ بینی از جهان انصاف ده

Dû ser-i engûşt ber-dû çêşm nih,
Hiç birî ez-cihân inSâf dih.

«İki parmağının ucunu iki gözüne koy. Cihandan bir şey görebilir misin? İnsaf et de söyle».

گر بینی این جهان معدوم نیست
عیب جز انگشت نفس شوم نیست

Ger ne-binî in cihan ma'dûm nist,
Ayb cüz engûşt-i nefsi şûm nist.

«Göremiyorsan bu âlema yok değildir. Görememek aybı, yâhud göstermemek kabahati ancak uğursuz nefsin parmağına âiddir.»

İnsan iki parmağını iki gözünün önüne koyunca Dünyâyı görmez olur. Onun görmemesi dünyânın olmamasını icâb etmez. Bunun

gibi herkese görünmiyen ma'neviyyat da, görülemiyor diye inkâr edilemez. Onlar vardır. Fakat nefsin parmakları, basiret gözünün önüne mâni'a teşkil etmiştir. Binâenaleyh:

1402

تو ز چشم انگشت را بردار هین
انگشانی هر چه میخواهی بین

Tû zi-çeşm engüştrâ berdâr hîn,
V'angehâni her-çi mi-Hâhî bi-bin.

«Sen evvelâ gözünden parmağını kaldır, ondan sonra dilediğin gör».

1403

نوح را گفتند امت کو ثواب
گفت و زان سوی واستغشوا ثواب

Nûhrâ fôftend ümmet kü sevâb,
Gôft û z'ân sûy ve-'stağşû siyâb.

«Hazret-i Nûha ümmeti hadî sevâb? diye sordular. O da, görmeyelim diye örtündüğünüz tarafta cevâbını verdi».

Hazret-i Mevlânâ Sûre-i Nûhdaki şu Âyatı Kerimeye işaret ediyor:

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا فَلَمْ يَزِدْهُمْ
دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ۖ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا
أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا
اسْتِكْبَارًا

«Nûh Aleyhisselâm dedi ki: Ya Rabbi, ben kavmimi gece, gündüz tevhid ve hidâyet yoluna da'vet ettim; benim da'vetim, onların firârını artırmaktan başka bir şey yapmadı. Ben onları senin mağfiret etmesi için ne vakit da'vet ettimse, sözlerimi işitmek için kulaklarını pa-

maklarıyla tıkadılar, yüzümü görmemek için libaslâriyle örtündüler ve bu halde inâd ve ısrar ettiler ve son derecede kibr u azamet gösterdiler».

Nuh Aleyhisselâmın kavmi, bu Âyât-i Celilede beyan buyuruldu ğu üzere, hak sözü işitmek için kulaklarını tıkarlar, hak yüzü görmek için de yüzlerini örterlerdi. Gözleri libâsla örtüldüğü gibi kalbleri de ısrâr ve istikbâr perdesiyle kapanmıştı. Onun için Hazret-i Nuhun da'vetindeki hidâyet ve selâmeti göremiyorlardı.

Cenâb-ı Pir, Hazret-i Nûh lisanından cevap veriyor:

1404

ره و سر در جامه ها پیچیده اید
لاجرم بادیده و نادیده اید

Rû vu ser der-câmehâ piçideid,
Lâcerem bâ-dide vû nâ-dideid.

«Yüzünüzü ve başınızı elbise ile sarıp sarmalıyorsunuz. Onun için gözünüz varken etrâfınızı göremiyorsunuz».

1405

آدمی دیدست و باقی پوستست
دیده آنست آنکه دید دوستست
Âdemi دیدest u bâKi pûstest,
Dide ânest ân-ki دید-i dûstest.

«İnsan gözden ibârettir, mütebâki â'zâ post ve kışr menzilesindedir. Göz ise dostu görmüş olandır».

1406

چونکه دید دوست نبود کور به
دوست کو باقی نباشد دور به

Çun-ki دید-i dûst ne—bved kûr bih,
Dûst k'û bâKi ne-bâşed dûr bih.

«Bir göze dostu görmek seâdeti nasîb olmazsa onun kör olrnası, bâki olmayan dostun ise uzak bulunması evlâdır».

(24) Sûrei Nuh: 5, 6, 7.

Hazret-i Ömer gibi zevât-ı kirâmın kasr-ı ma'nevi ve sarây-ı ulûs-revisini görebilmek için göz lâzımdır, denilmiş ve bâ'zı temsilât yapılmıştı. Neticede anlaşıldı ki göz, a'zânın en mühimmi imiş. Fakat göz denilince, hepimizde bulunub da bize eşyâyı gösteren iki uzuv zannolunmasın. Hakikatte göz, Dost'u müşâhede etmiş olandır. Yoksa bizim gözlerimizin — sûrete karşı açık, lâkin hakikat önünde kapalı bulunması i'tibâriyle — budak deliğinden farkı yoktur. Dost insanın gerek muhabbet, gerek meveddet ve muhâlâsat ile sevdiği bir takım fâni cisimlerden ibâret değildir. Mahbûb-i lâyezâl ve mâlûb-i bizevâl Hazretleridir ki, O'nu ve hiç olmazsa âsârını görebilen göz, hakikatte gözdür. Bu hakikatlerin beyânından sonra bahse değinülüyor.

1407

چون رسول روم ابن الفاظ تر

در سماع آورد و شد مشتاق تر

Çun resûl-i rûm in elfâz-i ter,

Der-simâ' âverd u şûd müştâk-ter.

«Rum elçisi bu lâtif sözleri işitince Hazret-i Ömeri görmeye ıhtiyâkı arttı».

1408

دیده را برجستن او برگماشت

رخت را و اسبر را ضایع گماشت

Diderâ bercesten-i û, ber-gümâşt,

RaHtrâ vû êsbrâ zâyî' güzâşt.

«Hazret-i Fârûk'u aramaya hasr-ı nazar etti. Yükünü ve atını başı boş bıraktı».

1409

هر طرف اندر پی آن مرد کار

می شدی برسان او دیوانه وار

Her Taref ender-pey-i ân merd-i kâr,

Mî-şûdî persân-i û divâne-vâr.

«Her tarafta o iş adamının, yâni Hazret-i Ömerin teharrisinde bulunuyor ve deli gibi her tarafta halifeyi soruyordu»
Şöyle diyerek ki:

1410

کین جین مردی بود اندر جهان

وز جهان ماند جان باشد نهان

K'in çunin merdi büved ender-cihân,
V'ez cihan mânend-i cân başed nihân.

«Dünyâda böyle bir adam bulunuyor da, rûh gibi, dünyadakilerin nazarından gizli kalıyor».

1411

جست اورا تاش چون بنده بود

لاجرم جو بنده یابنده بود

Cûst urâ tâş çun bende büved,
Lâ-cerem cûyende yâbende büved.

«Hazret-i Ömere kul, köle olmak için onu arıyordu. Şübhesiz ki arayan bulur».

«Arayan ve talebinde ciddiyet gösteren matlûbunu bulur» denilmiştir. Bu söz, aynı hakikattir. Hangimiz bir şey'i ciddiyet ve ihtimâm ile aradık da bulamadık? Bulamadığımız olduysa şübhe edilemesin ki aramakta ihlâs göstermediğimizdendir. Meselâ insana bir mürşid-i kâmil lâzım olduğunu, onun da insân-ı kâminden ibâret bulunduğunu ilmen biliyoruz. Ah şu zâte mülâki ve müstefiz olsak diye arasına temenni de ediyoruz. Fakat... insâf edelim. Bu temenni, azm ve teşebbüs derecesine çıkıyor mu? Abd-i âciz kendi hesâbıma ve kemâl-i mahcûbiyyetle i'tirâf edeyim ki: hayır. Tarikate intisâbım elli seneyi buldu. Bunun yarısı teka'üd müddeti demektir. 25 sene hizmet eden bir me'murâ birkaç kuruş tahsis ediyorlar, artık evinde oturtuyorlar. Helâ ticâret hayatında on, onbeş sene çalışan bir adam dükkân, tezgâh sâhibi oluyor, piyasada i'tibârı, bankalarda kredisi bulunuyor. Acebâ tarikat-ı aliyye, me'mûriyyet ve ticâret kadar feyizli değil mi? Estağfirullah. O halde ben neden adam olamadım i'tirâf edeyim ki şeyhimin irtihâlinden sonra adam bulmaya ve adam olmaya çalışmadığından. Yalnız şununla müteselli ve ümidvârım ki Cenâb-ı Pir:

«Son nefeste başka bir âlem olur» müjdesini veriyor. Cenâb-ı Hak dilerse o son nefesi o kadar uzatırmış ki o müddet zarfında ikmâl-i sülûk edilirmiş. Belki Allahın lûtfu ve ehlullah'ın himmeti bu abd-i âcizi de o anda ve belki ondan evvel feyzyâb eder.

دید اعرابی زنی اورا دخیل
گفت عمر اینک بزیر آن نخیل

Did a'râbî zenî ûrâ daHil,
Gôft 'Umer inek be-zir-i an naHil.

«Bir Arab kadını o elçiye görünce: işte Ömer, şu hurma ağacının altında dedi».

زیر خرمابن زخلفان او جدا
زیر سایه خفته بین سایه خدا

Zir-i Furmâ-bûn zi'HalKan û cüdâ,
Zir-i sâye Hufte bin sâye-Hudâ.

«Hurma ağacının altında halktan ayrı, yâhud herkesin döşekte ve yatakta yatmasına muhâlif olarak, kum üstünde ve hurma gölgesinde yatan Zill-i İlâhiyi gör».

«Hükümdar, Allahın yer yüzünde gölgesidir. Her zulüm gören, ona ilticâ eder» diye bir Hadis rivâyet ederler. Buradaki «zıl» hakikat değil mecâzdır. Çünkü Allah cisim değildir ki gölgesi olsun. Gölge nasıl cismi temsil ederse hükümdar da Allahın hükümetini temsil eder, demektir.

«RUM ELÇİSİNİN ÖMER RADİYALLAHÜ ANH'İ AĞAÇ ALTINDA YATMIŞ VE UYUMUŞ BULMASI»

آمد و آنجا و ازدور ایستاد
مر عمر را دید و درلرز اوفتاد

Âmed u ancâ vu ez-dûr istâd,
Mer Umerrâ did u der-lerz ûftâd,

«Elçi oraya geldi ve uzakta durdu. Ömeri görünce titremeye başladı».

هیبتی زان خفته آمد بر رسول
حالتی خوش کرد بر جانش نزول

Heybeti z'an Hufte âmed ber-resûl,
Hâleti Hoş kêrd ber-câneş nüzûl.

«Uykuda bulunan Hazret-i Ömerin heybetinden elçiye heybet geldi ve rûhuna hoş bir hal nüzûl etti».

مهر و هیبت هست ضد یکدیگر
این دو ضدرا جمع دید اندر جگر

Mihr u heybet hêst zıdd-i yek-diğer,
În du zıdrâ cêm' did ender-ciger.

«Muhabbet ve mehâbet birbirinin zıddı olduğu halde elçi, bu iki zıddı birleşmiş bir halde kendinde hissetti».

گفت باخود من شہار را دیدم
پیش سلطانان مه بگزیدم

Gôft bâ-Hod men şehânâ dideem,
Piş-i sultânân-i mih bû-gzideem.

«Kendi kendine dedi ki: Ben pâdişahlar görmüş, büyük sultanlar nezdinde beyenilmiş bir adamım».

از شہانم ہیبت و ترسی نبود
هیبت این مرد هوشم را ربود

Ez şehânem heybet ü tersi ne-bûd.
Heybet-i in mêrd hûsemra rûbûd.

«Pâdişahlardan heybet duymadığım halde bu adamın heybeti ve mehâbeti şu'urumu izâle etti».

رفته‌ام در بیشه شیر و پلنگ
روی من زیشان نگردانید رنگ

Refteem der-bişe-i şîr û peleng,
Rûy-i men z'îşân ne-gerdânid reng.

«Arslan ve kaplan yatağına gittiğim sıralarda onlardan betim, benzim uçmamıştı».

بس شدستم در مصاف کارزار
همجو شیر آن ده که باشد کارزار

Bes şüdestem der meSâf-i kâr zâr,
Hemçu şîr ân dem ki bâşed kârzâr.

«Bir çok muhârebe saflarında bulunmuş, işin iniltiden ibâret kaldığı, yâni yaralı feryâdı çoğaldığı demlerde, arslanlar gibi düşmanla pençeleşmiştim».

بس که خوردم بس که من زخم گران
دل قوی تر بوده‌ام از یگران

Bes ki Hordem bes ki men zaHm-i girân,
Dil Kavî-ter bûdeem ez-digerân.

«O muhârebelerde bir çok derin yaralar almış, öyle iken diğerlerinden cesâretli kalmıştım».

بی سلاح این مرد خفته بر زمین
من بهفت آندا. لرزان جیست این

Bi-silâh in mêrd Huftte ber-zemin,
Mên be-heft endâm lertzân çîst in.

«Bu adam, silâhsız olarak yerde yatmış, uyumuş. Bense karşımda bütün bedenimle titriyorum. Bu ne haldir?»

Heft endam: Baş, göğüs, karın, eller ve ayaklardan ibâret yedi ölçüdür ki bununla bütün gövde murad edilir.

هیبت حقت این از خاق نیست
هیبت این مرد صاحب دلق نیست

Heybet-i haKK'et in ez-HalK nîst,
Heybet-i in merd-i Sahib-delK nîst.

«Bu mehâbet Hakkındır. Halkın ve şu aba giyen kimsenin değildir».

هر که ترسید از حق و تقوی گزید
ترسد از وی جن و انس و هر که دید

Her-ki tersid ez-haK û taKvâ güzid,
Tersed ez-v'ey cinn u ins û her-ki did.

«Her kim Allahtan korkar ve tekvâ yolunu intihâb ederse, ondan cin de, insan da ve her gören mahlûk da korkar».

Bir Hadis-i Şerifte: «Her kim Allahtan korkarsa her şey ondan korkar», diğer bir Hadiste: «Bir kimse Allahtan korkarsa Allah, halkı ondan korkutur, halktan korkanı ise halktan korkutur» buyurulmuştur.

Şeyh Sa'dî kuddise sirruhû (Büstân) ında şöyle bir fıkra nakletmiştir:

«Ayn-ı hakikati aynelyakin bilen din büyüklerinden hikâye ederler ki:

Bir velî, bir kaplana binmiş, bir yılanı kamçı yapmış olduğu halde hayvanı sürüp gidiyordu. Biri ona dedi ki: Ey Allah yolunun adamı! Şu gittiğin yol için bana delâlet et ve müşkilimi hallet. Ne yaptın ki böyle yırtıcı bir kaplan sana müsehhâr oldu seâdet mührü, senin namına hâkedildi?

O velî dedi ki: Kaplan ile yılan, hattâ fil ve akbaba bana muvâfık olduysa teaccüb etme. Sen de Allahın emrine ısyân etme ki kimse senin hükmüne itâ'atsizlik etmesin».

آدرین فکر بحرمت دست بست
بعد یکداعت عمر از خوار جسر

Ender-in fikret be-hurmet dëst best,
Ba'de yek-sâ'at Umer ez-Hâb' cest.

«Rum elçisi böyle düşüncelerle hürmetkârâne el bağlayıp durdu. Biraz sonra Ömer uykudan uyandı ve sıçrayıp oturdu».

کرد خدمت مر عمر را و سلام
گفت پیغمبر سلام آنکه کلام

Kêrd Hidmet me 'Umerrâ vû selâm,
Gôft Peygamber selâm ân-geh kelâm.

«Elçi Hazret-i Ömere ta'zim ile selâm verdi. Cenâb-ı Peygamber de: evvelâ selâm, sonra kelâm buyurmuştur».

Hadis-i Şerifte: «Kelâmdan evvel selâm vermelidir» ve «Evvelâ selâm sonra kelâm» buyurulmuştur.

Ma'lûmdur ki her kavmin bir âşinalığı vardır. Müslümanların âşinalığı da selâmdır. Bu mübârek kelime (selâmet) ma'nâsınadır. Binâenaleyh (Esselâmü aleyke) demek, «selâmette olasın» du'asını etmektir. Bu du'a ise dünyâ için de, âhiret için de hayırlıdır.

Sonra selâm kelimesi, Allahın isimlerindendir. Bu i'tibar ile de, (Esselâmü aleyke) demek, «Allahın hıfzında ve selâmette olasın» demektir. «Sabah, yâhud akşam şerifler hayrolsun», yâhud, «Allah omürler versin» gibi âşinalıklar, hiç bir vakit (Selâmün aleyküm) ün yerini tutamaz. Hele selâm vermek makamında (merhabâ) demek pek ma'nâsızdır. Çünkü merhâbayı gelenin değil, oturanın demesi lâzım gelir ki: (merhâba) «Sen geniş bir yere geldin gelişin bizi sıkımayacaktır» ma'nâsınadır.

Hadis-i Şerifte: «Selâm vermek tetavvu' ve nâfile bir ibâdettir. Mukabele eylemek ve selâm almak ise farzdır» buyrulmuş. Kur'ânı Kerimde de:

وَإِذَا حِيتُمْ بِحِجَّةٍ فَيُوايَا حَسَنَ مِنْهَا آوَرَدُوهَا

vârid olmuştur ki: «Size bir tehiyye ile âşinalık edildi mi ondan da

bu güzeliyle yâhud aynıyle mukabele edin²⁵» demektir. Reddu selâm, (aleykesselâm), ahseni de (ve aleykesselâm ve rahmetullahi ve berekâtühü) diye (rahmet) ve (berekât) kelimelerini ilâve etmektir. Bu, müslümanın bildiği ve bilmediği din kardeşine selâm vermesi, ta'zîmî Risâletten emredilmiş, hattâ «Selâm vermeksiz¹n bir meclise gelene söz söylemeyin» denilmiştir. Çünkü selâm verib almak, iki müslümanın din kardeşi olduklarını birbirine anlatır, sohbet husûlüne, belki arada meveddet ve muhâlâsat zuhûruna sebep olur. Gelim bahse:

پس علیکش گوشت اورا پیش خواند
ایمنش کرد و به پیش خود نشاند

Pes aleykeş gôft ûrâ piş Hând,
İmineş kerd û be-piş-i Hod nişând.

«Hazret-i Ömer, elçinin selâmına mukabele etti ve yanına çağır-
dı. Kendisini te'min ederek karşısına oturttu».

Cenâb-ı Fârûkun elçiye aman vermesi dolayısıyla Hazret-i Mev-
lânâ bir Âyet-i Kerimeye telmih ediyor:

لَا تَخَافُوا هَست نَزْلَ خَائِفَانِ
هست درخور از برای خائف آن

Lâ-teHâfû hêst nüzl-i Hâifân,
Hêst der-Hor ez-berâ'yi Hâifân.

«Korkakların (nüzl) ü (lâ tehâfu) yâni: «Korkmayın» dır. Havi
eden kimseye o, pek münâsibdir».

Nüzl: Menzil, yâni, yolda konacak yer demek olduğu gibi, misa-
fire çıkarılan ve menzil ittihâz edilen yerde yenilen yemek ma'nâ-
sınadır. Osmanlı ordularında (Nüzl emini) denilen me'murlar vardı.
Bunlar ordudan ileri giderler, menzil ve karargâh te'sis ederler ve
yiyecek hazırlarlardı.

(25) Sûrei Nisa: 86.

إِنَّا لَنَذِيرٌ لَّكَ إِنَّا لَنَذِيرٌ لَّكَ
عَلَيْهِمُ الْمَلَكَةُ الْآلَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا
بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٥﴾

«Muhakkak o kimseler ki: Allah, bizim Rabbimizdir dediler, sonra da gerek sözlerinde gerek işlerinde istikâmeti muhafaza ettiler. Onların vefâtı sırasında, yâhud ba's ve haşr gününde: «Korkmanın ve mahzûn olmayın» müjdesini vermek için melekler nâzil olur ve «Size va'd olunan cennetle size müjde olsun» derler».

İşte âhiret seferinin ilk menzili bulunan hâlet-i nezi'de (lâ te-hâfû) müjdesi, İlâhi bir ziyâfet olduğu gibi; karşısına gelince bir mehâbet hissetmiş olan elçiye, Hazret-i Ömerin: (lâ tehaf) yâr «korkma» diye te'minât vermesi de, o yolda bir ikrâm idi.

1429

هر که ترسد مر ورا این کنند
مرد دل ترسند را ساکن کنند

Her-ki tersed mer verâ imin künend,
Merd-i dil-tersenderâ sâkin künend.

«Korkan kimseyi emin kılarlar. Yüreği oynayan adamı da teskin ederler».

1430

آنکه خوفش نیست چون گوی مژد
درس جدی نیست او محتاج درس

Ân-ki Havfeş nist çun güyl me-ters,
Dêrs çî'idhî nist û muhtâc-i ders.

«Korkusu olmayana nasıl olur da korkma dersin; derse ihtiyacı bulunmayana nasıl ders verirsin?»

Yâni korkma müjdesini alacak kimsenin korkmuş bulunması, ders okuyacak kimsenin de okumaya heveskâr olması lâzımdır. Ta-bî'dir ki korkmayana korkma demezler. Bunun gibi (lâ te-hâfû) em-rine muhatab ve o müjde ile mübeşşer olmak isteyen, rahmet-i İlâ-hiyyedeki genişliğe i'timâd ile birlikte, Allaha karşı bulunması lâzım gelen havf ü haşyeti unutmamalı, Hakkın rahmetinden ümidvâr ol-makla berâber gazabından ve azâbından korkmalıdır. Böyle yapıla-cak olursa istikamet muhâfaza edilmiş olur.

1431

آن دل از جا رفته را دلشاد کرد
خاطر و برائش را آبا کرد

Ân dil ez-câ refterâ dil-şâd kerd,
HâTır-i virânşrâ âbâd kerd.

«Hazret-i Ömer, o, yüreği oynamış elçiye tesrir ve hâtır-ı virânı ta'mir etti».

1432

بعد از آن گفتس سخنهاى رقيق
بر صفاى باك حق نعم الروق

Ba'd ez-ân gofteş sūHanhâ-yi raKîK,
V'ez-Sifât-i pâk-i haK ni'me 'r-refîK.

«Sonra ona ince ve derin sözler söyledi. Ni'merrefik olan Alla-hın sıfât-ı pâkinden bahisler açtı».

1433

وزنوار شہای حق ابدال را
تا بداد او مقام و حال را

V'ez-nevâzişhâ-yi haK ebdâlra,
Tâ bi-dâned û meKâm û hâlrâ.

«Kezâ elçi hâli ve makamı öğrensın diye, Allahın ebdâle olan il-fâatlarını söyledi».

Ebdâl: Evliyâullah arasında yedi kişiden ibâret bir tâifedir ki nefsleri emmârelikten marziyyelik derecesine tebeddül etmiştir. Yâ-hud kendileri bir yerde iken, taraflarından bedel olmak üzere bir sûret gösterebilirlermiş. Hâl ve makam ise tarikatte iki ta'birdir.

Hâl: Sâlikin kalbinde duyduğu muvakkat bir neşvedir.

Makam: O hâlin devamlı olmasıdır.

Cenâb-ı Pir, iki ta'biri tefsir için diyor ki:

1434

حال چون جلوه ست زان ربا عروس
، ين مقام آن خلوت آمد با عروس

Hâlçun cilvêst z'ân zibâ arûs,
V'in meKâm ân Halvet âmed bâ-arûs.

«Hâl, güzel bir gelinin cilvesi, makam ise o gelin ile halvet ediliş mesî gibidir».

1435

جلوه بند شاه و غير شاه نيز
وقت خلوت نيست جز شاه عزيز

Cilve bined şâh u gayr-i şâh niz,
VaKt-i Halvet nist şâh-i azîz.

«Cilveyi pâdişah da, başkaları da görebilir. Fakat halvet zemânı, şâh-ı azîzden başkası bulunamaz».

1436

جلوه کرده خاص و عامان را عروس
خلوت اندر شاه باشد با عروس

Cilve kerde HâS u âmânâ arûs,
Halvet ender-şâh bâşed bâ-arûs.

«Gelin, havâssa da, avâma da cilve eder. Lâkin zîfâf halvetine ancak şâh, yâni güvey gider».

1437

هست بسيار اهل حال از صوفيان
نادرست اهل مقام اندر ميان

Hêst bisyâr ehl-i hâl ez-Sûfiyân,
Nâdirest ehl-i meKâm ender-miyân.

«Sôfilerden ehl-i hâl olanlar çoktur. Lâkin arada ehl-i makam olanlar nâdirdir».

1438

از منازل های جانش یاد داد
وز سفر های روانش یاد داد

Ez-menâzilhâ-yi câneş yâd dâd,
V'ez-seferhâ-yi revâneş yâd dâd.

«Hazret-i Ömer, rûhun menzillerinden ve rûhânî seferlerinden elçiye ma'lûmat verdi».

1439

وز زمانی کز زمان خالی بدست
وز مقام قدس کاجلالی شد دست

V'ez-zemâni k'ez-zemân Hâli büdest,
V'ez-meKâm-i Kuds k'iclâlî şüdest.

«Zamandan hâli olan bir zamandan ve iclâl ve azamete mensûb kudsi bir makamdan bahsetti».

Zamandan hâli olan (Ezel-i âzâl) dir ki, orada sabah ve akşam itibârı yoktur. Çünkü bizim zaman dediğimiz hâl, güneşin doğup batmasıyla tehaddüs eder. Halbuki bizim zamanımızı ihdâs eyleyen güneş de muhdestir. Güneşin, hattâ onun yanlarında zerre kadar kalacağı diğer ecrâmın yaradılmalarından evvel bir (ân) vardır ki el'ân devam etmektedir ve devâm edip gidecektir. Ona (Ân-ı dâim) derler. Zaman, ân-ı dâim olunca (ezel) ile (ebed) de bir emr-i i'tibârî o'ur Cenâb-ı Hakkın:

﴿مَوْلَاكَ وَالْآخِرُ﴾

Yâni: «Allah, hem evveldir, hem âhırdır. Ondan evvel mevcûd olmadı gibi ondan sonra da kalmayacaktır²⁷». sıfatları birleşir.

1440

زهوای کاندرو سیمرغ روح
پیش ازین دیدست پرواز فتوح

V'ez-hevâyi k'ender-û simurg-i rûh,
Piş ez-în didest pervâz-i fûtûh.

«Kezâ rûh simurgunun bundan évvel, yâni şu âleme gelmede mukaddem pervâz eylemiş olduğu havadan bahsetti».

1441

هر یکی پروازش از آفاق پیش
وز امید و نهمت مشتاق پیش

Her yeki pervâzeş ez-âfâk biş,
V'ez ümûdû nehmet-i müştâk biş.

«Rûhun pervâzlarından biri, şu ufuklardan daha geniş, müştâk bir kimsenin hırs u tama'ı sâhasından daha vâsi'dir».

Rûhun pervâzına ve cevelânına nisbetle ufukların dar gelmesi, onların ma'sûs, rûhun ise ma'kul, hattâ fevkal'akl olmasındandır. Bunun harici bir misâl ile tavzihi mümkündür. Meselâ maddiyât âleminde en ziyâde sūr'at-i seyre mâlik olan ziyâ imiş ki sâniyede 300.000 kilometrelik mesâfe kat'edermiş. Fikr-i insânî ise bu kadar seri' olan ziyadân da sūr'atlıdır. Meselâ fezâ dahilinde mevcud olub da küre bize nisbetle akla hayret verecek derecede uzakta bulunduğundan dolayı ziyâsı bize henüz vâsıl olamayan seyyâreler varmış. Yüz binlerce senedenberi ziyâsı bize hâla gelmemiş olan bir yıldızın uzaklığı, sonra böyle milyonlarca ve milyarlarca ecrâmın medârı bulunan fezânın genişliğini düşünmeli, sonra o vûs'at-i muhayyireyi bir ân içinde kavrayabilen fikrin sūr'atını de hatırlamalı, fikrin esrâ-i harekât olduğu anlaşılır.

(27) Sûrei Hadid :3.

Bu böyle olmakla beraber fikir, rûha nisbetle maddi kalır. Bu maddi sūr'ate bir de ma'neviyyat kuvveti ilâve edilecek olursa rûhun pervâzına nisbetle ufuk dâiresinin pek dar kalacağı evleviyyetle meydana çıkar.

1442

چون عمر اغباررو را یار یافت
جان ا را طالب اسرار یافت

Çun Umer ağıâr-rûra yâr yâft,
Cân-i urâ Tâlib-i esrâr-yâft.

«Hazret-i Ömer, ağıâr sûretindeki elçiye yâr gördü ve onun rûhunu esrâr tâlibi buldu».

1443

شیخ کامل بود و طالب مشتهی
مرد چابک بود و مرکب در نهی

Şeyh kâmil bûd u Tâlib müştehî,
Mêrd çâbük bûd u merkeb dergehî.

«Şeyh, yâni Cenâb-ı Fârûk, kâmil idi. Tâlib, yâni elçi ise, hakikat öğrenmeye iştihâl idi. Sûvârî, atik tetik, binek hayvanı da ta'limli idi».

1444

دید آن مرسد که او ارشاد داشت
تحم پاک اندر زمین پاک کاشت

Did ân mürşid ki û irşâd dâşt,
TuHm-i pâk ender-zemin-i pâk kâşt.

«Mürşid, mürîdin kabil-i irşâd olduğunu görünce onun pâk olan kalbi zeminine yine pâk olan irfân ve tevhid tohumunu ekti».

از فسون او عدمها زود زود
خوش مملق میزند سوی وجود

Ez-fusûn-ı ü ademhâ zûd zûd,
Hoş mu'allaK mi-zened süy-i vücûd.

«Cenâb-ı Hakkın emrinden ademler çabuk çabuk varlık cihetine
te'alluk peydâ ederler».

Hakikaten Cenâb-ı Hakkın emri bir şey'in vücûda gelmesini
murâd edince, ona ol demekle derhal olur.

باز بر موجود افسونی جو خواند
زود اسبه در عدم موجود راند

Bâz ber-mevcûd efsûnî çu Hând,
Zûd esbe der-adem mevcûd rând.

«Kezâ Allah, mevcûd olan şey'e (Yok ol) emrini verince mev-
cûd, yokluk'a at sürer, yâni mahvolur gider».

Buraya kadar okunan beytlerden anlaşıldığına göre Rum el-
lisâ Hazret-i Ömerden bir müşkülünü halletmek istemiş, rûh gibi
latif ve semâvî bir mahiyyetin nasıl olup da kesif ve hâkî bir be-
denle te'alluk peydâ eylediğini sormuş: «Ele, avuca sığmayan rûh,
nasıl gibi bir te'sirle bir kuş gibi ten kafesine sokulmuş?» demiş

Hazret-i Ömer de: «Allahın irâdesi ve emri ile» cevâbını ver-
miş ve misaller göstermekle de bahsi izâh eylemiş. Ezcümle demiş-
tir ki: «Cenâb-ı Hak; ademe, yâni yoğa (var ol!), deyince yok cûşu
hurûşa gelir, varlığa doğru koşar. Vara (yok ol!), deyince de var,
yokluk tarafına gider». Mevlid nâzımı Süleyman Çelebinin dediği gi-
bi:

Ol dedi bir kerre vâd oldu cihân,
Olma derse mahvolur ol dem hemân.

•RUM ELÇİSİNİN EMİR-ÜL-MU'MİNİN ÖMER RADİYALLAHU
ANHTEN SÜÂL ETMESİ.

مرد گفتش ای امیرالمؤمنین
جان زبالا چون در آمد بر زمین

Mêrd gofteş ey emir-ül-mü'minin,
Cân zi-bâlâ çun der-âmed ber-zemin.

«Elçi dedi ki ey Emirülmü'minin: rûh nasıl oldu da âlem-i bâlâ
dan zemine indi?»

مرغ بی اندازه چون شد در قفس
گفت حق بر جان فسون خواند و قصص

Murg-i bi-endâze çun şûd der KafeS,
Gôft haK ber-cân füsûn Hând ü KaSaS.

«Endâze ve ölçüye gelmeyen rûh kuşu, nasıl bu cesed kafesine
girdi? Hazret-i Ömer dedi ki: Allah, rûha efsun ve hikâye okudu, yâni
emir verdi».

بر عدمها کان ندارد چشم و گوش
چون فسون خواند همی آید بجوش

Ber-ademhâ kân ne-dâred çeşmu gûş,
Çun füsûn Hâned hemî-âyed be-cûş.

«Gözü, kulağı olmayan yoklara, Allah efsun okuyunca, yâni (ol)
emrini verince onlar cûş u hurûşa gelirler, var olurlar».

گفت در گوش گل و خندانش کرد
گفت باسک و غنبق کانس کرد

Göft der-gûş-i gül û Handânş kerd,
Göft bâ-seng û aKik-i kânş kerd.

«Allah, gülün kulağına söyledi ve onu güldürdü. Yâni Allahın lûtf-i irâdesi gül ağacına te'alluk edince onu handân, dudaklar gülü açılmış, güllerle süsledi. Keza taşta söyledi, onu akike ma'den yaptı».

Akik, yâni hakik dediğimiz de, ondan daha kıymetli olan mücevherât da esâsen taştan başka bir şey değildir. Taş olmak itibâriyle kaldırım taşından farkı yoktur. Fakat Allahın irâdesi ve lutfu, bu kaya içerisinde hakik gibi, yâkut gibi, elmas gibi kıymetdâr cevherler de peydâ eder.

گفت باحسم آبی تا جن شد او
گفت باخورشید تا رحشان شد او

Göft ba-cism âyeti tâ cân şüd û,
Göft bâ-Horşid ta raHşân şüd û,

«Cisme bir âyet söylemiş, yâni (Kün) emrini vermiş, o cisim de kâbil-i rûh olmuştur. Kezâ Güneşe bir emir vermiş, o da parlayıp ve parlatıcı sıfatını iktisâb eylemiştir».

باز در گوشش دم نکتہ مخوف
در رخ خورشید فتد صد کسوف

Bâz der-gûşêş demed nûktê maHûf,
Der-ruH-i Horşid üfted Sad kûşûf.

«Tekrar Güneşin kulağına korkunç bir nûkte söyler, yâni (tutull) emrini verir. Güneşin yüzünde yüzlerce kûşûf vâki' olur».

Yâni Güneş, fezâda parlayıp dururken irâde-i İlâhiyye mu'cibince Amer, onun ile arzın arasına girer, güneşin ziyâsı görünmez olur.

Yâni, Güneş, fezâda parlayıp dururken, irâde-i İlâhiyye mu'cibince, Ay, onun ile Dünya arasına girer ve Güneşin ziyâsı görünmez olur.

تا بگوش از آن گویا چه خواند
کو جو مشک از دیده خود اشک راند

Tâ be-gûş-i âhrân gûyâ çi Hând,
K'û çû meşk ez-dide-i âşk rând.

«O mütekellim Allah: bulutun kulağına ne söyledi ki, bulut gözünden kırba gibi yaş akıttı».

تا بگوش خاک حق چه خواند است
کو مرف گشت خامس مالد است

Tâ be-gûş-i Hâk haK çi Hândeest,
K'û mûrakib gesh û Hâmûş mâdeest.

«Acebâ Hak, toprağın kulağına ne demiştir ki toprak, murâkabeyle varmış ve sessiz kalmıştır».

در تردد هر که او آشفته است
حق بگوش او معما گفته است

Der tereddüd her-ki û âşüfteest,
HaK be-gûş-i û mu'ammâ gôfteest.

«Her kim tereddüd içinde şaşırıp kalmışsa Allah onun kulağına muamma söylemiştir».

تا کند محوسش اندر دو گمان
آن کنم کو گفت یا خود ضد آن

Tâ kûnd mahbûşêş ender dû-gûmân,
Ân kûnem k'û göft yâ Hod zıdd-i ân.

«O muammâyı söylemesi, o kimseyi Hakkın dediğini mi yanıyım, yoksa aksini mi? diye iki zan arasında mahbus bırakmak içindir».

هم زحق ترجیح یابد يك طرف
زان دو يك را برگزیند زان كنف

Hem zi-haK tercih yûbed yek Taraf,
Z'ân du yekrâ ber-güzined z'ân kenef.

«İki taraftan birini tercih etmesi yine Hakdandır ki, o ikiden birini o cihetin tevfiğiyle ihtiyâr eyler.»

Kâdir-i Mutlak Hazretleri, cismi cân, Güneşi dirahşân eylediği gibi şemsi kûsûfa kameri husûfa uğrattığı, buluttan yağmur yağdırdığı, zemini murakabeye varmışcasına oturttuğu gibi; o zeminin üstündeki insanları da, şöyle mi yapayım, böyle mi? diye tereddüde düşürür, nihâyet bir tarafı tercih meylini yine o verir.

گر نخواهی در تردد هوش جان
کم فشار این پنبه اندر گوش جان

Ger ne-Hâhi der-tereddüd hûş-i cân,
Kem feşâr in penbe ender-gûş-i cân.

«Eğer cân idrâkinin tereddüde düşmesini istemezsen, gaflet ve ma'siyyet pamuğunu kulağına tıkama.»

Yâni, insanın irtikâb ettiği ma'siyyet, basiret gözüne gaflet perdesi olur, hakikati göstermez. Rûhun kulağına gaflet pamuğu olur, hakikati işittirmez. Tabiidir ki görmemek ve işitmek gözdeki perdenin kalınlığı ve kulaktaki pamuğun kabalığı nisbetinde olur. Eğer hakikati işitip anlamak ve şöyle mi, yâhud böyle mi yapayım? diye tereddüdden kurtulmak istersen kulağına gaflet pamuğunu tıkama

تا کی فهم آن معما هائرا
تا کی ادراك رمز و فاشرا

Tâ küni fehm ân mu'ammâ hâşrâ,
Tâ küni idrâk remz û fâşrâ.

«Tâki Allahın muammâlarını alnayasın ve gerek iş'ârî, gerek sarîhi olan ihtarları kavrayasın ki,»

بس محل وحی کردد گوش جان
وحی چه بود گفتن از حسن مهان

Pes mahall-i vahy kereded gûş-i cân,
Vahy çi-bved göften ez-hüsni nihân.

«Neticede kulağın mahall-i vahy olsun. Vahy nedir? Hisden nihân olan sözdür.»

Cenâb-ı Pir, iki beyit evvel can kulağından gaflet pamuğunu çıkar demişti. Burada da, öyle yaparsan o, can kulağı, vahy mahalli olur buyuruyor. Ondan sonra vahyin ne olduğunu tâ'rif için «Vahy, hisden nihân sözdür» diyor.

Vahy, lugatte, işaret ve gizli söz manasınadır. Istilahta ise ilham demektir ki herkese vâki olur. Hatta: ayeti kerime

وَ اَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ

«Yâni: «Habibim; Rabbin arılarına ilhâm eyledi»» âyetinin delâleti mücibince, hayvânâta bile ilham vuku' bulur ki mütefenninler buna (sevk-i tabî'i) diyorlar. Tabî'idir ki bu ilhâm ile, melek vasıtasıyla yahud vasıtasız enbiyaya vuku' bulan ilham arasında külli fark vardır. Onlara olan vahy ve ilhâm, his ile, yâni göz, kulak vasıtasıyla değildir. Nûkem Hazret-i Mevlânâ da buyuruyor ki:

گوش جان و چشم جان جز این حسست
گوش عقل و گوش حسن ز بن مفلسست

Gûş-i cân û çeşm-i cân cuz in hisest,
Gûş-i akl û gûş-i his z'in müflisest.

«Can kulağıyla can gözü, bu işitmek ve görmek hislerinden başkadır. Akl ve his kulağı bu vahy ve ilhâmın idrâkinden müflistir.»

Yâni, enbiyâ ve kibâr-ı evliyâyâ vâki' olan ilhâmât, bu kulak vasıtasıyla işitilmez, bu göz vasıtasıyla görülmez. Ondan dolayı insan, kıyâs-ı nefse kalkışmamalı, kendi büyüklere, yâhud büyükleri kendine benzetmeye çalışmamalıdır.

(28) Sürei Nahl: 68.

Buraya kadar olan beytler, cebriligi te'yid eder gibi görüldüğü için Hazret-i Mevlânâ bir suâl-i mukaddere cevâb veriyor, «Sen de cebri misin?» istifhâm-ı mefrûzuna karşı diyor ki:

1462

لفظ جبرم عشق را بی صبر کرد
هر که عاشق بی صبر جبر کرد

Lafz-i cebrem 'işKrâ bi-Sabr kerd,
Her-ki âşik nist habs-i cebr kerd.

«Aşka cebir lafzı itlâk edişim, sabrımı taşırdığı içindir. Âşık olmayan kimse de cebri men'etti».

Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmâil Ankaravî kuddise sirruhü bu beyt için Mesnevinin en zor beyitlerindendir dedikten sonra: «Ben cebir lafzını aşka itlâk ediyorum. Çünkü beni bisabr eden odur» diye şerh ediyor. İkinci mısra' için de şu ma'nâyı veriyor: «Her şol kimse ki âşık değildir, meselâ Kaderiyye ve Mu'tezile tâ'ifesi gibi. Ol, cebri habseyledi, yâni men'eyledi.» Bu mısra'ın karşı ma'nası: «Ve her şol kimse ki âşıktır ve ehl-i sünnet tarıkında sâdıktır, ol kimse cebri evsân men'eylemez demek olur» diyor.

Abd-i âcizin terceme edişim de aşağı, yukarı şârihin ifâdesine muvâfıktır. Hakikatine gelince Allahü a'lem deyip geçmek lâzımdır.

1463

این مقبت با حنست و حر نیت
این علی مهست و ار نیت

İn ma'iyet ba.haKest ü cêbr nist,
İn tecelli-i mehest ü cêbr nist.

İn ma'iyet-i İlahiyyedir, cebir değildir. Bu kamerin tecellisi-
dir, bulutun görünüşü değildir».

Bu beyt de şöyle demek oluyormuş ki: Cenâb-ı Hakkın halk ey-
lediği şeyleri dilediği tarafa sevk etmesi, o sevkte irâdesinin bulun-
ması demektir, yoksa cebir demek değildir. Bu hâl ise hakikat ka-
meri ve vahdet nûrunun zuhûrudur, şek ve şüphe bulutunun görü-
nüşü değildir.

1464

ور بود این جبر عامه نیست
جبر آن اماره خود کامه نیست

V'er büved in cêbr cebr-i âme nist,
Cebri ân emmâre-i Hod-kâme nist.

«Bilfarz bu, cebir olsa da avâmın ve hodkâm olan nefsi emmâ-
renin cebri değildir».

Tevhid-i ef'âl derecesine vâsıl olmuş evliyânın cebridir ki, onlar
kur'ân nevâfil ve ferâiz ile Hakka takarrub eylemiş ve harekât ü se-
kenârta Hakka âlet olmuşlardır.

1465

جبر ایشان شناسند ای پسر
که خدا بکشادشان در دل بصر

Câbrâ işân şinâsend ey püser,
Kî Hudâ bü-kşâdşân der-dil beSar.

«Oğul; cebrin hakikatini onlar bilirler ki Allah, onların ka-
basar-ı basîret açmıştır».

1466

غیب و آینده برایشان گشت فاش
ذکر ماضی پس ایشان گشت لاش

Gayb u âyendê ber-işân gêşt fâş,
Zikr-i mâzi pîş-i işân gêşt lâş.

«Gâib olan da, gelecek olan da onlara münkeşif olmuş, yâd-i mâzi
onların nazarında lâ şey kalmıştır».

اختیار و حیر ایشان است
قطره‌ها ایدر سدها گوهر است

Ihtiyâr u cebr-i şân digereşt,
KaTreha ender Sadeha gevherest.

«O zevâtın ihtiyârı da, cebr-i de başkadır. Nitekim damlalar se-
defte inci olur».

Yani enbiyâ ve evliyanın cebr ve ihtiyârıyla Cebriyye ve Mu'te-
zile gibi felsefî meslekler erbâbının cebr ve ihtiyârı başka başka şey-
lerdir. Şu hâl, su damlasına benzer. Bir damla, haricte sudur, fakat
sedefin içinde inci olur.

Seyidülfâle Cuncaydî Bağdadlı'nın şeyhi ve dayısı (Seriyy-i Sa-
kati) kuddise sirrehümâya birî

— Felan: «Biz, hakikatte kapı gibiyiz, harekât ve sekenatımız ken-
diligimizden degildir» diyor demiş Cenâb-ı Seriyy:

«— O adam! ya kâmil bir ârifdir, yahud sapık bir muhliddir» ce-
vabını verdikten sonra.

«— Eger âdab-ı gerîyye ile müeddeb ve muhezzele ise muvah-
hiddir, iskât-ı teklife kalkışmış bir herif ise muhladdir» tafsilinde bu-
yunmuştur.

هست بیرون قطره خرد و بزرگ
در صدف درهای خردست و سترگ

Hest birûn KaTre-i Hurd u bûzûrg,
Der Sadef dührâ-yı Hurdest ü sûtûrg.

«Hâricde büyük ve küçük damlalar vardır. O damlalar sedef i-
çinde küçük ve büyük inci olurlar».

Bunun gibi dışarda ve avâm lisânında cebir denilen şey, ehlul-
lah içinde ilmi tevhid olur.

طبع ناف آهویست آن قوم را
از رون خون و درونشان مشکها

Tab'-i nâf-i ahuyest ân Kavmrâ,
Ez-birûn Hûn û derunşân muşghâ.

«O kavimde, yâni ehlullah hazerâtında (nâfe-i misk: misk göbeği)
tabi'ati vardır».

Nâfenin hârici kan, dâhili misk olduğu gibi, bunların ifâdelerin-
de cebir gibi anlaşılan ma'nâların hakikati de ma'nây-ı tevhiddir.

تو مگو کین مایه بیرون خون بود
خون رود در ناف مشکي چون بود

Tû me-gû k'in mâye birûn Hun büved,
Hûn reved der-nâf müşgi çun büved

«Ey mu'teriz; bu maya hâricde kandır deme. O kan, nâfeye dâ-
hil olunca nasıl misk olur?»

Hâricdeki cebre müte'allik sözler de, ehlullahın kalbinden nebe-
an ve lisânından cereyân eylediği gibi, misk hâlini alır ve aynı tev-
hid olur.

Diğer bir misâl gösteriyor:

تو مگو کین مس بیرون بد محقر
دردل اکبر چون کشته‌ست زر

Tû me-gû k'in mis birûn bûd muhteKir,
Der-dilî iksir çun geştêst zer.

«Yine ey mu'teriz, bu bakır, hâricde hakîr ve kıymetsiz bir şey-
dir deme. İksire temâs edince nasıl altın olur?»

احتیاز و حیرد، تو بد خیال
چون در ایشان رفت سد نور - لال

İhtiyâr ü cêbr der-tû bûd Hayâl,
Çun der-işân rêft şûd nûr-i celâl.

«İhtiyâr ve cebir akibedeleri sende hayâlden ibârettir; fakat onlarda, yâni ehlullahta nûr-i celâlâle inkılâp eder».

نان جو د، سفرهست باسد او جاد
در تن مردم شود و روح شاد

Nan çu der-süfrêst bâşed ü cemâd,
Der-ten-i merdûm şevêd ü rûh-i şâd.

Ekmek sofrada bulundukça cansızdır. Lâkin insan cismine girince mesrûr ve bir rûh hâlini alır».

دردل سفره ندگ دد مستحیل
مستحیلش جان کده ارسدسیدل

Der-dil-i süfre ne-gerded mustahil,
Müstahileş cân küned ez-selsebil.

«Ekmek sofra ortasında rûha tehavvül etmez. Onu lû'ab ve hazm ile tahvîl eyleyen rûhtur».

قوت چاست این ای دست خوان
تا چه باشد قوت آن چن جان

Kuvvet-i cânêst in ey râst-Hân,
Tâ çi bâşed Kuvvet-i ân cân-i cân.

«Ey doğru okuyup anlayan; bu hâl, yâni ekmeği rûha tahvîl eylemek, rûhun kuvvetidir. O hâlde rûhürûh olan insan-ı kâmilin, yâhud Hüdây-ı muktedirin kuvvet ve kudreti nasıl olmak lâzım gelir?»

گوشه پاره آدمی از زور جان
می شکافد کوه را با نهر و دن

Gôşt-pârê âdemi ez-zûr-i cân,
Mi-şikâfed Kûhrâ bâ-bahr ü kân.

«İnsanın bir tek kolu, candan ruhtan gelen kuvvetle dağı, denizi madeni yarıp, delmekte...»

زور جان کوهکن شق حجر
زور جان جان در ن شق القمر

Zûr-i cân-i kûhken şaKK-i hâcer,
Zûr-i cân-i cân der-ân şaKK ul-Kamer.

«Taşı yarmak, dağ kazan rûhun kuvvetidir. Fakat rûhürûh olan peygamber-i ekmeldeki kuvvet, kameri yarmaktır».

گر کشاید دل سر انبان راز
جان بسوی عرش سازد ترکش

Ger küşâyed dil ser-i enbân-i râz,
Cân be-sûy-i ârş sâzed türktâz.

«Eğer gönül, esrâr dağarcığının ağzını açacak olursa rûh arşa doğru koşar ve yükselir».

Yâni Cenâb-ı Pir, bu muhakkikâne beyânâtından sonra buyuruyor ki: «Bahs derinleşti. Daha ziyâde derinleştirecek olursam rûhlar mahv ve istiğrâk hâlinde gelecektir. Binâenaleyh sükûtu evlâ buluyorum».

گر نباشد فعل خلق اندر میان
بس مگو کسرا چرا کردی چنان

Ger ne-bâşed fi'l-i HalK ender-miyan.
Pes me-gû kesrâ çirâ kerdi çunân.

«Eğer halkın fi'li ortada değilse, insanlarda kudret yoksa kimseye niçin böyle ettin? deme».

خلق حق افعال مارا موجدست
فعل ما آثار خلق ایزدست

HalK haK ef'âl-i mârâ mücdest,
Fi'l-i mâ âsar-i HalK-i izidest.

«Bizim fi'limizi vücûda getiren Allahtır. Bizim fi'limiz Hakkın halkı eseridir».

Cebr mezhebi sâlikleri, insanlarda irâdi hiç bir fi'il ve hareket tasavvur etmezler. İnsanları, hattâ bütün mahlûkâtı Yed-i Kudret-i İlahiyyede bâziçe sayarlar. Halbuki ehl-i sünnet, cebr ile i'tizâl arayan bir meslek ihtiyâr eylemiştir. Onlar, cebr-i mutavassıt'a kâildirler. «Kul irâdesini sarfeder, Cenâb-ı Hak da rızasına tavâfuku takdirinde, halk eyler» derler.

Bunun için Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: «Hem halkın, hem Hakkın birer fi'li vardır. Halkın fi'li irâde, Hakkın fi'li, o irâdenin mazmûnunu halketmektir.» Meselâ oturan kimsenin kalkmak istemesi bir irâde, Allahın ona kalkacak kuvveti vermesi ve kaldırması bir halktır. Birincisi kulun, ikincisi Allahın fi'ilidir.

Yine Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: «Bu iki fi'li meydandadır, inkârı kâbil değildir. Eğer halkın fi'li olmasaydı rızâ hilâfına hareketi görülen bir kimseye bunu niçin yaptın? denilmemek lâzım gelirdi.» Otomobilini üstümüze süren bir şoföre kızıyoruz. Eğer onun irâdesi yoksa otomobili üstümüze sürmesine, hattâ altına alıp çiğnemesine rızâ göstermeliyiz. Filhakika, o şoförün irâdesini ve otomobilin dümenini imâle eden gene Haktır. Lâkin bu hakikati görebilmek, tevhid sırrına mâlik olmakla mümkün olabilir. O hakikati göremeyen gözler için Hakkın fi'ilini ve onun yanında halkın fi'ilini görmek zarûridir. Bundan dolayıdır ki Kur'anda :

ADEM ALEYHSELÂMIN (RABBENÂ ZALEMNÂ) ZELLESİNİ
NEFSİNE İZÂFE ETMESİ, ŞEYTANIN DA (BİMÂ AGVEYTENÂ)
DİYEREK GUNÂHINI ALLAHA İZÂFE EYLEMESİ.

Ma'lumdur ki Şeytan, Hazret-i Âdeme secde etmekle mükellef kılındığı hâlde İlahî emre isyân etmiş, sonra da: «Ya Rabbi, beni iğva edişin yani azdırışın hakkı için!» diye o isyânı Cenâb-ı Hakka isnâd eylemişti.

Âdem Aleyhisselâm, şecer-i memnû'aya yaklaşmaktan memnû iken, o memnû'iyeti unutmuş, kendisinden zelle sâdır olmuştu. Fakat Cenâb-ı Ebûlbeşerin edebi ve terbiyesi, o zelleyi Allaha isnâd etmedi de nefesine izâfe eyledi.

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا رَبُّنَا لَكُنَّا مِنَ الْخَاسِرِينَ

Yâni : «Ey bizim Rabbimiz, biz emrine muhâlefet dolayısıyla nefsimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve merhamet buyurmazsan elbette ve elbette zarara uğramış olacağız» dedi.

İşte Hazret-i Mevlânâ bundan bahisle diyor ki :

فعل حق و فعل ما مردو بین
فعل مارا هست دان پیداست این

Fi'l-i haKK û fi'l-i mâ her-dû bi-bîn,
Fi'l-i mârâ hêst dâñ peydâst in.

«Hakkın fi'lini de, bizim fi'limizi de, her ikisini de gör. Bizim fi'limizi var bil ki bu meydandadır».

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

Yâni: «Sana gelen hasene Allahtandır, yine sana gelen seyyi'e nefsindendir»³⁰ buyurulmuştur.

1482

ناطق یا حرف بیند یا عرض
کی شود یکدم محیط دوعوض

NaTiKi yâ harf bîned yâ garaz,
Key şevêd yek-dem muhîT-i dûivaz.

«Söz söyleyen; ya harfi, yâhud garaz ve maksûd olan ma'nâyı görür. Bir anda iki i'vazı, yâni hem lafzı, hem ma'nâyı nasıl muhît olur?»

İnsanların fi'illeri, hatta bütün eşyânın hareketi bir kesb, bir de halk ile zuhûra gelir. O ef'âlin kâsibi başka, hâlıkı da yine başka olmak icâb eder. Şu hâl, lâkırdı söyleyen veyâ dinleyen kimsenin söylediği, yâhud dinlediği sözü teşkil eden kelimelerden ve harflerden ziyâde ma'nâyâ dikkat etmesi ve o hurûf ile ma'nânın ayrı ayrı şeyler olması gibidir. İnsan bir anda bunların ikisini birden kavrayamadığı gibi bir fi'ilin kâsibi ile hâlıkı da bir olamaz.

1483

گر معنی رفت شد غافل زحرف
پیش و پس یکدم نبیند هیچ طرف

Ger be-ma'nî rêft şüd gâfil zi-harf,
Piş u pes yek-dem ne-bîned hiç Tarf.

«Eğer söyleyen ve dinleyen kimse ma'nâyâ dikkat edecek olursa harften gâfil kalır. Bir göz, bir anda hem önünü, hem ardını nasıl görür?»

(30) Sûrei Nisa: 79.

1484

آن زمان که پیش بینی آن زمان
تو پس خود کی بینی این بدان

Ân zemân ki piş bini ân zemân,
Tû pes-i Hod key bi-bini in bi-dân.

«Sen önünü gördüğün zaman arka tarafını görebilir misin?»

1485

جون محیط خرف و معنی نیست جان
جون بود جان خالق این هردوان

Çun muhîT-i harf u ma'ni nist cân,
Çun buved cân HâliK-i in herduvân.

«Madem ki rûh; hem harfi, hem ma'nâyı ihâta edemiyor, bu ikisinin birden nasıl hâlıkı olabilir?»

Bir sözü teşkil eyleyen harf ve ma'nâ ayrı ayrı şeyler olduğu gibi, bir fi'ilin kâsib ve hâlıkı da başka olacağı yukarıda beyân olunmuştu. Şu üç beyitte de deniliyor ki: Bir sözü söyleyen; aynı zamanda hem harfe, hem ma'nâyâ dikkat edemez. Meselâ sözün ma'nâsını anlamak isterse, kelime ve onların telâffuzunu dinlemez. Önüne bakan kimse; bir anda hem önünü, hem ardını göremez. Önüne bakarsa ardını, ardına bakarsa önünü göremez.

Cenâb-ı Pir, bu misallerin beyânından sonra buyuruyor ki: «Mâdemki rûh; yâni insan, bir anda hem lâfzı, hem ma'nâyı ihâta edemiyor; bir bakışta hem önünü, hem ardını göremiyor, o hâlde bu âciz insan nasıl olup da bir fi'ilin hem kesbine hem halkına muktedir olabilir?»

Hazret-i Mevlâna bu sözlerle mu'tezileye de cevap veriyor. Çünkü onlar «Kul, fi'linin hâlıkıdır» derler. Hülâsa :

1486

حق محیط جمله آمد ای پسر
وا ندارد کارش از کار دگر

HaK muhîT-i cümle âmed ey püser,
Vâ ne-dâred kâreş ez-kâr-i diger.

«Oğul; Cenâb-ı Hak, her şey'i muhittir. Onu bir iş, diğerinden alıkoymaz.»

گفت شیطان که بما اعویتی
کرد پنهان فعل خود دیو دنی

Gôft şeyTân ki bi-mâ ağveyteni,
Kêrd pinhân fi'l-i Hod div-i deni.

«Alçak şeytan (Bimâ ağveyteni) diyerek kendi fi'lini gizledi.»

گفت آدم که ظلمنا نفسنا
او زفعل حق ببد غافل چو ما

Gôft 'Âdem ki zalemnâ nefsenâ,
Û zi-fi'l-i haK ne-bûd gâfil çu mâ.

«Âdem ise (Zalemnâ enfüsenâ), Yâni: «Biz nefsimize zulm et-
tik» diyerek zelle'yi nefesine isnâd etmişti. Fakat O, Hakkın fi'linden
ve halkından bizim gibi gafil değildi.»

درگنه او از ادب پنهانش کرد
زان گنه بر خود زدن او بر بخورد

Der-güneh û ez-edeb pinhânş kerd,
Z'ân güneh ber-Hod zeden û ber bi-Hord.

«O günâhın, yâni zellenin ika'mda, kendisine kudret verenin Hak
olduğunu Âdem, edeben gizledi ve zelle fi'lini nefesine izâfe eyledi.»

Bu izâfesinden dolayı da istifâde etti ki afv-i İlâhiye nâil oldu.

بعده توبه گفتش ای آدم نه من
آفریده در تو آن جرم و محن

Ba'de tevbê gofteş ey Âdem ne men,
Âferidem der-tu ân cürm û mihan.

«Cenâb-ı Hak, Âdeme tevbesinden sonra dedi ki: Ey Âdem; sen
deki o cürm ve mihneti ben yaratmadım mı idi?»

نه که تقدیر و قضای من بد آن
چون بوقت عذر کردی آن نهان

Nê ki taKdir û Kazâ-yi men bûd ân,
Çun be-vaKt-i uzr kerdî ân nihân.

«Senin zellen benim kâza ve kaderimin icâbı değil miydi? Nasıl
oldu da özür dilediğin vakit onu gizledin?»

گفت ترسیدم ادب نگذاشتم
گفت هم من پاس آنت داشتم

Gôft tersidem edeb ne-gzâstem,
Gôft hem men pâs-i ânet dâstem.

«Hazret-i Âdem: Korkumdan edebi bırakmadım, cevâbını verdi.
Cenâb-ı Hak da: Seni ondan, yâni edebi tecâvüz etmekten muhâfaza
ettim buyurdu.»

Âdem Aleyhisselâmın Allaha karşı olan şu kulluk edebi dolayı-
sıyla Hazret-i Mevlânâ edeb ve hürmetin faydalarından bahse şurû'
ediyor:

هر که آرد حرمت او حرمت برد
هر که آرد قد لوزنه خورد

Her-ki âred hurmet û hurmet bured,
Her-ki âred Kand levzine Hured.

«Hürmet getiren hürmet bulur, şeker getiren de bâdem helvası
yer.»

Kur'ânı Kerimde :

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

buyurulmuştur ki. «İhsânın cezâsı ihsandan başka bir şey değildir»
meâlinedir. İhsan: Bir şey'i iyi yapmak demektir. Kur'anda beyan
edildiği gibi, yaptığını iyi yapanları Allah sever. İhsânın bir ma'nası

daha vardır ki -İhsan, Allah'a, O'nu görüyor gibi ibâdet etmektir. Eğer sen onu görmüyorsan o seni görmektedir. Hadis-i Şerifiyle tasdik buyurulmuştur. Allahı görür gibi ibâdet etmek, Huzûr-ı İlâhîde bulunuyormuşçasına edeb ve hürmeti muhafaza eylemekle olur. Binaaleyh ihsân ile mu'amele eden, ihsân ile mukabele görür. Hatta

مَرْجَا، بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا

Âyet-i Kerimesinde beyân buyurulduğu üzere, bir hasene ile gelen hasenesinin on misli, hattâ:

وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ

Nazm-ı Celili mücibince kat kat fazla ücrete nâil olur. Bu hale hâre bir misâl olmak üzere şeker getirenin helva yiyeceği gösteriliyor

1494

طیبات از بهر که لطیبن
یاد را خوش کن بر نجان و بین

Tayyibât ez-bêhr ki li-TTayyibîn.
Yârrâ Hoş kûn bi-rencân û bi-bîn.

«Tayyib olan şeyler kimin içindir? Tayyib olan kimseler içindir. Yârî irzâ' et, yâhud incit de gör». Sûre-i Nûrdaki:

الْجَنِّاتُ لِلْجَنِّيِّينَ وَالْجَنِّثُونَ لِلْجَنِّيَّاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ

Âyet-i Kerimesine işareftir.

Ekser-i müfessirinin kavline göre bu âyetteki (habisât) ile (tayyib)

(32) Sûrei En'am: 160.

(33) Sûrei Bakara: 261.

(34) Sûrei Nûr: 26.

batıl kötü ve iyi sözler (habisûn) ile (tayyibûn) da kötü ve iyi kimseler demektir ki; böylece, Nazm-ı Celilin meâli: «Kötü sözler, kötü kimseler, iyi sözler de iyi kimseler içindir» şeklinde olacaktır.

İmâm Kâşânî (Te'vilât) ında diyor ki: «Tayyibûn: Rezanî-i ahlâkıyyeden münezzehe olanlardır ki tayyibât ve fezâil onlardan sūdûr eder. Şu halde beyt-i şerifteki (tayyibât) fezâil-i ahlâkıyye ve İnâyet-i Sübhâniyye ma'nâsına gelir ki, bu gibi Kerem-i Rabbânî, tayyib olanlara i'tâ edilir ve yâr-ı hakikinin rizâsını tahsil eyleyenlere verilir. Onu inciten, yâni maâzallah gazabını celbedenlere de aks-i mu'amelede bulunulur.

Bundan sonra cebr ve ihtiyâr mes'elesine rucû' ediliyor ve bir misâl ile tavzih olunuyor.

1495

يك مثال ای دل بی فرقی بیار
تا بدانی جبر را از اختیار

Yek misâl ey dil pey-i farKî bi-yâr,
Tâ bi-dânî cêbrâ ez-iHtiyâr.

«Ey gönül; aradaki farkı anlamak için bir misâl getir ki cebr ile ihtiyârı bilesin».

1496

دست کان لرزان بود ازادتماش
وان که دست ی را تو لرزانی زجاش

Dêst k'ân lertzân büved ez-irti'âş,
V'an-ki destirâ tu lertzâni zi-câş.

«Bir el, ma'lûl ve mürte'îş olduğundan titrer; yine bir el ki onu sen yerinden oynatırsın».

1497

مردو جنبش آفریده حق شناس
ليك نتوان کرد این با آن قیاس

Her-du cunbiş âferidê haK şinâs,
Lik ne-tvân kêrd in bâ ân Kiyâs.

«Her iki oynamayı ve titremeyi Allahın mahlûku bil. Fakat bunu ona kıyâs etmek imkânı yoktur».

Yâni, bir adamın ma'lûl olmasıyle eli titrer. Bir adam da soğuk olduğu halde elini titretir. Bu iki titreme de Allahın halkı için icâdidir. Lâkin biri öbürüne kıyâs edilemez. Çünkü biri, ma'lûl olduğu için mecbûrdur; diğeri sağlam bulunduğu ve elini oynattığı için, mecbur değildir. Bunun gibi ba'z-ı zevât-ı ölüye de kendilerinden geçerler ve ef'âl ve hareketlerinde Allahın tasarrufuna tâbi' olurlar. Binâenaleyh onlarda ihtiyar yoktur. Lâkin o se'âdete nâil olamayanlarda mecburiyet de yoktur. Böyle kimsele-
rin mecburiyet da'vâsına kalkışması, sağlam bir adamın ihtiyârıyla oynattığı elinin, illet ilcâsiyle titredigini iddi'â etmesi gibi olur.

1498

زینِ پشیمانی که لرزانیدیش
مرتعی را کی پشیمان دیدیش

Z'in peşimânî ki lerzânidiyeş,
Mürta'îşrâ key peşimân dîdiyeş.

«O eli oynattığından dolayı peşiman olursun. Lâkin eli titreyen bir kimseyi o ıztırârî hareketten dolayı ne vakit ve nasıl peşiman görürsün?»

İnsanda ihtiyar bulunduğu bu beyt ile de misâl gösteriliyor. Öyle ya, meselâ, kahve içen bir kimse, fincanı tutarken elini kasden titretip kahveyi dökse, yâhud fincanı, tabağı düşürüb kırsa, tabi'î elini oynatışına peşimân olur, keşki oynatmasaydım der. Lâkin sarsak bir adamdan bu hareket neticesinde o kazâ vukû'a gelse o adam peşiman olmaz. Çünkü irâdesi elinde değildir. İşte kendilerinden ve kendiliklerinden geçmiş olan zevât-ı kirâmın hâli de böyledir.

1499

بحث عقل است این چه عقل آن - له گر
ما ضعیفی در برد آنجا مگر

Bahs-i aKlest in çi aKl ân hile-ger,
Tâ za'îfî reh-büred ancâ meger.

«Bu, akıl bahsidir. Akıl ise idrâken za'îf olanlara yol göstermek için çâre bulmaya çalışır».

Yâni, demek isteniliyor ki: yukarıdanberi getirilen misaller; akli misallerdir, maksad da hakikatleri zevken anlamayanlara bir fikir verebilmektir. Lâkin:

1500

بحث عقلی گر در و مرجان بود
آن دگر باشد که بحث جان بدد

Bahs-i aKlî ger dūr û mercân büved,
Ân dige bâşed ki bahs-i cân büved.

«Akla mensûb olan, yâni aklın anlayabileceği derecede bulunan bahs, inci ve mercan gibi de kıymetli olsa, cana müte'allik olan bahs yine başkadır».

1501

بحث جان اندر مقامی دیگر است
باده جارا قوامی دیگر است

Bahs-i cân ender-maKâmî digereş.
Bâde-i cânrâ Kivâmî digereş.

«Can bahsi, yâni rûha müte'allik bahis, başka bir makamdadır. O makam ise aklın fevkındadır. Can şarabının kıvâmı ve çeşnişi de başkadır. Onu akıl ve his dimâğî idrâk edemez».

1502

آن زمان که بحث عقلی ساز بود
این عمر باو الحکم همراز بود

Ân zemân ki bahs-i aKlî sâz bûd,
În Umer bâ-Bu-'l-hakem hem-râz bûd.

«Akıl bahsi sazkâr ve hükümrân olduğu zaman Ömer Ebûcehl ile berâberdi».

1503

چون عمر ا. عقل آمد سوی جان
بوالحکم بوجهل شد در بحث آن

Çun Umer ez-aKl âmed sûy-i cân,
Bu-'l-hakem Bû-Cêhl şûd der-bahs-i ân.

«Ömer, akıldan ruh tarafına intikal edince, (Ebûlhikem), o bahiste (Ebucehl) oldu».

سور جن آمد نمادی
لازم و لازم و نافی

Dav'-i cân âmed ne-mând ey müstadi,
Lâzım û melzûm u nâfi muKtadi.

«Ey ziyâ taleb eden, yâni hakikati öğrenmek isteyen! Rûhun zi-yâsı zuhûr etti. Artık lâzımıyyet, melzûmıyyet ve nâfi, muktezi gibi şeyler kalmadı».

زنگه یه را که نورش بازغست
از دلیل ز عصا کس فرغست

Z'ân-ki binârâ ki nûreş bâzigast,
Ez-delil û ez-aSâ-keş fârigast.

«Çünkü gözünün nûru parlayan kimse, kılavuzdan ve deynekci-den müstağnidir.»

Demek isteniliyor ki, aka'id kitaplarında geçtiği üzere, Allahın yaratması lâzım, mahlûkun yaratılması melzûm, Allahın kudreti mahlûkatta irâde bulunmasını nâfi, kul'un mükellefiyeti kendisinde irade'nin vücûdunu muktezidir, hayır değildir, şeklindeki sohbet ve münakaşalar, aklın hakikati bulması için kör deynekçisi gibi kahr. Fakat gözü açık bir adamın deynekçi delâletinden müstağni olması gibi, basîret gözü açılmış, nazarında hakikat inkişaf eylemiş olanların da bu gibi lâfz münâze'alarıyla uğraşmayacağı ta'bi'dir

•VE HÜVE MEAKÜM EYNEMA KÜNTÜM• Âyetinin tefsiri

Bu Âyet-i Celile Sûre-i Hadid'de vâki'dir ki, meâlen şöyle başlar:

«Göklerde ve yerde olan her şey, yâni zerreten güneşe, katra-dan bahr-i muhîte varıncaya kadar her mevcud, Hak Sübhânehü ve Teâlâyı tesbih ve tenzih eder.»

Hakim-i Senâyi (kuddise sirruhû) hazretleri şöyle der :

Ebücehlî'nin adı: Amr bin Hişâm'dır. Kendi de Hazret-i Ömer'in da-vıdır. Ömer ile Amr isimleri arasındaki müşâbehet ve müsem-mâlarındaki kadr ü menzilet dolayısıyla Aleyhisselâtu Vesselâm efendimiz: «Ya Rabbi: müslümanlığı iki Ömer ve Amr'den birinin ibtidâsiyle i'zâz eyle» diye düâ buyurmuştu. Resûlullahın iki Ömerden maksadı (Ömer Binilhattâb) ile (Amr b. Hişâm) idi.

Ma'lûmdur ki edebiyatta buna (tağlib) derler. Tağlib: iki ve daha fazla şeyden birini diğerine galib addederek, onu zikrelemek t.r. Meselâ (ebeveyn) derler, ana ile babayı kasederler. Ebeveyn iki baba demek olmakla beraber maksat o değildir; ana, baba demektir ki baba, anaya galib sayılmış ve tesniye sigasıyla irâd edilmiştir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.)'in duâsı Hazret-i Ömer hakkında kabul olunmuş ve i'zâz-ı İslâm şerefi Cenâb-ı Fâruk'a nasib olmuştur.

Hazret-i Mevlâna buyuruyor ki: Aklın hâkim olduğu bahislerde Ömer'in de, Amr'in de adı geçerdi, yâni ikisinin de aklı ererdi. Hele Amr bini Hişâma fevkal'âde şeytanatından dolayı (Ebülhikem) denilirdi. Fakat Ömer müslüman olup da dinin hakikatlerini rûhan ve zevken anlayınca o bahislerde Amr b. Hişâm (Ebücehl) olup kaldı».

سوی حس و سوی عقل او کاملست
گر چه خود نسبت بحان او جاهلست

Sûy-i hiss û sûy-i akl u kâmilest,
Gerçi Hod nisbet be-cân û câhilest.

«His ve akıl tarafında, yâni o gibi bahislerde Ebücehl kâmil idi, lâkin cana nisbet edilince, rûhi bahislere gelince câhil kaldı».

بحث عقل و حس اثر دان یا سبب
بحث حانی یا عجب با بوالعجب

Bahs-i akl û his eser dân yâ sebeb,
Bahs-i cânî yâ aceb yâ bu-'l-aceb.

«Akl ve hissin ereceği bahsi ya akl, yâhud sebeb bil. Can bahisleri ise fevkal'âde te'accübe şâyandır ki onu akl ve his halledemez».

«Yetişen her yeşil çemen yerde
Vahdehû lâ şerike leh demede»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٥﴾ لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٦﴾ هُوَ الْأَوَّلُ
وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٧﴾

«Evet, bütün mükevvenât, kendisine mahsus bir lisan ile Allahı tesbih eder. O zât-i eccl ü akdes herşey'e galib ve hâkimdir. Bütün mahlûkat; onun zelûlü, mutî'i ve münkadıdır. Yine o zât-i eccl ü a'lâ «Hakimdir». Her fi'li hikmet üzerine ve ef'âlinin hikmeti ancak kendisine ma'lûmdur. Göklerin de, yerin de hükûmeti ve hükümrânlığı ona mahsustur. Hayat verir ve öldürür. Semâvat ve arzın idâresine de, mahlûkatı vücûda getirip ademe götürmeye de muktedirdir. O, başlangıcı olmamak üzere «Evvel» sonu gelmemek üzere «Ahir» dir. Bütün âsûrının delâleti vechile gören gözler karşısında sıfatı i'tibâriyle «Zâhir» ve zatı itibariyle «Bâtın» dır. O, her şey'e de «Alim» dir».

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى
عَلَى الْعَرْشِ

«Cenâb-ı Hak öyle bir Kâdir-i Mutlakdır ki: Gökleri ve yeri altı gün (devre) içinde yarattı ve sonra Arş'a istiva eyledi».

Cenâb-ı Hakkın arşa istivâsı müteşâbihât-ı Kur'aniyyedendir ki:

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

Meali: «O müteşâbihâtın te'vilini Allah'dan başkası bilmez».

Eski ilim adamları: «İstivâ ma'lûm. Fakat keyfiyeti meçhul» diyerek sözü kısa kesmişlerdir. Müteehhirin ise: «İlimde rûsûhu olanlar da müteşâbihâtın te'vilini bilir» tefsirine gitmişler, bu hususta uzun uzadıya söz söylemişlerdir. İmam Matürîdi: «Arş, mülk ve hükûmet ma'nasına gelir. Binaenaleyh :

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٣٨﴾

«Cenâb-ı Hak, mülküne müstevli ve mutasarrıftır» me'alindedir demiştir.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾

«Arza giren ve çıkan herşey'i bilir, gökten inen ve semaya çıkan her şey'e vakıftır. Nerede olursanız olunuz, o Zat i eccl ü a'lâ sizinle beraberdir. Allah sizin yaptıklarınızı da görür».

(Ve hüve Meaküm) de beyan buyurulan ma'iyet-i İlâhiyye, yani Allahın beraberliği, türlü türlü, idrâk ve zevke göre tefsir edilmiştir. Kimi Allah ilmi ile, kimi kudretiyle, kimi de hıfz ve hirasetiyle beraberdir, demiştir.

Halbuki bu ma'iyet sırf zevki bir mes'eledir. İnsan, her yerde, hattâ yatağında Allahın beraberliğini duyar; lâkin ilmiyle mi, kudretiyle mi, hıfz ü hirasetiyle mi beraber olduğunu idrâk edemez.

Hazret-i Mevlânâ da ona dâir irad eylediği birkaç beyti kendi zevk-i ârifanesine göre ve bizim gibilerin anlayamayacağı bir lisan ile ifade ediyor ve şöyle diyor:

(38) Sûrei Tâha: 5.

(39) Sûrei Hadid: 4.

(35) Sûrei Hadid: 1: 3.

(36) Sûrei Hadid: 4.

(37) Sûrei Ali İmran: 7.

ما از بکر ما بقصه آمدیم
ما از آن قصه برون کی خود شدیم

Bâz-i diğer mâ be-KİSSa âmedim,
Mâ ez-ân KİSSa biren key Hod şüdim.

«Biz tekrar hikâyemize geldik. Zâten o kıssadan ne vakit hâricce çıkmıştık?»

1509

گر بچهل آیم آن زندان اوست
ور بلم آیم آن ایوان اوست

Ger be-cehl âyim ân zindân-i üst,
V'er be-ilm âyim ân eyvân-i üst.

«Eğer cehle düşersek, yâni Allahın bizimle olduğunu unutsak, bu hal, onun zindanıdır; ilme gelirse ve ma'îyyet-i İlâhiyyeyi zevken anlayabilirsek bu hal de onun kasrı tekarrübüdür».

Ma'lûm ya, ilm: Bilmek, zevk ise: Tatmak demektir. Şekerin tatlı olduğunu işiterek bilmek, ilimdir. Ağzında çiğneyip tadını duymak ise zevktir. Bunun gibi, Allahın berâberliğini işitmek ve kitabda okumak sûretiyle bilmek de ilimdir. O da faydalı ise de zevken idrâk ediş; şekerini yiyip de tadını duymak gibidir ve asıl onu bulmaya çalışmak lâzımdır.

Hazret-i Mevlânâ diyor ki: «Allahın her yerde bizimle berâber olduğunu bilmezsek, yâhud unutmuş olursak onun ayrılık zindanı na düşmüş; hatırlar ve hatırımızda tutarsak, yine onun visâli kasrına girmiş oluruz».

1510

ور بخواب آیم مستان ویم
ور بیداری بد-تان ویم

V'er be-Hâb âyim mestân-i veyim,
V'er be-bidari be-destân-i veyim.

«Uyursak onun mestleriyiz, uyanık bulunursak yine onun yed-i tasarrufundayız».

Bizi istediği gibi idare eder.

ور بگریم بر پردق ویم
ور بخندیم آن زمان برق ویم

V'er bi-giryim ebr-i pûr-rizKi veyim,
V'er bi-Handim ân zemân berK-i veyim.

«Ağlarsak onun rızık bulutu, gülersek yine onun parlayan şimşek oluruz».

Yâni, Cenâb-ı Hak, bizi ağlatacak olursa gözümüzden dökülecek yaşlar, kalbimizin pasını yıkar; bulutun yağdırdığı damlaların top-akda husule getirdiği tarâvetin ma'nevisini hâsıl eder. Kezâ Allah bizi güldürürse o neşve handemiz şimşek gibi cihâna ma'nâ nurları saçar.

1512

ور بختم و جنک عکس قهر هوست
ور بصلح و عذر عکس مهر اوست

V'er be-Hişm û cêng aks-i Kahr-i hûst,
V'er be-Sulh û uzr aks-i mihr-i üst.

«Gazaba gelip harbe kalkışmamız, Kahr-ı İlâhinin aksi eseridir. Sulha ve özre meyletmemiz de yine onun rahmet ve mahabbetinin aksidir».

1513

ما کیم اندر جهان پیچ پیچ
چون الف او خود ندارد هیچ هیچ
Mâ kiyim ender-cihân-i piç-piç,
Çun elif û Hod nedâred hiç-hiç.

«Bu karışık dünyâda biz kim oluyoruz? Cenâb-ı Hak elif gibi her şeyden mûnezzehdir».

Biz şöyleyiz, biz böyleyiz. Şöyle, böyle oluşumuz da onun te'siriyledir demiştik. Bunlar Cenâb-ı Hakkın esmâsına ve sıfâtına nisbetledir. Fakat Zât-i Bâriye gelince o bahiste biz kim olabiliriz. Elif harfinin noktadan hâli olduğu gibi, lâteşbih, Zât-i Baht-ı İlâhi de,

آب صافی در گلی پنهان شده
حان صافی بسته ابدان شده

Ab-i Sâfi der-gili pinhân şüde,
Cân-i Sâfi beste-i ebdân şüde.

«Sâf bir su, bir çamur içine gizlenmiş, sâf bir rûh da beden-
lere bağlanıp kalmış».

Yâni Rum elçisi, rûh gibi âli bir cevherin cesed gibi sâfil bir
cesede te'allûku hikmetini soruyor; birinin safveti, diğerinin kesâ-
feti dolayısıyla rûhu saf bir suya, cesedi de çamura teşbih ediyordu.

گفت تو بحث شگرفی میکنی
معنی را بند حرفی میکنی

Göft tû bahs-i şigerfi mi-kûni,
Ma'niirâ bend-i harfi mikûni.

«Hazret-i Ömer buyurdu ki: Sen derin bir bahse girişmek, mese-
lâ bir ma'nâyı bir kelime ile zabt ve kaydetmek istiyorsun».

حبس کردی معنی آزادرا
بند حرفی کرده تو بادر

Habs kerdî ma'ni-i âzâdrâ,
Bend-i harfi kerdeî tû bâdrâ.

«Hür olan ma'nâyı lâfz ile kaydetmek emelinde, meselâ rûzgâr
meâlini rûzgâr kelimesiyle ifâde etmek arzûsundasın».

از عمر چون آن رسول این را شنید
روشنی در دلش آمد بدید

Ez-Umer çun ân resûl inrâ şenid,
Rûşenii der-dileş âmed pedid.

«O elçi, Hazret-i Ömerden bunları işitince kalbinde bir nûr zu-
bûr etti».

محو شد پیش سوأل و هم جواب
گشت فارغ از خطا و از صواب

Mâhv şud pişes sū'âl û hem cevâb,
Gêşt fâriğ ez-HaTâ vû ez-Savâb.

«Onun nezdinde sūâl de, cevab da mahvoldu. Hatâdan ve se-
vâbdan ferûgat gösterdi».

«RUM ELÇİSİNİN HAZRET-İ ÖMER RADİYALLAHUANH'TEN
RUHILARIN ŞU ÇAMUR VE SUDAN MUTEŞEKKİL CİSİMLERLE
MÜBTELÂ OLMASININ SEBEBİNİ SORMASI».

گفت یا عمر چه حکمت بود و سر
حبس آن صافی درین جای کدر

Göft yâ Umer çi hikmet bûd u sir,
Habs-i ân Sâfi der-in cây-i kedir.

«Elçi dedi ki: Ya Ömer; hikmet ve sır ne idi ki, o sâfi olan rûh
bu bulanık yerde, yâni cesedde mahbus kaldı?»

از برای فائده این لوده
تو که خود را فائده در پرده

Ez berâ-yî fâide in kerdeî,
Tû ki Hodrâ fâide der-perdeî.

«Bunu fâide için yapıyorsun. Sen ki fâide-i asliyyeden mahcûp
sun».

1521

آنکه از وی فائده زائیده شد
چون نمیداند آنچه مارا دیده شد

Ân-ki ez-vey fâide zâyide şûd,
Çun ne-bined ân-çi mârà dide şûd,

«Fâideler kendisinden zuhûr eyleyen Allah, nasıl olur da bizim
gördüğümüz fâideyi görmez?»

Rum elçisinin rûhtan sûâlî üzerine derin bir bahse girişmek istediği Hazret-i Ömer tarafından beyân edildi. Halbuki: «Habibim, soranlara de ki: Rûh, Rabbimin emrindedir.» Nazm-ı Celîlî mücibince, soranlarda onu anlamak kabiliyyeti olmadığı için, mübhem bir cevap verilmişti. Çünkü o bahs herkesin idrâk edebileceği bir bahis değildi.

Ma'lumdur ki herkesin anlayışına göre söz söylenilir. Basit ve câhil bir kimseye yüksek ilimlerin ince bahislerini anlatmaya kalkışmak, boşuna yorulmaktan başka bir netice vermez. Bir kahve fincanına bir maşraba su boşaltılırsa hepsi dökülür, fincanda bir şey kalmaz. Bunun gibi öyle ince ve derin bahisler, ancak ehline ve erbabına söylenilebilir. Bundan dolayı bir Hadis-i Şerifte: «Hikmeti, ehli olmayanlara vermeyiniz, hikmete zulmetmiş olursunuz. Onu ehlinden de men'etmeyiniz ki o ehl olan kimseye zulmetmiş olursunuz» buyrulmuştur.

Asr-ı seâdetde müşrikler, Ay'ın görünüşündeki değişikliğin, yâni: «hilâl», «bedr» ve yine «hilâl» şekline girmesinin sebebinin sormuşlardı. Müşriklerde, bu değişikliği anlayacak kadar hey'et ma'lûmatı olmadığı için cevâben :

واسیع علیکم نعمه ظاهرة وباطنة

Yâni: «Habibim; hilâllerden soruyorlar. De ki onlar, insanlara vakitlerini bildirmek içindir». Âyeti nâzil oldu.

Fârûk-ı a'zam da rûhun bedene te'allukundaki hikmetten bahsetmiş ve yanışmadı. Çünkü elçide o kadar kabiliyyet yoktu. Mamâfih bütün bütün de cevabsız bırakmamak için hârici bir misâl irâd etti ve şu yolda temsilât yaptı:

İnsanın, niyyetini anlatmak; meselâ birini çağırarak, yahud bir yere yollamak istemesi birer ma'nâdır. O ma'nâ (gel) ve (git) lâfızlarıyla anlatılır. İşte çağırarak ve göndermek ma'nâlarını «gel» ve «git» lâfızlarıyla ifade etmek, ma'nây-ı lâtifî kelime ve kelâm ile kayı ve zabtettir. Bu da fâide için yapılır. Hakiki fâideden, yâni hakikati görmekten mahcûp olan bir insan, maksadını ifade için böyle lâtif ma'nâyı, kesif kelimât ile zabteder ve bundan bir fâide gösterirse Allahın da rûhu bedene te'alluk ettirmesinde elbet bir fâide vardır. O Allah ki, bütün faydalar onun halkıyla zuhûra gelmiştir.

1522

صد هزاران فائدهست و هر یکی
صد هزاران پیش آن یک اندکی

Sad hezârân fâidest û her-yekî,
Sad hezârân piş-i ân yek endekî.

«Ma'nânın kelâma ve rûhun cesede te'alluk etmesinde yüz bin fâide vardır ki, yüz bin adedi, o yüz bin fâidenin her biri karşısında azıcık kalır».

Meselâ o yüz bin fâidenin biri de ruhların ilâhi tecelliye mazhar olmasıdır. Ma'lumdur ki gayet saf bir cam, aynalık vazifesini görmez. Onun ayna olması için arkasına sır sürülmek lâzım gelir. Bunun gibi rûhun da tecellî aynası olması için bedene te'alluk ve ke'âfet peydâ etmesi iktizâ eylemiştir. Demek ki rûhun bedene taallukunda en büyük fâide, onun ilâhi tecellilere ayna olması imiş.

این دم نطق که جزء جزء هاست
فایده شد کل کل خالی چراست

În dem-i nuTKat ki cüz'-i cüz'hâst,
Fâide şüd küll-i kül Hâli çirâst.

«Sana şu sözleri telâffuz ettiren nefesin cüz'lerin cüz'üdür. O le iken külli faideyi mücibdir. O halde, küll-i külün yâni rûhun be dene te'allukunun faydadan hâli olması nasıl mümkündür?»

Biraz evvel rûhun cisme te'alluk etmesinde bir çok faide vardır denilmişti. Onu isbât için misâl olarak nefes gösteriliyor. O nefes ki insanın cüz'lerinden bulunan ak ciğerlerin hareketiyle, âdetâ körük vazifesini ifâ etmesiyle alınır, verilir. Sonra o teneffüs ettiğimiz hava, havây-ı nesiminin cüz'-i lâyetecezzâ kabilinden bir kısmıdır. Demek ki böyle cüz'lerin cüz'ü bulunan bir nefeste bir çok fayda vardır. Şeyh Sa'dinin: «İnsanın nefes alması hayatını uzatır, nefes vermesi de zâtini ferahlandırır» demesi gibi, daha da bir çok faydası vardır. Ezcümle, şu lâkırdılar teneffüs sâyesinde söyleniyor. Böyle ufaçık bir cüz'de bu kadar fayda olurda, bedeni bir küll hâline getiren, nutfeden mahluk bir cismi insan eden ruhta ve onun bedene te'alluk etmesinde fayda bulunmaması kabil midir? Şübhesiz ki değildir.

نو که جزئی کار تو بافایده است
پس چرا در طعن گل آری تو دست

Tû ki cüz'i kâr-i tû bâ-fâidest,
Pes çirâ der-Ta'n-i gil âri tu dest.

«Sen bir cüz' bulunduğun halde senin için faydadan hâli değildir. O halde küllün bulunan çamurun ta'nına neden dil uzatıyorsun?»

Yukarıda elçi lisânından: «Saf bir su, çamur içinde gizlenip kalmış» denilmiş, ruhların bedenlere teallukuna bir nevi' ta'nedilmişti. Fârûk-ı a'zam lisânından ona cevap veriliyor da deniliyor ki: Bir cüz'de külli faide bulunduğu sâbit oldu. Senin rûhun da, cismin de ervâh ve ecsâmın bir cüz'üdür. Binaenaleyh bu işten yâni cüz'-i rûhunun cüz'-i cismine te'alluk etmesinde senin için fayda vardır ki insanlığını o sâyede kazanmışsın. O halde bu te'alluka i'tirâzın ve cisimlere çamur diye ta'nın doğru değildir.»

گفت را اگر فایده نبود مگو
ور بود هل اعتراس و شکر جو

Göftrâ ger fâide ne-bved megû,
V'er büved hil i'tirâz u şûkr cû.

«Sözün faydası yoksa söyleme, varsa i'tirâzı bırak ve şükretmeye bak».

شکر یزدان طوق هر گردن بود
نی جدال و رو ترش کردن بود

Şûkr-i yezdân TavK-i her gerdan büved,
Ni cidâl û rû türüş kerdan büved.

«Allaha şükretmek her boyunun borcudur, yoksa uğraşmak ve yük ekşitmek değildir».

Tavk: Vaktiyle esirlerin boynuna takılan bir halka imiş. İn'am ve ihsân eden zâte teşekkür etmek in'am ve ihsân gören için vâcibdir. Vücûd yâni ademden (yokluktan) zuhûra geliş ise, Cenâb-ı Hakkın en büyük bir ni'metidir. İnsan, şu âlemde ma'rûz kaldığı musibetler dolayısıyla suratını buruşturmak gibi infiâl alâmeti göstermemeli, her hal ü kârda, Allaha şûkr ve hamd etmelidir. Kulun Rabbine karşı olan vazifesi budur. Dünyâ, ahiretin mezra'ası, yâni tarlasıdır. Hayat, o tarlanın tohumu, yaşamak da o tarlaya tohum atılması demektir. Bir çiftçi tarlayı sürdüğüne, tohumu attığına kızmaz, bil'akis sevinir; hattâ ekini dolu vursa, yâhud mahsulü çekirge yese başka çâresi olmadığı için kazâ ile mücâdeleye kalkışmaz, teslimiyet gösterir. Onun gibi sen de dünyâyâ geldiğine şükretmeli, musibetlere ma'ruz isen, Allaha ilticâ eylemelisin. Yoksa yük ekşitmek, surat buruşturmak, çehreyi çirkinleştirmekten başka fayda vermez.

گر ترشرو بودن آمد شکر و بس
پس جوسر که شکر گوئی نیست کس

Ger türüş-rû būden âmed şûkr û bes,
Pes çu sirke şûkr-gûyi nist kes.

«Eğer şükretmek; kaş çatmak, yüz buruşturmak, surat ekşitmek ibâret olsaydı sirke kadar şükreden kimse bulunmazdı».

سر کەرێگر راد باید در جگر
کو بنو سر کنگین از ارشگر

Sirkerâ ger râh bâyed der-ciger,
Gû bi-şû serkengebin û ez-şeker.

«Sirkenin ciğere kadar yol bulması lâzımsa, yâni tabi'atta şikâyet eksiliğine meyl ziyâde ise, bâri o sirkeye söyle de şükür şekerle karışsın ve sirkengebin şurubu olsun».

Sirkengebin; Sirke, bal, yâhud şeker ve çörek otundan mürekkep bir şurub ki vaktiyle safrayı izâle için kullanırlarmış.

Demek isteniliyor ki: Şikâyetten dilini tutamıyorsan, şikâyet nasında şükür ve hamd şekerle de ağzını tatlandırır. Belki onun tatlılığı şikâyet acılığını giderir.

Bundan sonra Hazret-i Pir 'bir i'tizarda bulunuyor :

1529

معنی اندر شعر جز با خط نیست
چون فلاسنگت اندر ضبط نیست

Ma'ni ender-şî'r cuz bâ HabT nîst,
Çun felâsengest ender zabT nîst.

«Şîrde ma'nâ hatâdan hâli değildir İsâbeti atanın elinde olmanın, sapantaşı gibidir».

Yâni buraya kadar bir çok mühim hakikatler söylenildi. Bunların hepsine tamâmen ve aynen hakikate mutâbıktır denilemez. Çünkû lafz ile ancak bu kadar ifâde olunabilir. Söz, husûsiyle manzum söz, sapan taşına benzer. Sapanla atılan taş, istenilen yere düşmediği gibi düştüğü de olur. Ba'zan da hedefe yetişmez. Onun için ma'zur görülmeliyim.

«ALLAH İLE OTURMAK İSTEYEN, EHL-İ TASAVVUFLA OTURSUN»
MEÂLİNDEKİ KELÂM-I SOFİYANENİN MA'NÂSINA DÂİR

Malûmunuzdur ki dervişlik irfânından ve zevkinden bahs eden (Tasavvuf) isimli bir ilim vardır. Onu ilim olarak bilenlere (mutasavvif) zevk olarak anlayanlara (sôfi) derler. Tasavvuf, türlü türü ta'rif edilmiş, daha doğrusu tarif edilmemiş, ta'rif edenlerce bir ciheti beyân olunmuştur. Meselâ «İnkîlâ ve İttisâl» diyen vardır ki: «Sâlikin mevhum varlığından sıyrılması ve Allaha vâsıl olması» ma'nâsıdır. Kezâ Hazret-i Cüneyd «Tasavvuf; Hakkın, seni senliğinden öldürmesi ve kendisiyle ihyâ etmesidir» demiştir. Burada da: «Allah ile oturmak isteyen, ehl-i tasavvufla otursun» deniliyor. Bundan: «Ehl-i tasavvuf Allah'tır» ma'nâsı çıkmaz. Bir Hadis-i Kudside: «Ben beni zikredenlerle berâberim» buyurulduğu gibi, bir Hadis-i Şerifte: «Allah ile musâfaha etmek isteyen Hacerülesvedi selâmlasın» denilmiştir. Şübhesiz ki maksad-ı Nebvî: «Hacerülesved Allahın elidir» demek değildir. Bunlar, bir takım remz ve işaretlerdir. Böyle teşbih vâdisindeki sözlere şer'i'atte (müteşâbihât) denilir. «Nerede olsanız Allah sizinledir» Âyet-i Kerimesinin tefsirinde izâh edildiği üzere, Cenâb-ı Hakkın mahlûkat ile bir ma'îyyeti, yâni beraberliği vardır ki, o ma'îyyet, mahlûkun zevkine göredir. İşte Hazret-i Mevlâna da ondan bahs ile bizim idrâkimize göre anlatmak için diyor ki:

1530

آن رسول از خود بشد زین یک دو جام
نی رسالت یاد مآندش نی پیام

An resûl ez-Hod bi-şûd z'in yek-du câm,
Nî risâlet yâd mândesh nî peyâm.

«Bu, bir iki kadehin neşvesiyle o elçi kendinden geçti. Hatırında ne elçilik, ne de haber verip almak kaldı».

Yâni Hazret-i Ömerin mülâkat ve sohbeti berêkâtiyle mesto'du, elçilik vazifesini unuttu.

والله اندر قدرت الله شد
آن رسول آنجا رسید و شاه شد

Vâlih ender-Kudret-i Allâh şüd,
Ân resûl âncâ resîd û şâh şüd.

«Allahın kudretinde vâlih ve hayran kaldı. O elçi buraya gelince şahlığa yükseldi».

Cenâb-ı Pir şu mülâkat ile yukarıki sözü te'yid ediyor. Yân: «Allah ile oturmak isteyen ehl-i tasavvuf ile otursun» tavsiyesini izâh ve isbât ediyor. Cenâb-ı Fârûkun sohbeti sâyesinde elçinin tevhid neşvesine nâil olduğunu anlatıyor. Bununla beraber şu hali birkaç misâl ile de tavzih ediyor:

سبیل جو آمد بدریا بحر گشت
دانه چون آمد بمزرع گشت کشت

Sêyl çû âmed be-deryâ bahr gêşt,
Dâne çun âmed be-mezra' gêşt kêşt.

«Sel denize gelince deniz, tohum tarlaya atılınca ekin olur».

چون تملق یافت نان با بوالبشر
نان مرده زنده گشت . باخبر

Çun te'alluK yâft nân ba-Bu-'l-beşer,
Nân-i mürde zinde gêşt û bâ-Haber.

«Ekmek, Âdem Aleyhisselâma te'alluk peyda edince, yâni onun tarafından yenilince cansızken canlı ve haberdâr oldu».

موم و هیزم چون فدای ناز شد
ذات ظلمانی او انوار شد

Mûm u hizum çun fidâ-yî nâr şüd,
Zat-i zulmânî-i û envâr şüd.

«Mum ve odun ateşe fedâ olunca onların zulmânî olan mâhiyetleri nûra tebeddül etti».

سنگ سرمه چونکه شد در دیدگان
گشت بینایی سد آنجا دیدبان

Seng-i sürme çun-ki şüd der-didegân,
Geşt binâyi şüd âncâ didebân.

«Sürme taşı dövülüp göze çekilince nûr-i basar ve gözün görmesine sebep oldu».

Çağlaya çağlayâ ve köpüre köpüre akan sel, deniz kenarına kadar selliğini muhafaza eder. Denize döküldü mü, artık onda sellik kalmaz. Kezâ bir buğday danesi bir tarlaya atılıp da biraz vakit geçti mi, artık o dâne yeşerir, yükselir, ekin hâlini alır. Kezâ bir ekmek somunu, hattâ onun bir lokması cansız ve idrâksiz bir şeydir. Fakat bir insan tarafından yenildi mi: artık o ekmeklikten çıkmış, insanlık sıfatını iktisâb etmiş olur. Kezâ mum ve odun, sulb ve zi yâsız birer cisimdir. Lâkin yandılar mı onlardan husûle gelen alev, nûrânî vasfını alır. Kezâ sürme taşı göze çekilince taşlığı zâil olur, rûyete kuvvet verdiği için gözde görüş yerine geçer. Binâenaleyh:

ای خنک آنکس که او خود رسته شد
در وجود زنده پوسته شد

Ey Hunûk ân-kes ki ez-Hod rest şüd,
Der vücûd-i zindei peyveste şüd.

«Kendinden kurtulup da bir zindenin vücûduna ittisâl peyda eden kimse için ne mutlu».

وای آن زنده که با مرده نشست
مرده گشت و زندگی از وی بخت

Vây ân zindê ki bâ-mürdê nişest,
Mürde geşt û zindegi ez-vey bi-cest.

«Ölü ile oturan dirinin de vay hâline ki, kendisinden dirilik zâ-
il olur ve ölülerin hâli galebe çalar».

Yâni hakikatten zevk almış olan diri, almayanlar ise ölü gibidir. Avamdan biri, havâss-ı ümmetin sâyesine iltica eder ve feyz ve nazârına nâil olursa, o da, o zât-i âli gibi hayât-ı irfâna mazhar olur. Vasat derecedeki kimselerden biri de avamdan ve hakikati anlamamak husûsunda ölüden farkı olmayan bir şahs ile bulunursa, ölüm zehri gibi olan sohbeti te'siriyle, onun da kalbi ölür. Çünkü sohbet müessir, tabi'at sâri'dir. «Sakin, ölülerle oturmayınız» diye bir Hadis nakledilir. Bu Hadise muhatab olanlar: «Ya Resûlallah ölü-
ler kimlerdir?» diye sormuşlar. Aleyhisselât Efendimiz «Zenginler» diğeri bir rivâyette, «Dünyâya dalmış olanlar» buyurmuştur.

Cenâb-ı Pir, ma'nevi diri olanlarla oturulmasını tavsiyeden sonra, onlardan kimse bulunamazsa Kur'an okumaya devâm olunmasını söylüyor. Çünkü: «Allah ile konuşmak isteyen Kur'an okusun» Hadisi muktezâsınca, Kelâmullahı tilâvet etmek, Allah ile mükâleme cylemek demektir.

چون تو در قرآن حق بگریختی
باروان انبیا آمیختی

Çun tu der-Kur'âni haK bi-griHti,
Bâ-revân-i enbiyâ âmiHti.

«Sen avamın sohbetinden Kelâmullah kırâetine kaçacak olursan enbiyâ-yi izâmın rûhlariyle âşinâlık peydâ edersin».

هست قرآن حالهای نبیا
مأمان بحر پاک کبریا

Hêst Kur'an hâlhâ-yi enbiyâ,
Mâhiyân-i bahr-i pâk-i kibriyâ.

«Kur'an, enbiyânın hal ve evsâfıdır. Enbiyâ ise deryây-ı pâk-i kibriyânın balıklarıdır».

Kur'an okuyan kimse, Kur'anda zikredilen kısas-ı enbiyâya vukûf peyda eder, kendisiyle enbiya arasında bir âşinâlık husûle gelir. O âşinâlık dolayısıyla rûhta bir incizâb zuhûr eder. O şart ile ki, Kur'anı Kerimin o emir ve nehiyelerine itâ'at ve inkiyâd edilmiş olsun; yoksa :

در بخوانی و نه قرآن پذیر
انبیا و اولیاءا دیده گیر

V'er bi-Hânî vû nei Kur'an-pezir,
Enbiyâ vû evliyârâ dide gir.

«Kur'anın emirlerini kabûl etmeksizin onu okursan, kendini peygamberler ile velileri görmüş farzet».

Yâni Kur'anı sâde okumak ve ondaki enbiyâ kıssalarını öğrenmekle, peygamberlerin rûhlarına münâsebet peydâ edilmiş olmaz. Onların da'vetlerini kabûl etmeyenler de yüzlerini görmüş ve seslerini işitmişlerdi. Lâkin o rû'yetin ve o mükâlemenin faydası olmadı. Çünkü müşrikler ve münkirler o zevât-i kirâma tâbi' değillerdi.

و پذیرای جو بر خوانی قصص
مرغ جانت تنک آید در قفس

V'er pezirâyî çu ber-Hanî KaSaS,
Murg-i cânet têng âyed der-KafeS.

«Kur'anın emirlerini kabûl ve tatbik edersen, kısas-ı enbiyâyı okudukça ten kafesi, can kuşuna dar gelmeye başlar».

Yâni: Kur'ânın tavsiyelerine riayet ederek Kelâmullahı okuyacak olursan sâlihlerle va'dolunan nî'metlerin iştîyâkiyle için içine sığmaz olur, rûhun ten kafesinde kuş gibi çırpınır.

1542

مرغ کو اندر قفس زندانیست
می نجوید رستن از نادانیست

Murg k'û ender-KafeS zindâniyest,
Mi-ne-cûyed resten ez-nâdâniyest.

«Kafeste mahbus olan kuş, oradan kurtulmak istemezse abdaldır».

1543

روحهای کز قفسها رسته اند
انبیای رهبر شایسته اند

Rûhhâyî k'ez KafeShâ resteend,
Enbiyâ-yî reh-ber-i şâyesteend.

«Kafeslerden kurtulmuş rûhlar, rehberliğe lâyık olan peygamberlerdir».

1544

از برون آوازشان آید ز دین
که ره رستن ترا اینست و این

Ez-birûn âvâzşân âyed zi-din,
Ki reh-i resten turâ inest u in.

«Senin için kurtuluş yolu budur diye onların sesi, hâricden ve din cânibinden gelir».

Yâni: Enbiyâ-yî izâm hazeratının kendi devirlerinde, ümmetleri-ne verdikleri nasihatler, Kur'ânı Kerimde zikredilmiştir. Şu halde onların sesi ve tavsiyesi hâlâ geliyor demektir ki hülâsası: «Kurtuluş yolu budur» meâlinedir. Kezâ o zevât-ı kiramın Kur'ânda gelen sesleri der ki:

1545

مایدین رستم زین تنگین قفس
جز که این ره نیست چاره این قفس

Mâ be-d-in restim z'in tengin KafeS,
Cüz-ki in reh nist çârê in KafeS.

«Diz, bu dâr kafesten ancak bu vâsita ile kurtulduk. O kafesten kurtulmak için bu yoldan, yâni tevhid tarikından başka çâre yoktur».

1546

خویش را رنجور سازی زار زار
تا ترا بیرون گنند از اشتبار

Hişrâ rencûr sâzi zâr zâr,
Tâ turâ birun künend ez-iştihâr.

«Kendini hasta ve za'if gösteresiñ ki seni şöhret kafesinden dışarı çıkaralar».

1547

کاشتبار خلق بند محکمست
در ره این از بند آهن کی گمست

K'iştihâr-i HalK bend-i muhkemest,
Der reh in ez-bend-i ahen key kemest.

«Zirâ halk arasında şöhret almak çok kuvvetli bir bendir ki, o bağı sülûk yolunda demir bir köstekten aşağı değildir».

Şöhretin âfet olduğu ma'lûmdur. «Fûlân zât; âlimdir, kâmilidir, fâzıldır, şâ'irdir» gibi halkın lisânına düşmek, nefis terbiyesi görmemiş kimseleri gurûra düşürür ve yollarını vurur. Sâlikin ayağına âdetâ demir bir köstek gibi takılır, adım atmaya meydan vermez. Metin bir mâni'a gibi önüne dikilir. Onun için evvelemirde o mâni'adan kurtulmak lâzımdır. Halâs çaresini de Cenâb-ı Pir gösteriyor: «Hasta gibi görün, yâni şöhret vesîlesi olacak hallerini ızhâr etme, mahviyyet ve bivücudluk âleminde bulun» diyor.

«BİR TÂCİRLE, ONUN KAFESTE, MAHBUS BULUNAN TÛTİSİNİN
HİKÂYESİ VE TÛTİNİN HİND
TÛTİLERİNE HABER GÖNDERMESİ.»

Bahsedilecek kıssanın hülâsası şudur: Hindistana gidecek bir tâcir, oradan ne istediğini tûtisine soruyor. O da: «Benden Hind tûtilerine selâm söyle. Burada, kafeste olduğumu haber ver» diyor. Tâcir Hinde gidiyor. Bir ağaçlık arasında gördüğü tûtilere keyfiyeti bildiriyor. Onlardan biri oturduğu daldan yere düşüyor, hareketsiz kalıyor. Tâcir memleketine dönüşünde bu hâli tûtisine anlatıyor. O da kafeste titriyor, tünekten yuvarlanıyor. Tâcir, tûtüyü öldü zannıyla kafesten çıkarıyor, pencerenin önüne bırakıyor. Tûtî derhal uçup büyücek bir ağacın dalına konuyor, Hind tûtisinden aldığı işaret mücibince ölüp kafesten kurtulduğunu söylüyor.

Şârihler diyorlar ki, kafesteki tûtî: Beden habsine giriftâr olan ruhun mümessilidir. Hind ağaçlarında serbestçe uçuşan tûtîler: ervâh-ı mücerredeyi temsil eder. Onlar enbiyâ ve evliyâ hazerâtının ruhlarıdır. Tûtînin efendisiyle Hind tûtilerine haber göndermesi: Beden kafesinde hapis bir ruhun ervâh-ı mücerrededen himmet ve irşâd istemesidir. Hinddeki tûtînin ağaçtan düşüp hareketsiz kalması: Sâlikin beden habsinden kurtulması için, ölmeden evvel ölmesini, yâni: «Mutû kable ente mutû» emrine ittibâ etmesi lüzûmunu anlatmaktır. Kafesteki kuşun o işareti anlaması ve tatbik etmesi de kendisinin ahrâr derecesine vâsıl olmasıdır. İşte hikâyenin bu esaslara göre dinlenilmesi gerektir.

1548

بود بازرگان و اورا طوطی
در قفس محبوس و زیبا طوطی

Bûd bâzergân u ûrâ Tûtîi,
Der-KafeS mahbûs u zibâ Tûtîi.

«Bir tâcir vardı ki kafeste mahbus güzel bir tûtisi bulunuyor-
du.»

1549

چونکہ بازرگان سفر را ساز کرد
سوی هندستان شدن آغاز کرد

Çun-ki bâzergân seferrâ sâz kerd,
Sûy-i hindistan şûden âğâz kerd.

«Vaktâki tâcir sefer etmek ve Hindistan tarafına gitmek istedi.»

1550

هر غلام و هر کنیزک را ز جود
لغت هر نوچه آرم وی زود

Her gulâm û her kenizekrâ zi-cûd,
Gôft behr-i tu çi ârem gûy zûd.

«Her köle ve câriyesine, cömerdliğinden, sana ne getireyim? Çabuk söyle, dedi.»

1551

هر یکی از وی مرادی خواست کرد
جمله را وعده بداد آن نیک مرد

Her yeki ez-vey murâdi Hâst kerd.
Cümle-râ va'de bi-dâd ân nik merd.

«Onlardan her biri, birşey istedi. O iyi adam da getirmeyi hep-
line va'detti.»

1552

گفت طوطی را چه خواهی ارمغان
کار مت از خطہ هندوستان

Gôft Tûtîrâ çi Hâhi ermegan,
K'âremet ez-Hittâ-i hindûstan.

«Tûtîye de: Sen ne hediye istiyorsun? Söyle de Hindistandan ge-
tireyim, dedi.»

گفت آن ضوطی که آنجا طوطیان
چون بدی کن رحل من بین

Göfteş ân Tûtî ki âncâ Tûtîyân,
Çun bi-bini kün zi-hâl-imen beyân.

«Tûtî ona dedi ki: Orada tütileri görünce benim hâlimi beyân et; şöyle diyerek ki.»

1554

کان فلان طوطی که مشتاق شماست
افضی آسمان در حبس ماست

K'ân fûlân Tûtî ki müştâk-i şümâst,
Ez-Kazâ-yî âsmân der-habs-i mâst.

«Sizin müştâkınız olan fûlânca tûtî, kazaây-ı âsümâni ile bi zîm habsimizdedir.»

1555

شما کرداو سلام و داد خواست
وز شما چاره ره ایشاد خواست

Ber-şumâ kerd û selâmû dâd Hâst,
V'ez-şumâ çârê reh-i irşâd Hâst.

«Size selâm söyledi, sizden yardım, çâre ve irşâd yolu göstermenizi istedi.»

1556

گفت می شاید که من در اشتیاق
جان دهم اینجا بجزم در فراق

Gôft mi-şâyed ki men der-iştîyâk,
Cân dihem incâ bi-mirem der-firâk.

«Yine dedi ki: Burada sizin firâkınızla ve size olan iştîyakım ile can verip ölüşüm lâayık mıdır?»

این روا باشد که من در بند
که شما بر سبزه گاهی بر درخت

În revâ bâşed ki men der-bend-isaHt,
Kî şumâ ber-sebzegâhî ber-diraHt.

«Bu revâ mıdır ki, ben, demir kafes içinde mahbus olayım, siz yeşil ormanlarda ve ağaç dallarında serbestce gezesiniz?»

1558

انجین باشد وفای دوستان
من درین حبس و شما در گلستان

Înçunin bâşed vefâ-yî dûstân,
Men der-in habs û şumâ der-gûlsitân.

«Ben burada habsteyim, siz orada gülistanlardasınız. Dostların vefâsı böyle mi olur?»

1559

یاد دارید ای مہان زن مرغزار
یک صبحی در میان مرغزار

Yâd dârid ey mihân z'in murg-i zâr,
Yek Sabûhî der-miyân-i mêrgzâr.

«Ey büyükler, bir sabah vakti çayırda şebnem şarabı içerken, bu zavallı kuşcağızı da hatırlayınız.»

1560

یاد یاران یار را میمون بود
خاصه آن لیلی و این مجنون بود

Yâd-i yârân yârrâ meymûn büved,
HâSSa an Leylî vu in Mecnûn büved.

«Dostların, dostu hatırlaması mübârek bir şeydir. Husûsiyle yâdeden Leylâ, edilen mecnun olursa.»

ای حریفان بت موزون خود
من قدحها میخورم بر خون خود

Ey harifân-i bût-i mevzûn-i Hod,
Men Kadehhâ mi-Horem pûr Hûn-i Hod.

«Ey eşiyle birlikte gezip uçuşan tûtiler; siz orada serbest serbest
geziyorsunuz, bense burada yüreğimden akan kanları içiyorum».

1562

یک قدح می نوش کن بر یاد من
گر می خواهی که بدی داد من

Yek Kadeh mey nûş kûn ber-yâd-i men,
Ger hemî-Hâhî ki bi-dhî dâd-i men.

«Beni şad etmek ve adâletle âbâd eylemek istersen benim ya
dına da bir kadeh iç».

Yâni, eşinle serbest serbest dolaştığın sırada beni de hatırla.

1563

یا بیاد ابن قتاده خالکبیز
چونکه خوردی جرعه بر خالکبیز

Yâ be-yâd-i in fûtâde Hâk-biz,
Çun-ki Hordî cûr'âi ber-Hâk riz.

«Yahud, şarab içtiğin vakit, bu hâksâr olmuş düşkünün hatı
rasiyle toprağa da bir cûr'a saç».

Yâni, beni hatırlamak sûretiyle bir kadeh parlatmasını dege
rimden fazla bulursan bâri kadehin dibinde kalan damlayı beni
yâd eyleyerek toprağa saçiver ki: «Kerim olanların kadehinden toprağın da nasibi vardır» derler. Evvelce de söylenildiği veçhile, tûtilisânından olmak üzere irad edilen şu beytler, ten' kafesinde mahbûs olmuş rûh-i mukayyedîn, o kayddan kurtulmuş olan enbiya ve evliya erhavından imdâd talebidir. Hele bundan sonraki beytler, o mukayyed rûhun doğrudan doğruya mahbûb-i hakîkiye hitâbidir:

ای عجب آن عهد و آن سوگند کو
وعده های آن لب چون قند کو

Ey aceb ân 'ahd u ân sevgend kû,
Va'dehâ-yi ân leb-i çun Kand kû.

«Aceba o ahd ü yemin nereye gitti. O şeker gibi dudağın tatlı
va'dleri ne oldu?»

Yâni ruh bu âleme gelmeden ve beden kaydına giriftar olmadan evvel âlem-i vuslatta bulunuyordu. Sonra İrâde-i İlâhiyye, lihikmetin, onu vuslattan firkate dâçar eyledi. Ma'mafih merci' ve meâbın yine cânib-i Uluhiyyet olduğunu bildirdi. İşte (Sümme ielynâ turceun un) (ve ileyhil masir) ve emsâli tatlı va'dler ve ahdler vardı. O va'dlerin ve o ahdlerin ne olduğunu, hükümlerinin neden infâz edilmediğini, kendisinin bu firak âleminden kurtarılıp harim-i vuslata neden götürmediğini soruyor ve diyor ki:

1565

گر فراق بنده از بد بند کیست
چون تو با بد بد کنی پس فرق چیست

Ger firâK-i bende ez bed-bendegîst,
Çun tu bâ-bed bed kûnî pes farK çîst.

«Eğer kulun ayrılığı kendisinin sû-i ubûdiyyetinden ileri gelmişse, sen de ona aynî sûretle mukabele edince, aradaki fark nedir?»

İnsanın işi hatâ, Allahın işi de atâdır. Mahlûkâtın işâet-i fi'lîne karşı Allahın keremi, ihsân ile mukâbele eder. Rûh-i mukayyed bu ciheti nazar-ı dikkate alıyor da: «Yâ Rabbi, sen de kulun harekâtına göre muâmele edecek olursan arada ne fark kalır?» diyor.

Maamâfih bu hitâbın Şân-ı Ulûhiyyete ve Dergâh-ı Kibriyâ pe-nâha karşı irâdının cûr'etkârâne olduğunu da düşünüyor, derhal şu sûretle özür diliyor:

آن بدی که تو کنی درخشم و جند
باطرب تر از سماع و بانک:جک

Ân bedî ki tû kûni der-Hişmu cêng,
Bâ-Tareb-ter ez-semâ'û bânk-i çêng.

«Senin gazab ve harb sûretiyle yaptığın cefâ, teganni dinlemek
ten ve çenk sesi işitmekten ziyâde tarab'âverdir ve mürakkıptır».

ای حقای تو زدول خویر
وانتقام تو زجان محبوتر

Ey cefâ-yi tû zi-devlet Hûb-ter,
V'inti Kâm-i tû zi-cân mahbûb-ter.

«Ey cefâsı devletten daha güzel ve intikamı candan fazla
gili olan Allah».

نار تو اینست نورت جون بود
ماتم این یارب که سورت جون بود

Nâr-i tû inêst nûret çun büved,
Mâtem in yâ-Râb ki sûret çun büved.

«İlâhî; ateşin bu kadar zevkli olunca nûrun nasıl olur? Rabbim
mâtemin bu derece neşveli olursa, düğünün nasıl olur?»

از حلاوتها که دارد جور تو
وز لطافت کس بیاد غور تو

Ez-halâvethâ ki dâred cevri tû,
V'ez leTâfet kes ne-yâbed gavr-i tû.

«Cevr ü cefânın hâiz olduğu halâvetlerden kıyas edilince senin
kûnhünü, letâfetinden kimse idrâk edemez; onun derinliğine kimse
vâsıl olamaz».

نام و رسم که و یارب کند
وز کرم و جور را کمتر کند

Nâlem û tersem ki û baver küned,
V'ez kerem ân cêvrrâ kemter küned.

«Cevrinden inliyorum ve inleyişime merhamet edip de cevri
azaltmasından korkuyorum».

عاشقم به امف و رفه ش مجید
بولمجب من عاشق من ه دو ضد

ÂşîKam ber-lûTf u ber-Kahreş be-cid,
Bu-l-aceb men âşîK-i in her-du zid.

Lûtfuna da, kahrına da kemâl-i cid ile âşıkım. Asıl şaşılacak
şey, benim şu iki hâle de âşık oluşumdur».

والله ، من خار دم بستان شود
همچو بابل زین سبب نالال شود

V'Allah er z'in Hâr der büstân şevem,
Hem-çu bülbül z'in sebeb nâlân şevem.

«Cenâb-ı Hakka yemin ederim ki bu dikenden kurtulup da gül
bahçesine gitsem o sebebdan bülbül gibi inlerim».

این عجب بلبل که بکشاید دهان
تا خورد او خار را با گلستان

În aceb bülbül ki bi-kşâyed dehân,
Tâ Hored û Hârrâ bâ-gülsitân.

«Bu bir acib bülbüldür ki gül bahçesinde diken yemek için ağız
açar».

Yâni, fedâkâr bir âşık; Allahın yalnız lûtfuna değil, kahrına da
müştak olur, belâyı da safâ gibi özler ve ister.

این چه بلبل این نمک آتشیت
جمله ناخوشها ز عشق او خوشیت

İn çi bûlbûl in neheng-i âteşist,
Cümle nâ-Hoşhâ zi-işK-i û Hoşist.

«Bu nasıl bûlbûldür, belki âteşin bir timsahtır ki, bütün nâhoşluklar onun aşkı dolayısıyla hoşluktan ibârettir».

Şeyh-i ârif Ömer bin'il-Fârız kuddise sirruhû: «Muhabbette sen den sâdır olan her belâ zuhûr eyledikçe şikâyet yerine şükrederim» buyurur. «Belânın en şiddetlisi peygamberler, sonra velilere, sonra da nâsın derecesine göre» denilmiştir.

İmâm-ı Kuşeyri kuddise sirruhû :

واسع علیکم نعمه ظاهرة وباطنة

Ayetinin tefsirinde: «Ni'âm-i zâhire: İhsan ve muhabettir, ni'âm-ı bâtına da mihnet ile belâdır. Çünkü belâ, fenâyı, fenâ da likâ ve bekâyı irâs eder» diyor.

عاشق کست خود کست او
عاشق خویشست و عشق خویش جو

ÂşîK-i küllêst Hod küllêst û,
ÂşîK-i Hîşest u işK-i Hîş cû.

«O, küllün âşıkıdır, hakikatte (kûl) odur. Binâenaleyh o, kendinin âşıkıdır ve kendinin aşkı tâlibidir».

Mevlânâ Câmi, Şeyh Ömer bin'il-Fârız kuddise sirruhûmânın (Kaside-i Hamriyye) si şerhinde muhabbete dâir tahkikatta bulunduğu sırada der ki:

(41) Sûrei Lokman: 20.

(Hazret-i Zülcelâli vel'İfdal ezel-i âzâlde, yâni: «Allah vardı, onunla berâber bir şey yoktu.» Âleminde iken, kendini kendi ile bilir, cemâl ve kemâl-i zâtisini kendinde görürdü. Bu (kemâl-i zâtî) zımında bir (Kemâl-i esmâî) müşâhede ederdi ki onun tahakkuk ve zuhûru için her meyil ve taleb husûle geldi. Bu taleb ise bütün aşkların, bütün muhabbetlerin mayası oldu. Hülâsa: Muhabbet, cemil-i hakiki Azze Şânühû hazretlerinin cem'an ve tafsilen kendi cemâline meylidir).

Hazret-i Câmi, bu beyânatından sonra muhabbeti dörde taksim eder ve cem'den cem'e, cem'den tafsile, tafsilden tafsile, tafsilden cem'e olduğunu söyler. Bunların ta'rifî için de der ki:

«Cem'den cem'e olan muhabbet: Cemâl-i Zâtın mir'ât-i zâtte şuhûdudur, yâni: Allahın kendi kendini sevmesidir.

Cem'den tafsile olan muhabbet: Zât-i yegânenin mezâhirde kendi cemâlinin lemeâtını görmesi ve yine kendi sıfâtının kemâlini mü-tâleâ etmesidir.

Tafsilden tafsile olan muhabbet: İnsanların tefâsil âyetlerinde cemâl-i mutlakın aksini görmeleri ve aksi, maksûd-i küllî sanıp sevmeleridir.

Tafsilden cem'e olan muhabbet ise: Bâzı havâss-ı ümmetin asar ve ef'al bağından kurtulması şûun ve sıfat perdelerini yırtması, zât-ı İlâhiyi kıblegâh ittihâz etmesidir».

Mevlânâ Câmi, muhiblerin derecelerini de şöyle izâh ediyor:

Bu muhabbetlerin en yüksek derecesi (Muhabbet-i zâtîyye) dir ki, muhibb-i sâdıkın kalbinde mahbûb-i Hakka ve matlûb-i mutlaka bir meyl ve te'alluk husûlûdudur. O te'alluktan maksûdun ne olduğunu bilmez. Yâni sever, fakat ne için sevdiğini idrâk edemez. Lisân-ı hâli:

Sorsan bana izah edemem ben neni sevdim,

Bir anladığım var ise ancak seni sevdim.

der. Ona göre mahbûbun va'd ve vâ'idi müsâvidir. Kahr ve Celâlinin âsârındaki melâleti çekmek, lûtf ve cemâl sıfatındaki halâveti tatmak gibidir. İşte Cenâb-ı Pirin bahsettiği âşık böyle âşıklardandır.

Muhabbet-i zâtîyyenin ikinci bir derecesi de vardır. O da muhibbin Allahı, ma'rifet, şuhûd, kurb, vusûl gibi bir takım emeller dolayısıyla sevmesidir. Bu muhabbet, evvelkisine nisbetle dün mertebede kalır. Çünkü birincisindeki muhabbet ivazsız ve garazsızdır. Bunda ise bir nev'i garaz ve ivaz vardır ki o da Hakkı bilmek, Hakkı görmek, ermek gibi şeylerdir.

(Muhabbet-i zâtîyye) den başka (Muhabbet-i esmâîyye ve ef'âliyye) vardır. Bu da Hakkın ifdâl ü in'âm, i'zâz ü ikrâm misilli bâ-

zı sıfatlarını bunların zıddlarına tercih etmek, fakat o esmâ ve sıfâtın âsârı zuhûrunu mülâhaza etmemektir.

Bir de (Muhabbet-i ef'âliyye ve âsâriyye) vardır ki muhibbin tercih eylediği esmâ ve sıfâtın âsâr-ı fi'liyyesini beklemesidir.

Hazret-i Pirin son beyitte ta'rif eylediği âşık, muhabbet-i zâtîyenin birinci derecesinde bulunan âşikiardandır ki, onların muhabbeti lillâh ve fillâhtır. Billâ garaz velâ ivazdır. Daha doğrusu onlar muhabbetuliahta temâmiyle fânî olmuşlardır. Ta'bir-i diğerle muhiblik kalmamış, mahbubluk galebe çalmıştır. Binâenaleyh külli olan da, kendi kendine aşkbazlık eden de o mahbûb-i hakiki ve lâ-yezâlidir.

ALLAHA MENSUB AKIL KUŞLARINDAKİ KANADLARIN SIFATI.

Cenâb-ı Mevlânâ, bahsetmekte olduğu tûtî hikâyesi dolayısıyla insanlardaki akıllı kuşa ve onların idrâkâtını kanada teşbih ediyor. Yâni bir kuşun uçabilmesi kanadına göre olduğu, meselâ bir tavukla bir kartalın uçması arasında fark bulunduğu gibi, ancak sathı idrâk edebilen bir akıl ile derinliğe nüfûz eyleyen bir akıl arasında külli fark olacağını ifâde buyuruyor.

1576

قصه طوطی جان زبسان بود
کو کسی کو بحر مرغان بود

KıSSa-i Tûtî-i cân z'in-sân büved,
Kû kesi k'û mahrem-i murgan büved.

«Can tûtîsinin kıssası da böyledir. Fakat kuşların mahremi olabilecek kimse nerede?»

Yâni bahsedilen tûtînin, kafeste mahbûs olup kurtulmak istediği gibi, ruh da beden kafesinden kurtulabilmek için çırpınır, durur. Ruha âşinâ bir zât olsa, rûhun sıkıntısını anlar.

1577

کوی مرغ سحری کی
و بدون و سایبان با سپاه

Kû yeki murg-i za'ifi bi-günâh,
V'enderun-i û süleymân bâ-sipâh.

«Derûnunda Süleymânın askeriyle berâber bulunduğu zâif ve günahsız kuş nerede?»

İnsan, cismi i'tibariyle za'if bir mahlûktur. Ona nisbetle çok büyük ve çok kuvvetli mahlûkât vardır. Fakat o za'if ve nahif cism min dâhilinde bir kalb mevcuddur ki, Cenâb-ı Hakkın tecelligâhıdır. Böyle bir kalbin tecelligâh-ı ilâhî olması, Hazret-i Süleymânın, ordusuyla birlikte bir kuşun dâhilinde bulunması gibidir. İşte böyle bir kuş:

1578

چون ناله زاری شکر و گله
افتد اندر هفت گردن غمگله

Çun bi-nâled zâr bi-şükr û gile.
Üfted ender heft gerdûn gulgule.

«Şükürsüz ve şikâyetsiz inleyince yedi kat semâya gulgule düser.»

1579

هر دیش صد نامه صد پیک خدا
باری زد شست لبیک خدا

Her demeş Sad nâme Sad peyk-i Hudâ,
Yâ Rabî zed şest lebbeyk-i Hudâ.

«Her ân Allahtan ona yüz mektûb, yüz haberci gelir. Bir kerre (Ya Rab) demek ondan, altmış def'a (lebbeyk) cevâbı da Allahtandır.»

زلت به رطاعت نزد حق
پیش کفرش کهنه ایمانهای خلق

Zellet-i û bih zi-Tâat nezd-i haK,
Piş-i küfreş kühne imân hâ-yi HaK.

«Onun zellesi nezd-i İlâhîde tâ'atten makbuldür. Onun küfrüne nisbetle halkın imânı eskipüskü kalır».

Yâni, ondan bir kabahat zuhûru ve küfür sudûru farzedilse Allah indinde makbûl olur.

İbrâhim Aleyhisselâmın putları kırıp baltayı büyük putun boyuna asması ve: «Bunları kim yaptı?» diyenlere «Büyükleri yapmış olmalı» demesi gibi.

هر دمى اورا يکى معراج خاص
بر سر تاجش نهد صد تاج خاص

Her demi ûrâ yekî mi'râc-i HâSS,
Ber-ser-i tâceş nihed Sad tâc-i HâSS.

«Her ân onun için husûsî bir mi'râc vardır. Başındaki velâyet tacının tepesine Allah yüzlerce tac vaz'eyler».
Yâni: «Kadr'i ma'nevîsini anbeân artırır».

صورتش بر خالک او جان در لامکان
لامکانى فوق وهم سالکان

Sûreteş ber-Hâk u cân der-lâ-mekân
Lâ-mekânî fevK-i vehm-i sâlikân.

«Onun sûreti, yâni cismâniyyeti toprakta, rûhâniyyeti ise lâmekândadır. Fakat herkesin tahayyül edebileceği gibi değil, sâliklerin fehminin de fevkinde bir lâmekândadır».

لامکانى نى که در فهم آیدت
هر دمى دروى خیالى زایدت

Lâ-mekânî nî ki der-fehm âyedet,
Her demi der-vey Hayâlî zâyedet.

«O lâmekân; senin fehmine girecek, her ân sende bir hayâl tev-lid edecek bir şey değildir».

بل مکان و لامکان در حکم او
همچو در حکم بهشتى چار جو

Bel mekân û lâ-mekân der hukm-i û,
Hem-çu der hukm-i bihiştî çâr cû.

«Belki mekân da, lâmekânda o lâmekân olan Allahın hükmündedir. Cenetteki dört nehir cennetin hükmünde olduğu gibi».

شرح این کونه کن و رخزین بتاب
دم مزن والله اعلم بالصواب

Şerh-i in kûteh kûn û ruH z'in bi-tâb,
Dem me-zen v'Allâhu a'lem bi-'S-Savâb.

«Bunun şerhini kısa kes ve bu bahsi değiştir ki doğrusunu bilen Allah'tır».

Burada Cenâb-ı Pir nefsine hitâb buyuruyor.

باز میگدیم ما ای دوستان
سوی مرغ و تاجر هندوستان

Bâz mi-gerdim mâ ey dûstân,
Sûy-i murg û tâcir-i hindûstân.

«Ey dostlar! tûti kuşu ile Hind tâcirinin hikâyesine dönüyoruz».

طوطی زن طوطیان لرزید پس
اوفتاد و مرد با نفس نفس

Tûtî z'ân Tûtîyân lerzid bes,
Ûftâd û mürd bi-gsisteş nefes.

«O tütillerden biri bir çok titredikten sonra düşüp öldü ve nefesi kesildi».

1591

شد بشیمان خواجہ ز گداز خبر
گفت رقم در هلاک جاہر

Şüd peşimân Hâce ez-gôft-i Haber,
Gôft reftem der-helâk-i cân-ver.

«Tâcir söylediğine pişmân oldu. Bir zirûhun ölmesine sebep ol-
dum dedi».

1592

این مگر خویشست با آن طوطیک
این مگر دو جسم بود و روح یک

În meger Hişest bâ-ân TuTiyek,
În meger dû cism bûd u rûh-i yek.

«İhtimâl, bu tûti, bizim tûticağızın akrabâsındandır. Gâlibâ iki
cismin rûhu bir».

1593

این چرا کردم چرا دادم پیام
سو ختم بخاره را زین گفت خام

În çirâ kerdem çirâ dâdempeyâm,
SûHtem bi-cârerâ z'in gôft-i Hâm.

«Bunu ne diye yaptım, niçin haber verdim de bu ma'nâsız söy-
lenişimle bir biçâreyi yaktım» dedi.

«TÂCİRİN KIRDA HİND TÛTİLERİNİ GÖRMESİ VE KENDİ TÛTİSİNİN HABERİNİ ONLARA BİLDİRMESİ».

1587

مرد بارر گان پذیرف این کلام
کز رساید سوی جنس ازوی سلام

Merd-i bâzergân pezireft in kelâm,
K'û resâned sûy-i cins ez-vey selâm.

«Tâcir, tütünin selâmını götürmek ve sözlerini heincinslerine bil-
dirmek temennisini kabûl eyledi».

1588

چونکه تا قسای هندستان رسید
در بیابان طوطی چندی بدید

Çun-ki tâ aKKâ-yi hindistân resid,
Der-beyâbân TuTî çendi bi-did.

«Aksây-ı Hinde vâsıl olunca beyâbanda bir kaç tûti gördü».

1589

مرکب استاید پس آواز داد
آن سلام و آن امانت باز داد

Merkeb istânid pes âvâz dâd,
Ân selâm û ân emânet bâz dâd.

«Atını durdurdu ve seslenerek tütüsünün selâm ve kelâmını o tû-
tilere tebliğ eyledi».

Tâcirin bu sûretle hayıflanmasından dolayı Cenâb-ı Pir Efendi-
miz, boşboğazlığın mazarratından bahse şurû' ile buyuruyor ki :

1594

این زبان چون سَنک و هم آهن ریشیت
و آنچه بجهت از زبان چون آتیشیت

İn zebân çun seng u hem âhen-veşist,
V'ançı bi-ched ez-zebân âteşist.

«Bu dil çakmak demiri ve çakmak taşı gibidir. Dilden sıçrayan,
yâni lisânın tekellüm ettiği de ateş misâlidir».

1595

سَنک و آهن را مزین بر هم گزاف
که ز روی نقل و گه از روی لاف

Seng u âhenrâ me-zen ber hem guzâf,
Geh zi-rûy-i nakl u geh ez-rûy-i lâf.

«Ba'zan nakl sûretiyle, ba'zan da lâf-ı güzâf yoluyla o demiri ve
taşı birbirine vurma».

1596

زانکه تاریکست و هر سو پنبه زار
در میان پنبه چون افتد شرار

Z'an-ki târikest u her-sû penbe-zâr,
Der-miyân-i penbe çun üfted şerâr.

«Çünkü her taraf karanlık ve pamukluktur. Bu pamuğun içine
kıvılcım düşünce nasıl olur».

Yâni, insanların dili çakmak taşı ile demir gibidir. Konuşması, o
çakmaktan fırlayan kıvılcımları andırır. Etrâf ise pamukçu mağa-
zasına, belki de pamuk tarlasına benzer. Bir kıvılcım, bir mağazayı,
bir tarlayı yakar, kül eder. Bunun gibi ba'zan bir söz, bir fitne ate-
şinin parlamasına, kavga, ihtilâl ve muhârebe vukû'una bile sebep o-
lur. Onun için insan bir şey nakledeceği, yâhud bir söz söyleyeceği
zaman ihtiyatlı davranmalıdır.

«dogaz dokuz boğumdur» derler ki bir sözün düşünülerek söyle-
lmesini ihtâr eder. Husûsiyle sohbet meclislerinde alıngan ve asa-
sı kimseler bulunursa o gibiler, sözün medlûlû kendilerine te'alluk
etm, etmesin sinirlenirler ve müteessir olurlar. Âdeta içine ateş düş-
sü pamuk balyasına dönerler. Âile kavgalarından tutun da kanlı
muhârebelere kadar, pek çoğunun, böyle bir sözden vukû'a geldiğini
bilirsiniz.

Yine Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki :

1597

ظالم آن قومی که چشمان ده خند
زان سخنها عالمی را سوختند

Zâlim ân Kavmi ki çeşmân dûHtend,
Z'ân sūHanhâ âlemirâ sūHtend.

«Gözünü kapayıp ağzını açan ve sözleriyle âlemi fitne ateşine ya-
kan şahıslar zâlimdirler».

1598

عالمی را يك سخن ویران کند
روپهان مرده را شیران کند

Âlemirâ yek sūHan virân küned,
Rûbehân-i mürderâ şîrân küned.

«Bir söz bir âlemi harâb ettiği gibi ölü, yâni korkak tilkilere de
arulan şecâ'at ve kuvveti verir».

1599

جانها در اصل خود عیبی دمند
يك زمان زخمند و گاهی مرهمند

Canhâ der-aSl-i Hod İsi-demend.
Yek zemân zaHmend u gâhi merhemend.

«Ruhlar, asılları i'tibâriyle İsa nefeslidirler. Bir zaman yara, ba-
zan da merhem olurlar».

Yâni, ruhlar, âlem-i ervahta bulundukları sırada saf ve pâkize
idiler. Onların sâfiyyeti, Hazret-i İsanın nefesi gibi ölü diriltecek bir

kudreti hâizdi. Fakat bu âleme gelip de bedene te'alluk edince, safvet-i asliyeleri bâki oldukça merhem gibi, beşerriyyet tabi'atı galebe edince de yara gibi te'sir gösterirler. Alelhusûs terbiyenin çok te'siri vardır. «Her çocuk islâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anası, babası onu yahûdî, hıristiyan ve mecûsi yapar.» Hadisinde de buna işâret vardır.

1600

گر حجاب از جاها برخاستی
گفت هر جان مسیح آساستی

Ger hicâb ez-cânâ ber-Hâsti,
Göft her cânî Mesih âsâsti.

«Eğer canlardaki gaflet-i beşerriyye perdesi kalkmış ve safvet-i asliyye avdet etmiş olsaydı, her cân için Mesih gibidir denilebilirdi.

Pir-i destgîr Efendimiz, burada bir mukadder suâle cevap veriyor. Meselâ biri çıkar da, kendisinin sabır ve kanâ'at tavsiyesine karşı: «Yâ Mevlânâ; bizi huzûzâtan men'etmek istiyorsun. Fakat evliyâ ve enbiyâ da yer ve içerdi. Yürür, gezer, evlenir, çocuk çocuk sâhibi olurdu. Biz de onlar gibi yapsak ne lâzım gelir» der.

Nitekim Mekke müşrikleri :

وَقَالُوا

مَا لَ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ

Yâni: «Bu, nasıl peygamber oluyor ki yiyor, çarşıda, pazarda gezip dolaşıyor?» demişlerdi de Râd sûresindeki:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ

وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً

Yâni: «Habibim; senden evvel de bir takım peygamber göndermiş, onlara da zevceler ve çocuklar vermiştik». Âyeti nâzil olmuş

(42) Sûrei Fûrkan: 7.

(43) Sûrei Ra'd: 38.

bir peygamberin peygamber olmakla berâber tabi'at-i beşerriyye hâzine çıkarmıyacağı, bittabi' yiyeceği, içeceği, giyinip kuşanacağı; ev, bark, çoluk çocuk sâhibi olacağı beyân buyurulmuştu.

Hazret-i Mevlânâ, bu i'tirâza Şeyh Attar kuddise sirruhü'nun bir beytini tefsir ile cevâb veriyor. Beyti ve tefsirini öğrenmeden evvel Hazret-i Şeyh hakkında muhtasarca ma'lûmât edinelim.

Cenâb-ı Attar, Nişaburludur. 513 târihinde doğmuştur. İsmi Mehmed, pederinin adı İbrâhim, şeyhin künyesi Ebû Tâlib, lâkabı Feridüddindir. Pederi İbrâhim, Şeyh Kutbiddin Haydarın dervişlerinden idi. Şeyh Attar da gençliğinde onun sohbetinde bulunmuştur. Sonra Şeyh Rûkneddine intisâb ile seyr ü sülûk gördü. Hicaza gidip bir çok ürefâ ile görüştü, Dönüşte te'lif ve irşâd ile meşgûl oldu. Mu'azzam divânı 40 000 beyittir. Sâir manzûmeleri de hisâba katılınca şiirlerinin mecmû'u 100 000 beyti geçiyormuş. Türkiyede intişâr etmiş olanlar (Pendnâme), siyle (Mantıkuttayr) ıdır. İkisinin de manzûm tercemeleri vardır.

Hazret-i Şeyh 627 târihinde şehiden irtihâl etti. Cengiz-i hunrızın orduları Asyayı, bilhassa Türk memleketlerini yakıp yıkarken Nişapuru da istilâ etmiş, ordu efrâdından bir moğol, Şeyhi esir almıştı. Kendisini kurtarmak için Moğola bir çok para teklif ettiler. Şeyh ise:

— Bu, benim kıymetim değildir, diyerek Moğolun hırsını artırıyordu. Sonra biri :

— Sana bir torba saman vereyim de şu ihtiyârı bana sat dedi. Şeyh:

— Şimdi kıymetimi buldum, ver, deyince Moğol kızdı. Beni o kadar paradan mahrûm ettin diyerek hazreti şehid etti. Rahmetullâhialeyh. Şeyhin şu hareketinden maksadı: Hem nefsin küçültmek, hem de şehâdet mertebesine ermekti. Şehâdeti zamanında yüz yaşını geçmişti. Türbesi (Şâdbâh) kasabasının hâricinde olub hâlen ziyâretgâh imiş.

Hazret-i Mevlânâ çocukken, pederiyle berâber Nişapura geldiği sırada, Şeyh Attar ile görüşmüş ve Şeyh eserlerinden (Esrarnâme) yi Cenâb-ı Pire hediye etmişti. Mevlâ'arifinin: «Şi'r söylemekten bana âr teveccüh etmez. Yüz asırda misli gelmeyecek olan Şeyh Attar da şâir idi.» beyti Cenâb-ı Attarın yüksekliğine şahiddir.

«Feridüddin-i Attar Kuddise sirruhu'nun: «Ey gâfil; sen nefis sâhibisin. Toprak üstünde kan ye, yâni kendini hâksâr ederek ve yüreğinden kanlar giderek mûcâhede eyle. Büyükleri de kendine kıyas etme. Zira bir velî, zehir de yese, o zehir bâl olur, buyurmuştur.» beytinin tefsiri:

Enbiyânın mu'cizâtı gibi evliyanın da kerâmâtı haktır ve lâzım-

ül-i'tikattır. Buna dâir târih' bir vak'a arzedeğim: Sıddık-i Ekber ra-
diyallâhü anh Efendimizin hilâfetinde idi. (Menâzire) devletinin
paytahtı olan (Hire) şehri Hâlid bin'il-Velid radiyallâhü anh fırka-
sı tarafından muhâsara edilmişti. Orada oturan ve bir pir-i fânî olan
meşhûr (Abdulmesih) Hâlidin huzûruna geldi. Verilecek cizyenin
kabûlünü recâ etti. Hâlid bu recâyı kabûl eyledi. Abdulmesih'in ya-
nında bir hizmetçi vardı ki elinde bir şey tutuyordu. Hâlid onun ne
olduğunu sordu. Abdulmesih :

— Zehirdir, eğer cizye teklifini kabul etmeyecek olsaydın yiyip
intihar edecektim, beni gönderenlerin yanına muvaffakiyetsizlikle
dönmeyecektim, dedi.

Hâlid zehiri istedi, avucuna boşalttı. «Bismillâh» diyerek ağzına
attı. Başkaları için öldürücü zehir olan o madde, Hâlide bir şey yap-
madı. Bu kerâmet de halkın müslümanlığa meyline sebep oldu.

Hazret-i Mevlânâ, Şeyh Attarın beytini tefsire şurû' ile diyor ki

1601

صاحب دل را ندارد ابن زیان
گر خورد او زهر قاتل را عیان

Sâhib-i dilrâ ne-dâred in ziyân,
Ger Hored û zehr-i Kâtirâ iyân.

«Bir velî, apâşikâre zehir yese de ona zarar vermez».
Nakledilen târihi vak'a gibi.

1602

زانکه صحت یافت و زبرهیز دست
طالب مسکین میان تب درست

Z'an-ki Sihhat yâft v'ez-perhiz rest,
Tâlib-i miskin miyân-i teb derest.

«Çünkü o velî-i kâmil sıhhat bulmuş ve perhizden kurtulmuş-
tur. Biçâre tâlib ise sıtma nöbetleri arasındadır».

Ma'lûmdur ki bir adam hastalandığı, nöbet ateşleri içinde yandı-
ğı sırada ona perhiz ettirirler. Sütten, yoğurttan başka bir şey ver-
mezler. Zira yiyecek olursa ateş artar, hele tifo gibi ba'zı mühim has-
talıklarda yemek yemek hastayı alıp götürür. Can boğazdan gelir
derler. Doğrudur amma, ba'zan da can boğazdan gider.

Harputlu Tefvik efendi isminde biri vardı. Bunun tifoya tutul-
muş kızına hekim şiddetli perhiz tavsiye etmiş iken: «Onun mayası

bulgurla yuğurulmuştur» diyerek kızcağıza bulgur pilâvı yedirmiş ve
ilemüne sebep olmuştu. Buna tovekkül denilmez, cehâlet, daha doğ-
rusu hamâkat denir.

Evet. Nöbetler geçiren bir hastaya perhiz ettirirler. Nöbet geç-
ti, hastalık yok oldu mu o adam istediğini yiyebilir. İşte avamdan bi-
ri ile bir velî arasındaki fark: Birinin hasta, diğerinin âfiyette ol-
masıdır. Bir hastanın bir sağlama nefsinin kıyâs etmesi helâk olması
demektir.

1603

گفت پیغمبر که ای طالب جری
هان مکن با هیچ مطاوی مری

Gôft Peygamber ki ey Tâlib ceri,
Hân me-kûn bâ-hîç matlûbi me-ri.

«Peygamber Aleyhisselâm buyurmuştur ki: Ey cesûr tâlib; mat-
lûbiyyet derecesine vâsıl olanlarla inâda ve iddiâyâ kalkışma».

1604

در تو نمردیست در آتش مرد
رفت خواهی اول ابرهم شو

Der-tu nîmrûdîst der-âteş me-rev,
Rêft Hâhi evvel îbrâhim şev.

«Sende Nemrutluk tabî'ati vardır, onun için ateşe girme, girmek
istersen evvelâ îbrâhim ol».

Seyr ve sülûkta bulunanlar ya tâlib, yâhud matlûb olurlar. Tâlib
olanlar henüz sülûka başlayanlar, matlûb olanlar da sülûkünü bitir-
miş, fenâ ve bekâ mertebesine yetişmiş olanlardır ki, ma'nevî has-
talıklardan kurtulmuş, âfiyet-i kâmile derecesini bulmuşlardır. Onlara
nisbetle ma'nen hasta ve tedâviye muhtâc bir hâlde bulunan tâlible-
rin onları taklide kalkışmamaları lâzımdır. Çünkü kalbinde henüz
Nemrudluk duyguları olan kimsenin Hazret-i îbrâhim gibi ateşe at-
ılması, onun tutuşup yanması neticesini verir.

Ma'lûmdur ki, eski Bâbil hükümdarlarına (Nemrud) denilirdi.
Bunlardan biri — ki hangisi olduğu ma'lûm değildir — Hazret-i îb-
rahim Aleyhisselâmı ateşe attirmiş :

Yâni: «Ey ateş, İbrâhime karşı serin ve selâmet ol 44.» Ferman-ı İlâhisi mu'cibince o ateş Cenâb-ı Halilullâhı yakmamıştı.

Şu mu'cize vâki' olmuştur. Vukû'una Kur'ân şehâdet ediyor. Bu müslûmanlara da ona inanmak düşüyor. Yalnız şu var ki, oraya Nemrud ve ona tâbi olanlar girecek olsalardı girenlerin yanmış cesedleri bile kalmazdı. Çünkü onlarda İbrâhimlik değil Nemrudluk vardı.

1605

چون نه سباح . نی دریای
در مہکن خویش از حد رای

Çun nei sebbâh u ni deryâyî,
Der-me-yefken Hiş ez-Hod-râyî.

«Mâdem ki yüzgeç ve deniz mahlûku değilsin, re'yine ve hevesine kapılıp da kendini denize atma».

Selâmetle yüzebilmek için ya deniz hayvanlarından olmalı; ya hud gayet iyi yüzebilmeli. İkisi de olmayınca yüzme hevesine kapılıp da denize atılan boğulur.

1606

او ز قعر بحر گوهر آورد
از زینها سود بر سر آورد

Û zi-Ka'r-i bahr gevher âvered,
Ez-ziyânhâ sûd ber-ser âvered.

«Yüzmek bilen dalgıç denizin dibinden inci çıkarır ve zararlar-
dan fayda husûle getirir».

(44) Sürei Enbiya: 69.

Denize girmek ve dalmak şüphesiz tehlikeli ve zararlı bir harekettir. Husûsiyle Basra körfezinde ve Hind denizinde dolaşan müthiş köpek balıklarına yem olmak tehlikesi vardır. Fakat inci avcıları iyi yüzmek bilirler. Senelerce dalıp çıktıkları için inci avına alışmışlardır. Bunun için o tehlikeli hareketlerinden menfe'at husûle gelir. Acemi bir adam ise bunu yapmaya kalkacak olursa, ya dalgalar arasında boğulur, yâhud köpek balıklarınca yutulur. Hülâsa: acemi olanlar, ma'nâ denizinin dalgıcı bulunan, salâhiyetli zevâtın harekâtını taklide kalkışmamalıdırlar.

1607

کاملی گر خاک گرد زر شود
ناقص ار زر برد خاک تر شود

Kâmilî ger Hâk gired zer şevêd,
Nâkîs er zer burd Hâkister şevêd.

«Bir kâmil, toprağı tutacak olursa altın olur. Nâkîs bir kimse altın götürse kül hâline gelir».

1608

چون قبول حق بود آن مرد راست
دست او در کارها دست خداست

Çun Kâbül-i haK büved ân merd-i râst,
Dest-i û der-kârhâ dest-i Hudâst.

«O müstekim zât, Allahın makbûlü olduğundan iş görmek hususunda onun eli, Allahın eli mesâbesindedir».

Cenâb-ı Hak makbul kullarından ba'zılarına fevkal'âde ve f'cazkar bir kuvvet verir. Onlar da o kuvvetle yine İrâde-i İlâhiyye ile tasarrufta bulunurlar. Şu hâlde onların kuvveti Allahın kuvvet ve kudreti demek olur. Lâteşbih bir makinenin kuvveti, onu işleten şoförün kuvveti olduğu gibi. Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz, Bedr gazâsında bir avuç ufak çakıtaşı atmış, o taşlar karşıkı safta bulunan müşriklere isâbet eyliyerek onları sersem etmişti. Kezâ Hazret-i Ali Hayber kal'asının kapısını zorlayıp koparmış ve kalkan gibi elinde kullanmıştı. Nebî de, veli de, insan olmaları i'tibâriyle ve beşeriyet kuvvetiyle böyle işler göremezler. Fakat görmüşlerdi. Görmüşlerdi amma Allahın kuvvetiyle görmüşler, o anda Yed-i Kudretteki kuvvetin zuhûruna vâsita olmuşlardı.

دست ناقص دست شیطانت و دیو
زانکه اندر دام تکلیفت و رو

Dest-i naKiS dest-i şeyTānest ü div,
Z'an-ki ender dām-i teklifest u riv.

«Kâmil olmayan kimsenin eli, şeytanın eli demektir. Çünkü onun teklifi ve hilesi tuzagındadır».

Kemâl-i ricâle vâsıl olamayanlar, şeytanın pençesinden yakalarını kurtaramazlar. Onun verdiği vesvesenin, yaptığı iğvânın icrâ vâsıtası olmaktan hâli kalmazlar. Binâenaleyh o gibileri, şeytanın görür gözü, söyler dili ve tutar eli mesâbesindedir. O halde bu misilli kimseler, ekâbir-i ümmetle boy ölçüşmeye kalkışmamalı, onlara kıyası nefis etmemelidir.

جهل آید پیش او دانش شود
جهل شد علمی که در ناقص رود

Cehl âyed pîş-i û dāniş şevêd,
Cehl şud ilmî ki der-nâKiS reved.

«Cehl, kâmilin huzuruna gelirse ilim olur. Fakat ilim bir nâkısın nezdine giderse cehle inkılâb eder».

Ma'rifete müte'allik bir mes'eleyi bilmeyen bir kimse, bir kâmilin huzûruna gider de sorarsa o kâmilin izâhiyle onun cehli ilim hâlini alır; yâni bilmediğini öğrenir, câhil gelmişken âlim gider. Lâkin böyle bir mes'ele, nâkıs bir şahsın yanında izah edilse herif anlayamayacağı için o ilim cehle inkılâp eder. Belki de herif yanlış anlar ve anladım zannıyla o yanlış anlayışı ilim diye satmaya kalkar. Noksan ile kemâl arasında bilmemekle bilmek kadar fark vardır. Nitekim Cenâbı Hak: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» buyurmuştur ki, elbette olmaz.

هر چه گیرد عاقی علت شود
کفر گیرد کالی ملت شود

Her-çi gired illeti illet şevêd,
Kufr gired kâmilî millet şevêd.

«İletli kimse neyi tutsa ona da bulaşır, o da illet olur. Fakat bir kâmil, küfrü bile tutsa millet ve mezheb hâlini alır».

Sâri bir hastalığa mübtelâ olan, temas ettiklerine marazı bulaştırır. Nitekim bir Hadis-i Şerifte: «Arslandan nasıl kaçarsan cüz-zamlı kimseden de öyle kaç» buyurulmuş, Huzûr-ı Nebeviye gelen bir cüz-zamlıya: «Haydi git, senin bi'atini kabûl ettik» denilerek yed-i saâdet uzatılmamıştı.

CÜZZAM: Allah cümleyi muhâfaza etsin müdhiş bir hastalıktır ki mübtelâ olanın vücûdunda yaralar açılır. Türkçede buna (miskinlik illeti) denilir. Kezâ: «Ta'un bulunan bir beldeye girmeyin, bulunduğunuz şehirde zuhûr ederse oradan çıkmayın» meâlinde bir tenbih-i Peygamberi vardır. Tabâbetin bildirdiği hastalık sirâyetini, Nebiyy-i Ekrem Sallallâhü Aleyhi Vesellem de beyan buyurmuştur. Binâenaleyh o gibi kimselerden belli etmeyecek, hatırlarını, gönüllerini kırmayacak sûrette çekinmek lâzımdır. «Ben temas ederim, Allah saklar» demek, bilmem amma Allah'ı, dezenfekte me'murluğuna tayin etmek gibi olur. Vâkı'a Cenâb-ı Hak, hâfız-ı hakikidir. Mahlûkâtını Savn-i Samadânisinde bulundurur. Hastalığın bu kadar çokluğuna rağmen yaşayışımız o Savn-ı Samadâninin te'siriyledir.

Yahudinin biri, Hazret-i Ali Kerremallâhü Veche'ye: «Allahın hıfzına i'timâd eder misin?» diye sormuş. Evet cevâbını alınca: «Kendini şu damdan aşağıya at, bakalım saklayacak mı?» demiş. Şâh-ı vilâyet Hazretleri: «Allahı imtihan mı edeceğiz» diye pek ârifâne bir cevâb vermiş.

Evet illetli bir kimse temâs ettiği şahısları ve eşyâyı bulaştırır. Lâkin bir kâmil, küfrü bile ihtiyâr etse o küfür, din ve mezheb hâlini alır. Meselâ, ashâb-ı Kirâmın büyüklerinden (Ammar bin Yâsir) radiyallahü anh, Mekkede hâmisiz mu'insiz bir zât idi. Müşrikler, babası (Yâsiri), anası (Sümeyye) yi şehid ettikten sonra onu da sıkıştırdılar. Zorla, işkence ile kelime-i küfre zorladılar. Ammar onların ellerinden kurtulduktan sonra ağlaya ağlaya Huzûr-ı Nebeviye geldi ve keyfiyeti arzetti. Cenâb-ı Peygamber Anımarı teselli eyledi. Ba-

Cenâbı mecbur kalırsa yine söylemesine müsâ'ade buyurdu. Kelime-i küfr telâffuzu gâvur olmayı icab ederken, Hazret-i Ammar gibi bir kâmilin onu yapmasıyla, dinde husûsî müsâ'ade şeklini aldı. Yine es-hâb-ı kirâmdan (Nu'aym bin Mes'ûd-i Gatafânî) radiyallahü anı hak-kında da böyle bir müsâ'ade vardır. Cenâb-ı Nuaym, Hendek ga-zâsı esnâsında Huzûr-ı Nebeviye gelerek müslüman olmuştu. Bir hiz-met edip edemeyeceğini sordu. Kendisi, Medineyi muhâsara eden or-dunun erkânından olduğu için, ordu ile (Beni Kureyza) Yahûdileri arasına bir tefrika düşürmesinin büyük hizmet olacağı taraf-ı Risâ-letten beyân buyuruldu. Nu'aym bunu yapmak için hakikat hilâfı söz söylemek lâzım geldiğini arzetti. Resûlullah Efendimiz: «Muhâre-be, düşmanı aldatmaktır» buyurarak onun aldanmasından istifâde demek olduğunu bildirdi ve böylece istediği gibi söz söylenmesine iz-nin verildi. Yalan söylemek haram olduğu hâlde Nu'aym gibi bir kâ-milin onu, limaslahatin, ihtiyâr etmesi sebebiyle, söylenmesine mü-sâ'ade olundu.

Nu'aym, Yahudilere gidip muhasara ordusundan rehin istemele-ri tavsiyesinde bulundu. Ordu erkânına da: «Yahudiler, sizden ala-cakları rehinelere Muhammede teslim edeceklermiş, sakın vermeyin» tenbihinde bulundu. Bu sûretle müşriklerle Yahudilerin araları açıl-dı.

Cenâb-ı Pir, şu beyânatından sonra diyor ki:

1612

ای مری کردہ پیادہ باسوار
کہ نحو ہی بردا کنوں پای دار

Ey muri kerde piyâde bâ-süvâr,
Ki ne-Hâhî bürd eknûn pây dâr.

«Ey piyâde oldukları halde süvâri ile inada ve yarışa kalkan; bu yarışta başını kurtaramazsın, ayağını denk al».

Gâyet yürük bir ata binmiş ve dört nala koşturmaya başlamış bir süvâri tasavvur buyurun. Sonra takunyalı, yâhud nalçalı kunduralı bir piyâdenin onunla yarışa girdiğini gözönüne getirin. Yetişebil-mesi kâbil mi? Beş on dakika bile koşa nihâyet geri kalır, koşmak-ta devam ederse nefesi kesilir ve çatlar.

İşte kâmillerle nâkısların müsâbakaya çıkışması da bunun gibi-dir. Bir adamın maddeten, ma'nen büyük olanlarla didişmeye ve boy ölçüşmeye kalkışmasının, mazarrât ve felâketini mu'cib olaca-ğını, bahs dolayısıyla izah için Hazret-i Mevlânâ, Cenâb-ı Mûsâya karşı sihirbazların müsâbakaya ve imtihana girişmelerini nakledi-yor.

«SİHİRBAZLARIN HAZRET-İ MÛSÂ'YA: NE BUYURURSUN,
EVVELÂ SEN MÎ ASÂNI ATARSIN; YOKSA BİZ MÎ ATALIM? DİYE
TA'ZİM GÖSTERMELERİ».

1613

ساحران و عهد فرعون لہین
چون مری کردہ باموسی بہین

Sâhirân der-ahd-i fir'avn-i lâ'in,
Çun meri kerdênd ba-Mûsî be-kin.

«Sihirbazlar, Firavn-i lâ'inin zamânında Mûsâ Aleyhisselâm ile kîndârâne mücâdeleye kalkıştılar».

1614

لیک موسیٰ اگدہ داشتند
ساحران اورا کہہ داشتند

Lik Mûsirâ muKaddem dâştend,
Sâhirân urâ mûkerrem dâştend.

«Lâkin Hazret-i Mûsâyı takdim ve tekrim ettiler».

1615

انکہ گفتندش کہ فرمان آن توست
کہ رمی خواہی، عصا تو فکن تحت

Z'an-ki goftendesh ki fermân ân-i tust,
Ger hemî-Hâhî aSâ tu-fken nuHust.

«Zira dediler ki : Ferman senindir. İstersen evvelâ asânı sen at».
Kıssa ma'lûm. Mûsâ Aleyhisselâmın gösterdiği mu'cizâta karşı Fir'avn âciz kalmıştı. Ne yapalım diye nedimeleriyle istişâre etti

— Mûsâ üstad bir sihirbaz; ona karşı biz de sihirbazlarımızı top-
layalım. Cevâbını verdiler.

Fir'avn, Mısır'daki sihirbazları payitahtına topladı. Bunlar mey-
dân-ı ma'rifete çıkınca Hazret-i Mûsâya hürmet ve nezâket ibraz et-
tiler, sen mi evvel hüner göstermek istersin, yoksa biz mi yapacağı-
mızı yapalım? dediler. Bu vak'a Kur'an-ı Kerim'de şu sûretle hikâye
ediliyor :

يا موسى اما تلقى واما ان تكون اول من اتي
قال لهم موسى القوا ما اتم ملقون

Yâni: Yâ Mûsâ sen mi asânı atarsın, yoksa ilk def'a biz mi ata-
lım? dediler. Mûsâ onlara dedi ki: Siz atacağınızı atın 45-46.
Hazret-i Pîr bu âyetin meâlîni şu beyt ile ifâde ediyor:

1616

گفت نی اول شما ای ساحران
اؤکنید آن مکر هارا در میان

Göft ni evvel şumâ ey sâhirân,
Efkenîd ân mekrhârâ der-miyân.

«Mûsâ Aleyhisselâm dedi ki: Hayır... Ey sihirbazlar; evvelâ siz o
mekirleri ortaya atın».

1617

این قدر تعظیم دین شما را خرید
کز مری آن دست و پاها سان برید

În Kader ta'zim-i dinşân râ Harîd,
K'ez murî ân dest u pâhâşân burîd

«Bu kadar cık ta'zim göstermeleri onlara din bahşetti. Fakat mu'-
âne ve imtihâna kalkışmaları, ellerini, ayaklarını kestirdi».

Sihirbazlar, Fir'avn'ın ve mısır halkının karşısında yere bir ta-

(45) Sûre: Dâhâ: 65.

(46) Sûre: Yunus: 80.

kim deynekler ve ipler atmışlar, onlar da kıvranmaya ve yılan gibi
görünmeye başlamışlardı. Sonra Emr-i İlâhî ile, Hazret-i Mûsâ asâ-
nı atmış, asâ kocaman bir ejderhâ olup o iplerin ve deyneklerin hep-
sini yutmuş meydanda bir şey bırakmamıştı. Sihirbazlar, bu hâlin
har'at ve ma'rifet değil, mu'cize olduğunu anladılar. Çünkü Haz-
ret-i Mûsâ onlardan üstün bir sihirbaz olsaydı, hasımlarının yaptık-
ları sihri iptâl edecek, iplerle deyneklerin ne olduklarını meydana
çıkarmıştı. Sihirbazlar, bunun sihir ile yapılabileceğini biliyorlar-
dı. Fakat öyle olmadı. Eserleri iptâl edilmedi, külliyyen ortadan kalk-
tı. Binâenaleyh sihirbazlar, hâdisenin azamet-i icâzî karşısında: «Biz
Mûsânın ve Hârunun Rabbine imân ettik» diyerek secdeye kapandı-
lar. Bunun üzerine Fir'avn kızdı:

— Mûsâ sizin büyüğünüz ve ustanızmış,, sihri size öğretmiş; di-
yerek sihirbazların ellerini, ayaklarını kestirdi. Gövdelerini ağaç
dallarına astırdı. Tabî'i onlar öldüler. Fakat müşrik değil, mü'min ve
şehid olarak öldüler.

İşte Cenâb-ı Pîr buyuruyor ki : «Sihirbazların ellerinin ve ayak-
larının kesilmesi, Kelimullah ile imtihâna çıkışmalarından, mü'min
ve şehid olarak ölmeleri de kendisine hürmet ve ta'zim göstermele-
rinden ileri gelmiştir».

Eshâb-ı kirâmdan (Hakîm bin Hizâm) nâmında bir zât vardır.
Hazret-i Hadîcenin akrabâsından bulunan bu sâhâbî, müslüman ol-
madan evvel de hayr ve hasenâtta bulunur; ezcümle babaları ta-
rafından diri diri defnedilecek çocukları satın alır, onlara bakar ve
büyütürdü. Çünkü câhiliyye Arablarında, husûsiyle (Benî Temîm)
kabilesinde kız çocukları doğar doğmaz, yâhud yedi sekiz yaşına gi-
rince çöle götürüp bir çukura defnetmek âdet olmuştu.

(Hakîm bin Hizâm) vakt-i câhiliyyette yaptığı hayırların fayda-
sı olup olmayacağını Aleyhisselât Efendimizden sormuş, o hayırların
kendisini İslâm'a sevk etmiş olduğu cevâbını almıştı.

Demek ki büyüklere hürmet, hayır ve hasenât, her hâlde fâ'ilini
boş bırakmıyor. Maddî ve ma'nevî fâidebahş oluyor. Yine yukarıda-
ki beyitlerin izâhına şûru' ediliyor da deniliyor ki:

1618

لکمه و نکته سر کار را حلال

بو نه کامل بخور بر ماتش دل

LuKma vû nûktest kâmilrâ hâlâl,

Tû nei kâmil me-Hor mi-bâş lâl.

«Lokma da, nûkte de kâmil helâldir. Sen kâmil değilsin. Yeme ve
dişsiz gibi ol, söyleme».

Şeyh Attar Hazretleri, tefsir ve izâh edilen beytinde diyordu ki: «Ey gâfil sen nefis sâhibisin. Toprak ortasında kan ye. Yâni nefsinî nâksâr ederek ve yüreğinden kan giderek mücâhede ve riyâzatte bulun. Kendini ekâbire kıyâs etme. Zîrâ bir velî zehir de yese ona bal gibi olur».

Hazret-i Mevlânâ da buyuruyor ki: Yemek de, söylemek de kâmile helâldir, hattâ onun yemesi, senin oruc tutmaktan hayırlıdır. Sen kâmil değilsin. Onun için yemeyip nefis-i emmârenin şiddetini açlığın te'siriyle tahfif etmelisin. Kezâ kâmil söyler. Söyler ammâ sözleri ayn-ı hikmet olur. Nitekim Kur'an-ı Kerîm Nebiyy-i Ekrem Sallallâhü Aleyhi Vesellem hakkında :

وما يذوق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى

Yâni: «Hazret-i Peygamber Aleyhisselâm hevâ ve heves sevkıyla söz söylemez, söylediklerini kendinden uydurmaz, onun tebliğâtı kendisine vâki' olan vahyden başka bir şey değildir» buyuruyor. Onun gibi veresey-i Muhammediye olan evliyâullah da ayn-ı ilhâm ve mahz-ı hikmet olan sözleri söyler. Sen ise onlar gibi olmadığın için çalçenelik etmemelisin. «Mâlâya'niyyât ile, gevezelikle iştiğâll bırakmak, kişinin hüsnü edebi cümlesindendir» buyurulmuştur.

Mâlâya'niyyât nedir? Bir kimsenin aklının ermediği ve eremeyeceği şeylere karışması, bilir bilmez ve anlar anlamaz, münâsebetli münâsebetsiz sözler söylemesi, haddini, mikdârını, vazifesini te'câvüz etmesidir.

1619

چون تو گویی او زبان فی جنس
گوشه‌ها حق بفرمود انصوا

Çun tu gûşi û zebân ni cins-i tû,
Gûşhârâ haK bi-fermûd anSitû.

«Sen kulaksın, yâni dinleyeceksin, O dildir, yâni söyleyecektir. Cenâb-ı Hak, dinleyecek kulaklar için susun buyurmuştur.»

(47) Sûre-i Necm: 3-4.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا

لَكُمْ رُحْمُونَ

Yâni: Kur'an okunduğu vakit susun ve onu dinleyin ki böyle yaptığınız takdirde Allahın rahmetine nâil olmanız me'mûldür". Ayet-i Kerimesine işâret buyuruluyor.

Deniliyor ki kâmil, meselâ dil gibidir ki söylemek, onun hakkı, hattâ vazifesidir. Nâkıs da kulak gibidir ki, onun hakkı, hattâ vazifesi dinlemektir. Dil ile kulak birbirinin cinsi olmadığı gibi kâmil ile nâkıs da birbirinin misli değildir. Binâenaleyh nâkıs susmalı ve kâmilin beyânâtını dinlemelidir. Çünkü insan, gözünden ziyâde kulağından öğrenir, yâni görmekten ziyâde işitmekle ma'lûmat sâhibi olur.

Dikkat edilirse anlaşılır ki:

1620

کودک اول چون بزید شیر نوش
مدتی خاموش بود او جمعه گزشت

Kûdek evvel çun bi-zâyed şîr-nûş,
Müddeti Hamûş bûd û cümle gûş.

«Çocuk evvelâ sût emer ve bu hâlde bir müddet sükût eder, âdetâ kulak kesilir».

1621

مدتی می‌باید لب ده ختن
از سخن باو سخن آموختن

Müddeti mi-bâyedeş leb dûHten,
Ez-suHan tâ û suHan âmuHten.

«Ona bir müddet susmak ve söylenilen sözlerden lâkırdı öğrenmek lâzımdır».

(48) Sûre-i Araf: 204.

ور ندارد گوش تی تی میکند
خویشتر را گنگ گنگی میکند

Ver ne-dâred gûş ti ti mi-küned,
Hiştenrâ gung-i giti mi-küned.

«Çocuk işittiği sözlere kulak vermez de söylenecek olursa kendisini cihanda dilsiz yapar».

کر اصلی کس نبود آغاز گوش
لال باشد کی کند در نطق جوش

Kerr-i aSlî k'eş ne-bûd âğâz-i gûş,
Lâl bâşed key küned der-nuTK cûş.

«Doğuştan sağır, ki aslında onun işitmek hissi yoktur, dilsiz olur. Nasıl cûş u hurûşa gelir de söz söyler».

Anadan doğma dilsizliğin sebebi sağırılıkmış. Çocuk sağır olduğu ve ses sedâ işitmediği için duymadığı sesleri taklid edemez, bittâbi lâkırdı söyleyemezmiş.

Urefây-ı ümmeti dinleyenler, onlardan ma'rifete dâir kelimâli işitemeyenler de tıpkı böyledir. İşitip öğrenemedikleri için onların geveledikleri, bir dilsizin ağzından çıkan sesler gibi ma'nâsız olur. Binâenaleyh insan, âriflerden birinin huzûrunda bulununca susmalı. «Dur anne ben söyleyim!» kabilinden fodulluğa kalkışmamalı, söyleyen kâmilî dinlemelidir.

Bir edib-i kâmilî gördükte tıfl-ı mekteb ol, denilmiştir ki pek doğrudur.

Kuşa pek meraklı bir adam varmış.
Yavru yetiştirir, sonra satarmış..
Bir gün oğlu ona demiş ki: Baba;
Yavrular evvelâ niçin acebâ,
Hiç de ötmüyorlar gelip de aşka;
Bir şey demiyorlar cik cikten başka.
Babası demiş ki: âdet böyledir,
İbtidâ dinlenir, sonra söylenir.

Dinlemekle hâsıl olur öğrenmek.
Bilmek isteyen dinlemek gerek.

Bu sözleri dinle, iyice belle;
Sen de cir cir ötme hocanı dinle.

زانکه اول سمع باید نطق را
سوی منطق از ره سمع اندرا

Z'an-ki evvel sêm' bâyed nuTKrâ,
Sûy-i manTiK ez-reh-i sem' ender-â.

«Çünkü kelâm için evvelâ dinleme lâzımdır. Binâenaleyh söz cânibine kulak yolundan gel ve gir».

Bir evin dâhilîne kapısından girildiği gibi kelâmın harimîne de dinleme kapısından girilir. Onun için evvelâ dinleyip anlamalı, mes'eleyle iyice nüfûz etmeli, ondan sonra ve icâb ederse söylemelidir.

وادخلوا الايات من ابوابها
و طلبوا الاغراض من اسبابها

V'edHulu 'l-ebvâte min-ebvâbihâ,
V'aTlubu 'l-ağrâza min-esbâbihâ.

«Evlere kapılarından girin. Garaz ve maksadları da sebeblerinden arayın.»

Bu beyt ile Bakara sûresindeki şu âyete işâret ediliyor :

وَلَيْسَ
الْبَرِّ اَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبَرَّ مَنْ اَتَىٰ وَآتَا الْبُيُوتَ
مِنْ اَبْوَابِهَا وَاسْتَقْوَا لِلَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠١﴾

Yâni: «Evlere arkalarından girmeniz hayırlıdır, lâkin

hayırkârlık, Allaha karşı ittikâ eden, yâni Haktan çekinen kimsenin hareketidir. Evlere kapılarından giriniz ve Allahtan korkup çekiniz. Bu sâyede felâh bulmanız umulur¹⁹.

İslâm'dan evvel Hicaz Arablarının garib ve gülünç ba'zı hâleri vardı. Çünkü onlar (Amr b. Luhayyil Huzâi) nin iğfâlâtına kapılmışlar, şer'i'at-i İsmâiliyyenin kendilerine telkin eylediği tevhit unutmışlar, putperestlik derekesine düşmüşler, bununla beraber Ka'beye hürmet ve senede bir def'a haccetmesini, ihram'a girmesini bırakmamışlardı. İhramda iken de dam altında oturmayı, yâhud dâhiline girmeyi günah saymak derekesine düşmüşlerdi. Bir lüzum üzerine eve girmeleri icâbedince, gûnahtır! diye kapıdan girmezlerdi. Evin arka duvarını, yâhud kulübenin arka cihetindeki sazı delip ayırmak sûretiyle girip çıkarlardı. Müslümanlık ki fitrî ve tabî'i bir dîndir, tabî'i böyle gayr-i tabî'i şeyleri bırakmazdı. Binâenaleyh birçok saçmasapan hareketleri kaldırdığı gibi kapıdan girmeyip bacadan düşmek kabilinden olan şu münâsebetsizliği de ref'etti. Birr ü hasenâtın evlere arkalarından girmek değil, tekvâ olduğunu bildirdi.

Cenâb-ı Mevlânâ da nasıl evlere kapılarından girilmek lâzım ise kelâma da onun kapısı demek olan dinleme tarikından dâhil olmak icâb eder diyor. Bu herkes için böyledir.

1626

نطق کان موقوف راه سمع نیست
جز که نطق خالق بی طمع نیست

NuTK k'an mevKûf-i râh-i sêm' nist,
Cuz-ki nuTK-i HalîK-i bi-Tam'nist.

«Kulak yoluna bağlı olmayan bir nutuk varsa o da tama'sız ve garazsız olan Allah kelâmıdır».

Yâni bir zirûhun ağzından çıkan ses, işitilip anlaşılabilmek için bir kulağa muhtaçtır. Çünkü ses, havayı dalgalandırır. Hava dalgaları gider, kulağın içindeki zara dokunur. Kulak sâhibi de o sâyede sesi duyar. Fakat Hak Sübhânehû ve Teâla, a'zâdan ve cevârihten münezzehtir. Zât-i ecell ü akdesi, söylemek için bizim gibi dile, işitmek için de yine bizim gibi kulağa muhtaç değildir.

(49) Sûrei Bakara: 189

ليس كنهه شيء وهو السميع البصير

Yâni: «Bilâ lisan söyle ve bilâ semî' işitir».

Kelâm-ı İllâhiyi işitmek, daha doğrusu duymak için kulaga da ihtiyaç yoktur. O tecellî doğrudan doğruya kalbe, yâni insanın hakikatine ve ma'neviyyetine olur.

1627

مبدعت او تابع استاد فی
مسند جمله ورا لئسناد فی

Mübdî'ast ü tâbi'-i üstâd nî,
Mesned-i cümle verâ isnâd nî.

«Cenâb-ı Hak bir mübdî'dir ki yarattıklarını modele bakarak halketmemiştir».

Hiç bir üstâdın tâbi'i ve çırağı değildir. Yâni san'at-i hilkatî, hizmet ve te'allüm ile öğrenmemiştir. Herkesin mesnedidir. Kendisi için isnâd ve istinâd yoktur.

Ma'lumdur ki isnâd: Dayamak demektir. Istılahta bir sözü ilk söyleyene varıncaya kadar an'ane ile (an fülân) yâni fülândan, o da fülândan diye rivâyet ma'nâsınadır. Meselâ İmâm-ı Buhârî rivâyet ettiği Hadisleri müte'addid zevâtın isimlerini sayıp o Hadisi Aleyhisselâm Efendimize kadar götürür. Her din ve mezhebe bir emir, yâhud bir nehiy ancak Allaha isnâd olunur. Cenâb-ı Hak ise ben şundan işittim, yâhud fülândan öğrendim, o da fülândan duymuştu gibi isnâddan münezze ve müteâlidir.

1628

باقیان هم در حرف هم در مقال
تابع استاد و محتاج مثال

BaKıyân hem der-hiref hem der-meKâl,
Tâbi'-i üstâd u muhtac-i mişâl.

«Bâkileri, yâni Allahtan mâadâsı ise hem san'atlerde, hem de sözde bir üstâde tâbi' ve örneğe muhtaçtır».

(50) Sûrei Şûra: 11.

بهر گریه آدم آمد در زمین
تا بود گریان و نالان و حزن

Behr-i girye âdem âmed der-zemin,
Tâ büved giryân u nâlân û hazin.

«Âdem Aleyhisselâm, ağlamak, inlemek ve mahzun olmak için zemine gelmiştir».

زین سخن گر نیستی بیگانه
داق و اشکی گبر درویرانه

Z'in suHan ger nisti bigânei,
DelK u eşki gir der-virânei.

«Eğer bu sözün yabancıysa değilsen sırtına bir aba çek, bir virâ neye çekil, orada göz yaşları dök»

Yâni anadan doğma sağır değil de biraz işitmek kabiliyyetini varsa, işittiğini ma'nevî kelimâtın remzini anlamak için mücâhede ister. Mücâhede için sülûk lâzımdır. Sülûkün birinci mertebesi tevbedir. Tevbe ise sâde «Tevbeler olsun Yâ Rabbi» demekten ibâret değildir.

Bir Hadis-i Şerifte buyurulduğu gibi : İnsan tevbe ve istiğfar edici olmak için, yaptıklarından nedâmet duymalı, acı acı göz yaşları dökmeli, bir daha yapmamaya azm ü kasdetmeli, hulâsa tevbe fidanını göz yaşları ile sulamalıdır.

زانکه آدم زان عتاب از اشک رست
اشک تر باشد دم توبه پرست

Z'an-ki âdem z'an intâb ez-êşk rest,
Eşk-i ter bâşed dem-i tevbe-perest.

«Çünkü Âdem Aleyhisselâm, Allahın itâbından göz yaşıyla bulutuldu, göz yaşı tevbe edenin lisân-ı istiğfâridir».

آدم از فردوس و از بالای هفت
پای ماچان از برای عذر رفت

Âdem ez-firdevs u ez-bâlâ-yi heft,
Pây-mâçân ez-berâ-yi 'uzr reft.

«Hazret-i Âdem cennetten ve yedinci kat göğün fevkinden, özür dilemek için (pây-ı mâ çan) a indi».

(Burhân-ı Katî' tercemesi) nde deniliyor ki :

«Pay-ı mâçan: Ehl-i tasavvuf ve eshâb-ı tarikat ıstılâhında papuçluk ve saff-ı ni'al ma'nâsıdır. Taife'i merkûme beyinlerinde kâidedir ki müridlerin birinden hilâf-ı ka'ide bir zelle ve bâdire sudür eylese makam-ı aramen olan saff-ı ni'alde bir ayak üzere sağ kulağı sol elinde ve sol kulağı sağ elinde durdururlar. Hattâ mürşidi, i'tizârını kabûl ve zellesini afvedince, o vakit izin ve ruhsat verip eski mahalline mürâca'at eder.»

Cenâb-ı Mevlânâ, Âdem Aleyhisselâmın arz üzerinde zellesinden dolayı ağlamasını, tezellül göstermek ve özür dilemek için (pây-ı mâçan) a inmeye benzetiyor. Cennete nisbetle arzın, papuçluk gibi mertebeden dün olması da vech-i şebek oluyor. Yâni vâki' olan zellesinden dolayı Ebûlbeşer Hazretleri arz üzerinde nasıl tavr-ı tezelül aldıysa sen de bir köşeye çekil, mutazarrîâne ve müsterhimâne göz yaşları dök. Çünkü tevbekâr olmanın lisân-ı hâlî göz yaşlarıdır.

کز پشت آدمی وز صلب او
در طلب می باش هم در طلب او

Ger zi-pušt-i âdemi v'ez-Sulb-i û,
Der-Taleb mi-bâş hem der-Tulb-i û.

«Eğer Âdemin belinden ve sulbünden geldinse, yâni hakikaten Adem evlâdı isen pederin gibi Allahı taleb et ve onun bölüğünde, yâni tâlibleri arasında bulun».

ز آتس دل و آب دیده نقل ساز
بوستان از بر و خورشیدست باز

Z'âtes-i dil v'âb-i dide nuql sâz,
Bûstân ez-ebr u Horşidest bâz.

«Gönül ateşinden ve göz yaşından gıda yap. Çünkü bostan; bulut ve güneş feyziyle açılıp nemâ bulur».

Yâni tevbe bir bostan farzedilecek olursa onun yeşermesi ve yetiştirilmesi için gönülden çekilen âteşin âhlar ve gözden dökülen coşkun yaşlar lâzımdır. Su ve güneş görmeyen bir bahçe feyz bulamadığı gibi gönül âhı ve göz yaşı olmadıkça tevbe bostanı da tarâvet pey-dâ edemez.

توجه دانی زوق آب دیدگان
عاشق مانی تو چون نادیدگان

Tû çi dâni zevk-i âb-i didegân,
Âşık-i nâni tu çun nâ-didegân.

«Sen göz yaşı dökmenin zevkini ne bilirsin? Çünkü görmemişler gibi ekmeğe âşıksın».

Hakikaten tecrübe etmiş olanların ma'lûmudur ki, insanın elemli bir zamanında gözünden yuvarlanan iki damla yaş bile o elemli mümkün mertebe hafifletir. Husûsiyle o elem ma'nevî olursa ve hakiki bir nedâmetle ağlarsa dökülen yaşlar âdetâ kalbin pasını siler ve gönül aynasına cillâ verir.

Ta'atin zevk-i safâ'averi hoştur ammâ,
Başka bir neşvesi var gırye-i istiğfârın.

Ne kadar olsa, birinde bulunur ucb u gurur,
İlticâdır öbürü rahmetine Gaffâr'ın.

Fakat bu zevki duyabilmek için fikrin dünyâ kaydından âzâde ve âsude bulunması, gözün hırs ve tamâ'dan kurtulmuş olması, mi'nâ'nın de oldukça boş kalması lâzımdır.

گر تو این انبان مان خالی کنی
پر ز گهرهای اجلائی کنی

Ger tu in enbân-i nân Hâli küni,
Pûr zi-gevherhâ-yi iclâli küni.

«Eğer sen bu ekmek dağarcığını, yâni mi'deyi boş bırakırsan kıy-ımdar incilerle doldurmuş olursun».

Yâni kalbinden hırs ve tema'î izâle eder, bulunduğun hâle kana'at gösterirsen; Cenâb-ı Hak, sana o kana'atin bitmez, tükenmez bir hâle olduğunu bildirir.

مخل حن از شیر شیطان باز کن
بعد از آتس باملك انباز کن

Tıfl-i cân ez-şir-i şeyTân bâz kün,
Ba'd ez-âneş bâ-melek enbâz kün.

«Can çocuğunu şeytan sütünden kes, ondan sonra da onu melekten ortak et».

Nâkis olanların, kemâl-i ricâle mazhar olmayanların rûhu, süt emen çocuk gibidir. Şeytanın iğvâsı, o çocuğa süt gibi gelir. Yâni çocuk, o zehirli ilkaâtı ana sütü gibi tevehhüm eder. Çünkü iyiyi, kötüyü, faydalıyı, zararlıyı ayırd edemez. Fakat o şeytan sütünden uzaklaşacak olursa insanda melekiyyet hassası husûle gelir. Melekler ne? Kendilerinde yemek, içmek ihtiyacı bulunmayan mahlûkât değil mi? İnsan da oruç tutmak, riyâzat yapmak sûretiyle, yemekten, içmekten nefsinin men'edince onların derecesine vâsıl ve onlar gibi

olur. Şeytan ise meleklerle karşı bir şey yapamaz.

Hazret-i Mevlânâ bir gazelinde :

«Şeytanın bütün tedbiri, olanca hiylesi ve tezviri varken onun kalkını karşısında okları kırılır, yani ilka ve iğvâsı te'sirsiz kalır» buyuruyor.

1638

تا تو تارک و ملول و تیرہ
دانکہ بادبو لعین همشیرہ

Tâ tu târik û melûl û tîrei,
Dân ki b:-div-i lâ'in hem-şîrei.

«Sen zulmânî, melûl ve kesif bulundukça bilmiş ol ki şeytânî lâ'inin sût kardeşisin».

Yâni şeytanın gıdası ne ise senin de odur. O neden zevk alıyorsa sen de ondan zevk alıyorsun demektir.

1639

لقمہ کو نور افزود و کال
آن بود آورده از کسب حلال

LuKmei kû nûr efzûd u kemâl,
Ân büved âverde ez-kesb-i halâl.

«İnsanın nûrunu ve kemâlini artıran lokma, helâl kazanç ile elde edilmiş olandır».

1640

روغنی کاید چراغ ما کشد
آب خوانش چون چراغی را کشد

Revganî k'âyed çerâğ-i mâ küşed,
Âb Hâneş çun çerâğîra küşed.

«Bir yağ ki gelip kandilimizi söndürüyor, öyle kandil söndürme yağ değil su nâmı verilir».

Yâni; insan, hasbelbeşeriyye gıdâlanmağa muhtacdır. Fakat

yıveceğini alınının teri, elinin emegiyle kazanır ve bununla elde edebildiği helâl lokmayı yerse o lokma, kendisine nûr ve kemâl getirir. O nûr da ma'nevî yolunu aydınlatır. Bil'akis haram bir lokmayı görececek olursa, o lokma da nûrunu ve kemâlini eksiltir. Belki de bütün bütün izâle edip kendisini ma'nevî seferinde karanlıkta bırakır. Mideye indirilen haram bir lokma zeytin yağına konan bir su gibidir. Su yanmayacağı ve aydınlık vermeyeceği için bittabi' ona yağ denemez. Bunun gibi haram bir lokma da hakikatte bir insan için gıda olamaz.

1641

علم و حکمت زاید از لقمہ حلال
عشق و رقت آید از لقمہ حلال

İlm ü hikmet zâyed ez-luKmê halâl,
İşk u rıKKat âyed ez-luKmê halâl.

«Helâl lokmadan ilim ve hikmet doğar, aşk ve rikkat hâsıl olur».

1642

چون زلفه تو حسد بینی و دام
جهل و غفلت زاید آنرا دان حرام

Çun zi-luKmê tû hased bîni vu dâm,
Cehl u gaflet zâyed ânra dâh harâm.

«Bir lokmadan sen, hased, tuzak, cehâlet ve gaflet husûle geldiğini görürsen onun haram olduğunu anla».

Yukarıda sülûkün birinci mertebesinin tevbe olduğu, tevbenin de bir takım şerâiti bulunduğu, ezcümle yaptıklarına candan, gönülden nedâmet ederek bir daha yapmamaya azm ve sebât lâzım geldiği söylenilmişti. Diğer bir şartı da haramdan, husûsiyle haram lokmadan sakınmaktır. Çünkü haram lokma mi'deye girince kalbe kasvet verir, sâhibini günâha kanıksatır. Fakat helâl lokma ilm, hikmet, aşk, rikkat peydâ eder. Bundan dolayı insan kazancına dikkat etmeli, işinde sâdikâne ve afifâne çalışmalı, az veyâ çok kimsenin hakkını almamaya çabalamalıdır. Aslı temiz olan bir şey'in neticesi de temizdir. Bil'akis aslı habis olan bir şey'in neticesi de habistir. Bunun gibi esasen haram olan bir şey'in ticâreti de haramdır.

Hazret-i Mevlânâ bu hakikati beyân için buyuruyor ki:

هیچ کند کای و جو بردهد
دیده اسی که که حر رهد

Hiç kendüm kâri vû cev ber-dihed,
Didei esbî ki kurrê-Har dihed.

«Hiç buğday ekilip de arpa çıktığını gördün mü? Ata çekilip de esek sıpası doğuran bir kısırağa rast geldin mi?»

Evet. Buğdaydan buğday hâsıl olacağı, ata çekilmiş kısıraktan tay doğacağı gibi, helâl gıdâdan da ma'nevî zevkler husûle gelir.

Hülâsa :

لقمه مخمس و برش بدشها
لقمه خور و گوهرش اندشها

LuKme tuHmest û bereş endişehâ,
LuKme bahr û gevhereş endişehâ.

«Lokma tohum gibidir ki mahsûlû fikirlerdir. Kezâ lokma deniz gibidir ki incisi fikirlerdir.»

زاید زلقمه حلال اندردان
میل خدمت عزم رفتن آن جهان

Zâyed ez-luKme-halâl onder-dehân,
Meyl-i Hidmet azm-i reften ân cihân.

«Ağızdaki helâl lokmadan insanda, büyüklere hizmet meyli, ve öbür âleme gitmek arzusu zuhûr eder.»

«TACİRİN HİND TÛTİLERİNDEN GÖRDÜĞÜNÜ KENDİ TÛTİSİNE ANLATMASI»

کرد بازو گان تجارت را تمام
بار آمد سوی منزل دوست کام

Kêrd bâzergân ticaretrâ temâm,
Bâz âmed sûy-i menzil dîst-kâm.

«Tâcir ticâretini ikmâl etti, dostların murâdı veçhile, yâni selâmet ve menfeatle evine döndü.»

هر غلامی را بیاورد ارمنان
هر کسزک را بخشد او نشان

Her gulâmîra bi-yâverd ermeğân,
Her kenizekrâ bi-baH-şîd û nişân.

«Her kölesine bir hediye getirdi. Her câriyesine bir yâdigâr ver-
di.»

گفت طوطی ارمنان بنده کو
آنچه دیدی وانچه گفتی باز کو

Göft Tûtî ermeğân-i bende kû,
Ançi didî v'ançi göftî bâz gû.

«Tûtî de: Hani benim hediyem? diye sordu ve görüp söylediklerini anlat dedi.»

گفت نی من خود پشیمانم از آن
دست خود خایان و انگشتان گران

Gôft ni men Hod peşimânem ez-ân,
Dest-i Hod Hâyân u enguşân-gezân.

«Tâcir: Hayır... anlatamam. Ben zâten söylediğime peşimân oldum. Nedâmetimden ellerimi, parmaklarımı ısıyorum dedi.» Ve lâve etti ki:

1650

من چرا پیغام خامی از گراف
ردم از بی‌دانشی و از نشاف

Men çirâ peygâm-i Hami ez-güzâf,
Bürdem ez-bî-dânişi vû ez-nişâf.

«Ben niçin ham ve te'essürü mûcib olacak bir haberi cehl ve gafletimden der'uhde ettim ve götürdüm?»

1651

گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست
چيست آن کین خشم و غمرا مقتضيت

Gôft ey-Hâce peşimâni zi-çîst,
Çîst ân-k'in Hişm u gamrâ muKtazîst.

«Tûti dedi ki: Efendi; neden peşimân oldun? Hiddeti, gamı iktizâ eden nedir?»

1652

گفت گفتم آن شکایتهای تو
با گروه طوطیان همتای تو

Gôft goftem ân şikâyetâ-yi tû,
Ba-gurûh-i TûTi-yân hemtâ-yi tû.

«Tâcir dedi ki: Senin şikâyetlerini sana benzer bir gürûh tûtiye söyledim.»

آن یکی طوطی زدرت بوی برد
زهره‌اش بدید و لرزید و بمرد

Ân yeki TûTi zi-derdet bûy bürd,
Zehreeş bi-drid u lertzid û bi-mürd

«Onlardan bir tûti, senin derdini anladı; ödü patladı, titredi ve öldü!»

1654

من پشیمان گشتم این گفتن چه بود
لیک چون گفتم پشیمانی چه سود

Men peşimân geştem in goften çî bûd,
Lik çun goftem peşimâni çî sûd.

«Ben bunu niçin söyledim diye peşimân oldum. Fakat söylemiş bulunduğum için peşimanlığın ne faydası vardı?»

Hikâyede tâcirin Hinde gittiği vakit oradaki tûtlere kendi habârında ve kafesinde bulunan tütünün selâmını götürdüğünü, içlerinden bir tütünün titreyip düştüğünü, adamcağızın şu hâli görünce müteessir olduğunu Cenâb-ı Pir anlatmıştı. Burada da avdetini ve kendi tütisiyle muhâveresini nakl ile tâcirin: «Söylediğime peşimân oldum. Ne fayda ki bir kerre söylemiş bulundum» dediğini hikâye etti. O münâsebetle sükûtun faydasına, boşboğazlığın zararına dâir ba'zı yüksek hikmet beyânına şûru' edip diyor ki:

1655

نکته‌کان جست نا که از زبان
همچو تبری دان که جست او از کبان

Nüktei k'ân cêst ez-zebân,
Hemçu tiri dâni cêst û ez-komân.

«Ansızın ağızdan fırlayan bir sözü, yaydan atılmış bir ok farzet.»

وانگر دد از ره آن نبر ای

بند باید کرد سیلی را ز سر

Vâ ne-gerded ez-reh ân tir ey püser,

Bênd bâyed-kêrd seylirâ zi-ser.

«Oğul: atılan ok, yolundan geri çevrilmez. Bir seli başından bağlamak, yâni çıktığı yerden önünü çevirmek lâzımdır».

چون گذشت از سر جهانی را گرفت

گر جهان ویران گشت بود شکفت

Çun güzêşt ez-ser cihânirâ girift,

Ger cihân virân küned ne-bved şikift.

«O sel! baştan bağlanılmaz ve önü çevrilmez de bir çok yerin tilâ ve tahrib ederse te'accüb olunmaz».

Yâni, ağızdan çıkan bir söz, yaydan fırlayan ok, tüfenkten atılan kurşun gibidir. Ok yaydan, kurşun tüfenkten fırlayınca nasıl önüne geçilmez ve yolundan çevrilmezse, söz de böyledir. Kesik söz, meselâ, bir kaynaktan fışkıran suya benzetilebilir. Onun etrafı kuşatılıp da havuz hâline getirilmezse toplanamaz, çoğalamaz. Çoğala coşkun bir nehir olur, önüne gelen tarlaları, bahçeleri, evleri tahrib eder. Bir su fışkırtısını menba'ından çevirmek lâzım olduğu gibi lâkırdıyı da onun menba'ı bulunan ağızdan kesmek icap eder. Çünkü insanın mahza söz olsun diye söylediği bir lâkırdının, rızası hilâfına, bir çok münâsebetsiz hallerin zuhûruna sebep olmak ihtimâli vardır. Onun için insan her gördüğü şeyde anlar anlamas bahse kalkışmamalı. Vazifesi olmayan işler için ukalâlığa, malûmât fûrûşluğa girişmemelidir. Cenâb-ı Pîr diğer bir bahse geçiyor ve diyor ki :

فعل را در غیب اثرها زادنست

وان موالیدش محکم خالق نیست

Fi'lra der-gayb eserhâ zâdenist,

V'an mevâlidesh be-hükm-i HalKnist.

«Fi'l'in gaybdaki eseri doğmak üzeredir, yâni doğacaktır. O doğacak şeyler ise halkın hükmünde değildir».

Ezel-i âzâlde her ne takdir edilmişse — hayr olsun, şer olsun — kaderin bir kazası olacak, onun ahkâmı mutlaka bir gün doğacaktır. Onların doğması, yâhud doğmaması mahlûkâtın yed-i kudretinde değildir.

بی‌شریک آن همه مخلوق خداست

آن موالید ارجه نسبتان بمانست

Bi-şerik ân cümle maHlûK-i Hudâst,

Ân mevâlid erçi nisbetşân be-mâst.

«O, doğmuş, yâni zuhura gelmiş ef'alın nisbeti bize olmakla beraber, cümlesi de, şeriki olmayan Allah'ın mahlûkudur».

Meselâ :

زید برآید بری سوی عمرو

عمرو را بگرفت تیرش همچو نمر

Zeyd perrânid tiri sûy-i 'amr,

'Amrrâ bi-grift tireş hemçu nemr.

«Zeyd, Amre doğru bir ok attı. Ok da Amri kaplan pençesi gibi yakaladı».

مدتی سالی همی زاید درد

در دهر آفریند حق به مرد

Müddeti sâli hemi zâyid dêrd,

Dêrdhârâ âferined haK ne merd.

«Bir sene kadar müddet içinde Amr'in vücûdünde derdler doğar, yâni okun yarası işler. Türlü türlü âlâm ve evcâ' husûle gelir. O derdleri, oku atan Zeyd değil, Allah yaratır».

زید رانی آن دم ار مرد ازوجل
دردھا می زاید آنجا تا احل

Zeyd-i râmi an dem er mürd ez-vecel,
Dêrdhâ mi-zâyed ancâ tâ-ecele.

«Hattâ oku atan Zeyd, o ânda yakalanmak korkusuyla ölse bile yine mecrûhun vücûdunda eceline kadar acılar peydâ olur».

زان موالید وجع چون مرد او
زیدرا زاول سبب قتال کو

Z'an mevâlid veca' çun mürd û,
Zêydrâ z'evvel sebeb Kattâl gû.

«Amr, o doğup artan veca'ların te'siriyle ölürse ibtidâda sebeb olduğundan dolayı Zeyde kâtil de!»

آن وجهارا بدو منسوب دار
گرچه هست آن جمله صنع کردگار

Ân veca'hârâ bedû mensûb dâr,
Gerçi hest an cümle Sun'-i kirdgâr.

«Hepsi Allahın sun'u olmakla berâber Amr'in hissettiği acıları Zeyde mensûb bil».

Bahis gâyet mühim ve muğlaktır. Husûsiyle benim gibi bir âcî zin içinden çıkabileceği bir mes'eale c. gildir. Şu kadar anlatabileceğim ki, şu hâdiseler âlemindeki eser ve fi'illerin cümlesi de Allahın mahlûkudur. Cenâb-ı Hakkın yaratmadığı bir fi'il, ve bir hareket olamaz. Maamâfih o fi'iller ve hareketler mahall-i sudûr olmak i'tibâriyle fâillerine ve muharrikierine nisbet edilir. Cenâb-ı Pîrâ temsilinde olduğu gibi Zeyd denilen adam, Amr nâmında birine ok atar. Ok gider, Amr'in vücûduna batar. Atmak fi'lini okta yaratan Allah iken atmanın Zeydden, batmanın oktan sudûru i'tibâriyle fi'iller Zeyd ile oka nisbet

edilir. Diğer taraftan mecrûh olan Amr'in bedeninden ok çıkarır, yaralanın kapanması aylarca sürer. Tabi'i o müddet zarfında Amr türlü türlü ıztırâbı çeker. İşte o ıztırâbı yaratan da Allah'tır. Öyle iken Zeyd attığı okun açtığı yaradan mütevellid denilir. Hattâ Zeyd, oku attıktan sonra tevkif olunmak korkusuyla füc'eten ölse, vücûdu ortadan kalksa bile, yine yaralanın acısı dinmez. Demek ki acıtmak fi'lini halk eden Zeyd değil, çünkü kendisi yaşamıyor, attığı ok da değil, zîrâ yaradan çıkarılmış. Lâkin o acılar hep Zeyd ile attığı oka nisbet edilir. Ok çıkarılırken, yâhud çıktıktan sonra Amr ölse Zeyde kâtil denilir.

Böyle yaralama ve öldürme gibi işler şöyle dursun, umûr-i âdiyede bile böyledir. Meselâ; bir kimse çakı ile elini yaralar, sonra eli kesti diye çakıyı fırlatır atar. Çünkü kesmek fi'li ondan sudûr etmiştir. Hakikatte ise o kimsenin «Çakı elimi kesdi» demesi ne kadar gaflet ise «Kesen ben idim» demesi de öyledir.

Yine Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki :

همچنین کشت و دم : دام و جماع
آن موالیدست حقرا مستطاع

Hemçunun kişt û dem û dâm û cimâ'.
Ân mevalidêst haKrá müsteTâ'

«Amr'in yaralanması gibi ekin ekmek, nefes almak, av için tuşak kurmak, ve tutulmak, haram ve helâl, zînâ ve cima' etmek gibi fi'il ve hareketler de hep Allahın yaratmasından kemâl-i itâ'atle zuhûra gelmiş şeylerdir».

والله خلقكم وما تعملون

Yâni: «Sizi de, amellerinizi de yaratan Allah'tır»¹⁾. Nazm-ı Celîli mu'cibince bu hâdisâtın cümlesini Allah yaratır. Fakat menfe'at ve mazarratları Allaha değil, o fi'illerin sudûr ettiği kimselere ve şeylere âiddir. Çiftcinin tarlasında yetişecek ekinde istifâde edecek yine çiftçidir. Nefes alan kimsenin teneffüsünden müstefid olacak yine kendisidir. Cima' eden bir şahşın zevki ve neş'esi yine kendisine âiddir. Bu zevk ona iâd olduğu gibi haramdan ve zinâdan mütehassıl bir zevkin cezası da yine ona âiddir.

(1) Sûrei Saffat: 96.

کر بخاری خود خسته کشته

ور حریر قز دری خود رشته

Ger be-Hâri Haste-i Hod kiştei,
V'er harîr-i Kazz deri Hod riştei.

«Eğer dikene saplanmışsan kendi ekdiğin dikendir, yok ipekte elbise içinde isen kendi büküğün ipektir».

Meselâ bir adam; bağı, yâhud tarlasını muhâfaza için kenarlarına diken dikse günün birinde de o dikenlerden biri bir yerini yaralasa onun kabâhati kimin olmak lâzım gelir? Tabi'i dikenî dikmiş olduğu için kendisinin. Kezâ bir adam koza yetiştirip ipek elde etse, sonra onu büküp, dokuyup gömlek yapsa ve sırtına giyse, o yumuşak gömleğin temâsından hoşlanacak kimin bedenidir? Tabi'i kendisinin. Demek ki ef'âl ve harekâtı Cenâb-ı Hak halletmekle beraber, o fi'il ve hareketlerin menfe'at ve mazaratları, onların zuhûr ettiği şahıslara ve şeylere âid oluyormuş. Buraya gelince Hazret-i Mevlânâ bir sūâl-i mukaddere cevap veriyor. Fen lisânında «Tabi'i kanunlar»; Şeri'at lisânında «Sünen-i İlâhiyye» denilen düstûrların tebdili kâbil midir? Meselâ ateşin tabi'ati yakmak iken, yakmaması, kezâ uzak yolların bir ân içinde katedilmesi mümkün müdür? sūâlini izah ediyor ve diyor ki:

1667

اولیایا هست قدرت اراله

تیر جسته باز گرداند ز راه

Evliyâra hêst Kudret ez-ilâh,
Tir-i cestê bâz gerdâned zi-râh.

«Evliyâyâ Allah tarafından öyle kuvvet verilmiştir ki her bir yaydan sıçramış olan oku yoldan çevirebilir.»

1668

بسته درهای موالید از سبب

چون پشیمان شد ولی زان دست در

Beste derhâ-yi mevalid ez-sebeb,
Çun peşimân şud veli z'ân dest-i Rabb.

«Bir velî, bir hâdisenin sudûrundan bihuzur olunca, ilâhî kudret eli, mevâlid kapılarını kapar».

Evet. Enbiyânın mu'cizesi gibi evliyanın kerâmeti de haktır. Bu gün fevkal'ade hallerin zuhûru Kur'an ile de Hadis ile de sâbittir. Fir'avnın sihibazlarının ortaya attıkları ve yılan gibi gösterdikleri ip ve deynekleri, asây-ı Mûsânın ejderhâ şekline girip yuttuğu; Hazret-i İsmâîn körleri görür ve ölüleri ihyâ ettiği Nebiyy-i Ekrem Sallallâhu Aleyhi Vesellem Efendimizin bir gece içinde Mekkedden Kudüse gidip geldiği Kur'anda haber verilmiştir. Bir deynek parçasının diğer deynekleri ve ipleri yutması, görme ni'metinden mahrûm ve ameliyyât ile şifâ bulması gayr-i mümkün bir gözün açılması, senelerce toprak altında yatmış, zerrât-ı vücûdu târûmâr olmuş bir ölünün dirilip kalkması, günlerce deve üstünde sallanmadan, yâhud kumlar ve taşlar üzerinde taban tepmeden, gidip gelmek, kâbil olmayan bir mesâfeye bir ân içinde gidilip gelinmesi elbette tabi'î ahvâl muhâliftir. Binâenaleyh hark-ı âdettir ve birer mu'cizedir. Peygamberân-ı izâm için bunlar vâki' olduğu gibi onların vârisleri bulunan evliyây-ı kirâm da, kerâmet izhâr edebilirler.

Şeyhül Ekber kuddise sirruhû Hazretleri buyuruyor ki: «Bir kış günü idi. Mecliste bulunan bir feylesof ile konuşuyorduk Hazret-i İbrahimin ateşe atılmış iken yanmadığını hikâyeye ettim ve:

فلانیار کونی بردا وسلام علی ابرهیم

Yâni: Ey ateş; İbrâhime karşı serin ve selâmet ol dedik³². Âyeti-i okudum. Feylesof eşyâdaki tabi'atin tebdiline imkân olmadığını iddi'â etti. «Âyetteki (nâr) dan maksad; Nemrûdun hiddeti demektir. İbrâhime olan gazabı geçti meâli kasdediliyor» dedi. Bunun üzerine gayret-i İlâhiyye zuhûra geldi. Önümüzde bulunan mangaldaki ateş bana müsahhar kılındı. Feylesofun elini tuttum, çekmesine meydan bırakmadan ateşe soktum. Yanmadı, o da imân-ı kâmil eshâbından oldu.»

Kezâ Hazret-i Ömer, Medinede, mescit dâhilinde ve minber üstünde iken (Yâ Sâriye el-cebel) diye bağırarak, binlerce fersah uzakta bulunan islâm ordusu kumandanı Sâriye Fârûk-ı A'zamın sesini duymuş ve dağa çekilip muhâsaraya düşmekten kurtulmuştu.

Demek ki nebîler de, velîler de tabi'at hilâfına ba'zı şeyler yapabiliyorlar. Fakat yaptıklarını Allahın kudret ve kuvvetiyle yapıyorlar ve İrâdey-i Rabbâniyyenin zuhûruna vâsita oluyorlarmış.

³² Sürei Enbiya: 69.

گفته نا گفته کند از فتح باب
که ازان نه سیخ سوزد نه کباب

Gofte nâ-goftê kûned ez-feth-i bâb,
Ki ez-ân nê siH-sûzed nê kebâb.

«Kezâ o velî, kendisine olan fûtûhât-ı İlâhiyye dolayısıyla söylenilmiş bir sözü söylenilmemiş gibi yapar. Hem de o sûretle ki ondan ne şiş ve ne de kebab yanar».

از همه دلها که آن نکته شنید
آن سخن را کرد محو و نابید

Ez-hemê dilhâki ân nûktê şenîd,
Ân sũHanrâ kêrd mahv û nâ-bedîd.

«O nûkteyi işitmiş olan bütün gönüllerden mahvû nâbedîd eder».

گرت بر هان باید و حجت مها
باز خوان من آیه او تسها

Gêr-t burhân bâyed u hüccet mihâ,
Bâz Hân min-âyetin ev nũnsihâ.

«Ey büyük adam! Bu hususta sana hüccet ve bürhân lâzımsa Ma nensaH Min âyetin Ev nũnsiha âyetini oku».

Ma'lûmdur ki (nesh) lügatta tebdil ma'nâsınadır. İstılahta ise bir âyetin hükmüne diğer bir âyetin hükmünün bedel olmasıdır. Yine ma'lûmdur ki müslümanlığın ibtidâlarında dinin ba'zı fûrû'âtında nesh ve tebdil vukû'a gelmişti. Meselâ namaz, bidâyetten ikişer vakit ve ikişer rek'at olmak üzere kılınırdı. Sonra vakitlerin adedi beşe, rek'atların sayısı üçe ve dörde çıkarıldı. Bunun sebebi: İşe azdan başlamak sûretiyle halkın namaza alışması idi. Kezâ oruc farz kılındığı vakit müslümanlar oruc tutmak, yahud ona bedel fidye vermekle mükellef kılınmışlardı. Oruca alışılınca müsâfir ve hasta olanlardan

madasının fidye vermesi neshedildi. Onların mutlaka oruc tutması farz kılındı. Kezâ zekât evvelâ sadaka ile başladı. Sonra ne mâlik olanların fitre vermesi vâcib oldu. Daha sonra yine ne mâlik olanların kırkta bir, ta'bir-i diğerle yüzde iki buçuk nisbetinde zekât nâmiyle senevi bir sadaka vermesi farz kılındı.

Fakat dinin fûrû'undaki bu ve emsâli tebeddülât, Yahudilerin ta'n ü teşnî'ini mûcib oldu. «Muhammedin re'yinde karar yok. Bir gün vaz'ettiğini yarın değiştiriyor!» hezeyânına başladılar. Onun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu:

منسوخ من آية أوتسها نات بخير منها أو مثلها

Yâni: «Biz, bir âyeti nesheder, yahud onu unutturursak, ondan daha hayırlısını yahud mislini getiririz.⁵³»

Kur'ândaki bu nesh ve tebdil mes'elesi, hahamlar ve papazlar için epeyce vesile-i mekal olmuştur. Bunu vesile ittihâz ederek Kur'âna ve Müslümanlığa ta'n ü teşnî'de bulunurlar. Meşhur bir fıkra vardır. Hacı Mehmed ve Hacı Ohannes isminde ticâretgâhları yan yana iki dükkâncı varmış. Gayet iyi görüşürler ve sevişirlermiş. Bir gün Hacı Mehmed: «Hacı Ohannes, gel müslüman ol da ahirette de birlikte bulunalım demiş.» Hacı Ohannes: «Hatırıma gelmiyor değil. Fakat papaz birşey söyledi zihnimi bulandırdı. Hazret-i İsa, sizin peygamberin babası olmadığını haber vermiş» deyince Hacı Mehmed gülmüş ve: «Bu sözün aslı esâsı yok. Çünkü Hazret-i Peygamberin babası Abdullah, Onun babası Abdulmuttalib, onun babası Hâşimdir ki Kureyşilerin en kişizâde bir hânedânıdır. Farz-ı muhâl olarak doğru olsa bile, ondan bahsetmek Hazret-i İsa'ya yakışmaz» diye zarıfane bir cevap vermiş.

Kur'âna nesh ve tebdil dolayısıyla ta'nedenlerin kitabı neshten hâli bulunsaydı, hem de Allah tarafından nesh ve tebdil değil, hahamlar ve papazlar tarafından tahrif edilmemiş olsaydı, i'tirazları belki dinlenilebilirdi. Evet, bizde nesh vardır. Fakat onlarda tahrif vardır. Nesh ile tahrif arasında pek çok fark bulunduğu herkesin ma'lûmudur. Allah kabrini nûr etsin (Hâce Rahmetullah-i Hindî) İngiliz papazlarından (Fender) isminde biriyle ettiği resmî ve alenî bir mubahesede Tevrat ve İncil nusfalarında tahrif bulunduğunu isbât etmiş, hakikatin meydana çıkması üzerine papaz da mubahaseden vaz geçmişti.

Hülâsa: Kur'an-ı Kerimde lihikmetin nâsih ve mensuh âyetleri vardır ki buna dâir mahsus kitâblar yazılmıştır. Âyât-ı nâsiha, Âyât-ı mensûhanın hükmünü tebdil eylediği gibi, yine Âyât-ı İlâhiyye mesâbesinde olan ve irâde-i İlâhiyyenin zuhuruna ancak vâsita bulunan enbiyâ ve evliyâ hazeratı da insanların kalblerinde tasarruf ederler, onların gizli maksadlarını değiştirirler. Meselâ feth-i Mekke'de islâm ordusu şehre girmiş, belde-i mükerreremeyi fethetmiş, Resûl-i Ekrem Efendimiz de Kâ'beyi tavaf ediyordu (Fuzâle bin Ömer meyrulisi) isminde biri Aleyhisselât Efendimize sû-i kasd için yâni na sokuldu. Fakat Hazret-i Peygamber mübârek elini onun göğsüne koydu ve: «Zihnindeki kuruntudan istiğfar et» buyurdu. Bunun üzerine Fuzâlenin niyyeti değişti. Resûlullah'a olan adâveti hürmet ve muhabbete tebeddül eyledi. Demek ki Cenâb-ı Hak has kullarına böyle bir kuvvet de ihsân ediyormuş. Cenâb-ı Pir, yine Kur'andan diğer bir delil gösteriyor :

1672

آیت ان سوکم ذکرى بخوان

قدرت نسیان نہاد نشان بدان

Âyet-i ensevkümü zikri bi-Hân,

Kudret-i nisyân nihâdensân bi-dân.

«Hattâ nesûkûm an zikri âyet-i kerimesini oku da havass-ı İlahullahın unutturmak kudretine mazhar olduklarını anla».

(Kad eflâhâ) Sûre-i Celilesinde buyuruluyor ki:

إِنَّكَ كَانَتْ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِحْرًا حَتَّى أَنْسَوَكُمْ
ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَلُّكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا إِنَّهُمْ
مُرَّةُ الْكَأْسِ زَوْنٌ ﴿١١١﴾

«Kullarımdan bir fırka vardır ki onlar, derler ki: Ey Rabbim! biz senin vahdetine ve peygamberinin sıdk-ı nübüvvetine imân ettik, bizi mağfiret eyle ve bize merhamet et, sen merhametlilerin

(54) Sûrei Mû'minûn 109, 111.

en hayırlısıdır. Halbuki ey müşrikler, siz onlarla maskaralığa kalkmıştınız; maskaralığınız o dereceye vardı ki size benim zikrimi unutturdular».

Müfessirler bu âyetin izâhında derler ki: «Müşrikler, zu'afây-ı eshâbın istihzâsiyle o kadar meşgul oldular ki o meşgûliyet kendilerine Allahı hatırlamayı unutturdu».

Muhakkikin-i sofîyye de diyor ki: «Müşrikler eshâb ile istihza ettiler. Onlar da himmet-i kalbiyye ve Kudret-i İlâhiyye ile onlara zikri İlâhiyi unutturdular».

Keza' yukardaki son âyette de meâlen şöyle buyuruluyor:

«Ey müşrikler, siz onların za'fına ve fakrına, o halleriyle beraber imanlarına güler ve eğlenirdiniz; bense bugün, yâni kıyâmet gününde onların ettikleri sabr ve tehammülün mükâfatını veriyorum. Onlar yok mu? İşte onlar, bugün fevz ü necât bulacaklardır.»

Hazret-i Mevlânâ da bu münasebetle zamanında bulunan ve onlardan gelecek olan münkirlere hitâben buyuruyor ki :

1673

حتموا سحرية تا نسوكم
ازى خوانيد تا نسوكم

Hiltümü suhriyyeten ehl-es-sümuv,
Ez-bûni Hânîd tâ ensevkümü.

«Ehl-i me'aliyi, yüksek zevâtı sühriyye ittihâz ettiniz, ehl-i Hak ile eğlendiniz. Neticesi ne olacağın anlamak için Kur'ândan; (Hattâ nesûkûman zikri) âyetine kadar okuyun».

1674

چون بتدکیر و بنسیان قادرند
رهمه دلہای خلقان قہرند

Çün be-tezkir ü be-nisyân Kadirênd,
Ber-hemê dilhâ-yi HalKan Kahirênd.

«Enbiya ve evliyâ hazeratı mâdem ki hatırlatmaya da unutturmaya da muktedirler. O halde mahlûkatın kalblerinde de bilizâh mutasarrıflardır».

چون بنسین بست او راه نظر
کارشوان کرد ور باشد هنر

Çun be-nisyan bêst û râh-i nazer,
Kâr ne-tvân-kêrd ver bâşed hûner.

«Bir veli, unutturmak sûretiyle birinin tarîk-i nazarını seddedek olursa, o kimse ne kadar hünerli olursa olsun hiç bir iş görmez».

Hazret-i Mûsânın karşısında Fir'avnın sihirbazlarının iş görmedikleri gibi.

صاحب ده پادشا. جسمهاست
صاحب دل شاه دایه ای شماست

Sâhib-i dih pâdşâh-i cismhâst,
Sâhib-i dil şâh-i dilhâ-yi şumâst.

«Köy sahibi, cisimlerin hakimidir. Fakat gönül sâhibi, sizin kalblerinizin âmiridir».

Eski hükümdarlar, köyleri bazı kimselere temlik ederlerdi, köye sâhib olan bir adam, köydekilerin de efendisi sayılırdı. Bu, şarkta böyle olduğu gibi garbda da (Feodalite) nâmiyle böyle idi. Hattâ orada köylerin hâli daha fecâ'atli bulunuyordu. Köy sâhibi olan baronlar, kontlar, mariler; köylünün hem malına, hem canına, hem ırzına ta salluttan geri durmazdı. Çünkü arâzi onun olduğu için orada baronlar ve çalışanlar da onun demekti. Şâyed bir köy satılacak olursa ehalisi de — çiftlik hayvanatı gibi — beraber satılırdı. Hazret-i Mevlânâ şarkta carî olan, lâkin garbdaki rezalet ve fezahat derecesinde olmıyan eski âdete telmihan «Köy ağası cisimlerin, fakat gönül sâhibi bir velî, gönüllerin âmiri ve mutasarrıfıdır» buyuruyor.

فرع دید آمد عمل بی هیچ شک
پس نباشد مردم الا مردمک

Fer'-i did âmed amel bi-hiç şek,
Pes ne-bâşed merdüm illâ merdümek.

«Bütün ameller, şübhesiz gözün fer'idir. O halde insan göz bebeginden başka bir şey değildir».

Yâni bir insan, yaptığı ve yapacağını gözünün yardımı ile yapar. O halde, bütün ef'al ve harekât, gözün fer'i demektir. Buna nazaran insan demek, göz bebeği demektir. Cins-i Beşer, mahlûkatın görür gözü mesâbesinde aziz olduğu için, kendisine insan denilmiştir. Alelumûm cins-i insan bu kadar muazzez ve mükerrer olunca, onların içinden (İnsan-ı Kâmil) denilen zevâtın ne kadar e'azz ü ekrem olacağı düşünölmeye şayandır. Onun için cenab-ı Pîr, buyuruyor ki :

من تمام این را گیارم گفت ازان
مع می آید ز صاحب مرکز ان

Men temâm inrâ ne-yârem goft ez-ân,
Mên' mî-âyed zi-Sahib-merkezân.

«Ben bunun tamamını, yâni insan-ı kâmilin tamam hâlini ve derece-i kemâlini izâh edemem. Çünkü o izâh hakkında sâhib-i merkez ve sâhib-i şer'i'at olan enbiyâ hazarâtından men' vârid olmuştur».

«Hakikatler zâhir olsa şer'i'atler bâtil olurdu» denilmiştir. Bunun ma'nâsını da ehli olanlar anlar. Tefhimi, hattâ lâykiyle tefehümü benim haddim değildir.

چون فراموشی خلق و یادشان
باو یست و ار رسد امدادشان

Çun ferâmüşî-i Halk û yâdşân,
Bâ-veyest û âr resed imdâdşân.

«Halka hatırlatmak ve unutturmak hassası o insan-ı kâmilde bulunduğu için yine halkın imdâdına o yetişir».

صد هزاران نیت و بدر آن
می کند هر شب زد لها آن

Sad-hezârân nik u bedrâ ân bihi,
Mi-küned her şeb zi-dilhâ ântihî.

«O insan-ı kâmil yüz binlerce iyiliği ve fenalığı her gece gönüllerden tahliye eder ve mahlûkâtın kalblerinde mutasarrıf olur».

Dünyânın sûri teşkilâtı ve me'mûriyyetleri olduğu gibi, sofîye kitaplarında yazıldığı vechile, ma'nevî teşkilâtı ve me'mûriyyetleri de vardır ki o ma'nevî teşkilâtın müntehâsında ve riyâsetinde bulunan insan-ı kâmile de (Kutb) yâhud (Gavs) denilir. Allahın füyûzâtı o zât-i âli vâsitasıyla ehl-i isti'dâda tevzi olunur.

Evet, makamât-ı ma'neviyye içinde Makâm-ı Muhammediden a'lâ bir derece yoktur ve olamaz. Ondan dolayı Kalb-i Akdes'i Nebvî, füyûzât-ı İlâhiyyenin maksimidir. Füyûzât-ı Rabbâniyye evvelâ oraya gelir, oradan saf gönüllere taksim olunur. Her kalb, vûs'at ve sâfiyyeti nisbetinde o feyzden nasib alır. Her asırdaki (insan-ı kâmil), yâni (Gavs-ı a'zam) o asırda Hazret-i Muhammedin (S. A.V.) nâibi olduğu için, mahsimlik vazifesini niyâbeten ifâ eder ve o füyûzâtı tevzi' eyler.

Şeyh-i Ekber kuddise sirruhû Hazretleri Fütûhâtında buyuruyor ki: «Allah, veliyy-i kâmilin kalbî aynasına tecellî eder. Tecellî envârı cradan Âleme mün'akis olur da Âlem, o feyzin vûsûlü te'siriyle mahfûz kalır.

1681

روز دلهارا ازان پر می کند
آن صدقه‌ها را پر اذر می کند

Rûz dilhârâ ez-ân pür mi-küned,
Ân Sadehfârâ pür ez-dür mi-küned.

«Veliyy-i kâmil, gündüzün gönülleri o tecellî nûriyle doldurur ve o kalbleri inci dolu sedeflere benzetir».

آن همه اندیشه پشانه
می شناسد از هدایت جانها

Ân hemc endişe-i pişânhâ,
Mi-şinâsed ez-hidâyet cânhâ.

«O tecellî ve vâsita te'siriyle, cesedler uyumadan evvel kendilerinde bulunan efkâr ve ma'lûmâtı uyandıktan sonra, rûhlar, yine tanır».

Yâni insanın zihnindeki ma'lûmât uyuyunca hatırdan gider. Bir adam uyurken hiç bir şeyden haberdâr olmaz ki ma'lûmâtını derbâtır edebilsin. Fakat uyanında onları hatırlar. İşte bu hatırlama, Allahın bir hidâyetidir. O hidâyetin zuhûruna vâsita ise yine insan-ı kâmindir.

1683

پیشه و فرهنگ تو آید تو
تا در اسباب بکشاید تو

Pişe vû ferheng-i tû âyed be-tû,
Tâ der-i esbâb bi-kşâyed be-tû.

«Ey muhâtab; uyanınca sana rızık kapısını açmak için, san'atın ve ma'lûmâtın yine sana gelir».

Meselâ :

1684

پیشه زر گر باهنگر نشد
خوی این خوشخو بدان منکر نشد

Pişe-i zer-ger be-âhen-ger ne-şüd,
Hûy-i in Hoş-Hû bedân münker ne-şüd.

«Kuyumcunun san'atî demirciye gitmez. İyi huylu bir kimsenin tabi'atî kötû huyluya avdet etmez».

Yâni herkes uykudan evvel ne ise yine o olarak kalkar; kuyumcu yatıp demirci, kehribarcı yatıp kömürcü olarak uyanmaz. Uyku böyle olduğu gibi ölüm de böyledir. Hadis-i Şerifte: «Uyku ölümün kardeşidir» buyurulmuştur. Uyuyan nasıl uyanırsa ölen de öyle dirilir. Orun için Kur'an-ı Kerimde :

Yâni: «Dünyâda kalb gözü kapalı olup da hakikatî göremeyen Âhi rette de kördür, hattâ yolunu daha ziyâde şaşırmiş hâldedir⁵⁵» denilmiştir. Kezâ Hadis-i Şerifte: «İnsanlar ne ile ve nasıl ölürlerse öyle ba'solonurlar» ve: «Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, ve nasıl ölürseniz öyle haşrolunursunuz» beyânı vârid olmuştur.

Hazret-i Mevlânâ âyet ve hadisleri izâh için buyuruyor ki :

1685

پیشه ها و خلقها همچون جهیز
سوی خصم آید روز رستخیز

Pîşehâ vû HulKhâ hemçun cehîz,
Sûy-i HaSm âyend rûz-i rûsteHîz.

«San'atler ve tabi'atler çeyiz eşyası gibi katar katar olarak kıyamet gününde sâhibinin nezdine gelir».

Yâni insanın dünyâdaki tabiati ve ahlâkî Kıyâmet ve Âhirette de ondan ayrılmaz.

1686

پیشه ها و خلقها از بعد خواب
وایس آمد هم بخس خود شتاب

Pîşehâ vû HulKhâ ez-bad'd-i Hâb,
Vâ-pes âmed hem be-HaSm-i Hod şitâb.

«San'atlar ve tabiatlar, sabah uyandıktan sonra, koşa koşa onun yanına gelirler».

(55) Sûresi İsra: 72.

1687

پیشه ها و اندیشا در وقت صبح
هم بد آنجا شد که بود آن حسن و قبح

Pîşehâ v'endişehâ der-vaKt-i Subh,
Hem bedâncâ şûd ki bûd ân hus ü Kubh.

«San'atlar, fikirler ve ma'lûmâtlar sabah olunca evvelce bulundukları yerlere giderler. O san'atlar ve fikirler ve bulundukları yerler ister hasen, ister kabîh olsun».

1688

چون کبوترهای بیک از شهرها
سوی شهر خویش آرد بهرها

Çun kebûterhâ-yi peyk ez-şehrâ,
Sûy-i şehr-i Hîş âred behrâ.

«Bu fikir ve san'atların sâhiblerine avdet etmesi, posta güvercinlerinin başka memleketlerden kendi şehirlerine ve yuvalarına gelmesi ve mektub getirmesi gibidir».

HİND TÛTİLERİNİN HAREKETİNİ İŞİTİNCE TÂCİRİN KAFESİNDEKİ TÛTİNİN ÖLMESİ VE EFENDİSİNİN, ONUN ÜZERİNE AĞLAMASI

1689

چون شنید آن مرغ کن طوطی چه کرد
هم بلرزید او فتاد و گشت سرد

Çun şenid ân murg k'ân Tûtî çî kerd,
Hem bi-lerzîd ûftâd û gêşt serd.

«Tâcirin tûtisi, Hinddeki tütünün ne yaptığını işitince titredî, düş-
tü ve soğudu».

خواجہ جون دیدش فنادہ ہمچنین
برجہید و زد کھر بر زمین

Hâce çun dideş fütâde hem-çun-in,
Ber-cehid û zed külehrâ ber-zemîn.

«Tâcir, tütünin böylece düşüp öldüğünü görünce yerinden sıçradı ve külâhını başından çıkarıp yere vurdu».

جون بدین رنگ و بدین حالت بدید
خواجہ برجست و گریانش درید

Çun bedin reng û bedin hâleş bi-did,
Hâce ber-cest û giribâneş derid.

«Tâcir, kuşunun böyle soğuk rengini ve ölü hâlini görünce oturduğu yerden fırladı ve teessüfünden yakasını yırttı».

گفت ای طوطی خوب و خوش چنین
این چه بودت ابن جبرگشتی چنین

Gôft ey TûTî-i Hûb û Hoş-hanin,
În çi bûdet in çirâ geştî çun-in.

«Dedi ki: Ey kendisi ve ötüşü güzel tûti; sana ne oldu, neden böyle oldun?»

ای درینا مرغ خوش آواز من
ای درینا همدم و همراز من

Ey dirigâ murğ-i Hoş-âvâz-i men,
Ey dirigâ hem-dem û hem-râz-i men.

«Vah benim güzel kuşcağızım, vah benim hemdemim ve sırdaşım».

ای درینا مرغ خوش الحان من
راح روح و روضه و بحان من

Ey dirigâ murğ-i Hoş-elhân-i men,
Râh-i rûh û ravza-i reyhân-i men.

«Vah benim lâtif nağmeli kuşcağızım, rûhumun neşve şarâbı, hayatımın çiçek bahçesi olan tûticağızım!»

کر سلیمان را چنین مرغی بدی
کی خود او مشغول آن مرغان شدی

Ger süleymânra çun-in murğî bûdi,
Key Hod û meşğûl-i ân murğân şûdi.

«Eğer Süleymân Aleyhisselâmin böyle bir kuşu olsaydı başka kuşlarla nasıl meşğûl olurdu».

Süleymân Peygambere Mantikuttayr, yâni kuşların lisânını anlamak mu'cizesi ihsân buyurulmuştu. Öyle iken onun böyle bir kuşu yoktu denilmesi isti'râb edilmemelidir. Hak Sübhânehû ve Teâlâ te-cellisini tekrar etmez, birine verdiği ni'meti aynen başka birine vermez. Başka türlüşünü halk ve ihsân eder. Binâenaleyh tâcirin tûtisi, aynen Hazret-i Süleymân nezdinde mevcûd değildi. Hattâ o değil, onun yüzlerce nesil evvelki yumurtası bile yuvaya konmamıştı.

Mesnevi şârihlerinin ba'zıları her nedense bu beytin meâlinden vehme düşmüşler «Süleymânın böyle bir kuşu bulunsaydı» sözünden efrad-ı ümmetten birinin bir peygambere tercih ve tafdili lâzım geleceğini tevehhüm etmişler, binâenaleyh o vehmi izâle edebilmek için uzun uzadıya te'vilâta girişmişlerdir.

Şârih, Ankaravi Hazretleri böyle bir vehmi münâsib görmüyor. İsmâfih o da epeyce söz söylüyor. Beyânâtının hülâsası şu oluyor ki: Tâcir tûtiiyi seviyordu. Binâenaleyh mahabbet ve aşk mertebesinde bulunuyordu. Hazret-i Süleymân ise Peygamber-i Zîşân idi. İlm, hikmet, akıl ve tasarruf mertebesinde idi. Nübüvvet makâmı bu iktizâ eder. Eğer peygamberlere aşk galebe eylemiş olsaydı kendileri tebliğ-i ahkâm ve halk ile ihtilât edebilmeye muvaffak olamazlardı. Aşıklar ise muhabbetin galebesiyle akıl dâiresinden çıkar

ar ve mükellefiyet hudûdundan hâricte kalırlar. Aşkın cezbesi ile de kirâm-ı nâs indinde ma'zûr görülür, avâma göre ise tımarhâne kaçağı telâkki olunur. Nitekim Şeyhülekber kuddise sirruhû Hazretleri Futûhâtında buyuruyor ki: «Allah âşıkları, aşk ve muhabbet te'siriyle söyledikleri sözlerden muâheze olunmazlar. Çünkü muhabbet akla izâle eder. Allah ise ma'zûr bulunan âşıkları değil, ögle özürleri olmayan akıllıları muâheze eyler».

Bir şey daha vardır ki âşık, sevgilisini dünyânın en güzeli bilir, ondan daha güzel bulunamayacağını vehmeder. Mecnunun nazarında Leylâdan daha güzel kadın yoktu. Bundan dolayı Mecnun: «Dünyâya gelmiş ve gelecek kadınların en güzeli Leylâdır» diyebilirdi. Nasıl ki öyle de derdi. Bir manzûmesinde :

«Ey çölde gezen ceylanlar; Allah rızası için bize söyleyin. O güzel gözleri dolayısıyla bizim Leylâ, sizden midir, yoksa cins-i beşerden midir?» diye ceylanlara hitâb etmişti.

Mecnunu bu sözünden dolayı tahtie etmek kimsenin hatırına gelmeyeceği gibi tâcirin sözünden de «Avamdan birinin bir peygambere tercihi lâzım gelir!» vehmine düşmek, ukalâ zihnine gelmemek iktizâ eder. O sözden böyle bir netice çıkarmak:

«Seni Yûsûfle güzellikte sorarlarsa bana,
Yûsufü görmedim amma seni ra'nâ bilirim.»
 demiş olan şâir Bâkiyi, Şeyhülislâm Bostanzâdenin tekfire kalkışması kadar ma'nâsızlık olur.

Tâcir ağlayıp sızlanmasına devâm ederek diyordu ki :

1696

ای دویفا مرغ کارزان یافتم
زود روی ار روی وی بر تافتم

Ey dirîğâ murğ k'erzân yâftem,
Zûd rûy ez-rûy-i vey bertâftem.

«Vah benim ucuz aldığım, lâkin çabucak müşâhedesinden mahrum kaldığım kuşcağızım».

Tâcirin şu sûretle yanıp yakılışı hikâye edildikten sonra tütünün ölmesi, efendisinin boşboğazlığından ileri gelmiş olması münâsebetiyle, Cenâb-ı Pir Efendimiz, ma'nâlı, ma'nâsız gevezelik etmenin vehâmetini yine tâcir lisânından beyâna şuru' edip buyuruyor ki:

1697

ای زبان توبس زبانی مر مرا
جون توی کوبا چه گویم من تر

Ey zebân tû bes ziyâni mer merâ,
Çun tuyî gôyem men tura.

«Ey dil: Sen bana çok zarar vermektedirsin. Söyleyen sen olduktan sonra ben sana ne söyleyeyim?»

Yâni boşboğazlık eden biri, başkasına şikâyet edilir. Fakat şikâyet eden o boşboğazın kendi ve dili olursa ne yapılabilir?

1698

ای زبان هم آتش و هم خرمی
چند این آتش دوی خرمی زنی

Ey zebân hem âteş û hem Harmeni,
Çend in âteş der-in Harmen zeni.

«Ey dil; sen hem ateş, hem harmansın. Bu ateşi bu harmana ne vakte kadar atıp duracaksın».

Ma'lûmdur ki harman yerinde, ot, saman, dâne gibi kuru şeyler vardır ki parlamaya ve çabucak yanmaya müste'iddirler. Lisan da tes'iyet vermesi i'tibârıyla harmandaki dânelere benzer. İncitmesi, müteessir kılması dolayısıyla ise ateş gibidir. Tâcir verdiği haberin te'siriyle tütünün ölmesini, kendisinin tahammülü harmanına ateş gibidir. Tâcir verdiği haberin te'siriyle tütünün ölmesini, kendisinin tahammülü harmanına ateş atılmasına ve sabr ve tahammülünün yakılmasına benzetiyor da, lisânına hitâben: «Ey dil, ne vakte kadar böyle yakıp kavuracaksın?» diyor.

1699

ای زبان هم گنج بی پایان توی
ای زبان هم رنج بی دمان توی

Ey zebân hem genc-i bi-pâyân tuyî,
Ey zebân hem renc-i bi-dermân tuyî.

«Ey dil; sen hem tükenmez bir hazine, hem de devâ kabul etmez bir marazsın».

چند امانم میدی ای بی امان
ای توزه کرده بکین من کان

Çend emânem mi-dihi ey bi-emân,
Ey tu zih kerde be-kin-i men kemân.

«Ey bana kindâr olarak yayını kirışlemiş lisân; bana ne kadar aman veriyorsun?»

Yâni hiç aman vermiyorsun.

نک پیرانیده مرغ مرا
در چراگاه ستم کم کن چرا

Nek bi-perrânidei murğ-i merâ,
Der-çerâ-gâh-i sitem kem kün çerâ.

«İşte benim kuşumu da uçurdun. Artık zulüm mer'asında az otla».

Yâni, bâri bundan böyle bana karşı sitemkârlığa kalkışma.

یا حواب من بده یا داد ده
یا مرا ز اسباب شادی یاد ده

Yâ cevâb-i men bi-dih yâ dâd, dih,
Yâ merâ z'esbâb-i şâdi yâd dih.

«Bunları niçin yaptığına dâir bana cevab ver, yâhud adâlet göster ve yâhud şâdi ve sürür sebeblerini hatırlat ki onların tehatturıyla şâd olayım».

Cenâb-ı Mevlânâ buraya kadar dilin menfe'at ve mazarratından bahsetti. Bundan sonra yine tâcirin nevhâsını hikâyeye avdetle buyuruyor ki:

Lisânın tükenmez hazine olması, beyân ettiği maârif ve hakikatın ilâhiyye itibâriyledir. Öyle yâ kalblere ilhâm olunan hikmetin sedârı mevdana koyan lisandır.

Faizanın tebliğâtı, evliyânın ârifâne beyânâtı hep lisân vâsilesiyledir. Hattâ insanı hayvânât-ı sâireden mümtâz bir dereceye çıkaran lisandır. Devâ kabûl etmez maraz olması ise yerli, yersiz ve münâsebetli, münânâsebetsiz söylemesi dolayısıyledir. «Dilin kıt'ası ufak ammâ cürmü büyüktür» denilmiştir. İşte o kıt'ası pek ufak bir uzuv bulunan dil, ba'zan sâhibinin başına büyük bir belâ olur. Hatta bu hâl, insana da mahsus değildir. Meselâ bir horozun dili ufak bir et parçasıdır. Lâkin o dil vakitsiz öttü mü? Şeâmet getirecek diye horozun kafasını keserler. Kezâ kânarya, bülbül gibi kuşların dilleri daha ufaktır. Fakat o dil vâsitasıyla öttükleri için onun yüzünden kafeste mahbus kalırlar.

«Belâ insana lisânıyla gelir» hizmeti, Sıddık-ı Ekber radiyalla hûanhin kelâmıdır. «Mızrak yaraları iyi olur, fakat dilin açtığı yara unutulmaz» beyti de meşhurdur.

هم صفر و خدعه مرغان تویی
هم انیس و حشت هجران تویی

Hem Safir û Hud'a-i murğân tuyî,
Hem enis-i vahşet-i hicrân tuyî

«Ey dil; sen hem kuşları tuzağa düşüren hüd'a ve ıslıksın, hem de ayrılık vahşetinde, âşıkın enisi ve hemdemisin».

Kuşbazların hâli ma'lûmdur. Kuş geçimi mevsiminde (dikse) dedikleri ağaç dallarını dikerler, üstlerine yapışkan bir mâyi' bulanmış olan (ökse)leri koyarlar. Bir tarafa da kafes içinde bir kuş asarlar. Kafesdeki kuş öter. Kuş sürüsü geçerken biri, yâhud birkaç dânesi onun ötüşüne aldanır, aşağıya inip konar ve ökseye yapışıp kalır. Kuşbazların kuş taklidi ıslık çaldıkları da olur. Demek ki bir dilin hakikati, yâhud taklidi ötüşü, fezâda serbestçe dolaşan kuşları bile tuzağa düşürüyor ve kafese koyuyor. Kezâ o dil ayrılık demlerinde insanın medâr-ı tesellisi olur. Firkatzede bir âşık hicrân gecelerinde kendi kendine âh eder, of der, sevgilisinin hâliyle meşgûl olur, âşıkâne hasbihallerde bulunur ve zügürt tesellisi kabilinden avunur. Demek ki bir dil, bir kuşu tuzağa düşürdüğü gibi hicrâna uğramış bir âşık da mümkün mertebe teselli ediyormuş.

ای درینا صبح ظلمتسوز من
ای درینا نور صبح افروز من

Ey dirigâ Subh-i zulmet-sûz-i men,
Ey dirigâ nûr-i Subh-efrûz-i men.

«Vah benim sabah gibi zulmeti izâle eden ve sabaha nur gibi aydınlık veren kuşcağızım!»

ای درینا مرغ خوش پرواز من
ز انجا بریده نا آغاز من

Ey dirigâ murğ-i Hoş-pervâz-i men,
Z'intihâ perride tâ-âğâz-i men.

«Vah benim uçuşu güzel kuşum, intihâdan mebdeime kadar ha yerân eyleyen tûticağızım».

Bu beytin kısaca anlaşılması için muhtasar bir mukaddime lâ zımdır.

Sofiyye-i kirâm hazarâtı, tatavvurât-ı zuhûru mevhûm bir dâire farzederler ve ona (dâire-i vücûd) nâmını veriler. Bu dâirenin nısfı, tenezzülâtı, nısfı, terakkiyatı gösterir ki mebde' ve me'âd noktası vâhidiyyettir. İlm-i İlâhîde meknûz olan a'yân-ı sâbite, oradan zuhûra gelmiş, tenezzül ede ede o nısf dâirenin mün-tehâsı bulunan insâniyyet makamına dayanmıştır. Nitekim Kur'ân'da (Sûrei Tin) de, bu makâma (esfel-i sâfilin) ta'bir buyurulmuştur. Çünkü mahlûkâtın en sonu ve binâenaleyh zuhûru i'tibâriyle mebde-i aslinin en uzağıdır.

Makam-ı insâniyyet, esfel-i sâfilin olmakla berâber terakkiyatı ma'neviyye de buradan başlar, derece derece mebde'e doğru buradan rücû edilir.

Gene sûrei Tin'de bu terakkiye de işaret vardır.

Tâife-i sofiyyenin seyyidi, Cüneyd-i Bağdâdi kuddise sirruh-uhadiye: «Sülûkûn mün-tehâsı nedir?» diye sormuşlar. «Mebde-i nâliyye ric'attir» cevâbını vermiş.

Demek ki neticede mebde'le me'âd birleşiyorlar. Daha doğrusu esâsen bir olduğu anlaşılıyor. Onun için sadât-ı sofiyye ona (nokta-i cevvalé) demişler. Söylenildiği vechile dâire-i vücûda (dâire-i mevhûme) ta'bir eylemişler. Maşa ile tutulan bir ateş parçasının, sūr'at

te çevrilince dâire şeklinde görüldüğü, hakikatte ise o ateşden dâirenin vücûdunun mevhûm olduğunu da makam-ı temsilde göstermektedir. İşte bütün mükevvenât o dâire içinde mahsurdur.

Zannederim ki şu perişân sözlerimden mebde'le me'âd hakkında temâli bir fikir hâsıl olmuştur. Olmamışsa sofiyye âsâriyle meşgûl olmamaktadır.

Şimdi beyt-i şerifi ele alalım :

Tâcir kuşunun pervâzından bahsediyor, hem de bir uçuşta bu esfel-i sâfilinden kendisinin mebde'i bulunan vâhidiyyet âlemine kadar yükseldiğini, ya'nî aslına rücû' eylemiş olduğunu söylüyor. Bu kadar değerli bir kuşun ziyâ'ına teessüfler ediyor. Maamâfih bu de-ğin bahsin anlaşılabilmesinin zevk-i ilhâma tealluk eylediğini, ondan masûbi olmayan bizim gibilerin ise renc ü mihnet olup kaidığını be-şân için buyuruyor ki:

عاشق رنجست نادان تاابد
خیز لااقسم بخوان تافی کبد

AşîK-i rencêst nâ-dân tâ-ebed,
Hiz lâ-uKsim bi-Hân tâ fi-kebed.

«Câhil ve zevk-ı ma'nevîden behresiz olan kimse derd ve mih-net âşıkıdır. Kalk (Lâ uksimü) sûresini (fi kebed) kelimesine ka-dar oku».

Beyt-i Şerifte (Lâ uksimü) sûresine işaret ediliyor. Cenâb-ı Hak, bu Sûre-i Celilede buyuruyor ki:

لااقسم بهذا البلد وانت حل بهذا البلد ووا
لدوماولده لقد خافنا الانسان في كبد

Yâni : «Şu Mekke şehrine yemîn ederim, sen bu beldeye fâtih olarak gireceksin, yâhud bu beldeye bir saat kadar mukâtele sana helâl olacaktır. Tevhîd eden ve edilen mahlûkâta yâhud ecdâdın İbrâhim ve Âdem Aleyhisselâm ile onların haîd-i vahîdi bulunan sâat-ı nübüvvetine kâsem ederim ki biz cins-i insânı mihen ve me-sâka ma'ruz olmak üzere yarattık».

این دریغها خیال دیدنت
وز وجود اند خود بریدنت

İn dirîğâhâ Hayâl-i didenest,
V'ez-vücûd-i naKd-i Hod b-übridenest.

«Bu derigalar, bu vah yazık! diye teessüf etmeler görmek hayâ-
linden ve kendi vücûdunun nakdi ve rûhu mesâbesinde olan tütü-
nin firâkıdan neş'et etmektedir».

غررت حق بود و باحق چاره نیست
کو دلی کر حکم حق دیدار نیست

Gayret-i haK bûd u bâ-haK çâre nist,
Kû dili k'ez-hûkm-i haK Sad-pâre nist.

«Tütünün ölmesi, gayret ve irâde-i İlâhiyye iktizâsıdır ki Hak-
kın hükmüne karşı çâre yoktur. Allahın bu gibi hükmünden
parça parça olmamış bir kalb var mıdır?»

Cenâb-ı Pir, tâcirin hayıflanma ve teessûfünü beyandan son-
ra Hük-m-i İlâhiye teslimiyyetten başka çâre olamayacağını bil-
diriyor. Nitekim: «İşin çâresi: Allahın kazâsına râzı olduk demek-
ten ibârettir» denilmiştir.

Bundan sonra (gayret) kelimesinin zikri münâsebetiyle de
mühim bir bahsi Cenâb-ı Mevlânâ bir beyt ile hülâsa ediyor ve bu-
yuruyor ki:

عبرت آن باشد که او غیر همه است
آنکه افزون از بیان و دمدم است

Gayret ân bâşed ki û gayr-i hemest,
An-ki éfzûn ez-beyân û demdemest.

«Gayret, o demek olur ki: Allah her şey'in gayridir. O Allah ki
sözle de, savt ile de ta'rif ve tavsif edilmekten müteâlidir».

Ma'lûmdur ki sofiyyenin inancının esası vahdet-i vücuddur. Yâ-
ni ezelen ve ebeden Cûvûd-i Hakkâni ile muttasıf olan ancak Zât-i
ecell ü a'lâdır. Sâir mevcûdâtın varlığı onun eser-i icâdıdır. Mûcid
ile mevcûd arasında pek çok fark bulunmak, Hak ile halk beyninde

Bu Ayet-i Kerimeye müfessirler, muhtelif ma'nâ vermişlerdir
Evvelâ ibtidây-ı kelâmdaki (lâ)nın edât-ı nefyolması i'tibâriyle: «Şu
beldeye kasem etmem, ona kasem edişim, senin orada oluşundan, yâ-
ni oranın ehâlisi ve mukimi bulunuşundandır» demişlerdir. Ba'zıları
da (lâ) yı zâid ad ile (Lâ uksimu) demek (uksimu) demektir meâli-
ni çıkarmışlardır. Halbuki arabcanın şivesine âşinâ olanlar bilirler
ki yemin mevki'inde irâd olunan kelimâtın evvelinde (lâ) nın irâd
edilmesi, yine o şive iktizâsındandır.

Hüseyin vâız merhum tefsirinde diyor ki:

«...Mekkenin şerâfetiyle berâber Kelâm-ı İlâhîde mevzi'-i kasem
olması, Zât-i Akdes-i Risâletin orada bulunması dolayısıyledir. Bu
da mekânın şerefine, mukimin şerefinden husûle geldiğinin anla-
şılması içindir».

Hüseyin Vâız, bu ifâdesine meâlen şu beytleri de ilâve ediyor:

«Ey kudûmu Ka'be ve Merveye yüzlerce şeref ve safâ bahşeden
Resûl-i Ekrem; Bethâ —ki arz-ı Mekkedir— senin tal'atinden ziyâ-
dâr olmuş. Yesrib —ki zemîn-i Medinedir— hâk-i pâyin olmak şere-
fiyle revnâk ve melâhat iktisâb eylemiştir.»

Cenâb-ı Pir Efendimiz de buyuruyor ki: Şu Âyât-ı Kerîmede be-
yân edildiği üzere insan, mihnet ve meşakkate ma'ruz olmak üzere
halkedilmiştir. O meşakkatlerin en şiddetlisi ise insanın ma'nevî-
yâtından gâfil olması, o gibi şeylerden zevk almamasıdır. Yukarıda
tütünden maksad: Beden kafesinde hapis olan ruhtur denilmiştir. Tü-
tinin ölmesi de: Rûhun ihtiyârî ölüm ile o mahbesten kurtulması de-
mek olur. Tâcirin hayıflanması ise, Allâhü a'lem, bu hâle cesedde
teessüf ü meâlini ifâde eder ki rûhun ihtiyârî mevt ile ölmesi, yâni
(Mûtû kable ente mûtû) neşvesine mazhar olması tabi'i nefis ve ce-
sedî, nefsanî ve şehvânî bir takım hazlardan alıkor.

Yine tâcir lisânından deniliyor ki:

از کبد فارغ بدم باروی تو
وز زبد صافی شدم در جوی تو

Ez-kebed fâriğ bûdem bâ-rûy-i tu,
V'ez-zebed Sâfi şûdem der-cûy-i tu.

«Senin yüzüne baktıkça mihnetten ve meşakkatten âsûde idim
Senin ırmağında zebed, yâni köpükten ve kirden temizlenmişim».

Ma'lûmdur ki ağlayabilmek de bir nimettir. Kalbin rikkatinden, tabi'atin hassâsiyetinden husûle gelir. Aksi ise maâzallah kasvet-i kalb neticesidir. Evvelce de söylenilmişti ki göz yaşı, kalb çi-menliğine neşv ü nemâ verir.

Husûsiyle :

Her katrası bir gevher-i yektâdan e'azdır.
Allah için ol yaş ki akar dide-i terden.

Çünkü :

Şüphesiz makbûlûdür Allah ile peygamberin,
Eşk-i ihlâsın tekatur eyleyen her dânesi.

Nebiyî-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz: «Rabbim, bana ağlayan iki göz ver» diye duâ buyurdu. Kezâ: «Allahım yaş dökmeyen gözden ve haşyet duymayan kalbden sana sığınırım» diye gözün cümûdundan ve kalbin kasvetinden isti'âze ederdi.

Yine deniliyor ki:

1712

طوطی من مرغ ذرک سارمن
ترجمان فکرت و اسرار من

Tûtî-i men murğ-i zeyrek-sâr-i men,
Tercemân-i fikret ü esrâr-i men.

«Tûticağzım, benim zeki kuşum, fikrimin ve esrârımın tercümânı olan enisim».

1713

هرچه روزی داد و ناداد آیدم
از زاول گفته تا یاد آیدم

Her-çi rûzî dâd u nâ-dâd âyedem,
Ö zi-evvel gofte tâ-yâd âyedem.

«Onun rızkı ne olursa olsun, hattâ verilsin verilmesin bana gelirdi ve ilk kelâmı hatırıma getirirdi».

ayniyyet bulunmamak ise pek tabi'dir. Şu câmi-i şerif, onu yapan mi'mârın eseridir. Fakat hiç bir vakit mi'mârın kendisi değildir. Ondaki kemâl-i san'atin zuhûr mahallidir. Bu böyle olduğu gibi bütün mükevvenât da Hakkın mezâhiridir. Yâni Allah Teâlânın kemâl-i kudreti Güneşten zerreye, denizden katraya varıncaya kadar her şeyde tecelli etmiştir. Hakkın esmâsı müteakıldır. Meselâ (Muhyî) ismine mukâbil (Mümit) vardır. Yaşayan mahlûkât Muhyî isminin, Ölenler de Mümit isminin mazharıdır. Birinde Muhyî ismi tecelli eder, onu yaşatır. Diğerinde Mümit ismi tecelli eder, onu öldürür.

Bir adam; hem âlim, hem şâir, hem ressam olabilir. İlmiyle bir kitab yazar, tabi'at-i şâiranesiyle bir neşide tanzim eder, ressamlığıyla de bir levhâ tersim eyler. O eserlerin hepsinde onun ilmi, şî'ri ve ressamlığı görünür. Böyle olmakla berâber kitabına, şî'rine ve levhasına o adamın kendisidir denilmez. Cenâb-ı Hak da böyledir. Her şey onun eser-i sun'u ve kemâlidir, fakat her şey O değildir. «Her şey odur» i'tikâdında bulunmak vahdet-i vücûda değil, vahdet-i mevcûda kâil olmak demek olur. Zuhûr i'tibâriyle gayriyyet bulunmasaydı, sofîyye eserlerinde pek çok tesâdüf edilen (mâsivâllah) ta'birinin ma'nâsız olması lâzım gelirdi. Mâsivâyı şühûd üzerine inkâr edenler, deryây-ı vahdete müsteğrâk olanlardır. Lâteşbih, bir adamın denize dalınca her tarafını deniz görmesi, denizden başka bir şey müşâhede etmemesi gibi. İşte vücûd-i mutlak, zâtinden ibâret olan Hak, her şey'in gayrı bulunduğu, misli ve zıddı olmadığı için tasavvur ve ta'rife gelmez. Zât-i Akdesi, düşünölmekten de, anlatılmaktan de münezze ve müteâlidir. Kendisini, İhlâs sûresinde, yine kendisi ta'rif etmiş ve: «Allahın (Ehad) ve (Samed) olduğu beyan edildikten sonra doğmadığını, doğurmadığı hiçbir şeyin onun külf vü olmadığı» bildirilmiştir. Hadis-i Şerifte: «Allahın ni'metlerini ve o nimetleri veren sıfât-ı İlâhiyi düşünün, lâkin Allahın zâtını düşünmeye kalkışmayın» buyurulmuştur.

Kezâ: «Teşbih ve tenzihe müte'allik hatırıma ne gelirse Allah onun fevkindedir» denilmiştir.

Yine tâcir lisânından deniliyor ki:

1711

ی درینا اشک من دریا بدی
تاشار دلبر زبا بدی

Ey dirîğâ eşk-i men deryâ bûdî,
Tâ nisâr-i dil-ber-i zibâ bûdî.

«Keşki gözümün yaşı deniz olsaydı da o yakışıklı ve dilber tûtî için akıp gitseydi».

Evvelce de söylenmişti ki burada tütiden maksad: Beden ka-
fesinde mahbus olan ruh, onun ölümüne hayıflanana tâcir de be-
den-i insânîdir. Rûhun bedene tealluku Emr-i İlâhî icâbı oldu-
ğu için, onun ma'nevî gıdâsı verilse de, verilmese de ecel-i mev'û-
de kadar bedenden ayrılmasına imkân yoktur. İlk sözden maksad
da «Elestü birabbiküm) yâni: (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)
diye sorulmuş; muhâtab olan ruhlar da: (Evet yâ Rabbenâ) demiş-
lerdi.

İşte tâcirin tûti için: «Birinci kelâmı bana hatırlatırdı» deme-
si, buna işârettir. Yine buyuruluyor ki:

1714

طوطی کاید زوحی آواز او
پیش ز آغاز وجود آغاز او

TûTi k'âyed zi-vahy âvâz-i û,
Piş z'âgâz-i vücûd âgâz-i û.

«Bir tûti ki onun sesi vahyden gelirdi. Onun varlığı mükevve-
nâtın mevcûdiyyetinden evveldi».

Tûti, ruhun mümessili olmak i'tibâriyle onun sesi, ötüşü ve
kımıldanışı Hakkın ilhâmı eseri olduğuna, onun vücûdunun vücûd
âleminden mukaddem bulunması da bir Hadis-i Şerifin meâline i-
şârettir. Zira Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz: «Allah ruhları ce-
sedlerden yüz bin sene evvel yarattı» buyurmuştur.

Cenâb-ı Pîr, tâcirin bu kadar uçurduğu tütünün ne olduğunu
bildirmek için diyor ki:

1715

اندرون تست آن طوطی نهاز
عکس او را دیده تو بران و آن

Enderûn-i tûst ân TûTi nihân,
Aks-i ûrâ dide tû ber-in u ân.

«O tûti, senin derûnunda gizlidir. Sen ise onun zâtini değil
şunda bunda aksini görürsün».

Rûhun zât ve mahiyyeti hakkında Kelâm-ı İlâhîde tefsîlât ve-
rilmemiş :

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

litâb-ı Celîli ile onun (Âlem-i emr) den olduğu beyân edilmiştir.
Fakat, aksi, yâni âsârı meydandadır. Te'alluk eylediği cesed; yer, i-
çer, söyler, yürür, durur, ve sâire. Halbuki ruh ile alâkası kesilen bir
cesed, her şeyi tamam iken bir şey yapabilmekten âciz kalır. Şu hâl
ceseddeki o harekâtın ruh te'siriyle olduğunu, onun aksinden ibâ-
ret bulunduğunu herkese anlatır. Hülâsa âsârı görülür, zâtı ve ma-
hiyyeti bilinmez.

1716

می برد شادیت را تو شاد ازو
می بزی ظمرا چون داد ازو

Mibüred şâditrâ tû şâd ez-û,
Mî-pezirî zulmrâ çun düd ez-û.

«O senin sürûrünü izâle eder, sen ise ondan memnunsun, onun
zulmünün, ayn-ı adâlet telâkki edersin».

Yâni rûh, ma'nevî bir meyil ile nefsin hızlanmasına mümânî'at
edecek olsa, tabî'i, cismin sürûru zâil olur. Lâkin sürûruma mâni'
oldu diye cesed, rûha isyân etmeye, kendini öldürmek sûretiyle on-
dan intikam almaya kalkamaz. Meğer ki asabi bir hastalığa müb-
telâ olmuş buluna. Kezâ ruh, süfliyyete meylederek nefse müsâ'id
bulunacak olursa, o müsâade, hakikatte cesede zulüm demek iken,
cesed onu sevinerek kabul eder.

1717

ای که جان از بهر تن می سوختی
سوختی جانرا و تن افرختی

Ey ki cân ez-behr-i ten mi-sûHti,
SûHti cânrâ vu ten efrûHti.

«Ey cesedin sürûru için rûhu yakan kimse; canı yakıyorsun, o-
nu yakmakla bedeni parlatıyorsun».

Yâni nefsin hevâ ve hevesine uymak, ruhu azaba müstehak kıl-

mak demektir. Maamâfih ruhun yanmasıyla iş bitmez. Onun yanması, ondan evvel cesedin parlaması demek olur. Binâenaleyh, nef-sine tâbi' olan hem rûhunu, hem cesedini mu'azzeb kılar.

1718

سوخم من - وخته خواهد کسی
نازمن آتش زنداندو خسی

SûHtem men sùHte Hâhed kesi,
Tâ-zi-men âteş zenéd ender-Hası.

«Ben yandım, kav isteyen var mı ki benden alsın da çör çöp makûlesi şeylere ateş versin».

Bu beytin üst tarafına rabtı için bir mukaddime ister.

Ehlinin ma'lûmudur ki Mesnevi-i Şerifin tarz-ı beyânında bir husûsiyyet, daha doğrusu müte'addid husûsiyyet vardır. Bunlardan ba'zıları kitabımızın bidâyetinde söylenilmiş, sâirleri de sırası geldikçe söylenilecek denilmişti. O husûsiyyetlerden birisi de şudur ki :

Ehlullahın söyleyişi olsun, dinleyişi olsun, avâm-ı nâsın kelâm ve istimâ'ından başkadır. Bağdatta bir adam: «On dâne hıyar bir dirheme» diye hıyar satıyormuş. Ricâl-i sofıyyeden biri bunu: «Hayırlı olan kimselerin onu bir dirheme» diye anlamış. «O halde şerir olanlar nasıl olacaktır?» diye vecde gelmiş. Kezâ Konya çarşısında biri (dilku, dilku) diye tilki postu satıyormuş. Cenâb-ı Pir bunu duyunca (dil ku - dil ku) yâni: «Gönül sâhibi nerede?» diye anlamış ve cezbelenmiş de çarşının orta yerinde sema' etmeye başlamış. Burada da nef-sine tâbi' olanın hem nefsinin, hem ruhunu yaktığından bahsederken kendisinin de aşk ateşiyle tutuşup yanmakta olduğunu hatırlıyor, yanıktan ve ateşten bahsediyor. «İşte ben de o ateşin mah-rûkuyum. Yanmaya müste'id gönüller varsa gelsinler, benden kav alsınlar, çörçöp gibi çabucak yanıp geçecek olan hesti'i mevhûmu ateşlesinler» buyuruyor.

Aşağıya doğru gelecek beytlerde de kendi ahvâline ve makamına dâir sözler söylüyor. Tabi'i o sözler, makam-ı Mevlânânın tercemanı olduğundan bizim zihinlerimize tenezzül etmekten müteâlidir. Binâenaleyh onları teberrûken okuyup anlayabildiğim kadar anlatmaya çalışacağım. Muhterem okuyucu da ayn-i hisle okumalıdır. Yoksa, Mevlânânın ma'nevi makamına âid ifâdeleri anlayabilmek Mevlânâ olmaya mütevakkıftır.

1719

سوخته چون قبله بس بود
سوحته بستان که آتش کس بود

SûHtê çun Kâbil-i âteş büved,
SuHtê bi-stân ki âteş-keş büved.

«Kav ateşi kabul ettiği için, sen de kav ol; çünkü o ateşi cezbeder».

Yâni ruhun safâ keşbedebilmesi için bedeninin, daha doğrusu ondaki mevhum benliğin talaş gibi tutuşup yanması ve mahvolması lâzımdır. Bu sûretle beden ve ruh serâpa nur olur. Şâ'ir Zâtî, bir na't-i şerifinin matla'ında ne güzel söyler:

Kametin ey büstân-ı lâmekân pirâyesi,
Nürdan bir servdir, düşmez zemine sâyesi.

Evet, Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz, o derece safvet kesbeylemiş ve tabiat kesâfetinden o derece yükselmışti ki mübarek bedeni de baştan ayağa kadar nûr-i îlâhî kesilmişti. Ondan dolayı zemine gölgesi düşmezdi.

Nûr idi baştan ayağa gövdesi,
Bu ıyandır nûrun cımaz gölgesi.

Peygamber-i münevverî böyle nûrulenvâr olan ümmetin de, tenevvürü için tutuşup yanması lâzımdır. Ondan dolayı, yanında kav bulundurulmalıdır. Fakat bu kavdan maksad: Vâkiyle kutusu beş paraya satılan kav değil, belki kalben, çabucak tutuşmaya müste'id bir rikkat peydâ eylemektir. İnsanın kalbinde o rikkat ve hassâsiyyet bulunursa, kavın ateşi cezbedip yandığı gibi, öyle rikkatli bir kalb de, ma'nevi bir kıvılcımın tîsiriyle parlayıverir. Cenâb-ı Hak lûtf ve keremiyle cümlemizin kalbine o istidâd-ı ihsân bu yursun.

Bu ıyandır nûrun olmaz gölgesi.

«Ey aşk, gel şu donmuş kalbimize ateş ver.
Kendi nûrunla bizim sönmüş kalbimizi uyandır.»

meâlindedir.

Fuzûli de :

Kad enârel'ışku lil'uşşâkı minhâcelhüdâ,
Sâlik-i râh-i hakikat aşka eyler iktidâ.

demıştır ki: «Aşıklar için hidâyet yolunu aydınlatan ve gösteren Aşk»

tır. Binâenaleyh hakikat tarıkına sâlik olanlar, aşka iktidâ ederler. meâlindedir.

1720

ای دریغای دریغای دریغ
کاجنان ماهی نهان شد زیر میغ

Ey dirîğâ ey dirîğâ ey dirîğ,
K'ân-çün-ân mâhi nihân şüd zir-î miğ.

«Vah yazık, çok yazık, pek yazık ki öyle bir ay, bulut altında gizlendi.»

Bu beyt Cenâb-ı Mevlânânın tercemân-ı hissiyatı olarak, tâcîr lisânından irâd olunmuştur.

Sofiiyye arasında bir söz vardır: «Müşâhedetülebrâr beynettecelî vel'istitâr» derler. Ebrârın müşâhedesi, tecellî ile istitâr arasında olurmuş. Yâni hakikat çehresi; ba'zan görünür, ba'zan örtünürmüş. Binâenaleyh o örtünme firâkına uğrayanlar ateşli ve sûzişli sözler söylerler. İşte Cenâb-ı Pîrin bu ve aşağıki bir, iki beyti hicrân mah-sûlû olan teellümlerindendir. Yine buyuruyor ki:

1721

چون زخم دم کائنات دل تیز شد
شیر هجر آشفته و شوریز شد

Çun zenem dem k'âtes-i dil tiz şüd,
Şir-i hecr âşüfte vû Hun-riz şüd.

«Bahse nasıl devâm edeyim ki gönüldeki ateş saçağı sardı. Ayrılık arslanı kükredi ve kan dökmeye başladı.»

Şu sözlerdeki rikkat ve te'sîre dikkat buyuruldu mu? Sâdelik içinde sâf ve samimî bir sevdâ var. O sevdâ sevgiyle ve merâret-i hicrân acisiyle yürekten şikâyet ediliyor. Mevlânâ gibi Mevlâ perest bir ârifin duyduğu hicrân eleminin ne derece acıklı olacağını düşünmelidir. Çünkü ni'met külfete göre olduğu gibi, vuslat da firkate göredir. Bir Hadis-i Şerifte: «Ben Allahı hepinizden iyi tanırım ve ondan hepinizden fazla korkarım» buyurulmuştur. Kezâ Mesnevide: «Her kimde irfân ve intibâh ziyâde ise onda korku ve korkudan mutehassıl yüz sarılığı fazladır.» buyurulur.

Yine ayrılığın acılığından bahse devâm ediyor:

1722

آنک و هشیار حور بدست و مست
چون بود او چون فصح کبر بدست

Ân-ki û hüşyâr Hod tündest ü mest,
Çun büved û çun Kadeh gired be-dest.

«Ayıkken sert ve titiz olan bir adam, eline kadeh alıp sarhoş olunca nasıl olur.»

Ma'lûm ya Ziyâ Paşanın bir beyti vardır:

Bed mâye olan anlaşılır meclis-i meyde,
İşret, güher-i âdemi temyize mihenktir.

Ba'zı kimseler vardır ki ayık iken kuzu gibidirler. Terbiyeye, nezâkete riâyet ederler, kimseyi incitmek istemezler. Fakat âlem-i âbda bulundular mı, birkaç kadehle irâdeleri ellerinden gider. Yanşaklığa başlarlar, meclisi karmakarışık ederler. Nihâyet ya fazla sulandıkları için bezm-i safâdan kaldırılırlar, yâhud bir tarafa uzanıp sızarlar. Ayıldıkları vâki ise sarhoşlukta yaptıklarından nâdim olurlar. Lâkin nedâmetleri ikinci bir işret meclisine kadar sürer.

İkinci takıma gelince: Bunlar ayıkken de atıcı, tutucu gürûhundur. Daha doğrusu ibtidâ'î terbiye zûgürdü kimselerdir. Usûl-i muâşeretin ne demek olduğunu bilmezler. Bu gibileri de meyhâne masasına oturup bir kaç tek attılar mı, içtikleri ispirto kafalarını tûtsüler, gözlerini dumanlar, parlamaya âmâde barut fıçısına dönerler. Etraftan bir ta'riz kıvılcımı hissettiler mi ateş kesilirler, silâha sarılırlar, beş dakika evvel «hâk-i pâyinizim!» diye yaltaklandıkları hemdemlerinden bir kaçını yere sererler. Sonra da tevkîfhâneyi ve idâm seh-pâsını boylarlar. İşte efendiler; şâirlerimizin o muhteşem sâkinâmeleriyle, o muvakkar pîr-i muganlariyle medh ede ede bitiremedikleri harâbât âleminin neticesi!

Bu âlemin sonu ikiden hâli değildir. Birinci kısımdakilerin sarharleyin söyledikleri söz şudur: «Para verdim baş ağrısı aldım». İkinci kısımdakilerin akıbeti ise:

«Mey hükmü, beni mürtekip etti, seni maktûl»,
diye arkadaşının cansız cesedi karşısında ağlamaktır.

Denilebilir ki müslümanlığın iyilik ve güzelliğe dâir hiç bir şeyi olmasa, müskirât kullanmayı men'etmesi yok mu, işte o tahriminden dolayı beşeriyyet ona minnetdâr olmalıdır.

Bahse dönelim. Hazret-i Pir, ayrılığı bir arslana, onun te'sirini o arslanın pençelerinden açılan yaraların acısına benzetmişti. İşte, o arslan ayıkken bile kan döker. Bir de onun sarhoş edildiğini, bedmest bir halde salıverildiğini düşünün, öyle bir canavar neler neler yapmaz? İşte ayrılık denilen hâl, böyle sarhoş bir arslan gibidir.

1723

شیر مستی کز صفت بیرون بود
از بسط مرغزار افزون بود

Şir-i mesti k'ez-Sifat birün büved,
Ez-basîT-i mērg-zâr ezfûn büved.

«Bir sarhoş arslan ki sıfattan hâricdir. Bir çayırın besâtetiyle vüs'atinden onun hiddet ve şiddeti artar».

Yâni; demindenberi bir arslanı ve onun sarhoşluk hâlini tasvir eylemiştik. Hicrân arslanı ise dehşet ve vahşeti tasavvur ve tasvire gelmez bir canavardır. Âdi bir arslan; geniş bir ovaya çıktı mı vahşeti artar, önüne geleni paralar. Hicrân arslanı da âşıkın kalbine pençe atınca böyle yapar. Çünkü bir kalb, bütün mâsivâyı ihâta edecek kadar geniştir.

Cenâb-ı Mevlânâ buraya kadar hicrandan ve onun merâretinden acıklı acıklı bahsediyordu. Şimdi de o hicrânın visâle mübeddel olduğunu, tecelli esnâsında ba'bı ma'nevî cilveler zuhûr eylediğini, tahdîs-i ni'met kabilinden olarak, beyâna şuru' ile buyuruyor ki:

1724

قوله اندیشم و آن یار من
گو در مدیشم - ز دیدار من

Kâfiyê endişem û ân yâr-i men,
Göyedem m-endiş cüz didâr-i men,

«Ben kafiye düşünüyorum, fakat sevgilim: Benim didârımdan başka bir şey düşünme diyor».

Şunu da emrediyor ki :

1725

هنس نشین ای قافیه اندیش من
قافیه دولت تویی در بیس من

Hoş-nişin ey Kâfiye-endiş-i men
Kâfiyê devlet tuyi der-piş-i men.

«Ey benim kafiye düşünen şâirim, hoşnişin ve müsterih ol. Benim indimde devlet kafiyesi sensin ki o da vuslattır».

Bahse devam edilmeden evvel burada bir istitrât yapılmak lâzım geliyor. Ba'zı kimseler vardır ki sözdeki ulviyyeti, edebiyat kaidelerine göre takdir etmek isterler. Onlarca söz, ne kadar şi'ir olur; o kadar da âli bir kelâm olur; hattâ san'at ve dehâ eseri telâkki edilir. Bu telâkki, maddî şâirler hakkında doğrudur. Fakat ma'nâ ricaline gelince iş değişir. Çünkü onların maksadı: Sözleriyle şâirlik etmek, san'atkârlık ve dâhilik göstermek değildir. Bundan dolayıdır ki Mesnevi-i Şerifte mevcut telâkkilere göre şi'ir arayanlar, ba'zan aradıklarını bulamayabilirler. Fakat Mesnevi bir divân değildir, asâr-ı ilhâm mecmû'asıdır, maârif-i ilâhiyye külliyyâtıdır. Nâzım-ı Arifinin: «Bizim Mesnevi, vahdet dükkânıdır. Orada vâhidden başka ne görürsen o, puttur» buyurduğu gibi vahdet dükkânıdır, irfan mağazasıdır, tevhid çarşısıdır. Sikke vurulmamış bir altın külçesinin, kıymetinden bir şey kaybetmiyeceği gibi, Mesnevi-i Şerifin ba'zı beyt ve mısra'larında edebiyat kaideleriyle sıkısıkiya tekayyüd edilmemiş olması; onun ma'nevî kıymetini hiç bir vakit, hiç bir nazım-ı insaf karşısında eksiltmez. Husûsiyle Mesnevinin sâhib-i âliş: «Dildârım, benim didârımdan başka bir şey düşünme diyor» buyuruyor. Olanca efkârını, hattâ bütün mevcûdiyyetini yârın didârının mülâhaza ve müşâhedesine hasretmiş bir zâtın artık şi'ir kaideleriyle meşgul ve mukayyed olamayacağı, dâhiyâne bir şi'ir inşâd edeyim gibi ham bir hayâle tenezzül etmeyeceği pek tabî'i bir şeydir.

Hülâsa: Hazret-i Mevlânâ bütün sözlerinde şâirliği ve dâhilliği değil, ancak ve ancak Allâhiliği gâye edinmiştir.

Şurası da bilinmelidir ki Hazret-i Pir Efendimiz, suhanperdazlık ve kafiyeendişlik emeliyle söz söylemiş olsaydı İran edebiyâtının eş'arüşşuarası olurdu; fakat o vakit sâdât-ı urefâ ve hazarât-ı sofiiyenin Mevlânâsı olamazdı.

Zâten kendisi de bu durumu :

«Benim indimde şiir nedir ki ondan müftehirâne bahsedeyim? Bende ki fen, şâirlerin fûnûn-i edebiyyesinden başka bir şeydir» diye izah buyuruyor.

Aşağıdaki beytler, abd-i âcizin şu nâciz mütâleasını ikmâl edecektir. Yine mahbûb-i ezeli ve ma'sûk-i lemyezeliden gördüğü iltifâtı onun lisanından hikâye olarak naklediyor ve diyor ki:

1726

حرف چه بود تا تو اندیشی ازان
حرف چه بود خار دیوار رزان

Hârf çi-bved tâ tu endiş' ez-ân,
Hârf çi-bved Hâr-i divâr-i rezân.

«Harf nedir ki sen onu düşünesin ve onunla mukayyed olasın? Harf nedir? Üzüm bağlarının dikenden duvarı gibidir».

Ba'zı bağ ve bahçelerin etrafına duvar makamına kaim ve şunun bunun içeri girmesine mâni' olmak üzere böğürtlen vesâire gibi dikenli nebâtat dikerler. Harf ve lâfız da ma'nâ bağının duvarı ve mâni'ası gibidir. Lâfza giren, harf ile ifâde edilen ma'nâlıktan çıkar. Ma'nâ harf lâfzına sığmaz.

Harfe ve kelimeye kapılan, ma'nâdan gâfil ve mahrûm kalır. Bunun anlaşılması pek kolaydır. Kendimizde sürûra yâhud kederre dâir ba'zı haller hissederiz. Lâkin onları anlatabilecek ta'bir bulamayız. Hasta bir adam:

— Nasılsın? sûâlîne :

— Hastayım diye cevap verir. Fakat o cevap ile ne o, dardını anlatmış, ne de biz onun duyduğu elemi anlamış oluruz.

1727

حرف ، صوت و گفت را بر هم زنم
تا که بی این همه با تو دم زنم

Harf u Savt û gôftrâ ber-hem-zenem,
Tâ-ki bî-in her se bâ-tû dem-zenem.

«Harfi de, sesi de, sözü de ortadan kaldırır, seninle bu üçü olmaksızın konuşurum».

Hepimiz biliriz ki Cenâb-ı Hak (Kelimdir). Kelâm onun sıfatın

durur. Fakat O'nun kelâmı bizimki gibi değildir. Yâni harflerden müteşekkil kelime ve hançereden çıkan ses vâsıtasıyla söylemez. Bunların hiç birine ihtiyâcı yoktur. Allah bilâvâsıta ve ilhâm tarzıyla hitab eder. Buna imâen burada: «Seninle harften, sestenden sözden hâli olarak konuşacağım» buyuruluyor.

Bihurûf-i lâfz ü savt ol pâdişâh,
Mustafâya söyledi bi istibâh.

Bahse devam ediliyor :

1728

آن دمی کز آدمش کردم نِهَان
بانو گویم ای تو اسرار جهان

Ân demi k'ez-âdemeş kerdem nihan,
Bâ-tu göyem ey tu esrâr-i cihan.

«Ey esrâr-i cihân; gizlediğim sırrı sana söyleyeceğim».

1729

آن دمی را که نگفتم باخلیل
وان غمی را که نداند جبرئیل

Ân demirâ ki ne-goftem bâ-Halil,
V'ân gamirâ ki ne-dâned cebrail.

«Halile söylemediğim sırrı ve Cebrâil'in bilmediği gamı».

1730

آن دمی کز وی مسیحا دم نزد
حق زعیرت نیز بی مالم نزد

Ân demi k'ez-vey mesihâ dem ne-zed,
HaK zi-gayret nîz bî-mâ hem ne-zed.

«İsânın bahsetmediği sırrı, gayret-i ilâhiyye bizsiz de izhâr etmedi».

Şu beytler biraz teemmüle muhtacdır. Ma'lûmdur ki merâtib-i beşeriyye içinde nübüvvetten efdal bir mertebe yoktur. Hiç bir velî,

hiç bir nebiye tekaddüm edemez. Onun için Hazret-i Pirin beyânâtından kendisini Âdem, İbrâhîm, ve İsâ Aleyhimüsselâma takdim ve tafdil eylediği anlaşılmamalıdır. Şu kadar var ki Peygamber-i Ekber (S.A.V.) Efendimiz bütün enbiyânın efdali ve seyyididir. Âdetâ enbiyâ hazarâtı, bir hey'et-i vekile farzolunursa Nebiyy-i A'zam Sallallâhü Aleyhi ve Sellem o hey'et-i celilenin Reis-i Âlisidir. Binâenaleyh Allah'ın nezdindeki derecesi ve kurbîyyeti de o nisbettedir. Nitekim Nebiyy-i Zîşan Efendimiz: «Âdem de, onun evlâd ve ahfâd da, onların içinden enbiyâ ve evliyâ da kıyâmet gününde benim sancağım altındadır» buyurmuştur. Sancağım altındadır demenin ma'nâsı ma'lûm değil mi? Kumandam tahtındadır demektir. Böyle bir peygamberin vâris-i kâmilî bulunan evliyâullah da böyledir. Onlar da alâtarikilverâse Peygamber-i Ekberin bildiği, sair peygamberlerin bilmediği esrâra vâkıf olabilirler. Bu hâl, uzak bir teşbihle şöyle temsil edilebilir. Riyâset-i vûkeâdaki zâtin kabiliyyetli oğulları, yahud yakınları olur. Ba'zı mühim işleri onlarla gayr-i resmî sûrette müzâkere eder. Müzâkere ve müşâvere neticesinde onlar o işlere vâkıf olurlar. Halbuki pek mühim ve pek husûsî olan o mesâilî sair vûkelâ bilmeyebilirler. İşte Cenâb-ı Mevlânânın bahsettiği esrârı husûsiyye de bu teşbih kabilindendir. Bundan başka Ebû Talib-i Mekki kuddise sirruhü der ki: «Cenâb-ı Hak, bir mazhara iki def'a ayn-ı tecellî de bulunmaz. Kezâ iki mazhara bir türlü tecellî etmez.» Çünkü tecelliyât-ı İlâhiyye, fabrika ma'mûlâtı gibi bir kaç kalıp üzerine değildir. Kur'ânda: «Allah, her gün, belki de her ân başka bir şe'n ile tecellî eder» buyurulmuştur. Bir de şu Hadis-i Şerif vardır: «Allahın öyle kulları vardır ki nebî ve şehîd olmadıkları hâlde ind-i lâhîdeki kurbîyyet ve derecelerine nebîler de, şehîdler de gıpta ederler.» Bu da şu sûretle ve yine baîd bir teşbih ile izâh olunabilir.

Eskiden hükümet dâirelerinde nâzırların birer mühürdârı vardı ki muharrerâtı nâzırın mühriyle o mühürlerdi. Hasbel-vazife nâzırın yanına dâima girer, çıkar. Bundan dolayı da arada oldukça bir husûsiyyet husûle gelirdi. Halbuki merâtib-i resmiyyece mühürdârın çok fevkinde bulunup müdür-i umûmîler ve müsteşarlar, nâzırın yanına mühürdâr kadar serbestçe giremez, o derece teklifsizce konuşamazdı. İşte ind-i lâhîdeki kurbîyyetlerine enbiyâ ve şühedânın gıpta ettikleri kimseler de böyle zevât olabilir.

Şu perişân sözlerimle yukarıdaki mücmel biraz izâh edilebildi sanırım. Yalnız: «Allah gayretinden, bizsiz o esrârdan bahsetmedi» mısraı geçmişti. Bu da biraz tavzihe muhtacdır. Şeyh Muhammed Şirîn-i Mağribinin meşhur bir beyti vardır. Der ki:

«İlâhî; senin zuhûrun benimledir ki sana mazharım. Benim vû-

cûdum da sendendir ki vûcûd-i hakikî sensin. O halde ben olmasaydım sen zuhûr etmezdin, sen olmasaydın ben vûcûda gelmezdim.»

Demin de: «Cenâb-ı Hak tecellisini tekrâr etmez» denilmişti. Bunun sebebi: Her mazhar ve mahlûkun kabiliyyetine göre tecellî vâkı' olmasıdır. O halde mazhar-ı Mevlânâ da zuhûr eyleyecek olan tecelliyâtın, sair mezâhirde zuhûr etmeyeceği meydana çıkar. Meselâ Mevlânâ olmasaydı Mesnevi de olmaz ve ondaki hakâyık ve maârif zuhûra gelmezdi.

1731

ماچه باشد در لفت اثبات و نفی
من نه اثباتم منم بی زات و نفی

Mâ çi bâşed der-lûgat isbât u nefy,
Men ne isbâtem menem bi-zât u nefy.

«Lûgatta (mâ) nedir? Hem isbât, hem nefy alâmetidir. Fakat ben isbât değilim, zatsız nefy-i mutlakım».

Ma'lûmdur ki (mâ) kelimesi hem isbâta, hem nefye delâlet eder. Daha açıkcası hem varlığı, hem yokluğu gösterir. Meselâ (Mâ huve) «O kimdir» demektir. Burada (mâ) kelimesi, sorulan kimsenin vûcûduna delâlet eder. Kezâ (Mâ câe) «Gelmedi» demektir. Burada da (mâ) kelimesi bir adamın gelmesini nefyeder, yani gelmediğini bildirir. Bütün zerrât-ı kâinât müsbet ve menfi olmakta (mâ) kelimesi gibidir. Her şey vûcûd-i mefhûmu ve görünüşü i'tibâriyle müsbettir, fakat vûcûd-i hakikiye nisbetle menfidir ve ma'dumdur.

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

Yukarıdaki mısra da geçen (mâ) nın da hem isbâta, hem nefye delâleti vardır. Lâkin ben (mâ) nın nefye delâlet eden kısmındanım. Çünkü vûcûd-i mevhûmumu vûcûd-i Hakta ifnâ etmiş ve eneîyyet-i mevhûmeden mücerred ve münezze kalmışumdur.

1732

من کسی در نا کسی دریافتم
پس کسی در نا کسی دریافتم

Men kesî der-nâ-kesî der-yâftem,
Pes kesî der-nâ-kesî der-yâftem.

«Ben kesliği, hakikî insanlığı nâkeslikte ve bivûcûd olmakta buldum. Onun için isbâtı nefye fedâ eyledim».

Ve şu mevhum varlıktan geçtim. Bekâyı fenâda, vücûdu, terk
vücûd eylemekte idrâk ettim.

Bivücûd olmak gibi yoktur cihânın râhatı,
Gör ki simurgun ne dâmi var, ne de sayyâdı var.

Cenâb-ı Pir Efendimiz, şimdi de bir sûâl-i mukaddere cevab ve-
riyor ve mefrûz bir müşkili hallediyor, ve buyuruyor ki:

1733

جمله شاهان بنده بنده خودند
جمله خلقان مرده مرده خودند

Cümle şâhân bende-i bendê Hodend,
Cümle Halkân mürde-i mürdê Hodend.

«Bütün pâdişahlar; bendelerinin bendesi, bütün mahlûkat
mürdelerinin mürdesidirler».

1734

جمله شاهان پست پست خویشرا
جمله خلقان مست مست خویشرا

Cümle şâhân pēst pest-i Hışrâ,
Cümle Halkân mēst mest-i Hışrâ.

«Bütün şahlar; maiyyetlerinin maiyyeti, bütün mahlûkat, ken-
di mestlerinin mestidirler».

Yâni bir hükümdârın bir çok nedim ve hizmetkârı bulunur.
Onlardan bir kısmı da hükümdâra fevkal'ade sâdık, hattâ âşık o-
lur. Onun sadâkati hükümdarca bilindiği için hükümdâr da onu
sever. Kezâ bütün mahlûkât; kendilerini sevenlere, riâyet hürmet
ve muhabbet eder, ayn-ı hisle mukabelede bulunur. Mah-
lûkât böyle olduğu gibi Kâinâtın Hâlıkı da böyledir. O da
kendini sevenleri sever. Nitekim: «Bir kimse Allahın olursa Allah
da onun olur» denilmiştir. «Benim mülâkâtıma ebrâr, yâni hayır-
kâr kullarımın çok arzusu vardır. Benim onlara iştîyâkım ise on-
larınkinden fazladır» diye bir Hadis-i Kudsi rivâyet olunur. Ce-
nâb-ı Hak hiç bir işde kullarından geri kalmaz. Onun için Zat-ı E-
cell ü Akdesini sevenleri onlardan çok fazla sever, ve İlâhî iltifat
lar garib karşılanmamalıdır. Bahsi te'yid için Hazret-i Mevlânâ bir
kaç misal daha irâd ediyor:

1735

می شود صیاد مرغار را شکار
تا کند ناگاه اینان را شکار

Mi-şevved Sayyâd murgânra şikâr,
Tâ küned nâgâh işânra şikâr.

«Kuşları ansızın avlamak için avcı onlara şikâr olur.»

Tuzak kurmak, ökse, kapanca ve sair gibi şeyleri koymak hiz-
metinde bulunur.

1736

ی دلان را دلبران خسته بجان
جمله معشوقان شکار عاشقان

Bi-dilânra dil-berân Hastê be-cân,
Cümle ma'sûKân şikâr-i âşîKân.

«Dilberler, âşıkların candan tâlibi, ma'suklar âşıkların şikârı-
dır.»

1737

هر که عاشق دیدی کش مشوق دان
کو بنسبت هست هم این و هم آن

Her-ki âşîK didi k'eş ma'sûK d'ân,
K'û be-nisbet hēst hem in û hem ân.

«Her kimi âşık görürsen onu ma'suk bil. Çünkü o binnisbe hem
âşıktır, hem ma'suktur».

Yâni sever ve sevdiği tarafından sevilir. Binâenaleyh sevimlik
sevmeye tekaddüm eder. Cenâb-ı Hak da: (Yuhibbühüm Veyuhibbū-
neh) buyurur ki: «Allah, ba'zı kullarını sever, o kullar da Onu sever»
demektir.

تشنگان گر آب جو بند از جهن
آب می جوید بعالم تشنگان

Teşnegân ger âb cüyend ez-cihân,
Âb mi-cüyed be-âlem teşnegân.

«Susamışlar dünyâda su ararlarsa su da âlemde susamışları
arar».
O hâlde :

چونکه عاشق او ست تو خاموش باش
او چو گوشت میکشد تو گوش باش

Çun-ki âşık ûst tû Hâmûş bâş,
Û çu gûşet mi-keşed tû gûş bâş.

«Mâdem ki âşık odur, sen sus: Mâdemki o, senin kulağını çekti
yor, sen kulaktan ibâret ol».

Yâni mademki Hak sana âşıkâne iltifatlar ediyor, senin gûş-i sır
rına ilhamlarda bulunuyor, o halde sus da, İlâhî iltifatları, o ma'ne
vi ilhamları dinle.

Hazret-i Mevlânâ bundan sonra kendisine hitâben diyor ki:

بند کن چون سبیل سیلانی کند
ورنه رسوائی و ویرانی بود

Bênd kûn çun sêyl seylânî kûned,
Ver-ne rûsvâyî vu virânî büved.

«Seli bağla ve önüne çevir ki akmasın. Cereyan edecek olursa
rûsvaylık ve harablık olacak».

Yâni bahs, tevhîde te'alluk etti ve gittikçe derinleşti. Bu hâl
devâm edecek olursa o mühim bahsi idrâk edemeyenler için felâ-
ket olacaktır.

Yine aşkın galebesiyle buyuruyor ki:

من چه غم دارم که ویرانی بود
زیر ویران گنج سلطانی بود

Men çi gam dârem ki virânî büved,
Zîr-i virân genc-i Sul-Tânî büved.

«Harâbî vukû'a gelebileceğinden ben niçin çekineyim? Virâne-
nin altında sultânî hazine vardır».

Yâni biraz evvel vahdet seli cereyân etmesin, önüne geleni alır,
götürür, götürmediğini de yıkar, bırakır denilmişti. Bu yıkıntı, şu
mevhum varlık bünyesinde olacaksa ne ehemmiyeti var? O yıkıntı-
nın altında sultânî bir hazine zuhûr eder ve onun muhteşiyâtı, yıkı-
lanı telâfi eyler.

غرق حق خواهد که باشد غرق تر
همجو موج بحر جان زیر و زبر

GarK-i haK Hâhed ki bâşed ğârK-ter,
Hemcu mevc-i bahr-i cân zîr-û-zeber.

«Allahın müstağrakı olan, daha ziyâde dalmak ve can denizi gi-
bi dalgalanmak ister».

Ma'lûmdur ki Cenâb-ı Hakka nihâyet olmadığı gibi onun kur-
biyyetine de sınır yoktur. Binâenaleyh, şeref-i kurbiyyete nâil olan-
lar, onun artmasını isterler. Nitekim bir Hadis-i Şerifte: «Yâ Rabbi
sana olan hayretimi artır» buyurulmuştur. Ma'lûm ya hayret, kur-
biyyet neticesidir.

Hakkın müstağrakı olan ayırd etmez ki:

زیر دریا خوشتر آید یا زبر
تیر او دلکش تر آید یا سپر

Zîr-i deryâ Hoşter âyed yâ zeber,
Tîr-i û dil-keş-ter âyed yâ siper.

«Denizin altı mı daha hoştur, yoksa üstü mü, onun oku mu zi-
yâde güzel, yâhud siperi mi?»

İşte garik-ı aşk-ı Hak olan cemâl ve celâli, yâhud onların âsârı bulunan lutuf ve kahrı tefrik edemez. İkisini de ayn-ı iştîyâk ile karşılar ve kucaklar.

Hazret-i Hüdâyin'in dediği gibi ki:

Hoştur bana senden gelen, Ya gonca gül, yâhud diken,
Ya hil'at ü yahud kefen, Lutfun da hoş, kahrın da hoş.

Şâyed bunları fark ve temyiz edecek olursa:

1744

یارہ کردہ وسوسہ بانی دلا
گر طرب را باز دی از بلا

Pâre kerdê vesvesê bâşî dilâ,
Ger Tarebrâ bâz dâni ez-belâ.

«Gönül; eğ-r tarabı, belâdan ayırd edecek olursan, vesveseden parça parça olursun».

Demışlerdir ki: «Ağzına lokma verenle ensene tokat vurânı ayrı görürsen muvahhid değilsin».

1745

گر مراد را مذاق شکرست
بی مرادی بی مراد دلبرست

Ger merâretrâ mezâK-i şekerest,
Bî-murâdî nî murâd-i dil-berest.

«Eğer murâda ermekte şeker tadı varsa, bîmuradlık da dilberin murâdî değil midir».

Kâmil âşıkların murâdî: İrâde-i İlâhiyyeden ibârettir. Allâhın irâdesine râzî olmayıp da başka murâd beslemek; kemâle değil, noksana delâlet eder.

1746

مر ستارش خون بهای صد هلال
خون عالم ریختن او را حلال

Her sitârêş Hon-behâ-yî sad hilâl,
Hûn-i âlem rihten ûrâ halâl.

«O cânânın her yıldızı, yüzlerce hilâl diyetidir. Hattâ bütün âlemin kanını dökmek, ona helâldir».

Yine Hakkın bir tecellisi, vevleki yıldız kadar görünsün, tulû' etti mi, hilâl hatta bedr-i tam gibi olan ukûlû, inhisâfa uğratır. Akılların idrâki nûrunu sönük bırakır.

Çünkü akıl, ancak ma'kûlâtı, yâni akıl erebilen şeyleri ihâta eder. Allâhın tecellisi ise Allâhın kendisi gibi ihâta edilemez ve ukûl ile idrâk olunamaz. Binâenaleyh o tecellinin zuhûrunda akıl da, onun istinâd ettiği mevhum varlıkta mütelâşî ve muzmahil olur. Bununla, berâber yine o tecelli, o mütelâşî aklın ve o mevhum varlığın hûn bahâsı, yâni diyeti yerine geçer. Kezâ bütün âlemin kanını dökmek ve onu (adem) e götürmek, Zât-i ecell ü a'lâya helâldir. Çünkü mülkûn mâliki odur. Kâinâtı yoktan var ettiği vakit, nasıl kimsenin i'tirâza hakkı olamadıysa, yok ettiği vakit de kimsenin hakk-ı i'tirâzı olamaz. Şeyh-i Attar der ki:

«Mâlikülmülk odur, her ne dilerse onu yapar. İsterse bir ânda âlemi harâb eder».

1747

ما بها و خون بهارا یافتیم
جانب جان باختن بشتافتیم

Mâ behâ vû Hon-behârâ yaftım,
Cânib-i cân bahten bi-ştâftım.

«Biz kıymetimizi de, diyetimizi de bulduk. Binâenaleyh can fedâ etmeye koştuk».

«Biri beni severse onu öldürürüm. Öldürdüğüm kimsenin diyeti de ben olurum» diye bir Hadis-i Kudsi rivâyet edilir. Neden böyle oluyor? Çünkü :

«Cânını cânâne vermektir kemâli âşıkın,
Vermeyen cân i'tirâf etmek gerek noksânına»

Kur'an-ı Kerimde :

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

Yâni: «Sevdiklerinizden infâk etmedikçe, sevgilerinizden vaz-geçmedikçe bîrr ü hayra aslâ nâil olamazsınız» buyuruluyor. Allahı seven kimsenin kalbinde Allahtan başkası olmamak lâzım gelir.

Sür çıkar hâtırdan ağıyarı, tecelli ede Hak;
Pâdişah konmaz saraya hâne ma'mûr olmadan.

İnsanın kalbi bir dâne olduğu gibi kalbindeki de bir dâne olmalıdır. Bir gönül, ne vakit bu seadeti ve ancak ma'sûk-i yegâne-nin aşkını bulursa, onun sâhibi de, sevgilisinin maktûlü olur. O katl ise ya muhârebe meydanında, yâhud mücâhede yolunda şehâdet şüretiyle vuku'a gelir. Maktûl-i İlâhının diyeti yine Allah'tır. Nitekim Kur'an-ı Kerimde :

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ
الْمُجْتَنَةِ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ
وَيُقْتَلُونَ

Yâni: «Allah, mü'minlerden nefislerini ve mallarını satın aldı. Mükâfâten de onlara cenneti verdi. Cennette ise her ni'metten a'lâ olan cemâl-i Mevlâ vardır. O mü'minler ki Allah yolunda muhârebe ve mücâhede ederler, kâfirleri ve nefislerini öldürürler, yâhud tarik-ı İlâhîde ölürler» buyurulmuştur.

Nefs ile mücâhede, düşmana karşı cihad gibidir. Hattâ, birincisi, ikincisinden eşed olduğu için ondan efaldır. Çünkü, «Senin en adâvetli düşmanın, dâhilinde bulunan nefsidir» Hadis-i Şerîfi mu'cibince düşmanın eşeddi, insanın nefsidir. Şöyle bir büyük sözü vardır :

«Gâzi; şehâdet yolunda ve harb meydanında koşar.

(58) Sûrei Âli İmran: 92.

(59) Sûrei Tevbe: 111.

Lâkin aşk şehidinin kendisinden efdal bulunduğundan gâfildir. Sevab cihetiyle bu, ona nasıl benzer ki birini düşman, öbürünü dost öldürmüştür.»

Hülâsa: Dost, sevdiğini ya maddeten muharebede, yâhud ma'nen mücâhede de öldürür ve ona en büyük mükâfâtı verir. O mükâfât ise likây-i Rabbânîdir ki Allah, kendi maktûllerinin diyeti- dir. Cenâb-ı Mevlânâ da biz diyetimizi bulduk ve can vermeye koştuk buyuruyor. Allah âşıklarının kâmilleri böyledir. Onlar o di- yete mükerreren nâil olmak için tekrar tekrar ölmek isterler ve:

Bin can olaydı kâş men-i dilşikestede,
Tâ her biriyle bir gez olaydım fedâ sana.

derler:

1748

ای حیات عاشقان درمردگی
دل نبائی حز که دردل بردگی

Ey hayât-i âşîkan der-mürdegi,
Dil ne-yâbî cüz ki der-dil-bürdegi.

«Ey sâlik; âşıkların hayatı ölmektedir. Gönül vermeyince sen gönül bulamazsın».

Bundan dolayı Hallâc-ı Mansûr demiştir ki: «Ey benim mu'te-med dostlarım; beni öldürün ki hayâtım katlimdedir.» Aşkta ha- yât, vuslattan ibârettir. Öyle ise likâ' yâni vuslat ölümle kâbildir. Çünkü (Elmevtü likâullah) yâni: «Ölmek Allaha kavuşmaktır» buyurulmuştur. Kezâ gönül, ârifler lisânında hakikat-i insâniyye- den ibârettir. Yoksa bedende kanı sevkedenden uzuv değildir. İşte o gönülü, yâni insanlık hakikatini bulmak için kalbi de, kalbin bulunduğu teni de, hattâ hayâtı ve rûhu da sâhibine vermek ve:

Gönlüm de senin, can da senin, ten de senindir;
Nem varsa benim hepsi senin, ben de senindir.

demek icâbeder.

Şeyh Ömer ibn'il-Fârız kuddise sirruhu diyor ki: «Erbâbı ara- sında muhabbetin şartı budur. Bir tâibe, bu şartı yerine getirmiş, Ma'sûk-ı Ezeli de kendi ahd ve va'dine vefâkâr olmuştur».

من دلس جسم بصد ناز و دلال
او بهانه کرده بامن ازملال

Men diles cestem be-Sad nâzû delâl,
Û behâne kerde bâ-men ez-melâl.

«Ben sevgilimin, yâni mahbûb-î hakîkinin gönlünü ve rızasını aradım. O ise melâl ve istîğna tarîkiyle yüz türlü bahâne buldu».

Cenâb-ı Hakkn türlü türlü tecellisi vardır. Evliyâullahtan biri: «Yâ Rabbî ben senden râzıyım, sen de benden râzı ol» diye duâ edermiş. Kendisine: «Bizden râzı olsaydın rızâmızı istemezdin» diye ilhâm olunmuş. Evet, Allahın bilâ ivaz velâ garaz sevilmesi, her türlü tecellisinde — lûtf olsun, kahr olsun — teslimiyyet iktizâ eder. Bahse devâm olunuyor:

گفتم آخر غرق تست این عقل و جان
گفت دو رو بر من این افسون مخوان

Goftem âHir garK-i tust in akl ü cân,
Gôft rev rev ber-men in efsûn me-Hân.

«Bu akıl da, bu can da sana müstağraktır dedim. Git, git bana masal okuma cevâbını verdi».

Kezâ dedi ki:

من ندانم آنچه اندیشیده
ای دو دیده دوست را چون دیده

Men ne-dânem ân-çi endîşidei,
Ey du dîde dûstrâ çun dîdei.

«Ben senin düşündüğünü bilmez miyim? Ey iki gören, yâni bana mukâbil kendine vücut verip de aklım da, canım da sana müstağraktır diyen; Dostu nasıl görmüşsün? Hâlâ onu ve kendini ayrı mı farz ediyorsun, onun varlığı karşısında kendine vücut mu veriyorsun?»

Cenâb-ı Pirin şu beyânâtı Allâhü a'lem kendi ahvâlinde ziyâde bir takım müdde'ilere ta'riz olsa gerektir. Nefsine isnâd etmesi ise (üslûb-i hakim) tarîkiyle ifâdedir. Ma'lûmdur ki üslûb-i hakim tarîkiyle ifâde: «Şöyle yapıyorsunuz, böyle yapıyorsunuz, yapmamalısınız» diyecek yerde «Şöyle yapıyorum, böyle yapıyorum, yapmamalıyım» diye kusuru nefesine isnâd eylemektir. Bundan maksad da ta'rizin te'sirini hafifletmek, nasihat edilecek kimseleri incitmektir. Bu ifâde tarzı Kur'ân-ı Kerimde, ezcümle:

وما لي لا عبد الله فطري

Âyetinde vâkidir. Habîb Neccârın, kavminin müşrik olduklarını yüzlerine vurmayıp da: «Bana ne oluyor ki beni yaradana ibâdet etmiyeyim» dediği Yâsîn sûresinde beyan buyurulmuştur. Cenâb-ı Pir de şu iki beyitte aynı ifâde tarzını ihtiyâr eylemiştir ki aşağıdaki beytler bu mütâleayı te'yid etmektedir.

ای گرانجان خوار دیدتی و را
زانکه بس ارزان خریدتی و را

Ey girân-cân Hôr دیدesti verâ,
Z'an-ki bes erzân Haridesti verâ.

«Ey rûhu sakil kimse. Onu hor görüyorsun. Çünkü onu çok ucuz almışsın».

Ruhu sakil olan, kendisinde şevk ve hareket bulunmayan demektir. Onu hor tutmak ise emrini horlamak, şer'i tekâlîfe karşı mu'teriz bulunmak, yahut ifâsında ağır davranmaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak, münâfıkları ta'rif ederken:

• واذا قاموا الى الصلوة قاموا كسالى

buyurmuştur ki: «Namaza kalktıkları vakit tenbel tenbel ve istemeye istemeye kalkarlar⁽⁶⁰⁾» meâlindedir. Maâzallah şu hareket, yâni Allahın emir ve nehiyelerine karşı ağır davranmak nifak alâmetidir. Onu ucuz almak ise, dini ve irfanı tetkik ile, mücâhede ile değil de, babasından görmek ve kitabda okumak suretiyle öğrenmek demektir. İmanın da, küfrün de, dindarlığın da, dinsizliğin de tetkik ve te-

⁽⁶⁰⁾ Sûrei Yâsîn, 22.

⁽⁶¹⁾ Sûrei Nisâ, 142.

tebbu' ve kanâat-ı kâmile neticesinde elde edileni makbuldür. Mukallidliğin, ikisinde de kıymeti olmamak lâzım gelir.

1753

هر که و ارزان خرد ارزان دهد
دو مری طفلی قمرس مان دهد

Her-ki û erzân Hared erzân dihed,
Gevheri Tifli ve-KurS-i nân dihed.

«Ucuz alan ucuz verir. Bir çocuk bir mücevheri bir somun ekmeğe değişir».

Kıyametdâr bir şey bulan, yahut ucuza alanın, onun kıymetini bilmediği için, ucuza vereceği; gayr-i müdrik bir çocuğun bir mücevheri bir ekmeğe değişeceği gibi, hakiki kıymetlerini bilmeyen bir budala da, dini ve irfanı kıymetsiz şeylere fedâ ediverir.

Bundan sonra Cenâb-ı Mevlânâ yine kendi halinin beyanına şüru' ile buyuruyor ki:

1754

غرق عشق که غرقست اندرین
مشهای ولین و آحرب

GarK-i iŞKi-em ki garKest enderin,
İşKhâ-yievveîn û âHirin.

«Ben bir aşka müstağrakım ki evvelkilerin de, sonrakilerin de aşkı, onda müstağraktır».

Bu beyt-i şerif, Cenâb-ı Pirin kemâl-i aşkını gösterir. Fakat onun meâl'nî anlamak, Mevlânâ olmaya mütevakıftır.

Her velinin bir cihetten rütbe-i ulyâsı var,
Hepsinin aşk içre lâkin şâhı, mevlânâsı var;
Öyle bir sultân-ı vahdet, şehriyâr-ı âşk kim,
Hilkatinde lafz-ı aşkın rüşenâ ma'nâsı var.

Evet. Evliyâullah hazarâbenden her biri bir şeyde mümtâzdır. Meselâ Hazret-i Abdulkâdir, tasarrufâtı kevnîyyede, Şeyhul'ekber Hazretleri

ulûm-i ma'nevîyyede fevkal'âdedir. Cenâb-ı Pirin de mazhariyyeti aşkıyyesi idraksız ve harikûlâdedir. Bu beytten benim anladığım ve anlatabileceğim bu kadardır. Nitekim kendisi de öyle diyor :

1755

محماس گفتم کردم زویان
دوره هم افهم سوزد هم زبان

Mücmelâş goftem ne-kerdem z'û beyân,
Ver-ne hem efhâm süzed hem zebân.

«Ben bu esrarı mücmel ve muhtasar söyledim, vâzihan beyân etmedim. Çünkü tafsîl edilecek olsa hem beyân edenin dili, hem de dinleyenlerin fehmi yanar».

Hazret-i Ebû Hüreyre-Radiyallahü anh demiştir ki: «Ben, Resûlullah Sallâllâhü Aleyhi Vesellemden iki nev'i ilim aldım. Birini neşreyledim, diğerini etmedim. Edecek olsaydım meâlîne tahammül edilmezdi de boğazım kesilirdi» Çünkü:

Esrâr-ı İlâhî bu küçük akla gerekmez,
«Zirâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez».

1756

من جو ل گویم لب دریا بود
من جو لا گویم مراد الا بود

Men çu leb gûyem leb-i deryâ büved,
Men çu lâgûyem murâd illâ büved.

«Ben leb diyecek olsam o leb, leb-i deryâ yâni deniz kenarıdır. Ben lâ diyecek olursam da murâdım illâdır».

Bir Hadis-i Şerif vardır ki: «Hikmeti ehlînden men'etmeyiniz, onlara zulmetmiş olursunuz» meâlindedir.

Ehlüllah hazarâtının kelâmı ayn-ı hikmettir. Binâenaleyh ona ehil olmayanları haberdar etmemek, ehil olanları da mahrum bırakmamak için sözlerini bir takım rumuz ve işaret ile söylerler. O sözleri de leb demeden leblebiyi anlayanlar fehmederler. Anlamayanlar ise sade elfazı işitip kalırlar. (İstilahât-ı sofîyye) unvanlı bir takım ta'birât vardır ki işte bu hikmete binâen vaz'olunmuşlardır.

Yine Mevlânâ buyuruyor ki:

من زشیرینی نشستم دو ترش
من زبسیاری گفتارم خوش

Men zi-şirini nişestem rû-türüş,
Men zi-bisyâri-i goftârem Hamûş.

«Ben çok tatlı olduğumdan ekşi yüzlü oturuyorum, ben söyle-nilecek sözün çokluğundan sâkit duruyorum».

Malûm ya bir şey haddini tecavüz edince zıddına münkalib olur. Keskin bir sirke adamın ağzını nasıl yakarsa gayet tatlı bir şey de o nisbette yakar. Hazret-i Pirin derûnundaki ma'nevî halâ-vet ve nail olduğu fevkalâde lezzet de tarif ve tavsif edilemiyecek derecede olduğundan kendisini sâkit ve sâmit kalmaya mecbur eylemiş. Yine diyor ki:

تا که شیرینی ما از دو جهان
در حجاب رو ترش باشد نihan

Tâ-ki şirini-i mâ ez-dü-cihân,
Der-hicâb-i rûtürüş bâşad nihân.

«Bizim tatlılığımız, ekşi yüzlülük perdesi altında iki âlemden de pinhân kalsın».

Yâni iki cihanda da ehli olmayanlar sözlerimizden istifade e-demessin.

تا که در هر گوش ناید هر سخن
یک همی گویم ز صد سر لدن

Tâ-ki der-her-gûş n'âyed her seHûn,
Yek hemî-güyem zi-Sad sîrr-i ledûn.

«Her söz, her kulağa aksetmesin diye ilm-i ledünni esrârının ancak yüzde birini söylüyorum».

Cenâb-ı Pir: «Her söz her kulağa aksetmesin diye ilm-i ledünni esrârının ancak yüzde birini söylüyorum» demiş, bu ifade ile ehlül-

lah hazarâtında maddî ve manevî bir gayret, bir esirgeme bulundu-
gunu imâ etmişti. O imâyı tasrih etmek ve maddî, manevî gayret-i
tafsil eylemek için bir bahis açıyor da diyor ki:

BU BAHİS, HAKİM SENÂİ RAHMETULLAHİ ALEYHİN: (KÜFR
OLSUN, İMÂN OLSUN, YOLUNA MÂNİ OLAN HER ŞEY, MÂNİ OL-
MAKTA MÜSÂVİDİR. BİR NAKŞ DA GÜZEL OLSUN, ÇİRKİN OL-
SUN SENİ CANANDAN UZAK DÜŞÜRECEK OLURSA İKİSİ DE
BİRDİR) BEYTİNİN TEFSİRİDİR. KEZA BU BAHİS: (SA'D KISKANÇ
TIR. BEN SA'D'DAN KISKANCIM, ALLAH DA BENDEN ZİYADE
KISKANÇTIR. KISKANÇLIĞINDAN DOLAYI FUHŞUN AŞİKÂRESİ-
Nİ DE, GİZLİSİNİ DE HARAM KILMIŞTIR) HADİSİNİN AÇIKLA-
MASIDIR.

Bahse mevzu olan Hâdis-i Şerif, eshâb-i kiramdan Sa'd İbni U-
bâde Radiyallühü Anh'in bir sözü üzerine şerefsânih olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de beyan edilen şu Âyet vardır:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا
يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ
شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَأْتُوا مِنْ بَعْدِ
ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ
وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ
أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٨٢﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ
لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨٣﴾ وَيَذَرُوا عَنْهَا
الْعَذَابَ إِنْ شَهِدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨٤﴾
وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٨٥﴾

Yâni: «Nikâhlı ve afife kadınları zinâ ile ithâm edip de dört şahid getiremeyenlere seksen deynek vurun; şehâdetlerini de ebeden kabul etmeyin. Ancak tâib ve müstağfir olanlar ve islâh-i hâl eyleyenler müstesnadır. Zira, Allah gafûr ve rahimdir. Kendi zevcelerini ithâm eyleyip de nefislerinden başka şahidleri olmayanların doğru söylediklerine dair yalnız başlarına şehadetleri halinde, dört defa yemin ile doğru söylediğine şehadet edecektir ve beşincisi de, yalan söylüyorsa lânet-i ilâhiyyeyi kendi üzerine davet etmesidir. Kadının da dört defa Allahı işhâd ederek kocasının yalancı olduğunu söylemesi kendisinden azabı def'ü ref' eder. Beşincisi, kocası sâdık ise gadab-ı ilâhiyi kendi üzerine davet etmesidir⁶²».

Bu Âyât-ı Celileden birincisi nâzil olup⁶³ da bir kadın hakkında fuhuş isnâd eden kimsenin dört şahid getirmedikçe sözünün mesmu' olmaması, hattâ kendisine iftira cezası olarak seksen deynek vurulması, ba'demâ edeceği şehâdetin de kabul olunmaması emir buyrulup, hükmü tebliğ edilince (Sa'd bin Ubâde): «Ben zevcemin bir yabancı ile sû-i halini görünce dört şahid bulmaya gidip getirinceye kadar, herif, işini görüp savuşur. Şahid getirmesem iftirâ ile müttehim olur ve ceza görürüm. Maâzallah böyle bir fâcia karşısında kalırsam o herifi gebertirim.» dedi ve taraf-ı Risâletten yukarıki Hadis-i Şerif beyân buyuruldu. Daha sonra ikinci Âyet nâzil oldu. Sa'd bin Ubâdeden başka (Âsım bin Adiy) Radiyallahü Anhümanın da böyle bir söz söylediği mervidir.

Bu hüfusta şu Hadis-i Şerif de rivayet olunur: «Her hükümdarın bir korusu, yâni dahilîne girilmesini men'ettiği bir yer vardır. Haberiniz olsun ki yeryüzünde Allahın korusu, yâni yaklaşılmasını men'ettiği kuru, mahârimidir.»

1760

جمله عالم ران غيور آمد که حق

رد در غیرت برین عالم سبق

Cümle âlem z'an gayûr âmed ki haK,

Bûrd der-gayret ber-in âlem sebaK.

«Cümle âlemin kıskanç olması ondan dolayıdır ki Allahın gayreti, bu âlemdeki gayretlerin hepsine galebe çalmıştır.»

Gayret, yâni kıskançlık bütün mahlûkatta cibillidir. Hiç bir ziruh yoktur ki başkasına karşı eşini kıskanmıyacak tabi'atte olsun. Yalnız domuzun kıskanç değil, müsamahakâr olduğu söyle-

(62) Sûrei Nur; 4:9

Bir de medenilik icabı diye Avrupada haremîni kıskanmıyan⁶⁴ varmış. Fakat onların bu tabiatı fitri değil, gayr-i tabiidir. Çünkü insan beş kuruşluk bir simit alsa bile, onu köpeğe kaptırmamak için hiç olmazsa elini yukarı kaldırır. Onu kapmak isteyen köpeğe de tekmeyle savurur. Halbuki o simidin değeri beş kuruştur. Elde bulunan şeylerin kıymeti arttıkça onlara karşı gösterilecek dikkat de artar. Meselâ sıhhatin muhafazası ve hayatın idamesi için bir insan ne kadar kıymet gösterir. Cüz'i başı ağrıdı mı derhal hekime koşar, muayene ücreti, ilaç bedeli diye avuç dolusu para verir. Mâli olan bu fedakârlık, sıhhatin ve hayatın kendisince olan kıymetinden dolayıdır. Uğrunda bu derece fedakârlık gösterilen hayatın da fevkinde bir cevher vardır ki cihan, hattâ cân onun bahâsı olmaz. O da ırzdır, nâmustur.

İnsan, hayatının muhafazası için malından, namusunun korunması için de canından fedakârlık yapar; fakat hayatını kurtarmak için ırzından namusundan fedakârlık yapamaz. İşte cevher-i namus bu kadar kıymetlidir. Fakat şu söylediklerim, hakiki insan olanlara göredir. Kendi haremine fuhuş tellâllığı edenler de varmış ki onlardan bahsetmiyorum. Hüküm küll'e göredir. Ben insandan ve insanlıktan bahsediyorum. Biraz evvel ismi geçen (Sa'd bin Ubâde) Radiyallahü Anh'de, ırz ve namusun ne kadar âli bir cevher olduğunu, onun korunması için icabında hayattan bile fedakârlık yapılacağını bildiğinden Resûl-i Ekrem Sallâllahü Aleyhi Vessellem Efendimize öyle ma'rûzâtta bulunmuş, kıskançlığın insanlık şiarından olduğu da Aleyhissalât Efendimiz tarafından: «Ben Sa'd'den ziyade kıskancım» diye ifade buyurulmuştur. Hattâ Cenâb-ı Hakkın da gayret sahibi olduğundan fuhşıyyâtı tahrim eylediği beyan olunmuştur.

Şeriat; fuhşu, yâni ırza tecâvüzü ve mütecâvizleri ikiye ayırmış, mütecâvizlerin bir kısmına (Muhsan) bir kısmına (Gayr-i Muhsan) tâbir etmiştir. Muhsan olanlar: Nikâh dairesine girenler, nefislerini o sayede zinâdan kurtarmış olanlardır. Gayr-i muhsanlar da henüz evlenmemiş, şehvetin zorlamasına karşı kendilerine bir siper edinmemiş bulunanlardır. Malûmdur ki açıkta bulunan bir askerin mecburiyet halinde düşmana teslim olması, müstahkem ve kâbil-i müdafaa bir mevkiidekinin hem kendini, hem istihkâmı teslim etmesiyle bir değildir. Birincisi bir dereceye kadar mecbur ve ma'zur görülür. Lâkin ikincisi memleketine, milletine hiyanet etmiş sayılır. Cezası da cürmüne göre tertip olunur.

Evli, barklı bir erkek, yahut kadın da, nikâh istihkâmında ve şeriat kal'asındaki asker gibidir. Öylelerinin fuhş irtikâbı hem

kendilerini, hem de müstahkem mevki'lerini düşmana vermele-
rine benzer. Binaenaleyh cezaları reom' olunmak, yani toprağa
gömülüp taşla kafaları ezilmektir. Gayr-i muhsanlar ise, açıkta ka-
lan ve düşmana teslim olanları andırır ki, onların cəzası da yüz dey-
nektir. Vâkıa muhsanlarla gayr-i muhsanların cezası arasında deh-
şetli fark vardır. Lâkin insaf edilsin, cürümleri arasındaki fark da
dehşetli değil midir? Birincisinde Hakkullahtan başka hakk-ı ibâ-
dâda tecavüz yok mudur? Evlenmemiş bir erkeğin kocaya var-
mamış bir kadınla fuhşu yalnız hakkullağa tecavüzdür, nehy-i İlä-
hiye adem-i itâattir. Fakat evli, barklı bir adamın kocalı bir kadınla
fuhşu; hem kendi zevcesinin, hem de zinâ ettiği karının kocasının
hukukuna taarruzdur. Cezanın bu kadar şiddetli olması da herke-
sin korkup çekinmesi, binnetice ırz ve namusun mahfuz kalması
maksadına mübtenidir.

Irza tecavüzü şeri'at böyle şiddetli cezalarla men'ettiği gibi in-
sanların yaptıkları kanunlarda da ırz ve namus mütecavizleri hak-
kında cezalar tayin edilmiştir.

Bazı düşüncesizler, mahza şehvâni ve nefsâni mütaleat ile gay-
retin aleyhinde ve gayretsizliğin lehinde bulunsalar da, onların söz-
leri erbâb-ı ukûlün kulağına g'irmez. Nitekim de girmiyor. Hiç bir hü-
kümetin kanununda ırz mütecavizleri ve namus hırsızlarına ait
cezalar kaldırılmıyor. İşte halktaki bu gayretin hepsi de gayret-i
İlähiyye eseridir. Böyle olması da zaruridir. Çünkü:

1761

او جو جانست و جهان جون کالد

کالد از جان پذیرد نیک و بد

Ü çu cânest ü cihan çun kâlbéd,

Kâlbéd ez-cân pezîred nîk ü bed.

«Allah can gibidir. Cihan da cesed menzilesindedir. Cesed i-
yi, kötüyü ruhtan bulur.»

Cesed, iyiyi, kötüyü, hareketi, sükûnu ruhtan bulduğu gibi,
cihan da her türlü teessür ve infiâli Hakkın iradesinden bulur.
Yani Âlem, Allahın mezhâhiri olduğu için her yerde ve her şey-
de zâhir ve mufasarrif olan Haktır. Binaenaleyh halktaki gay-
retin gayret-i İlähiyye eseri olacağı da bedîhi ve zarûridir.

1762

هر که محراب نماز گشت عین

سوی امان رفتش می دان توشن

Her ki mihrâb-i nemâzeş gêşt ayn,
Sûy-i imân refteneş mi-dân tu şeyn.

«Mihrâbı ayn-ı zât olan kimsenin, vahdet-i mutlakı ve hakika-
tül hakâiki bulan zâtın imân tarafına doğru gitmesini aynı şey bil.»

Çünkü imân, gâibe olur. İyan ve şuhud mertebesinde ise imân-
nın hükmü yoktur. İmân-ı gaybi şek ve şüpheden kurtulamaz. Me-
selâ Hicaza gitmemiş bir kimse, Mekkeyi, Medineyi görmemiş bir
insan, gidip görmediği halde o iki belde-i mübarekenin vücuduna
inanır. İşte bu inanması gaybi imândır. Fakat gidip gördükten son-
ra eski inanmasının hükmü kalmaz. Müşahedesi üle-
mine ilmi değişir, meşhûdâtını işittiklerinden bambaşka bir halde
görür. Bu da lâteşbih şuhud mertebesi demektir. (Essalâtü mi'-
rac'ül mü'min) Hadisi şerifi muktezasınca namaz ehli imanın mi'-
racıdır. Çünkü (Allahü Ekber) deyip huzûr-i İlähiye durur. Bu
hakikat, Mevlid manzûmesinde ne güzel tasvir edilmiştir:

Sen ki mi'râc eyleyip kıldın niyâz,

Ümmetin mi'râcını kıldım namâz.

Her kaçan kim bu namâzı kılarlar,

Cümle gök ehli sevabın bulalar,

Namaz, mü'minin mi'râcı olmakla beraber namazdan nama-
za, mi'râcdan mi'raca fark vardır. Bizim gibiler namaza durunca
karşısında mihrâbı, yahut duvarı görür. Fakat erbâb-ı hakikat
(Allahü Ekber) deyince Kâ'be'yi manâ'ya teveccüh etmiş olur.
«Allah namaz kılanların kiblesindedir» Hadis-i Şerifinin hakiki
ma'nâsına vukuf peydâ eder. Hazret-i Mevlânâ bir rubâisinde
buyuruyor ki: «Mihrâbı, dostun cemâli olanın yüz türlü namâzı
rûkûu ve sücûdu vardır.»

Bundan dolayı pir-i destgîr efendimiz, geçen beytteki. «Hak,
rûh-i âlemdir, cihan ona nisbetle cesed gibidir.» dediğini te'yid i-
çin, ayn-ı zâtı mihrâb edinmiş olanlar bu sözün hakikatini bilirler.
O gibilerin de gâibe inanmaması ve hâdisatı müsebbibe değil de
esbâba atfetmesi olamaz diyor. Fakat bazan şuhud mertebesinde
bulunanlar, cânib-i İlähiden imân mertebesine tenzil olunurlar. O
vakit onlar da evvelki dereceden mahrum kalırlar, hâdisatı mü-
sebbibden değil, esbâbdan görürler.

1763

هر که شد مر شاهرا او جامه دار

هست خسران مر شاهنش انوار

Her ki şûd mer şâhrâ ü câme-dâr,

Hêst Husrân behr-i şâhes ittîcâr.

«Padişahın esvabcısı olan bir kimsenin o makamdan mehcûr

«Olup da ticarete mecbur kalması hüsrân-ı mubındır».
Ve eski vazifesine nisbetle değersiz bir şeydir.

1764

هر که با سلطان شود او هم‌نشین
بر درش شستن بود حیف و غین

Her ki bâ-sultân şevd û hem-nişîn,
Ber-dereş şüsten büved hayfû gabîn.

«Sultan ile bir yerde oturan zâtin saray kapısında kalması ne kadar acıklı bir şeydir, ne derece aldanıştır».

1765

دست بوسش چون رسید از دست شاه
گر گزیند بوس پادشاه گناه

Dêst-bûseş çun resîd ez-dest-i şâh,
Ger güzined bûs-i pâ bâşed günâh.

«Bir kimseye padişahın elini öpmek müyesser olmuş iken onun ayak öpmeye kalkışması günâhtır».

1766

گر چه با بر سر نهادن خدمتت
پیش آن خدمت خطا و ذلتست

Gerçi pâ ber-ser nihâden Hidmetest,
Piş-i ân Hidmet HaTâ vû zilletest.

«Vâkı'a ayağı baş üstüne koymak, yâni ayak öpmek de bir hizmettir. Lâkin evvelki hizmetin yanında, yâni el öpmeye nisbetle hatâdır ve zillettir».

Gayb-ı mutlak ve Hakikatül hakâyika teveccüh eyleyenlerin, Cenâb-ı Hakkı, bizzevk-i vel'iyân rûh-i âlem bilenlerin, o mertebeden, imân bilgayb derecesine tenzil edilmelerini anlatmak için Cenâb-ı Pir Efendimiz bir kaç misal irad ediyor. Kendi zamanında en büyük adam hükümdar bilindiği için misali de onunla yapıyor. Buyuruyor ki: Bunlar, Mihrâb-ı ayna müteveccih iken tacirliğe başlayan, sultanın huzurunda otururken saray kapısında durmaya

mecbur olan, padişahın elini operken ayagina kapanmak derekesi düşen kimselere benzerler ki bu acıacak bir sukuttur. Vakıa bu hal de bütün red değil, yine bir hizmettir, yine bir tekarrübdür, amma evvelkine nisbetle dün bir mertebedir.

1767

شاهرا غیرت بود بر هر که او
بر گزیند بعد از آن که دید رو

Şâhrâ gayret büved ber-her ki û,
Ber-güzined ba'd ez-ân ki did rû.

«Kendi yüzünü gören ve makbûliyyet derecesine eren kimse- nin başkasını kendisine tercih etmesini şâh kıskanır».

Bu, böyle olduğu gibi mülkün hakiki sahibi de iltifât-ı İlâhîsi- ne mazhar olanların başka şeylerle meşgûliyyetlerini çekemez. Nitekim:

و! بو الی وکم

buyuruyor. İnâbe ise her şeyden kat'î nazarla Allaha rücu' eyle- mek demektir.

Hülâsa: Allahı seven, ondan başkasına bakmamalı, mâsivâ meylini kalbinden çıkarmalıdır. Çünkü Allah kıskançdır, hattâ:

1768

غیرت حق بر منل گندم بود
گاه خرمن غیرت مردم بود

Gayret-i haK ber-mesel gendüm büved,
Gâh-i Hirmen gayret-i merdüm büved.

«Allahın gayreti buğday, halkın gayreti ise harmandaki sa- man gibidir».

اسل غریہا مداید از دلہ
آن حندان ورع حق بر اشتیاق

Asl-i gayrethâ bi-dânîd ez-lâh,
Ân-i HalKan fer'i haK bi-istibâh.

«Gayretlerin aslını Allahtan biliniz. Mahlûkâtınki şüphesiz gayret-i İlâhiyenin fer'idir».

شرح این بگدا . . . کبریا
از حنای آن نگار دہ دلہ

Şerh-i in bü-gzârem û girem gile,
Ez-cefâ-yi ân nigâr-i deh-dile.

«Bu gayret bahsinin şerhini bırakacağım, o mütehavvil cânânın cefâsından şikâyet edeceğim».

Bu arada mütehavvil tâbirinin (Ma'sûk-i ezeli) hakkında isti'mâl edilmesi :

کل . . . مشوق شدن

Ayet-i Kerimesine işaretir ki, Cenâb-ı Hak, her an diğer bir şe'n ile tecelli eder, tecelisini de tekrar etmez.

Hazret-i Pir buyuruyor ki: «Gayret-i İlâhiyye bahsini bir tarafa bırakıyorum. Her an başka bir sûretle tecelli eyleyen, yâni âşıklarını kâh yaklaştıran, kâh uzaklaştıran Hak'kın mütehavvil cîlvelerinden tazarru' âmiz şikâyetlerde bulunacağım.»

نالہ ابرا نالہا حوش آیدش
از دو عالم نالہ و غم بادش

Nâlem irâ nâlehâ Hoş âyedeş,
Ez-du-âlem nâle vû gam bâyedeş.

«İnliyorum. Çünkü âşıkların iniltisi ona hoş gelir. Hattâ iki âlemden onun maksudu gamdır, nâ'edir».

Malûmdur ki Cenâb-ı Hak, (Rahmân) ve (Rahim) dir. Rahmet şayan-ı merhamet olanı ister. Şayan-ı merhamet olmak için de ağlamak, sızlamak lâzımdır. Onun için Hazret-i Mevlânâ «Hakkın rahmetine şayan olayım diye inliyorum» diyor ve devam ediyor:

چون نسلم تنہ از دستان او
چون نیم در حلقہ مستان او

Çun ne-nâlem tâH ez-destân-i û,
Çun neyem der-halka-i mestân-i û.

«Onun mekrinden nasıl olur ça acı acı inlemem. Çünkü mestlerin halkasına dahil değilim».

و مکر و اد کر الله والله خير الماكرين

Ayet-i Kerimesi hükmünce Allah da mekr yapar. Fakat o, mekr edenlerin hayırlısıdır. Ezcümle âşıklardan birini daha ziyade şayan-ı merhamet ve sezâvâr-ı kurbet kılmak için onu muvakkaten hicranda bırakır. Acı acı ağlatır. Hicranzede âşık; elem-i firâk ile ağlar, inler, candan, yürekten yalvarır, yakarır. Nihâyet o samimi tazarru'ât kabul olunur, kendisi de evvelkinden âli bir derece-i kurbeye çıkarılır. İşte bu da bir mekirdir, fakat bir mekr-i hayırdır.

Burada bir nûkte daha vardır ki o da ayrılıkta kalmış gafillerin nâil-i tekarrüb olabilmeleri için yürekten ve candan ağlayıp inlemeleri lüzumudur. Hazret-i Mevlânâ zımnen buyuruyor ki: «Ey Allahın mest-i müşâhede olan kulları arasına giremeyen; nasıl olur da ağlamaz ve inlemezsin? Kurbiyyet şerefine nâil olabilmek için aman kapısına düşmekten başka çâre yoktur.» Yine devam ediliyor:

چون نبانم همچو شب بی روز او
بی وصال روی روزافزون او

Çun ne-bâşem hemçu şeb bi-rûz-i û,
Bi-viSâl-i rûy-i rûz-efrûz-i û.

«Onun gündüzü olmayınca nasıl olur da gece gibi muzlim kalmam. O gündüz, onun gündüzleri ziyâdâr eyleyen cemâline vuslatır».

ناخوش او خوش بود در جان من
جان فدای یار دلر نجان من

Nâ-Hoş-i û Hoşbüved der-cân-i men,
Cân fidâ-yî yâr-i dil-rencân-i men.

«Canım, gönül inciten cânâna fedâ olsun. Onun nâhoş görünen tecellisi de bana hoştur».

عاشقم برنج خویش و درد خویش
هر خشنودی شاه فرد خویش

AşîKem ber-renc-i Hiş û derd-i Hiş,
Behr-i Hoşnûdi-i şâh-i ferd-i Hiş.

«Kalbimin yegâne sultanı bulunan dildârımın rızası için derdim ve elemime âşıkım».

خاک غمرا سمره سازم هر چشم
تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم

Hâk-i gamrâ sürme sâzem behr-i çeşm.
Tâ zi-gevher pür şevd dû bahr-i çeşm.

«İki gözümdeki denizlerin gevherle dolması için gam toprağını gözüme sürme yapıyorum».

اشک کان از بهر او بارید حلق
گوهرست و است پندارد حلق

Eşk kân ez-behr-i û bârend Halk,
Gevherest û eşk pindârênd Halk.

«Halkın Hak için yağırdığı göz yaşları hakikatte gevherdir. Fakat halk onları göz yaşı zanneder».

Hakikaten :

Her katrası bir gevher-i yektâdan eazdır,
Allah için ol yaş ki akar dide-i terden.

Gönül pasını izâle için göz yaşından müessir iksir yoktur.

Onsuz olmaz levh-i dil, saykalpezir-i incilâ,
Sath-ı mir'âtı canâne, bir cilâdır göz yaşı.

Binâenaleyh manevî kıymeti de o nisbette yüksektir.

من زحان حان شکات میکنم
من ز شاکي حکات میکنم

Men zi-cân-i cân şikâvet mi-künem,
Men neyem şâki hikâyet mi-künem.

«Ben canımın canından şikâvet mi ederim? Hayır. Şikâyetçi değilim. Ancak mâvakaı hikâye ediyorum».

○ hikâye ile de mütelezviz oluyorum.

Sevdiğinden, meselâ kocasından şikâyet eden bazı kadınlara tesadüf olunur. Kadın dinleyecek kimse buldu mu saatlerce şikâyet eder. Fakat lâkırdılarına dikkat edilecek olursa, ettiği şikâyetlerden haz aldığı, hattâ onun lezzetiyle kendinden geçecek hale geldiği anlaşılır. Süret âşıklarının şikâyeti bu kadar neşe verirse mânevî ve Hak âşıklarının nasıl olacağını düşünmelidir.

دل همی گوید از درنجیده ام
وز زلف سست می خندیده ام

Dil hemi-güyed ez-û rencideem,
V'ez-nifâK-i süst mi-Handideem.

«Gönül ondanıncındım diye söyleniyor. Bense bu gevşek nifâka gülüyorum.»

Yâni gönülün şikâyeti olmak üzere dilimden bazı sözler dökülüyor. Halbuki kalb, ona karşı şâki değil, şâkirdir. Müştekiyâne hissiyât göstermesi yabancılar nazarından halini gizlemek içindir. İşte kalbimin bu hissiyâtını bildiğim için ızhârına çalıştığım şikâyetlere gülüyorum.

Cenâb-ı Pir, gâibden muhâtaba iltifât ediyor ve doğrudan doğruya mahbûb-ı ezeliye hitabda bulunuyor ve diyor ki:

دستی کن ای تو فخر راستان
ای تو صدرو من درت را آستان

Râsti kûn ey tu faHr-i râstân,
Ey tu Sadr ü men deretrâ âstân.

«Ey istikâmet erbâbının medâr-ı iftihârı; sen de istikâmet göster. Ey zât-i filmisil meclisin sadrı olan, benim kapısında eşik bulunduğum mahbûb-i hakiki.»

Ehlinin malûmudur ki tarikat mertebelerinde bir (hâl) bir de (makam) vardır. Hâl; Gelip geçici bir zevk, bir neşvedir. Makam ise; Nisbeten devamlıdır. Erbâb-ı tarik içinde hâl sâhibi olanlara (ehl-i telvîn), makam sâhibi bulunanlara (ehl-i temkin) denilir. Bazen da makam sâhibleri, bir hikmete mebnî telvine dâcâr olurlar, sonra lûtf-i İlâhî ile yine terakki ederler. Hattâ eski makamlarının fevkindeki derecâta yükselirler. Şu hâl ileriye atılacak kimsenin gerileyip de sıçramasına benzer. İşte öyle sıçratılmak için geriletilmiş olanlar, o esnadaki firâka dayanamazlar. Kemâl-i sûz ü güdâz ile tazarruâtta bulunurlar. Meselâ: «Sen meclisin sadrındasın, bense kapı dışarısında bulunuyorum. Bize (Festeküm kemâ ümirt) diyor ve istikâmeti emre diyorsun. Bize emrettiğin istikâmeti sen de göster; yâni âşıklarını kâh takrib, kâh teb'îd etme, onları temkinden telvine düşürme derler.»

Maamafih bu teşbihin doğru olmadığını beyan için Cenâb-ı Mevlânâ diyor ki:

آستان و صدر درمی نجاست
ما و من کز آن طرف کن یار ماست

Âstân ü Sadr der-ma'ni kücâst,
Mâ vu men k'û ân Taref k'ân yâr-i mâst.

«Ma'nâda kapı eşiği ve meclisin sadrı nerededir? Yârimizin nezdinde (ben) ve (biz) nasıl olur?»

Yâni biraz evvel «Sen meclisin sadrında oturuyorsun, bense kapının eşiğini teşkil ediyorum» denilmişti. Bu bir teşbih idi. Derece farkı anlatılmak için söylenilmişti. Fakat hatalı bir teşbih idi. Çünkü hakikatte ben, sen, biz, siz yoktur ki onun sadr-ı mecliste oturması, benim de kapı dışarısında bulunmam kâbil olsun.

ای رهید جان تو از ما و من
ای لطیفه روح اندر مرد و زن

Ey rehîde cân-i tu ez-mâ vu men,
Ey laTife rûh ender-merd ü zen.

«Ey ruhu (biz) ve (ben) kaydlarından münezzehtir olan, ey erkek ve kadında lâtf-i ruh bulunan.»

مرد وزن چون یک شد آن یک تویی
جو نکه یکها محو شد آنک تویی

Merd ü zen çun yek şevd ânyek tûyî,
Çun-ki yekhâ mahv şûd ânek tûyî.

«Erkek, kadın bir olunca o bir sensin, birler mahvolunca da baki kalan yine sensin.»

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

این من و . . . بهر این بر ساختی
تا تو با خود نرد خدمت با حق

In men û mâ behr-i in ber-sâHti,
Tâ tu bâ-Hod nerd-i Hidmet bâHti.

«Bu ben ve biz'liği, yâni taayyünât-i kesireyi kendi kendine hizmet için izhâr ettin.»

تا من و توها همه یکسان شود
عاقبت مستغرق جانان شود

Tâ men û tûhâ heme yek-sân şevêd,
ÂKibet müstağrak-i cânân şevêd.

«Bu ben ve sen'ler, yâni âlemdeki kesret bir olunca hepsi de müstağrak-i cânân olurlar» yahud «...olsunlar diye...»

Hâk'kın kemâl-i zuhûru, mahlûkatın in'idâmı (kendiliğinden yok olması) demek olur. Nitekim güneşin zuhûru, yıldızların intifâ ve iht'fâsını icap eder. Bundan dolayı Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki

این همه هست و یا ای امرکن
ای منزله از یا و از سخن

In heme hest û bi-yâ ey emr-kûn,
* Ey münezzeh ez-bi-yâ vû ez-seHûn.

«Bunun hepsi de böyledir. O halde ey âmir-i mutlak ve fail-i yegâne olan Allah; gel, yâni zuhur et. Ey gel diye çağrılmaktan ve o yolda bir söze muhâtab olmaktan münezzeh bulunan Allah.»

Yâni ben, sen gibi i'tibârî vasıfların hepsi de ducâr-ı fenâ ve müstağrak-ı cânân olacaktır. O halde bir ân evvel zuhûr ederek o fenâ devlet ve ni'metini ta'cil eyle. Bir de ben, sana, gel! diye hitâb ettim. Gel tâbiri bir emirdir. Sen ise öyle bir sözden ve öyle bir hitabdan münezzeh ve müberrâsın.

Mâlûmdur ki emir, ya büyükten küçüğe, yahut akrandan akrana,

hut küçükten büyüğe olur. Fakat ikinci ve üçüncüsünde emrin akı değişir. Taleb akrandan olursa ona tavsiye derler. Küçükten olursa ona da duâ, recâ, temenni ve istirham tâbir ederler. Hazret-i Pirin buradaki talepleri emir değil, temenni ve istirhamdır.

جسم جسمانه تواند دیدنت
در خیال آرد غم و خندیدنت

Cism cismâne tuvâned didenet,
Der Hayâl âred gam û Handidenet.

«Cisim, yâni cismâniyyetten kurtulamayan, seni cismâne görebilir mi? Böylesi, senin mağmum olmanı ve gülmeni tehayyül eder.»

دل که او بست غم و خندیدنت
نو مگو که لایق آن دیدنت

Dil ki û bestê gam û Handidenest,
Tû me-gû ki lâyiK-i ân didenest.

«Gama ve gülmeye bağlı olan bir gönülün müşâhedeye lâyık olduğunu sanma.»

Mâlûm'dur ki Kur'ân-ı Kerim'in Âyât-ı Celilesi (muhkem) ve (müteşâbih) diye ikiye taksim edilmiştir. Âyât-ı muhkeme: Mânası zâhir olanlardır. Âyât-ı müteşâbihe ise: Mânası te'vil ve tefhime muhtâc bulunanlardır. Meselâ:

يدالله فوق ايديهم

Yâni: «Allahın eli onların elleri üstündedir.» Âyet-i Kerimesi müteşâbihattandır. Cenâb-ı Hak, cismâniyyetten münezzeh olduğu için, Âyet-i Celiledeki (yed) bizim bildiğimiz ve anladığımız el değildir. Bundan dolayı müfessirler, onu (kudret) mânasiyle tefsir etmişler: «Allahın kudreti, onların kudretleri'nin fevkindedir.» diye te'vil eylemişlerdir. Kur'ân'da bu suretle müteşâbihât olduğu gibi, Hadiste de vârid olmuştur. Meselâ: «Cenâb-ı Hak, mü'min kulunun tevbe etmesiyle ferahlanır» Hadisinde Allahın ferahlandığı beyan buyuruluyor.

Kezâ: «Kul tedbirde bulunur, Hakkın kaderi ise güler» denilmiştir. «Hakkın ferahlanması» ve «Kaderin gülmesi» müteşâbihattandır. İhtiva ettikleri mânaların anlaşılabilmesi için, o gibi ta'birât ile ifade olunmuştur. Çünkü hakikati bilmeyenlere ve maneviyyâtı anlamayanlara başka türlü anlatmak ihtimali yoktur. Ondan dolayı biz, (rû'yetullâhı), meselâ karşımızdaki direk ve duvarı görmek gibi tehayyül ederiz. Âyet ve Hadislerdeki müteşâbihâtı cismânî bir surette anlayabiliriz. Hattâ (Allah) deyince, onu ne kadar tenzih etsek yine zihnimizde bir şey tasavvur etmekten kurtulamayız. Halbuki o zât-i ecell ü akdes, bizim tasavvurumuzdan da, teşbihimizden de, tenzihimizden de müteâlidir. Onun içindir ki: «Hatırına her ne gelirse Allah ondan münezzehtir ve müteâlidir» denilmiştir.

Evet, Cenâb-ı Hak görülür, fakat cismânî olarak değil, yâni onu müşâhede, eşyâyı görüğe benzemez. Onun ferahlanması, yâhut gada-ba gelmesi, bizim inşirâh ve infiâlimize müşâbih değildir. Mahza bize anlatılmak için ifâde buyurulmuş olan o gibi evsâfı anlamayanlar, müşâhede-i ilâhiyyeye isti'dâdı olmayanlardır.

1789

آنکه او بستہ غم و خندہ بود

او بدین دو عاریت زندہ بود

Ân-ki û bestê gam û Handê büved,
û bed-in dû âriyet zindê büved.

«Kederlenmeye ve gülmeye merbut ve mukayyed olan kimse, bu iki iğreti şeyle yaşar».

Yâni cismânîyyet ve muktezây-ı beşerîyyetten kurtulamamış olanlar iki halin esiridirler ki, biri gam, biri sürurdur. Hoşuna gitmeyecek şeye uğrayanlar kederlenir, bilâkis istediği bir şeyi elde eden sevinir. Halbuki bu iki halin ikisi de geçici şeylerdir. Devamlı olmadıkları için iğretidirler. Bunlara merbut ve mukayyed bulunanlar ise iğreti şeylerle ömürlerini geçirirler. Lâkin:

1790

باغ سبز عشق کو بی منتهاست

جز غم و شادی دور پس میوه هاست

Bâğ-i sebz-i işk k'û bi-müntehâst,
Cûz gam û şâdi der-û bes mivehâst.

«Aşkın yeşil ve tarâvetli bağı ki ucu, bucağı yoktur. Orada gamdan, sürurdan başka bir çok meyve de vardır».

Binâenaleyh :

1791

عاشق زین مردو حالت برترست

بی بهار و بی خزان سز و ترست

Âşıkî z'in her-du hâlet berterest,
Bi-bahâr û bi-Hazân sebz û terest.

«Âşıklık bu iki halden de, yâni gamdan da, sürurdan da halidir. Baharsız, hazansız dalma yeşil ve tazedir».

Aşk bağıının daima yeşil ve tarâvetli bulunması, sair bağ ve bahçeler gibi hazandan, kıştan müteessir olmaması aşkın ve âşıklığın devamındandır. Allah âşıkları, her vakit ve her asırda bulunur. Biri giderse biri gelir. Binâenaleyh âşıklık devam eder. Aşk bağı da tarâvetini muhafaza eder.

Hâfız-ı Şîrâzî der ki: «Âşıkların silsilesi birbirine bağlıdır. Biz gitsek de terânemiz bülbüllerin nagamâtından işitilir».

Cenâb-ı Pirin Mesnevi nazmındaki meslek-i mahsûsundan sırası geldikçe bahsediliyor. Bu vâdide ittihaz eylediği usulden biri de bir bahsi söylerken münasebet düştükçe diğer bir bahse geçmek, arada bir istitrat yaptıktan sonra eski bahse avdet eylemektir. Nitekim takririne başlanan (Tûtî hikâyesi) henüz bitmemişken, ara yerde bir çok hakâyik ve maârif beyân buyurulmuştur. Bir de Hazret-i Mevlânâ aşkın mazhar-ı tammı olduğu cihetle nerede aşka dâir bahis açıl-sa derhal kendisine o sıfat galebe eder. Galebe-i aşk ile cezbeyle gelip ma'sûk-i hakikiye teveccüh ve ona hitâb eyler. İşte burada da öyle olmuştur. Buyuruyor ki:

1792

ده زکات روی خوب ای خور و

شرح جان شرحه شرحه باز گو

Dih zekât-i rûy-i Hûb ey Hûb-rû,
Şerh-i cân-ı şerha şerha bâz gû.

«Ey güzel sevgilim, o güzel yüzün zekâtını ver. Bu parça parça olmuş ruhu şerh ve tesliye eyle».

Malumdur ki nisaba malik olanın zekat vermesi lazımdır. Cenâb-ı Hak ise her şeyin Hâlıkı ve Mâlikidir. Her şey onun olduğu gibi hüsn-i zâtisi itibariye de mâlik-i nisabdır. Binâenaleyh Mevlânâ diyor ki: «Ey her şey gibi hüsnüne de pâyân tasavvur olunmayan Rabbim, vech-i cemâlinin zekâtını ver, yâni ezeli ve ebedi olan hüsnünün zekâtı olmak üzere bizim gibi fakirlere bir iltifatta bulun. Ez-cümle şerh-i sadr inâyetini göster, kalbimizi şerh ve tevsî' eyle, tecelliyât-ı İlâhiyyene kâbiliyyetli bir hale getir. Lûtfun, keremin tevâlî eyledikçe kalbimiz dolsun, fakat doymasın; daima tezâyüd ve tevâlî-sini istesin. Peygamber-i Ekber Aleyhissalâtü Vesselâm gibi: «Ya Rabbi! Sana karşı olan hayretimi artır» istirhamında bulunsun.»

Tecelliyât-ı İlâhiyyeye mazhariyyet hususunda Allah ehlinin iki hali vardır. Biri vasat derecede bulunanların halidir ki bunlar ancak cüz'î bir tecelliye kanaat ederler, fazlasına tahammül gösteremezler. Molla Câmi kuddise sırruhu (Levâmi') adlı eserinde der ki: Büyüklerden biri, yine ekâbirden birine:

«Artık kadeh ve kırmızı şarap peşinde koşamıyacağım. Ben öyle dolgun bir kadehe döndüm ki bir damla bile ilâve edilse taşıp döküleceğim» rubâisini yazıp gönderdi. Mürselünileyh de:

«Muhabbet şarabını ardı arası kesilmeksizin kâse kâse içtim. Lâkin şarap tükenmediği gibi hararetim de geçmedi» beyti ile cevap verdi. Galiba rubâiyi gönderen (Yahyâ bin Muâz-ı Râzî) cevabı veren de (Hazret-i Bâyezîd-i Bestâmî) imiş. Kaddesallâhüesrârehümâ.

İşte Hazret-i Bâyezîd'in cevâbı, ehlullahın ikinci kısmından ve birinci derecede bulunanların halini musavvirdir ki onlar ne kadar tecelliye mazhar olsalar kanaat etmezler, tezâyüdünü ve tevâlîsini isterler. Birinci kısımdan olanların kanaatine (rey) derler ki suya kanmak demektir. Allah ehlinin büyüklerinin meşrebinde (rey) yoktur. Nitekim Hazret-i Mevlânâ bir gazelinde: «Kum suya kandı. Fakat ben, tecelli-i İlâhînin tevârüdüne doymadım. Ne acâyip şey, ne acâyib şey!» buyurmuştur. Meşreben böyle olan Cenâb-ı Pir, bu hususta kanaat gösterilmemesini de tavsiye eder ve: «Birâder Allahın dergâhı nihâyetsizdir. Her nereye varsan Allah aşkına kanâat etme, ilerlemeye çalış» der. Mevlâ'âşıkın Efendimiz yukarıki beyt ile inşirâh-i Kalb ve tevâlî-i tecelli talebinde bulunduktan sonra bu yuruyorlar ki:

1793

کز گشمة غمزه غمازه

بردم بنهاد داغ تازة

K'ez girişme gamze-i gammâzei,
Ber-dilem bi-nhâd dâğ-i tâzei.

«Gammaz ve celâli olan gamze, cilvesiyle kalbime yeni bir yara açtı».

Yâni ben tecelli-i İlâhînin tevârüdünü istemiştım. Celâli bir tecelli vukûa geldi de yüreğime yeni bir yara açıldı.

Mâlumdur ki girişme: Cilve demektir. Gamze ise: Gözün kuyruğu ve yan gözle bakış mânâsıdır. Bu gibi sıfatların ma'sûk-ı ezeliye isnâdı müteşâbihât kabilinden olur. Vâkıa ülemânın bir mesleki vardır. Esmâ ve sıfat-ı İlâhiyye tevkîfidir. Herkes her aklına gelen şeyi Allaha isnâd edemez, derler. Doğrudur. Şu şartla ki, o kimse âkil ve mükellef olsun. Galebe-i aşk ile kendinden geçen kimse mükellef değildir ki, bu gibi şeylerle mukayyed olsun. Akl ve sahv halinde bulunanların âdâb-ı şeriâte riâyetleri lâzımdır. Fakat sekr ü istiğrâk derecesinde olup da kendini kaybedenler mazurdurlar. Hele (Fenâ fillah) mertebesindekilerin mazereti muhakkaktır. Çünkü o esnada onların söyledikleri kendilerinden değildir. «Gül-şen-i Râz» sahibi (Şeyh Mahmud-i Şebisterî) der ki: «Bu mâna ve bu sözde kimse sana itirâz edemez. Zira bu mertebe de sâhib-i mezhâb olan Allahtır, başkası değildir.»

İşte Hazret-i Mevlânâ da bu makamdan söylediği için, tevkîfi olan esmâ-i hüsnâ ile tekayyüd etmiyor. Zaten isim nedir? Müsem-mâyı ve zâtî hatıra getiren şey değil mi? Ârifin nazarında her şey hatırlattığı için zerrât-i kâinâtın her biri Hakkın ayrı ayrı birer ismidir.

Yine teşbihât, belki de müteşâbihât vâdisinde bahse devam ediliyor:

1794

من حلاش کردم ار خونم برنخت

من می گفتم حلال او می گرینخت

Men halâleş kerdem er Hünem bi-riHt,

Men hemî gôftem halâl u mi-giriHt.

«Sevgilim kanımı döktüyse ben ona helâl ettim. Ben helâl olsun dediğim halde o kaçıyordu».

Yâni ben, tecellinin devamı niyâzında bulunmuştım. Göz ucuyla öyle bir cilve etti ki, yüreğime yeni bir yara açtı. Mevhum varlığım bundan telâşa düştü. Öyle olmakla beraber helâl olsun, hattâ canım feda olsun dedim. Ben helâl olsun dediğim halde o devam etmedi istitâr eyledi.

(Müşâhedetül'ebrâr beynettecelli vel'istitâr) denilmiştir ki (Ebrârın müşâhedesi tecelli ile istitâr arasındadır) demektir.

Cenâb-ı Mevlânâ bundan sonra gaibden muhataba iltifat yapıyor

yâni mâvakai hikâye ederken ma'sûk-ı ezeliye hitâb ile diyor ki:

1795

چون گر زانی ز ناله خاکیان
غم چه ریزی بردل غما کیان

Çun girizani zi-nâle Hâkiyân,
Gam çi rizi ber-dil-i gamnâkiyân.

«Bu hâki âşıkların nâlesinden kaçacak olduktan sonra, o gam -
nâklerin kalbine neden gam döküyorsun?»

Yâni: Senin âşıkların ki bedenleri itibariyle toprağa mensubdur-
lar. Halbuki onların sana taâşşuku ve senin onlara, velevki tecellî-i
celâli sûretide olsun, teallukun; kendilerine âli bir şeref vermiştir. İş-
te o zavallılar istitârin ve gaybûbetin derdiyle inliyorlar. İniltilerinin
sebebi sensin. Mâdem ki derdi veren sensin, dermânı verecek de yine
sen olmalısın.

1796

ای که هر صبحی که از مشرق یافت
همجو چمنه مشرق درجوش یافت

Ey ki her Subhî ki ez-meşriK bi-tâft,
Hemçu çeşme meşriKat der-cûş yâft.

«Ey Cevâd ve Kerîm olan Allah; meşriktan tulû' eden her sa-
bah, seni, sark çeşmesi olan güneşin gibi, cûş u hurûşta bulur».

Yâni: Sabah olup da güneş doğunca, onun ziyası nasıl cûş u
hurûşa gelir ve bütün âfâkı tenvir ederse, o güneşin doğurduğu sa-
bahlar da seni öylece bulur ve ancak senden nûr alır.

Ey Hâlikul'ervâh olan Allah, sabahları tenvir ederken ruhları,
husûsiyle benim mecruh olan ruhumu nursuz mu bırakırsın? Hâşâ!

چون بهانه داری این شیدات را
ای بهانه شکرین لہات را

Çun behâne dâri in şeydâtrâ,
Ey behâne şekkerin lebhâtrâ.

«Ey tatlı dudaklarına kıymet biçilemeyen sevgilim; bu mecnûnu-
na cemâlini göstermemek için nasıl bir bahane bulursun?»

1798

ای جهان کهنه را تو جان نو
از تن بی جان و دل افغان شو

Ey cihân-i kühnerâ tû cân-i nev,
Ez-ten-i bi-cân u dil efgan şinev.

«Ey köhne ve fersûde âlemin rûh-i nevini olan Allah: cansız ve
gönülsüz olan şu bedenin feryadını dinle».

Sofiyye-i kirâm hazerâtı derler ki: Hakkın muhtelif esmâsı var-
dır. Bunların ahkâmında ta'til yoktur. Binâenaleyh (Mâhi) ismi, mev-
cûdâtı, her ân-ı gayr-i münkasem içinde imhâ eder. (Vâcid) ismi
de yine her ân-ı gayr-i münkasem içinde vücûda getirir. Binâena-
leyh âlem, bir ân içinde hem yok, hem vâr olur. Bu itibarla o köh-
ne âlemi yeniden vücûda getiren Hak da onun rûhu demek olur.

Cenâb-ı Mevlânâ bu münâcâttan sonra nefsine hitab ediyor ve
diyor ki:

1799

شرح گل بگذار ازهر خدا
شرح بلبل گو که از گل شد جدا

Şerh-i gül bü-gzâr ez-behr-i Hudâ,
Şerh-i bûlbûl aû ki ez-gül şûd cûdâ.

«Allah aşkına olsun gülün şerhini bırak da gülken ayrılmış
olan bûlbûlden bahset».

1800

ازغم و شادی نباشد جوش ما
با خیال و وهم نبود هوش ما

Ez-gam u şâdî ne-bâşed çûş-i mâ,
Bâ-Hayâl û vehm ne-bved hûş-i mâ.

«Bizim cûş u hurûşumuz, gamdan da, meserretten de değildir.
Bizim idrâkimiz, hayâl û vehme tâbî olmaz».

حالی دیگر بود کان نادرست
نو مشو مکر که حق بس قادرست

Hâleti diger büyed k'ân nâdirest,
Tû me-şev mûnkir ki haK bes Kâdirest.

«Gamdan, meserretten başka bir hâl vardır ki nâdirdir. Ey sâ-mî', sen inkâra kalkışma ki Allah çok kâdirdir».

Yâni biz, ehlullah hazerâtı, aşk ve şevk gülistânının bûlbûlleri-yiz. Ağlar, inler, bûlbûl gibi nâlekâr oluruz. Hazin nâlelerimiz, mad-dî gam eseri olmadığı gibi, şevk âver nağmelerimiz de yine maddî meserret mahsûlü değildir. Bizi böyle nâlesâz eden de, nağme per-daz eyleyen de ikisinden başka bir müessirdir, ilâhî bir cîvedir.

Hâfızın bir gazelinde şu meâlde iki beyt vardır:

«Bûlbûlün biri, hoş renkli bir gül yaprağını gagasının arasına almış ötüyordu. Sen ayn-ı visâlde iken bu feryâdlar nedir? diye sor-dum, Ma'sûkun cîvesi bizi bu işe me'mûr etti cevabını verdi.»

Yine Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

1802

تو قیاس از حیات انسان مکن
منزل اندر جوړو در احسان مکن

Tû Kiyâs ez-hâlet-i insân me-kûn,
Menzil ender cevîr der-ihsân me-kûn.

«Ey sâmi'; sen aşk ve muhabbeti ve aşk-ı ilâhîdeki cîveleri, in-san hâline kıyas etme. Cefâ ve ihsan mertebelerine de bağlanıp kalma».

Yâni, ihsan; mahabbete, cefâ; nefrete delâlet eder sanma.

1803

جوړو و احسان رنج و شادی حادثست
حادثان میرند و حقشان وارثست

Cevr ü ihsân renc ü şâdî hâdisest,
Hâdisân mîrend u haKşân vârisest.

«Cevr ve ihsan da, renc ve şâdî de hâdistir. Hâdis olalar bâkî değildirler, ölürler. Hak onların vârisi olur».

Ve ancak o bâkî kalır.

1804

صبح شد ای سحرراشت و پناه
عذر مخدومی حسام‌الدین بخواه

Subh şûd ey Subhrâ pûştî ü penâh
Uzr-i maHdûmî Hüsâmüddin bi-Hâh.

«Sabah oldu. Ey sabahın melce'ü me'vâsı ve Hâlık u Mevlâsı o-lan Allah! Hüsâmüddin Çelebiye sen i'tizâr eyle».

Dersin ibtidâlarında da söylenmişti ki Hüsâmüddin Çelebi Haz-ret-i Mevlânânın en sâdık ve en sevgili derevişlerindendi. Cenâb-ı Pirin halifesi ve hayatında müridlerinin terbiyesine memur bulu-nuyordu. Mevlânânın vefatından sonra da yerine geçmiş, on iki se-ne makâm-ı Pirde bulunmuştu. Çelebi hazretlerinin mürid terbiye-sinden başka bir vazifesi vardır ki Mesnevi kâtipliği idi.

Ehlinin malûmudur ki Hazret-i Mevlânâ Mesnevinin ibtidâsın-daki on sekiz beyti kendi yazmış, bakiyyesi Hüsâmüddin Çelebinin kalemiyle yazılmıştır. Geceleri otururlar, Cenâb-ı Pir söyler, Hüsâ-müddin Çelebi yazardı. Bazan Hazret-i Mevlânânın coşkunuğu o-lur, söylemek ve yazmak işi sabaha kadar sürerdi. Anlaşılan bu ba-bın tanzim ü terkimi esnasında da öyle olmuş ve sabahlanılmış. Bundan dolayı Cenab-ı Pir, Hüsâmüddin Çelebiden özür diliyor. Lâkin afv edersin, seni uykusuz bıraktım diyecek yerde «ilâhî, Hüsâmüddin Çelebinin şu hizmetine mukâbil sen özür dile, yâni ecr-i ma'nevisini ihsan eyle» diye duâ buyuruyor.

1805

عذرخواه عقل کل و جان تویی
جان جان و تابش مرجان تویی

Uzr-Hâh-i akl-i küll ü cân tuyî,
Cân-i cânû tabîş-i mercan tuyî.

Akl-i küll ve Rûh-i küll olan Hazret-i Muhammed Aleyhisse-lâtü Vesselâmin özhâhı ve canların cânı, hattâ mercanı lemeânı sensin».

Nebiyy-i Ekrem Sellallâhü Aleyhi Vessellem Efendim'in akl-i küll ve rûh-i küll denilmesi zât-i akdes-i Muhammedî

mevcûdâtın evveli ve mahlûkâtın ekmeli olması itibariyledir ki (vahdet), (teayyün-i evvel) ve (hakikat-i Muhammediyye) onunla zâhir olmuştur. Ehlinin mâlûmudur ki (Merâtibül-vücûd) denilen yedi mertebe vardır.

Birincisi : (Lâteayyün), (itlak) ve (zât-i baht) tâbir edilen mertebedir ki, Hak Sübhânehû ve Teâlânın sırf zâtine mahsûstur. Bu mertebede Hakkın esmâsı ve sıfatı da mutasavver değildir. Lâteşbih Ahmed Efendi denilince o zâtın yalnız kendisi hatırlanıp âlim, şâir, san'atkâr olduğunun düşünülmemesi gibi.)Lâteayyün) mertebesinin hakikatini de Allahtan başka kimse bilmez.

İkincisi : (Teayyün-i evvel), (vahdet) ve (hakikat-i Muhammediye) tesmiye edilen mertebedir ki bu mertebe Hakkın, zâtine, sıfatına ve bütün mevcûdâta ilm-i icmâlisi derecesidir.

Üçüncüsü : (Teayyün-i sâni), (vâhidiyyet) ve (hakikat-i insâniyye) denilen mertebedir ki Hakkın zâtine, sıfatına ve bütün mevcûdâta ilm-i tafsîlisi derecesidir.

Bu üç mertebenin üçü de kadîmdir, ezelidir. Aradaki i'tibârât, yâni birinci, ikinci, üçüncü diye farkedilmesi zamânî değildir, akîdîdir. Ehlice anlaşılabilmek içindir. Yoksa Allah ibtidâ böyle idi sonra şöyle oldu mânasına değildir.

Dördüncüsü : (Âem-i ervâh), beşincisi (Âlem-i misâl), altıncısı (Âlem-i ecsâm) mertebeleridir.

Âlem-i misâl: Ervâh ile ecsâm arasında bir berzaktır. Urefây-ı Ümmetten çokları, rüyâ, yahut yakaza halinde oraya dahil olduklarını söylüyorlar.

Yedinci de : Bu mertebelerin birincisinden maadâsını câmi olan (insâniyyet) mertebesidir. İnsanlar arasında bazı zevât-ı kiram terraki ederek kendilerinde o mertebelerin hakikati zuhura gelir. Binâenaleyh onlara (insan-ı kâmil) denilir.

Yine bu mertebelerden evvelkisine (lâzuhur) diğerlerine (zuhur) mertebesi tâbir edilir. Zuhurun mebd-i (Teayyün-i evvel) mertebesi olduğu, onun mazhar-i etemmi de (Hakikat-i Muhammediye) bulunduğu için Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimize de (Akl-i kül) ve (Rûh-i kül) derler.

Hazret-i Mevlânâ diyor ki : «Yâ Rabbî, sen akl-i kül ve rûh-i küle itizârâmiz iltifatta bulunmuşsun. Meselâ : «Habibim: Kur'an-ı sana meşakkat versin diye inzâl etmedik.» buyurmuşsun. O mazhar-ı etem'me iltifat eylediğin gibi, onun vârislerinden bulunan Hüsâmüddin Çelebiye de mültefit bulun.»

1806

تافت نور صبح و ما از نور تو
در صبحی بای مصور تو

Tâft nûr-i Subh u mâ ez-nûr-i tû,
Der-Sabûhi bâ-mey-i manSûr-i tû.

«Sabahın nûru parladı. Biz ise senin nûrundan, mansûr ve muzaffer olan şarabınla mahrumluk izâle ediyoruz.»

Yâni sabah oldu, âlem aydınlandı. Bizim kalbimiz ise güneşin ziyâsiyle değil senin nûrunla münnevver oldu.

1807

داده تو چون چنین دارد مرا
باده که بود کو طرب آرد مرا

Dâdeî tû çun çunîn darâd merâ,
Bâde ki'bved k'û Tarebâred merâ.

«Beni böyle mest ve hurûşan eden senin ihsânındır. Yoksa maddî şarab kim oluyor ki beni böyle vecd ve hurûşa getirsin?»

1808

باده در جوشش گدای جوش ماسب
چرخ در گردش گدای هوش ماست

Bâde der-cûşîş gedâ-yî çûş-i mâst,
ÇarH der-girdîş gedâ-yî hûş-i mâst.

«Şarab, kabarıp köpürmekte bizim cûş u hurûşumuzun, felek de devr ü seyr'de bizim şuûrumuzun muhtâcı ve müftekiridir.»

Hilkat-i âlemden maksad, vücûd-i akdes-i Muhammedi olduğu gibi, âlemin devamından maksad da her asırda yetişecek olan insân-ı kâmillerdir. Binâenaleyh Cenâb-ı Pirin böyle demesi, asrının (insân-ı kâmil) i ve (Kutbu gavs) i olduğuna işarettir.

باده ازما مست شدنی مازو
قلب ازما هست شدنی مازو

Bâde ez-mâ mest şûd ni mâ ez-û,
Kâleb ez-mâ hest şûd ni mâ ez-û.

«Şârab bizden sarhoş oldu, biz ondan olmadık. Kalıb bizden var oldu. Biz ondan olmadık».

ماچوزنبوریم و قابها چو موم
خانه خانه کرده قالب را چو موم

Mâ çu-zübûrim u Kâlebhâ çu mûm.
Hâne Hâne kerde Kâlebrâ çu mûm.

«Biz arı gibiyiz, kalıplar da mum gibidir. Kalıbı, peteklerde hâne hâne yapan biziz.»

Hazret-i Pir, bu iki beyt ile hükemâ ve sofîyye arasında ihtilâfı bir meseleye işaret ediyor. Hükemâ ve felâsife diyor ki : Kalıb teşekkül edip mizac kemâl bulunca, rûh da husûle gelir. Sofîyye ise : «Allah ruhları, cesedlerden iki bin sene evvel yaratmıştır» Hadisine istinâden ruhların hilkatinin cesedlerden mukaddem olduğunu söylerler. Bu böyle olunca ruhun var olması cesedden değil, cesedin zuhura gelmesi ruhtan olur.

TÛTİNİN SAHİBİ OLAN TÂCİRİN HİKÂYESİNE AVDET

بس درازست این حدیث خواجه گو
تا چه شد احوال آن مرد نگو

Bes dirâzest in hadis-i Hâce gû,
Tâ çî şûd ahvâl-i ân nerd-i nigû.

«Bu bahis çok uzun sürer, onu bırak da tâcirin hikâyesini söyle. O iyi adamın hâlinin ne olduğunu anlat.»

خواجه اندر آتش درد و حنین
صد براگنده همی گفت ایچنین

Hâce ender-âteş-i derd û hanîn,
Sad perâgende hemi göft in-çunîn.

«Tâcir tûtisinin ölümünden dolayı derd ü iştîyâk ateşleri içerisinde böyle yüzlerce perişan söz söylüyordu»

گه تنافض گاه ناز و گه نیاز
گاه سودای حقیقت گاه مجاز

Geh tenâKuz gâh nâz û geh niyâz,
Gâh sevdâ-yi haKîKat geh mecâz.

«Derd-i iftirâk ile söylendiği sırada bazan sözleri mütenâkız oluyor, bazan nâz ve istîgnâ vâdisinde, bazan niyâz ve tazarru' tarzında söyleniyor, bazan hakikat denizine dalıyor, bazan da mecazda bocalıyordu.»

Yâni tûtinin ölmesi üzerine tâcir son derece müteessir olmuştu. Teessürü dolayısıyla ağlayıp inlemeye ve perişan sûrette söylemeye başlamıştı. O sûretle ki, kâh sözlerinde tenâkuz vukûa geliyor, şimdi dediğini biraz sonra nakzediyor; kâh nâz ve istîgnâdan dem vuruyor, kâh niyâz ve tazarru'a mecbur oluyor; kâh hakikate mey ledip veren de Allah, alan da Allah diyor; kâh mecaza saplanıyor, kâh hakikate tırmanıyor, tûtisinin iftirâkiyle tutuşup yanıyor, hâlâsa kendini müteselli kılabilmek için her çareye başvuruyordu.

Hazret-i Pir, tâcirin bu teessürünü ve teselli için çirpinmasını denize düşmüş bir adamın her türlü ota ve yosuna sarılmasına teşbih ederek diyor ki :

مرد غرقه گشته حای میکند
دست را در هر گیاهی میزد

Merd-i garKa-geşte câni mi-küned,
Destrâ der-her giyâhi mi-zened.

«Denize düşen kimse can çekişirken elini her ota uzatır.»

1815

تا کدامین دست گیرد در خطر
دست و پای میزند از بیم سر

Tâ küdâmeş dâst gired der-Ha Ter,
Dest u pâyi mî-zened ez-bîm-i ser.

«O otlardan hangisi kendisini kurtaracak diye, başının korkusundan elini, ayağını oynatır.»

Denize düşen kimse yüzmek bilmezse boğulmaktan kurtulmak için gözüne ilişen bir ağaç parçasına, bir ota, hattâ bir yosuna sarıldığı, gördüğü şeye yaklaşmak için çabaladığı gibi; gam ve kedere batmış kimse de böylece bin türlü vesâite müracaat eder, o vesâitin biriyle, teesüründen kurtulmaya çalışır. Nihayet mütevellî olabilir, teselisi de bir mesâi neticesinde husûle gelir. Çünkü :

1816

دوست دارد دوست این آشنگی
کوشش بهوده به از خفتگی

Dûst dâred dûred dûst in âşûftegi
Kûşîş'i bi-hûde bin ez-Huftegi.

«Yâr-ı hakiki bu uğraşp çabalamayı sever, Onun için faydasız çalışmak bile uyumaktan evlâdır.»

Mâlûmdur ki Dünya dâr'ül-mesâidir. İnsanın Dünya ve Ahiretteki istifadesi çalışmasına bağlıdır. Allah, kullarının sa'yetmesini sever. Çalışmayanlar Cenâb-ı Hak'ın gazabına uğrarlar. Herkesin elinden gelebilecek bir iş vardır ki tecrübe ile anlaşılır. Hattatlık yapamayan kimse makina ile yazı yazabilir, yahut bir mağazada defter tutmaya kabiliyyet gösterir. Fırça ile resim yapamayan, kundura boyamaktan âciz kalmaz. Hülâsa: İnsan, atâlet ve meskeneti değil, sa'y ü gayreti kendisine âdet etmeli, yapabileceği işlere girmelidir. Sa'y ile atâlet arasında o kadar fark vardır ki, faydasız bir işle oyalanmak bile miskincesine yatıp uyumaktan evlâdır. Meselâ yemekten sonra hafif bir gezinti yapmak, elbette köşe minderine, yahut kahve peykesine bağdaş kurup ımızganmaktan hem hâyırlıdır, hem de sıhhidir.

1817

آنکه او شاهست او بیکار نیست
ناله از وی طرفه کو بیمار نیست

Ân-ki û şâhest û bi-kâr nist,
Nâle ez-vey Turfe k'û bimâr nist.

«Şâhı hakiki, yâni insan olan bir kimse işsiz, güçsüz değildir. Hasta olmayanın inlemesi ve iş görmemesi şaşılacak şeydir.»

İnsanlığın ma'nâsını bilenler;

وان ليس للانسان الامامى

Yâni: «İnsan için, çalıştığı kadar verilir 67» Nazm-ı Celiline vâkıf olanlar işsiz, güçsüz duramazlar. Hem kendilerine, hem insânı yete faydası dokunacak şeylerle meşgul olurlar. Meselâ vazîfesi- nin ehemmiyetini bilen bir muallim, tatil zamanını boşa geçirmez. Aman mektep kapandı, bir tarafa çekileyim de bir, iki ay rahatça geçireyim diyemez. O müddet esnasında bile derslerine müteallik tetkikât ve ta'mikâtta bulunur. Mektep açılınca dershanesine fazla malûmat ile girer, o fazla malûmattan talebesini müstefid eder. Kezâ akli başında bir çiftçi; tarlayı sürdürdüm, tohumu attım, artık iş Allaha kaldı, Hak berekâtını yere diye, köy kahvesine yaslanıp kışı miskinçe geçirmez. O müddet içinde evini, ahırını samanlığını tamir eder, sair işlerle uğraşır; harman zamanı, yapılacak işlerin bir kısmını kıştan hazırlar. Böyle yapmayanların hâli, hasta olmayanların inlemesine benzer. Sapasağlam bir adamın aman, ah, of diye inleyip durması ne çekilir, ne de dinlenilir. Hülâsa : İnsan için bikâr olmak değil, berkâr olmanın lâzım, hattâ vâcib olduğu derkârdır.

Beyitteki (şah) kelimesinin sultân-ı hakiki ve melik'ül-mülûk olan Allah ma'nâsına olması da mümkündür. Bu suretle Cenâb-ı Hakkın (fa'âl ün limâ yürîd) yâni, dilediğini işler olduğuna, semasında, sıfatında ta'til bulunmadığına da işaret edilmiş olur. Nitekim aşağıdaki beyitte bunu te'yîd eder görünüyor :

(67) Sürei Vennecmi : 39

بهری فرمود رحمنی
کدام یوم هو فی شأن ای پسر

Behr-i in fermûd Rahmân ey püser,
Külle yevmin hüve fi-ş'e'n ey püser.

«Oğul; bundan dolayı Hazret-i Rahmân (Külle yevmin hüve fi ş'e'n) buyurmuştur.»

Sûre-i Râhmândaki :

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

Yâni : «Semâlarda ve arzdeki mahlûkâtın hepsi de Allahdan şâil ve talebde bulunurlar. Her türlü hâcetlerini isterler. Zât-i celi ü akdes ise, her gün ve her ân bir ş'e'n ile mütecelidir 68.» Yâni mahlûkâtının metâlibini vücûda getirir, duâlarını kabûl ve gûnahlarını afveder. «O hâlde ey insânlar ve cinler; Rabbinizin hangi nîmetini tekzip ve inkâr edebilirsiniz?» Âyet-i Kerimesine işaret olunuyor.

Demek isteniliyor ki, Cenâbı Hak her türlü ihtiyaçtan münazzeh iken boş durmuyor, her an bir ş'e'n ile mütecelli oluyor. Ey âciz kul, Hâlık-ı Zîşânın böyle iken senin durman lâyük müdür?

Şeyh Sa'di Gülistânında : «Bulut, rûzgâr, ay, güneş ve folek; sen bir ekmek elde edesin ve gafletle yemeyesin diye çalışıp duruyorlar. Bunların hepsi Allahın emrine müsahar olarak çabalarken, senin isyan edişin ve çabalamayışın insâfa muvafık değildir.» diyor Binâ-onaleyh ey sâlik :

1819

اندین ده می توانی
تا دم آخر دمی فارغ مباش

Ender-in reh mi-tür âş ü mi-Hirâş,
Tâ dem-i âHir demi fâriğ me-bâş.

(68) Sûrei Rahman : 29

«Bu yolda, yâni Allah tarıkında yontul ve kazın. Çalış ve uğraş. bir an boş durma; son nefesine kadar bir dem didinmekten hâli kalmal.»

1820

تا دم آخر دم آخر بود
که عایت با تو صاحب سر بود

Tâ dem-i âHir dem-i âHer büved,
Ki inâyet bâ-tu Sâhib-ser büved.

«Son nefese kadar, yahut son nefeste başka bir dem ve Âlem olur ki Allahın inâyeti seninle sâhib-i sır olur.»

Yıllardanberi namaz kıyıyorum, oruç tutuyorum, tesbih çekiyorum, zikrediyorum, hiç bir feyzini göremedim ve göremiyorum diye ye'se kapıma. Son nefeste lûtf-i İlâhî ile öylebir zaman olur ki o zamanın hepsine kifâyet eder. «Amellerin en hayırlısı. lisanın zikrullah ile meşkul olduğu halde dünyadan ayrılmandır.» Hadîsi, bu hususta en büyük hüccettir.

Bu hale hârici bir misal de bulabiliriz. Gayet zengin ve sermayedar bir tâcir farzedelim. Bu adam günlerce alış, veriş edememiş. Bir akşam üstü mağazasını kapayacağı vakit bir müşteri geliyor, mühimce bir alış, veriş oluyor. O bir kaç dakikalık ticaret müddeti, alış, veriş edemediği zamanlara tekâbül ediyor, hattâ pek çok geçiyor.

1821

هر چه کوشد جان که در مرد و زنت
گوش و جنم شاء جان. بر روز نهت

Her çi küşed cân ki der-merd ü zenest,
Gûş u çeşm-i şâh-i cân ber-revzenest.

«Erkek ve kadında olan ruh, her neye çalışırsa, Hâlikurruh olan Allahın gözü, kulâğı pencerededir.»

Yâni insanlar içinden erkekler olsun, kadınlar olsun her ne yaparlarsa Cenâb-ı Hak onları görür ve işitir. Çünkü Zât-i akdesi (Semi') dir ve (Basir) dir. Onun görmediği ve işitmediği yoktur. Her hâl ü kârımızda hâzır ve nâzırdır. Hz. Pîr Bundan sonra bahse rûcû ile buyuruyor ki :

TACİRİN ÖLÜ TÛTİYİ KAFESTEN DIŞARI ATMASI,
ONUN DA UÇMASI

1822

بعد از آنش از قفس بیرون فکد
طوطیک پرید بر شاخ بلند

Bâ'd ez-âneş ez-Kafes birün füğend,
TûTiyek perrid ber-şâH-i bülend.

Bundan. yâni ağlayıp sızladıktan, sonra tûtiyi kafesten dışarı
attı, tûticağız da uçtu, yüksek bir ağaç dalına kondu.»

1823

طوطی مرده چنان پرواز کرد
کافتاب از شرق ترک و ناز کرد

TûTi-i mürde çun-ân pervâz kerd,
K'âfitâb ez-şarK türk-û-tâz kerd.

«Ölmüş tûti, güneşin şarktan tulû'u gibi pervâz etti.»

1824

خواجه حیران گشت اندر کار مرغ
خبر ناگه بدید اسرار مرغ

Hâce hayrân gêşt ender-kâr-i murğ,
Bi-Haber nâgeh bi-did esrâr-i murğ.

«Tâcir, kuşun yaptığı işe hayran kaldı. Bihaberken ve hiç uç-
mazken kuşun esrârını gördü.»

Yâni o, tûtiyi hakikaten ölü biliyorken, hud'asından şaşır-
dı, kaldı.

1825

روی بالا کرد و گفت ای غدلیب
از بیان حال خود ماده نصیب

Rûy bâlâ kerd u gôft ey andelîb,
Ez-beyân-i hâl-i Hod mâ dih naSîb.

«Yüzünü yukarıya kaldırdı. Ey bülbül, bize hâlini bildir dedi.»

ve;

1826

او چه کرد آنجا که تو آموختی
ساختی مکرری و مارا سوختی

Ü çi kerd ân-câ ki tû âmûHti,
SâHti mekrî vu mârà sùHti.

«Hinddeki tûti ne yapmıştı ki sen öğrendin ve bir mekr yap-
tın da bizi yaktın?» dedi.

1827

گفت طوطی که بفهم بند داد
که رها کن لطف و آواز کشاد

Gôft TûTi ki be-fi'lem pênd dâd,
Ki rehâ kün luTf û âvâz-i küşâd.

«Tûti cevap verdi ki: Haberini getirdiğin Hind tûtisi bana fi'ly-
le nâsihat verdi. Sesinin letâfetini ve ferahbahşâlığını bırak dedi.»

1828

زانکه آواز ترا در بند کرد
خویشرا مرده بی این بند کرد

Z'ân ki âvâzet turâ der-bênd kerd,
Hişrâ mürde pey-i in pênd kerd.

«Çünkü seni sesin kafese koymuştur. İşte kendisini ölü göster-
mesinin sebebi budur.» demek istemişti ki :

1829

یعنی ای مطرب شده باعام و خاص
مرده شو چون من که تا یابی خلاص

Ya'ni ey muTrib şûde bâ-âm u HâS,
Mürde şev çun men ki tâYâbî HalâS.

«Ey avâm ve havasa mutrib olup da onları eğlendiren; benim
gibi ölü ol ki kurtulasın.»

«Her kim kendi hüsnünü mezâda verir, yâni şöret hevesine düşer ise yüzlerce sâ'î kazâ ona teveccüh der.» «Eş-şühretü âfetün» yâni «şöhret âfettir.»

1833

چشمها و خشمها و رشکها
بر سرش ریزد چو آب مشکها

Çemhâ vû Hişmhâ vû reşkhâ,
Ber-sereş rized çu âb-i meşkhâ.

«Meşhur olan kimsenin başına kırbadan su dökülür gibi isâbetli aynlar, gazablar ve hasedler boşanır.»

1834

دشمنان اورا ز غیرت می درند
دوستان هم روز گارش می برند

Düşmenân urâ zi-gayret mi-derênd,
Düstân hem rûzgâreş mi-bürend.

Düşmanlar, onu kıskandıkları için yırtıp parlayacak de-
receye gelirler. Dostları da bihüdl mürâca'at ve tesdi'le vaktini zâyl' ederler.»

1835

او که غافل بود از کشت بهار
او چه داند قیمت این روزگار

Ö ki gâfil bûd ez-kışt-i behâr,
Ö çi dâned Kıymet-i in rûzgâr.

«Baharda ekinden gâfil olan, o vaktin kıymetini ne bilir?»

Cenâb-ı Pir buyuruyor ki: Şöhret insan için hakikaten âfet-
tir. Meşhur olmak sevdasına düşen kimse, kendisini türlü türlü rahatsızlıklara hedef kılmış olur. Meselâ bir adamın ilimde olsun, san'atta olsun behresi bulunur. Onunla, şöret aldı mı, aynı ilmi, aynı sanat'ı bilenler, onun şöretini çekemezler. Cehlîni ve nok-
sanını bulmaya ve söylemeye çalışırlar. Arabların «Hikâye söy-

Hikâye burada bitiyor demektir. Yukarıda rûhun beden ka-
fesinden kurtulması ve ma'nâ fezâlarında serbestçe uçuşması için:
«Ölmeden evvel ölmek.» lâzım geldiği beyân buyurulmuş. o mesele
de hikâye ile temsil ve tavzih olunmuştu. Demek ki varlık kaydın-
dan kurtulmak için ya ölmek, ya ölü gibi görünmek, yâni Allahın
emirlerine tamamen bağlanmak icap ediyormuş.

Cenâb-ı Pir Efendimiz, bundan sonra şöretin mahzurlarına
dair beyenata şûru' ediyor ve diyor ki :

1830

دانه باشی مرغکانت بر جند
غنچه باشی کودکانت بر کند

Dâne bâşi murğakanet ber-çenend,
Gunce bâşi küdekânet berkenend.

«Dâne gibi olursan seni kuşçağızlar toparlar, gonca gibi olur-
san da çocuklar yolarlar.»
Onun için şörete meyletme.

1831

دانه پنهان کن بکلی دام شو
غنچه پنهان کن گیاه بام شو

Dâne bâşi murğakânet ber-çenend,
Guncea bâşi küdekânet berkenend.

«Dâneni sakla, tamamiyle tuzak görün, goncanı gizle, dam-
da bitmiş ot gibi ol.»

Yâni bir faziletin varsa onu ızhâra ve onunla iştihara heves et-
me. Mahiyyetini gizle de kendini dâne iken tuzak gibi, gonca iken
ot gib göster. Çünkü şöret âfettir. Tanınmamış olanlar, halkın di-
linden kurtulur.

1832

هر که کرد او حسن خود را در مزاد
صد قضای بد سوی او رو نهاد

Her ki kerd û husn-i Hodrâ der-mezâd,
Sad Kazâ'yî bed sü-yî û rû nihâd.

leyen hikâye söyleyeni sevmez» diye bir meseli vardır. Çünkü, biri diğeri râkib sayar. Bu, böyle olduğu gibi ilm ile san'at ile iştihâr eyleyen kimsenin dostları da kendisini rahat bırakmazlar. Bir kitab okuyacağı, yahut bir eser vücuda getireceği vakit yanına gelirler. İlminden istifade etmek, san'atını temâşâ eylemek, yahut sade çene çalmak için onu tedkikinden ve işinden alıkoşurlar. İlim ve san'at erbabını böyle işgal eyleyenler, ekin zamanını kıymetini bilmeyenlere ve o vakit tohum atmayanlara benzerler. Binâenaleyh :

1836

دربناه لطف حق باید گریخت
کو هزاران لطف برارواسریخت
Der-penâh-i lûtf-i haK bâyed giriHt,
K'û hezârân lûtf ber-ervâh riHt.

«Allahın penâh-ı lûtfuna kaçmak ve ona sığınmak lâzımdır. O Allah ki ruhlara bir çok lûtf ve ihsanda bulunmuştur.»
Ey sâlik sen de Allaha sığın ki :

1837

تا پناهی یابی آنکه چون پناه
آب و آتش مرا کردد سپاه
Tâ penâhi'yâbi ân-geh çun penâh,
Âb u âteş mer turâ gereded sipâh.

«Bir melce' bulasın. Ondan sonra da penah gibi su ve ateş de sana müsahhar ve asker olur.»

Hazret-i Mevlânâ şu hakikatı bir misal ile izah için diyor ki :

1838

نوح و موسی را نه دریا یار شد
نه براعداشان بکین قهار شد
Nûh u Mûsîrâ ne deryâ yar şüd,
Ne ber-a'dâşân be-kin Kahhâr şüd.

«Deniz, Nuh ve Mûsâ Aleyhisselâma yâr olmaclı mı, onların düşmanlarını kindârâne kahr ü gark etmedi mi?»

Vak'alar malûm. Hazret-i Nuh Aleyhisselâm ile kendisine tâbi olanlar gemiye binip tûfandan kurtuldular. Mûsâ Aleyhisselâm ile ümmeti Şap denizini geçip Sinâ şibih ceziresine ayak bastılar. Fakat Nuha tâbi olmayanlarla Fir'avn ve askerleri dalgalar arasında çırpına çırpına boğuldular. Neden böyle oldu? Çünkü Nuh ve Mûsâ Aleyhisselâm Allaha sığınmış, Cenâb-ı Hak da onların penâhı olup suyu kendilerine musahhar kılmıştı.

1839

آتش ابراهیم را نه قنعه بود
تا بر آورد از دل عمرود دود

Âteş İbrâhimrâ ne Kal'a bûd,
Tâ ber-âvürd ez-dil-i Nemrûd dûd.

«Ateş İbrahime kale olmadı mı? Onun İbrahimi yakmayışı Nemrudun kalbinden duman, yâni âh-ı teessüf çıkarmadı mı?»

İbrahim Aleyhisselâm, putperestlerin fikri dalâletlerini ortaya koyarak bir gün onların puthânesine girmiş, balta ile putlarını kırmış. baltayı da büyük putun boynuna asmış: «Bunu kim yaptı?» diyenlere, «Büyük put yapmış olmalı, sorun da anlayın!» diye ilzâmî bir cevap vermişti. Sonra Hazret-i İbrâhimin yaptığı anlaşıldı. Kendisi büyük bir ateşin orta yerine atıldı. Halilullah hazretleri Allaha sığındı, Allah da onun penâhı olduğu için, Kudret-i Rabbâniyye ile ateş onu yakmadı.

1840

کوه بحیی را نه سوی خویش خواند
قاصدانش را زخم سنک واند

Kûh Yahyârâ ne sù-y-i Hiş Hând,
KaSidâneşrâ be-zaHm-i sêng rând.

Dağ Yahyâ Aleyhisselâmı nezdine çağırmaclı mı, ona kasdenleri taşlarla yaralayıp def'etmedi mi?»

1841

گفت ای بحیی بیا درمن گریز
تا پناهت باشم از شمشیری تیز

Göft ey Yahyâ biyâ der-men gürîz,
Tâ pelnâhet bâšem ez-şemşîr-i tîz.

«Ey Yahyâ gel, bana kaç ki keskin kılıştan sana sığınak olayım demedi mi?»

Filistin hükümdarı (Herod) kendisine nikâh düşmeyen akraba-sından bir kadını almak istemiş, Yahyâ Aleyhisselâm bunun şer'an câiz olmadığını söylemiş olduğu için kadının teşvikiyle şehid edilmiştir. İşte nebiyy-i müşârünileyhi dağın da'veti o münasebetle ol-muştu.

Şu sayılan şeylerin hepsi de vukua geldi. Demekki bir kimse sıdk u ihlâs ile Hakka iltica ederse Allah da onu muhafaza ediyor.

Hız. Pir, bahse rücu' ile buyuruyorlar ki :

TÜTİNİN TACİRLE VEDÂLAŞIP HİNDİSTANA GİTMESİ

1842

یك دو بندش داد طوطی پر مزاق
بعد از آن گذش سلام و افراق

Yek-du pendes dâd TûTi pür-mezâK,
Ba'd ez-ân gofteş selâm û el-firâK.

«Tûti tâcire zevkâver bîr, iki nasihat verdi. Ondan sonra selâ-mette olasın, Allaha ısmarladık dedi.»

1843

خواجہ گفتش فی اماناۃ برو
مر مرا کنون نمودی راہ تو

Hâce gofteş fi-emâni'llah bi-rev,
Mer merâ eknûn nûmûdi râh-i nev.

«Efendi de ona dedi ki: Eman-i ilâhîde olarak selâmetle git, ba-na hakikaten yeni bir yol gösterdin.»

Yâni: «Beden kaydından kurtulmak için Allahın rızasına tama-miyle teslim olmak. vekâyi ve hâdisâtı tamamiyle kazâ ve kader eseri bilerek onlara karşı itiraza kalkışmak hülâsa ölü gibi bulun-mak lâzım geldiğini bana öğrettin.»

1844

خواجہ باخود گفت این بند مست
راہ او گیرم کہ این رہ روشنت

Hâce bâ-Hod goft in pend-i menest,
Râh-i û giremki in reh rûşenest.

«Tâcir kendi kendine dedi ki: Bu bana nasihattir. Tütünün yolu-nu tutmalıyım ki o yol açık ve hakikate götüren bir tarıktır.»

1845

جان من کمتر ز طوطی کی بود
جان چنین باید کہ بیگونی بود

Cân-i men kemter zi-TûTi key büved,
Cân çunin bâyed ki nigû-pey büved.

«Benim rûhum bir tütünün rûhundan nasıl aşağı ve kabiliyetsiz olur? Asıl can, böyle mübârek olan ruhtur.»

Yâni, tâcir tütünün muvakkaten ölmesiyle müebbeden kafesten kurtulmasını görünce dedi ki: «Bir tûti hayvanken şu kabiliyeti gös-terdi. Ben ondan kabiliyetsiz olmamalıyım. Madem ki insanım, bir hayvandan ziyade maneviyatta istidâdım vardır. Binâenaleyh ben de onun gibi olmalıyım, Allahın emrine tamamen inkiyâd göster-meliyim. Her şeyin zuhurunu hükm-i kader bilmeli de, ihtiyar ve itirazı terketmeli, sofîyyenin dediği gibi ölmeden evvel ölmeliyim. Çünkü hakikate götüren yolların en kestirmesi budur.» Cenâb-ı Hak cümlemizi bu kestirme yoldan hakikate isâl eyleye, âmin.

HALKIN TA'ZİMİNİN VE BÜYÜKLÜK DOLAYISIYLA HALK ARASINDA PARMAKLA GÖSTERİLMENİN MAZARRATI

1846

تن قفس شکست و تن شد خار جان
در فریب داخان و خار جان

Ten Kafes-şeklest û ten şud Hâr-i cân,
Der-firib-i dâHilân û Hâricân.

«Cesed, kafes şeklindedir. Ve dâhil ve hâricdekilere mekr ile rûhun dekenidir.»

Mâlûmdur ki insan, ruh ile cesedden mürekkebirdir. Böyle olmakla beraber cesed rûh için bir kayıddır, âdetâ kuşa nisbetle kafes gibidir. Sâde kafes gibi olmak, rûhu içerisinde mahbus bulundurmakla da kalmaz. Ona diken gibi batar. Çünkü cesetde dâhilî bazı nefsi kuvvetler vardır. Bunlara şeytanın vesvesesi de inzîmâm eder. Haricden bazı iğfâlât da olur. Bunâenaleyh cesedin şu halleri rûhu ızdıraba düşürür.

1847

ایش گوید من شوم همراز تو
وانس گوید نی منم دمساز تو

İnş güyed men şevem hem-râz-i tû,
V'anş güyed nî menem dem-sâz-i tû.

«Bu, ona der ki: Ben, sana sırdaş olurum. O biri de der ki: Hayır, senin arkadaşın benim.»

1848

ایش گوید نیست چون تو در وجود
در کمال و فضل و در احسان وجود

İnş güyed nist çun tû der-vücûd,
Der-kemâl û fazl u der-ihsân u cûd.

«Bu der ki: Şu varlık âleminde kemâl, fazilet, ihsan ve sahâvet hususunda senin gibisi yoktur.»

1849

آتش گوید هر دو عالم آن تست
حله جانها مان طفیل جان تست

Anş güyed her du âlem ân-i tûst,
Cümle cânhamân Tufeyl-i cân-i tûst.

«Öbürü der ki: İki âlem de senindir. Cümlemizin canları, senin rûhunun tufeylisi ve muhtâcıdır.»

Meselâ bir kimsenin, ilimde olsun, bir san'atte olsun biraz behresi bulunur, ilmi, san'atı bazılarınca takdir olunur. Böyle bir şey oldu mu, şeytan onun vehmini tahrik eder, dünyada senin gibi âlim, yahut senin derecede san'atkâr yok! diye gurura düşürür. Bu, dâhilî bir iğvâdır. Hâricden de bazı kimseiler ya ciddi olarak, yahut istihzâ yoluyla aynı mütâlâada bulunurlar. Zavallıyı kendisinin dünyada yegâne allâme ve tek san'atkâr bulunduğuna inanırlar. Bir adam ne'üzübillah böyle bir vehme düşüp de onu hakikat sandı mı artık Allaha emânet.

1850

او چو بیند خلق را سرمست خویش
ارتکبر می رود از دست خویش

Ü çu bined HalK râ sermest-i Hiş,
Ez-tekebbûr mî-reved ez-dest-i Hiş.

«O halkı kendisinin sermesti ve meddahı görünce kibr ve azametinden kendisini kaybeder.»

1851

او نداد که هزاران را چو او
ذیو افکندست اندر آب جو

Ü ne-dâned ki hezârân râ çu û,
Div efgendêst ender-âb-i cû.

«O, farkına varmaz ki şeytan, onun gibi binlercesini suya düşürmüştür.»

Evet. Böyle bazı budala vardır. Dünyada kendisinden yüksek kimse bulunabileceğine ihtimal vermez. Âdetâ varlık gemisinin, sadece kendisinin binmesi için yaratılmış olduğuna, sair mahlûkâtın ise muvazene temini için safra makamında bulunduğuna inanır. Halbuki Kur'an:

وَقَوْهَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلَيْهِ

Yâni: «Her âlimin üstünde ondan yüksek bir âlim vardır» diyor.

آتش جهان و ذوقش آشکار
درد او ظاهر شود احمام کار

Âteşin pinhân u zevKaş âşikâr,
Derd-i û zâhir şevd encâm-i Kâr.

«Ateşi gizli, zevki meydandadır. Lâkin zahmeti sonunda zâhir olur.»

Şeyh Sa'di kuddise sirruhu (Bostan) ında der ki :

«Çocukluğumda güçlü, kuvvetli idim, zaif hemcinslerimi epeyce hırpaladım. Bir gün birinden bir yumruk yedim, ondan sonra kuvvetsizleri dövmekten vazgeçtim.» Bir insan kendisinde biraz kudret hissedince, yâni bir kitapta gördüğü ibâreden şöyle böyle ma'nâ çıkaracak kadar istihrâc kuvveti peydâ edince, âlim oldum vehmine düşerse, başkalarının da âlimsin, ârifsin, dâhisin gibi martavallarına inanacak kadar gaflet gösterirse sonunda mahcup olur. Binâenaleyh şunun bunun medihlerine kapılmamalı ve kulak asmamalıdır.

تو مگو کن مدح را من کی خرم
از طمع می گوید او من بی برم

Tû me-gû k'ân mēdhrâ men key Harēm,
Ez-Tama' mī-güyed û men pey bürem.

«Ötekinin, berikinin medhine ben nasıl kulak veririm, ben senâ edenlerin söylediklerinin tama'larından olduğunu anhyorum deme.»

ماحت کر هجو گوید بر ملا
روزها سوزد دلت زن سوزها

Mâdihet ger hecv güyed ter-melâ,
Rûzhâ sūzed dilet z'ân sūzhâ.

«Seni medhetmiş olan, mele'i nâsta hicveyleyecek olursa o hicvin tesiri ateşinden günlerce yüreğin yanar.»

Galiba evvelce de bir münasebetle arzedilmişti. (Müftiüssa-kaleyn) ünvâniyle meşhur olan (İbn-i Kemal Ahmed Efendi) ibtîdâları ilmine pek mağrur imiş, ve: «Benden üstün bir âlim yoktur. havalarında uçarmış. Bir gün yanına derviş kıyafetli biri girmiş. «Efendi; Allahın ilmine nisbetle mahlûkâtın ilmi ne kadardır?» diye sormuş. İbn-i Kemâl sâli pek âdi bulmuş:

— Haydi hey torlak; ikisi arasında mukayese yapılır mı? Ma'amafih sana anlatmak için bir misal göstereyim demiş. Büyük bir kâğıdın ortasına ufacak bir nokta koymuş. Lâteşbih ilmi İlahî kâğıd. bütün mahlûkâtın ilmi de nokta! diye göstermiş. Derviş teşekkürle beraber:

— O nokta içinde sizin ilminiz ne kadar? sâlinde bulunmuş ve İbn-i Kemalin hayreti arasında savuşmuş. Lâkin bu sâal hazretin uyanmasına vesile olmuş, artık öyle bilâpervâzâne atıp tutmaktan kurtulmuş.

Hazret-i Mevlânâ bir takım hakikat beyanından sonra nasihat tarikiyle buyuruyor ki:

لطف سالوس جهان خوش لقمه است
کمترش خور کان بر آتش لقمه است

LuTf-i sâlûs-i cihân Hoş luKmaest.
Kemtereş Hor k'ân pür-âteş luKmaest.

«Mürâyi dünyanın gösterdiği lûtf. hoş bir lokmadır amma onu yutma ki o bir ateşdir.»

Meselâ ilminden fazla âlim görünmek, zühdünden ve takvâsından ziyade zâhid ve mütteki tanınmak, herkesten hürmet görüp medh ü senâ beklemek ve beklediğini görmek vâkıa hoş gitmez bir hal değildir. Lâkin bu öyle bir lokmadır ki ateş gibi yakıcıdır. Boğazdan aşağıya inmez, inmiş olsa bile mideyi rahat bırakmaz. Çünkü bir defa riyâdır. Riyâ ise Allah indinde şirk-i hafidir. Ondan başka, halk arasında bir gün olur, foyası meydana çıkar. İlmine, san'atına müteallik bir şey sorulur, bilmeyince de öye meşhur bir âlimin yahut san'atkarın bilemeyişi ve yapamayışı pek gülünç olur. Onun için kendisinde olmayan bir şeyi izhâra kalkışmamalı, kendisinde olmayan bir şeyin var olduğunu söyleyenlere inanmamalı, yalandan edilecek medh ü senâlara aldanmamalıdır. Nihayet o gibi vehimlerin ve c türlü senâların .

گر جو دانی کو زحمرمان گفت آن
کان طمع که داشت از تو شد زیان

Gerçi dâni k'û zi-hirmân goft ân,
K'ân Tama' ki dâst ez tû şûd ziyân.

«Vakı'a, onun mahrûmiyyetten söylediğini, senden beklediği
ihsânın ziyân olduğunu, yâni medhine mukâbil senden bir şey
koparamadığı için hicveylediğini bilirsin.»

Fakat bildiğin halde:

آن اثر می ماندت در اندرون
در مدح این حالت هست آزمون

Ân eser mi-mânedet der-enderûn,
Der medih in hâletet hest âzûmûn.

«O hicvî eserî, içerisinde kalır. Hicivde böyle bir tesir olduğu
gibi medihte de vardır. İnanmazsan tecrübe et.»

Yakın zamanlara kadar devam etmek üzere bir kibar dilenciliği
vardı ki, bu, şâirlerin, bazı lâıyk olmayan kimseleri kasidelerle med-
hetmeleri, mukabilinde de (câize) nâmında bir kaç para koparmaları
idi. Bu çirkin âdet; Arabdan, Acemden bize de intikâl etmiş, şâirleri-
mizi bu müstekreh âdete mübtelâ kılmıştı. Biraz söz tanzim edebi-
lenler; ya hükümdarlardan, yahut vezirlerden, zenginlerden birini
gözünden kestirir, onun, medhe lâıyk olup olmadığını nazarı dikka-
te almaz, mübâlegâlarla dolu bir kaside yazar, götürür herifin kar-
şısında okur, onun tekebbür ve tecebbürünü artırmaya mukabil
bir kaç para alır, yüzünün suyunu akıtmaya kazandığı o parayı,
bilâ teessür yerdî. Kaside perdâzlık devri hamdolsun geçti. Maama-
fih mensur medhiyeler devam ediyor, hattâ rağbet görüyor. Şu fark
ile ki, eskiden medhedilip de kasideye mukabil câize verenler, kendi
keselerinden verirlerdi. Şimdi senâ edilenler ise keselerinden değil,
devlet hazinesinden ihsân ediyorlar. Şu da var ki, bir kimsenin hak-
kiyle değerini söylemek, hâlâ nezâkete muhâlif sayılıyor. Fazileti,
mihrâba geçtiği yahut minbere çıktığı vakit başındaki sarıktan iba-
ret bulunan kimselere «Fâzıl-ı muhterem» demeye mecburiyet duyul-
uyor. O fâzıl-ı muhterem tâbiri de zavallı muhâtabı ilim vehmine

düşürüyor. Acaba bende fazilet var da ben mi farkında değilim?
diye tereddüde uğrattıyor. Bir kaç kişiden işitince de hakikaten fâ-
zılmışım! diye kat'î kararını veriyor.

İşte bunun için Cenâb-ı Mevlânâ: Ben medhe kulak vermem.
Çünkü beni medhedenin benden çıkacak bir işi olduğu için med-
hettiğini biliyorum.

Seni hicveden de böyledir. Senden beklediğini alamadığından
seni hicvettiğini bilirsin. Bildiğin halde herifin sözleri yüreği-
ni ateş gibi yakar. Madem ki hiciv seni müteessir ediyor, o halde
medih de tesir eder, buyuruyor. Evet:

آن اثر هم در زها باقی بود
مایه کبر و حداع جان شود

Ân eser hem rûzhâ bâKi büved.
Mâye-i kibr û Hudâ'-i cân şevêd.

«Medhin tesiri de günlerce kalır, ruhun aldanmasına ve kibir-
lenmesine maya olur.»

لیک نماید چو شیرینست مدح
بد نماید زان تاخ افتاد قدح

Lik ne-nmâyed çu şirinêst medh,
Bed nûmâyed z'ân telHüftâd Kadh.

«Lâkin medh tatlı olduğu için tesiri derhal görünmez. Hiciv ve
zem ise acı olduğundan tesiri âni olarak görünür.»

همچو مطبوخت و حب کارا خوری
نایدیری شورش و رنج اندری

Hem-çu maTbûHest u hab k'ânra Hori,
Tâ-be-dîri şûris u renc enderi.

«Hiciv, matbuh, müşhil ve mukayyi' hap gibidir ki o metbuhu

İçince ve o hâpı yutunca uzun müddet ızdırap ve dert çekersin.
Yâni müşhilin ve mukayyi' hâpın sancısı ve bulantısı seni nasıl
uzun müddet rahatsız ederse hiçv de öylece bihuzur eder. Fakat:

1861

وَر خوری حلوا بود ذو قش دی
این اثر جون ای نمی باید همی

V'er Hori halvâ büved zevKaş demî,
In eser çun û ne-mi-pâyed hemî.

«Eğer helva yiyecek olursan zevki o lokmayı yutuncaya kadar
devam eder. Ötekiler gibi sürekli olmaz.» Lâkin:

1862

جون ای باید همی باید نهان
هر ضدیرا تو بضد او بدن

Çun ne-mi-pâyed hemî pâyed nihân,
Her zıdırâ tû be-zıdd-i û bi-dân.

«Nasıl sürekli olmaz? Onun tesiri gizli kalır. Sen her zıddı, zıd-
dı ile mukayese edip anla.»

Evet insan, tatlı bir şey yediği vakit onun halâveti boğazından
aşağıya ininceye kadar sürer, acı bir şey gibi lezzeti sürekli değil
görünür. Lâkin hakikatte böyle değildir. Helvayı teşkil eden bir lok-
ma, mideye gidince ondaki un, yağ, şeker gibi gıda maddeleri haz-
molanup bedene yayılır, o maddelerin tesiri vücudda görünür. De-
mek ki tek lokmanın tesiri bile zâil olup gitmiyor. Maddeten tatlı
olan şeyler böyle olduğu gibi ma'nen tatlı gelen medh de böyledir.
İnsan, medhine dair işittiği bir sözden ne kadar müteessir olmadım
zannına düşerse düşsün yine aldanır. Hazret-i Mevlânâ bir misal
daha gösteriyor:

1863

جون شکر باید نهان آثر او
بمد چنبدین دلبل آرد نیش جو

Çun şeker pâyed nihân te'sir-i û,
Ba'd çendîn dūnbūl âred niş-cū.

«Şekerin tesiri nasıl gizli kalır? Bir müddet sonra neştere ih-
tiyaç gösterecek çıban çıkarır.»

Yâni, helvaya fazla devam edilecek olursa, kana hararet gelir,
vücudda kan çıbanları peyda olur, onları yarmak ve temizlemek
için neştere lüzum görülür.

1864

نفس از بس مدها فرعون شد
کن ذلیل النفس هو نأ لانسد

Nefs ez-bes medihhâ Fir'avn şüd,
Kūn zelil-ün-nefsi hevnen lâ-tesūd.

«Nefs, fazla medhlerden Fir'avn gibi kibirlenir. O halde nef-
sini hor ve hakir bulundur, seyyidlîğe kalkışma.»
İkinci mısra' ile şu Âyetlere işaret ediliyor :

وَعِبَا ذُرِّيَّتِهِ
الَّذِينَ يَشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

Yâni: «Cenâb-ı Rahmanın kâmil kulları yer yüzünde tekebbür
ve tecebbür göstermeksizin mütevâzîâne yürürler. Câhiller onlara
hitab edip tecâvüzde bulunsalar bile selâmetle cevap verirler, ya-
hut hadî selâmetle gidiniz derler, başka türlü mukabelede bulun-
mazlar» (Rahmân) ism-i şerifinin mazharı bulunan havâss-ı üm-
met böyledir. Onlar nefislerini ayak altına alırlar, cühelânın tecâ-
vüzüne ve istihzâğına maruz kalsalar bile mukabele teşebbüsünde
bulunmazlar.

Hazret-i Mevlânâ bir gazelinde :

«Sana biri hiylekâr ve mürâyî derse: evet öyleyiz, hattâ dediğin-
den ikiyüz kat fazlayız, cevâbını verip yürü. Eğer sana kızıp da sö-
verlerse gönül hoşluğuyla duâ edip uzaklaş.» buyurur.

Nefsi tezil eyemek, yâni kibr ü azameti kırabilmek muvaffaki-
yeti, Allahın büyük bir ihsânıdır. Hazret-i Cüneyd kuddise sirruhu
buyurmuştur ki: «Nefsin sultasından çıkabilmek büyük bir ni'met-
tir. Çünkü nefis, seninle Allah arasına en büyük perdedir.»

(70) SUREİ FURKAN: 63

Yine Cenâb-ı Pir buyuruyor ki:

1865

تا توانی بنده شو سلطان مباح
زخم کس چون کوی شو چوگان مباح

Tâ tüvânî bende şev sultân me-şev,
Zahm keş çun güy şev çevgân me-şev.

«Elinden geldiği kadar çalış, kul ol da sultan olma. Güy ve çevgân oyunundaki top gibi zahmet çek ve paralân da çevgân olma.»

Arabların (Küre ve Savlecan) dedikleri (güy ve çevgân), vaktiyle at üstünde oynanılır bir oyunmuş. Yere bir tarafı delik ağaç bir top atılır, bir kaç süvari ucu çengelli deyneklerle o topu kaldırmaya uğraşmış. Her taraftan vurulan darbe tesiriyle top berele-nir ve öteye beriye yuvarlanır, süvariler de onu yakalamak için ar-dından at koştururlarmış. Her kim topu deyneğe takıp yerden kal-dıracak olursa bahsi o kazanmış. İşte Hazret-i Mevlânâ bilhassa dervişlik mesleğinde bulunanlara kul olup sultan olmamayı, güy o-lup çevgân olmamayı tavsiye ediyor, yâni icap ederse zahmet çek ve incin de kimseye zahmet verecek ve incitecek mevki'de bulun-ma, diyor.

1866

ور نه چون لطف نماید وین جمال
از تو آید آن حریفانرا ملال

V'er ne çun lutfet ne-mâned v'in cemâl,
Ez-tu âyed ân harifânra melâl.

«Yoksa letâfetin, servetin ve cemâlin kalkınmayınca o herifler-den sana usanç gelir.»

Yâni evvelce senden müstefid olmak için yanına gelenler ve medh ü sitâyişine dâir ağız dolusu söz söyleyenler varken, onların istifade ettikleri şey zail oldu mu, meselâ paran tükendi mi, mevkiinden düştün mü, hepsi de savuşurlar. müflis mirasyedinin dal-kavukları gibi dağılıverirler, hattâ sen onların yanına gitsen istis-kaal ederler.

1867

آن جماعت کت می دادند ریو
چون بیستند بگویندت که دیو

Ân cemaat k'et hemi dâdênd riv,
Çun bi-binendet bi-güyendet ki div.

«Vaktiyle medhü sitâyîş ederek sana gurur veren o cemaat, seni görünce şeytan derler.»

1868

جمله گویندت چو بیستند بدر
مرده از گور خود بر کرد سر

Cümle güyendet çu binendet be-der,
Murdeî ez-gûr-i Hod ber-kêrd ser.

«Hepsi de seni kapıda görünce: bir ölü mezardan başını çıkarıyor, derler.»

1869

همچو امرد که خدا نامش کنند
تا بدان سالوس در دامش کنند

Hemçu emred ki Hudâ nâmeş künend,
Tâ be-d-ân sâlûs der-dâmeş künend.

«Bu hal ona benzer ki bir güzelî hiyle tuzâğına düşürmek için kendisine, ma'bud ve peresdide-i ruh gibi isimle verirler.»

1870

چونکه در بد نامی آمد ریش او
دیورا نیک آید از تفتیش او

Çun ki der bed-nâmi âmed riş-i û,
Divrâ neng âyed ez-teftîş-i û.

«O güzel rezâlet içinde kartlaşıp da hüsnü zevâl bulunca artık onu arayıp sormaktan seytan bile utanır.»

Evvelce medh için tâbir bulamayanlar, sonradan zem için lafz kıtlığına uğrarlar. Ondan dolayı insan aklını başına alıp da işittiği medhlere kulak asmamalı, onlara aldanıp da kibr ve azamete kalkışmamalıdır.

Bahis dolayısıyla Cenâb-ı Pir Efendimiz, şeytanın kimleri azdırmaya uğraştığını beyan buyuruyor :

1871

دیو سوی آدمی شد بهر شر
سوی تو نامد که از دیوی بر

Div sûy-i âdemi şûd behr-i şer,
Sûy-i tû n'âmed ki ez-divî beter.

«Şeytan şerre teşvik için, insanın yanına gider. Korkma senin yanına gelmez. Çünkü sen şeytandan betersin.»

1872

تا تو بودی آدمی دیو ازیت
می دويد و می چشیدی از میت

Tâ tu bûdî âdemi, div ez-peyet,
Mî-devid û mî-çeşîdi ez-meyt.

«Eğer sen insan olaydın şeytan arkandan koşar. Senin tadına bakardı, yahut azdırma şarabını sana içirirdi.»

1873

چون شوی در خوی دیوی استوار
می گریزد از تو دیو نابکار

Çun şevi der-Hûy-i divî üstüvâr,
Mî-gürized ez-tu div-i nâ-be-kâr.

«Sende şeytanlık tabiatı hâkim olunca nâbekâr şeytan senden kaçır.»

1874

آن کسان کردامت آوینند
ن جو جنب گشتی همه بگریزند
Ân kesân k'ez-dâmenet âviHtend,
Çun çunin geştî heme bi-griHtend.

«Vaktiyle eteğine sarılan kimseler böyle olunca yanından savuşurlar.»

Yâni başına toplanıp seni medhedenler vardı. Onların medhi şeytanın iğvâsı gibi seni azdırdı. O derekeye düştün ki, dünyada benim kadar âlim yok! demeye başladın. Bu ise şeytanın tabiatıdır ki Âdem Aleyhisselâm için: «Ben ondan daha hayırlıyım» demiş, Ebulbeşer Hazretlerine üstünlük iddiasına kalkışmıştı. Sen de o derekeye düşünce artık şeytanın iğvasına hâcet kalmaz. Binâenaleyh evvelce medhedenler birer birer savuşurlar.

ALLAHIN DİLEDİĞİ OLUR DİLEMEDİĞİ OLMAZ HADİS-İ ŞERİFİNİN TEFSİRİ

1875

آن همه گفتیم لک اندر بسیج
بی عنایات خدا هیچیم و هیچ

Ân heme goftim lik ender-besîç,
Bî-inâyat-i Hudâ hiçim u hiç.

«Bu kadar nasihat ve maârifî muntazaman söyledik. lâkin Allahın inâyetleri olmayınca o nasihatlerin tatbikî hususunda hiç mi hiçiz.»

1876

بی عنایات حق و حاصان حق
ر ملک باشد سیاهستس ورق

Bî-inâyat-i haK u HâSân-i haK,
Ger melek bâşed siyahesteş veraK.

«Hakkın ve has kullarının inâyetleri imdâd etmeyecek olursa bir mahlûkun, melek de olsa, defter-i a'mâli siyandır.»

Yâni günahkârdır ve şâkidir.

Buyuruluyor ki: buraya kadar bir çok nasihatte bulunduk. Bunların söylenmesi Allahın tevfiikiyle olduğu gibi tatbikatı da yine Allahın muvaffak kılmasıyla ve Allah ehlinin himmet ve şefaât eylemesiyle kabildir. Çünkü bir mahlûk, melek gibi masum olsa da yine lutfî ilâhiye müftef'kirdir. Onda ki ismet de Hakkın eser-i inâyetidir. O inâyet eseri mürtefî olursa o masum melek de şâki olur çıkar. Şeytanın ilk ve son halleri gibi.

Cenâb-ı Pir hakikatin beyânından sonra münâcâta şuru' ile diyor ki :

1877

ای خدا ای فضل تو حاجتروا
بآتو یاد هیچ کس نبود روا

Ey Hudâ ey fazl-i tû hâcet-revâ,
Bâ-tu yâd-i hiç kes ne-bved revâ.

«İlâhî. ey ihsânı kullarının hâcetini hâsıl eden Rabbim; sen dururken başkasını yâdetmek ve ondan meded ummak revâ değildir.»

1878

این قدر ارشاد تو بخشیده
تا بدین پس غیب ما پوشیده

In Kader irşâd tû baHşidei,
Tâ be-d-in bes ayb-i mâ pûşidei.

«Yâ Rabbi; bize bu kadar irşâd ve hidâyet ihsân etmişsin. Bu âne gelinceye kadar bizim bir çok kusurumuzu örtmüş ve gizlemişsin.»

1879

قطره دانش که بخشیدی زپیش
متصل گردان بدریاهای خویش

KaTre-i dâniş ki baHşidi zi-piş.
MuttaSil gerdân be-deryâhâ-yi Hiş.

«İlâhî; vermiş olduğun ilim damlasını, kendi deryâlarına ilhâk eyle.»

1880

قطره علمست اندر جان من
وارهائش از هوا وز خاک تن

KaTre-i ilmêsi ender-cân-i men.
Vâ-rehâneş ez-hevâ v'ez-Hâk-i ten.

«Benim rûhumda bir ilim katresi vardır. İlâhî, onu hevâ rûzgârıyla beden toprağından muhâfaza buyur!»

1881

پیش از آن کین خاکها حش کند
پیش از آن که باها نفس کند

Piş ez-ân k'ın Hâkhâ Hasfeş küned,
Piş ez-ân ki bâdhâ nesfeş küned.

Yâ Rabbi. muhafaza ve tahlisin, o ilim damlasını toprakların emmesinden ve rûzgârların kurummasından evvel olsun.»

Yâni Allahın lûtf u keremi eseri olmak üzere benim ruhumda bir ilim katresi var. Fakat ona mukabil hevâ vü heves rûzgârlarıyla cisim toprağı mevcut. Toprak suyu çeker, rûzgâr ise kurutur. Ya rabbi; sen toprağın yuttuğı ve rûzgârın kuruttuğı bir damlayı onlardan istirdada ve iadeye muktedirsin. Böyle olmakla beraber hevâ rûzgârının ve cesed toprağının ilim katresini imhâ etmelerine meydan verme.

1882

قطره کودر هوا شد یا که ریخت
از خزینة قدرت تو کی گریخت

KaTre-i k'û der-hevâ şûd yâ ki riHt,
Ez-Hazîne Kudret-i tu key giriHt.

«Bir damla su, buhar halinde havaya çıksa. yahut toprağına düşüp kayıp da olsa senin kudretinin hazinesinden nasıl kaçabilir?»

Evet. Bir damla değil. bir zerre bile mahvedilemez. Bir damla buhar olmakla zâyi olmadığı gibi, toprağın emmesiyle de kaybolmaz. O her vakit sudur. İrâde'i İlâhiyye onu icabında yine su olarak izhâr eder.

1883

گرد آید در عدم یا صد عدم
چون بخوانیش او کند از سر قدم

Ger der-âyed der-adem yâ Sad adem.
Çun bi-Hânîş û küned ez-ser Kadem.

«Eğer o damla ademe inkılâb etse, hattâ yüz derece adem olsa ilâhî; sen onu varlığa çağırдың gibi, başını ayak yapar da yuvarlanı yuvarlanı gelir.»

1884

صد هزاران ضد ضدا می کشد
بازشان فضل تو بیرون می کشد

Sad-hezârân zıdd-i zıdrâ mi-küşed,
Bâz-şân fazl-i tu birûn mi-keşed.

«Yüz binlerce zıd şeyler birbirini mahveder. Sonra senin fazl u keremin, onları tekrar harice çeker, çıkarır.»

Meselâ güneşin tesiriyle yerdeki sulardan tebahhurât vukûa gelir. Su buhar haline gelmekle onun (su) şekli ve hâssası değişir. Bunu da kendisinin zıddı demek olan güneş yapar. Fakat havada toplanan buhar tekâsûf eder, bulut haline girer. Zamanı gelince de fazl-ı ilâhî ile yağmur ve su halinde arza yağar.

1885

از عدمها سوی هستی هر زمان
هست یاور کاروان درکاروان

Ez-ademhâ sûy-i hestî her zemân,
Hêst yâ Rab kârvân der-kârvân

«Ademlerden vücuda doğru her zaman kâfile kâfile mahlûkat gelmektedir.»

1886

خاصه هر شب جمله افکار و عقول
فرق میکند در بحر تفوی

HÂSSa her şeb cümle efkâr û uKûl,
Gark mi-kerdênd der-bahr-i nûgul.

«Hususiyle her gece bütün fikirler ve akıllar, uyku dolayısıyla derin bir denizin müstağrakı olurlar.»

1887

باز وقت صبح آن الهیان
برزند از بحر سر چون ماهیان

Bâz vaKt-i Sûbh, ân Allâhiyân,
Ber-zenend ez-bahr ser çun mâhiyân.

«Sabah olunca da Allâhiler, yâni Allahın keremi eseri olan akıllar ve fikirler, dalmış oldukları denizden balık gibi başlarını çıkarırlar.»

Diğer bir misal irad ediyor :

1888

در خزان آن صد هزاران شاخ و برگ
در هزیمت رفته از دریای مرگ

Der-Hazân ân Sad-hezârân şâH u berg,
Der-hezimet refte ez-deryâ-yi merg.

«Sonbahar gelince ağaçlardaki yüz binlerce dal ve yaprak ölüm denizinin salvetine karşı münhezim olur.»

Yâni dallar kırılır, yapraklar kuruyup dökülür, toprağa tahavvül eder.

1889

زاغ پوشیده سیه چون توحه گر
دو گلستان توحه کرده رخضر

Zağ-i pûşide-siyeh çun nevha-ger.
Der-gülistân nevha kerde ber-Hadar.

«Siyahlar glyinmiş karga, cenâzeye ağlayanlar gibi gül bahçesindeki evvelki yeşilliğin zeval bulmasına ağlar.»

1890

باز فرمان آمد از سالوده

مر عدم را آنچه خودی باز ده

Bâz fermân âyed ez-sâlâr-dih.
Mer ademrâ ânci Hordî bâz dih.

زانی برک پنهان کنه شاخ

زانی گل پنهان صحرا و کاخ

Z'enbuhi-i bîrg pinhân geşte şâh,

Z'enbuhi-i gül nihân Sahrâ vu kâh.

«Gönül bağında yaprağın çokluğundan dallar gizlenmiş ve gülün kesretinden sahra da, köşk de mestur kalmıştır.»

Yâni her an içinde bir çok mahlûkat ademden vücûda gelir. Meselâ insan gece uyuyunca mâlûmat ve ma'kulâtı kendisinden zâil olur. Gözü görmez, kulağı işitmez, burnu koku almaz, damağı lezzet duymaz. Fakat sabah olup da uyanınca bütün havâssı, olanca malûmatı geri gelir. İşte bu ademden vücûda avdet etmektir. Kezâ sonbaharda ağaçların yaprakları sararır, dökülür, bütün dallar kadid haline gelir. Bübülün yerini kargalar tutar. Lâkin ilkbahara doğru Allahın emri ile ağaçlarda bir feyz ü nemâ görünür. Evvelce dökülmüş olan yaprakların yerine başkaları çıkar, solmuş, kurumuş otların yerinde tazeleri biter. Hülâsa cihan yeniden hayat bulur.

Âfakta böyle olduğu gibi enfüste de böyledir. İnsanın da (kabz ve bast) yâni sürur ve keder halleri olur ki onlar da gönül bağının hazan ve bahar mesâbesindedir. Demek ki vücuddan adem'e gidiş ve ademden geliş yalnız hârice ve âfâka münhasır değildir. Enfüste de aynen cereyan etmektedir.

1895

این سخنهایی که از عقل کست

بوی آن گلزار و سرو و سنبلست

În süHanhâyî ki ez-akl-î külest,

Bûy-i ân gülzâr u serv ü sünbülest.

«Bu sözler ki akl-ı küldendir, o gülzarın ve o gülzardaki serv ü sünbülün râyihasıdır.»

1896

بوی گل دیدی که آنجا گل نبود

جوش مل دیدی که آنجا مل نبود

Bûy-i gül دیدi ki ancâ gül ne-bûd.

Cûş-i mûl دیدi ki ancâ mûl ne-bûd.

«Vücud ikliminin hâkimi olan Allahtan yedigini geriye ver, da ye ademe tekrar ferman gelir.»

1891

آنچه خوردی واده ای مرگ سیاه

از نبات و درو و برک و گیاه

Ânci Hordî vâ-dih merg-i siyâh,

Ez-nebât ü dâru vû ber ü giyâh.

«Ey kara ölüm; nebattan, ilâçdan, yapraktan, ottan yiyip mahvettiklerini iade eyle buyurulur.»

Şimdi de âfaktan enfüse intikâl ediliyor:

1892

ای برادر عقل بکدم باخود آر

دمبدم در تو خزا نست و بهار

Ey berâder akl yek-dem bâ-Hod âr,

Dem-be-dem dert-ü Hazânest ü behâr.

«Ey kardeş; bir ân olsun aklını başına al da düşün ki sende de dâimâ hazan ve bahar halleri vardır.»

1893

باغ دل را سبز و ترونازه بین

بر زغنیچه ورد و سرو و یاسمین

Bâğ-i dîlrâ sebz u terr ü tâze bîn,

Pûr zi-gunçe verd u serv ü yâsemîn.

«Gönül bağını yeşil, tarâvetli, tâze gül goncalariyle dolu, servi, yâsemin ağaçlariyle müzeyyen gör.»

«Gül olmayan yerde gül kokusu duydun mu? Şarab olmayan yerde şarab coşkunuğu gördün mü?»

Buyuruluyor ki; şu söylediğim sözler akl-ı külden istifade edilmiştir ki o gül bahçesinin feyiz kokusunu haizdir. Gül kokusu ancak gül bulunan yerde, şarab coşkunuğu da ancak şarab bulunan mahalde duyulur ve görülür. Binâenaleyh bu sözlerdeki irşâd şemmesi de, istifâze eylediği verd-i hakikat ve hadika-i vahdete delâlet eder.

1897

بو قلاووزست و رهبر مر ترا
می رد تا خلد و کوثر مر ترا

Bû Kılâvûzest u reh-ber mer turâ,
Mî-bûred tâ Huld u kevser mer turâ.

«Râyiha, senin için kılavuzdur ki seni ebediyyet cennetine ve kevser nehrine kadar götürür.»

Yâni şu sözler, akl-ı küllün man'nevi kokularıdır. Onlardan istifade etmeye çalış ki koku, insana delil olur da intişar yerine kadar götürür. Bundan dolayı abdest alınırken istinşâk, yâni burna su vermek esnâsında: «Yâ Rabbi; bana cennet ve oradaki ni'metin kokusunu duyur» diye duâ edilir.

1898

بو دواى چشم باشد نور ساز
شد ز بوی دیده یعقوب باز

Bû devâ-yî çêsm bâsed nûr-sâz,
Şûd zi-bûyi dide-i ya'Kûb bâz.

«Râyiha göze nûr veren bir devâdır. Hazret-i Ya'kubun gözü râyihadan açıldı.»

Kıssa mâlûmdur. Ya'kûb Aleyhisselâm, oğlu Yûsûf Aleyhisselâmın hasretinden senelerce ağlamış, hattâ gözleri zâhiri rû'yetten mahrum kalmıştı. Sonra Yûsûf Aleyhisselâm gömleğini gönderdi. Ya'kûb Aleyhisselâm gömleğin kokusunu alıp da yüzüne sürünce gözleri açıldı. İşte ma'nevi ve Rabbânî kokular böyledir. Lâkin :

1899

بوی بد مر دیده را ناری کند
بوی یوسف دیده را یاری کند

Bûy-i bed mer diderâ tarî küned,
Bû-yi yûsuf dide-râ yâri küned.

«Fenâ koku, gözü karanlık ve görmez eder. Yûsûfün râyihası ise göze yardımda bulunur.»

Kötü kokunun göze olan sû-i te'siri mâlûmdur. Meselâ soğan soyan bir adamın yahut tüten bir sobanın isine maruz kalanın gözlerinin ne kadar müteessir olduğunu ve nasıl yaşardığını hepimiz biliriz.

1900

تو که یوسف نیستی یعقوب باش
همچو او با گریه و آشوب باش

Tû ki yûsuf nîsti ya'Kûb bâş,
Hemçu û bâ-girye vû âşûb bâş.

«Ey sâlik; madem ki sen Yûsûf gibi mahbûbiyyet mertebesinde değilsin, Ya'kûbluk misâli âşıklık mertebesinde bulun. Onun gibi ağlamaktan, sızlamaktan hâli kalma.»

Ricâlûllah arasında (Âşık) ve (Ma'suk) olmak üzere iki zümre vardır. Âşıklar Allahı sever, ma'sukları ise Allah sever. Nitekim İbrâhim Aleyhisseâm (Halilullah) olması itibariyle âşık. Nebiyy-i a'zam ve Efhâm Sallelâhü Aleyhi Vesellem Efendimiz ise (Habibullah) olması dolayısıyla ma'suktur.

Urefây-i sofiyyeden Seyyid Kasım-ı Envâr-ı Tebrizi gençliğinde zâif ve nahif iken ihtiyarlığında şişmanlamış;

— Âşıklar zaif olurlar. siz ise şişmanladınız! diye itiraz etmişler.

— Evet. Vaktiyle biz de zaif ve âşık idik. Şimdi ma'suk olduğumuz için semirdik. Cevabını vermiş.

1901

بشنو بن بند ار حکیم غزنوی
تا بیانی در تن کهنه نوی

Bişnev in pend ez-hâkim-i gaznevi,
Tâ bi-yâbi der-ten-i kühne nevi.

«Köhne cisminde yenilik, yâni feyz'i cedid bulmak için şu nâsihati Hakîm-i Gaznevîden dinle.»

Hakîm Gaznevî, ümmetin büyüklerinden bir zât-i âlîdir ki (Hakîm Senâyi) diye meşhurdur. Hadîka nâmında mar'uf bir eseri vardır. Mesnevî-i Şerîfin tanziminden evvel müntesibin-i Mevlevîyye ondan feyz alırdı. İşte bu Cenâb-ı Senâyi buyurur ki :

1902

نازرا روی بیاید همچو ورد
چون نداری گرد بدخوبی مگرد

Nâzrâ rûyi bi-bâyed hemçu verd,
Çun ne-dâri gerd-i bed-Hûyi me-gerd.

«Nazlanmak için gül gibi bir yüz lâzımdır. Öyle cemâlin yoksa nâfile yere huysuzluk etme.»

1903

زشت باشد روی نازبا و زرد
سخت باشد چشم ناینا و درد

Zîst bâşed rûy-i nâ-zibâ vu zerd,
SaHt bâşed çeşm-i nâ-binâ vu derd.

«Yakışıklı olmayan, ilâveten sararmış bulunan bir çehre çirkin-
dir. Görmez göz ile hastalığın bir araya gelmesi gayet müşkildir.»

Demek isteniliyor ki bir çirkinin nazlanması hem soğuktur, hem çekilmez bir şeydir. Bir câhilin ilim dâ'vâsına, dalâletteki bir kimse-
nin irşâd iddiâsına kalkışması da böyledir. Onun için :

1904

پیش یوسف نازش و خوبی مکن
جز نیاز و آه یعقوب مکن

Pîş yusuf nâziş û Hûbî me-kûn,
Cûz niyâz û âh-i ya'Kûbîme-kûn.

«Yûsûf ve Yûsûf gibilerin karşısında nazlanma ve gevezelik

taslama; Hazret-i Ya'kûb gibi âh çekmekten, niyâz ve tezarrû'da bulunmaktan başka bir şey yapma.»

1905

من مردن زطوطی بد نیاز
در نیاز و فقر خود را مرده ساز

Ma'ni-i mürden zi-TûTî bûd niyâz,
Der-niyâz u fakr Hodrâ mürde sâz.

«Hikâye edilen tütünün ölmesindeki ma'nâ, niyâz idi. Sen de niyâz ve fakr mesleğinde kendini ölü haline getir.»

1906

تا دم عیسی ترا زنده کند
همچو خویش خوب و فر خنده کند

Tâ dem-i Esî turâ zinde küned,
Hemçu Hişet Hûb u ferHunde küned.

«İsâ nefesli bir zât seni ihyâ etsin ve kendisi gibi güzel ve mübârek bir hâle getirsin.»

Bunun hârici bir misalini istersen :

1907

از بهاران کی شود سر سبز سنک
خاک شو تا گل بروید رنگ رنگ

Ez-behârân key şevd ser-sêbz sêng,
Hâk şev tâ gül bi-rûyed rêng rêng.

«Bahar mevsiminde bir taş yeşerir mi? Toprak ol ki senden renk renk güller ve çiçekler yetişsin.»

Yâni baharın feyz-i inbâtından nâsib alan topraktır. Ondan dolayı üstünde türlü türlü çiçekler biter. Renk renk goncalar inkişaf eder. Câmîd bir kaya da baharı görür amma, onun feyzinden istifâde edemez. Bunun gibi pek değil, toprak gibi yumuşak ve mütevâzı olmalıdırlar.

سالها تو سنت بودی دلخراش
خاکم که چون یک زمانی ک باش

Sâlhâ tû sêng bûdî dil-Hırâş.
Âzûmûn kûn yek zemânî Hâk bâş.

«Sen de senelerce yürek tırmalayan taş gibiydin. Tecrübe etmiş olmak için bir müddet de toprak oluver.»

Yâni, şimdiye 'kadar kibr ü azamet da'vâsında ve (Menem diğer nist) iddiasında serkeş bir kaya gibi kakıldın kaldın. Bu kadar zamanlık sebâtın neticesinde bir şey olmadığını kendin de anladın. Bâri denemek için bir parça da toprak gibi halim ve selim olmaya çalış. Belki ma'nevî bir bahara tesadûf edersin de onun feyzi ile sende de ahlâk-ı hasene gülleri açılıverir. (Ve mâ zâlikle alâllâhi biâzizl)
Yâni: «Bunu yapmak Allah için güç bir şey değildir.»